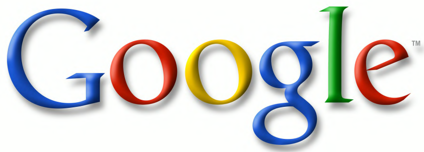

Gustaf Nyman

BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

TRETTIONDENIONDE DELEN.

ADOLF FREDRIKS REGERING.

FÖRSTA HÄFTET.

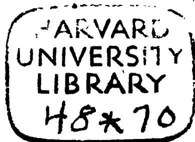
STRIDEN MELLAN HOFVET OCH FRIHETS-PARTIET 1751—1758.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
PÅ L. J. HIERTAS FÖRLAG.
1869.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN,
1869.

INNEHÅLL.

Tillkommen rättelse:

Sid. 1, rad. 4 står: 1759 läs: 1758.

ADOLF FREDRIKS REGERING.

FÖRSTA HÄFTET.

STRIDEN MELLAN HOFVET OCH FRIHETSPARTIET 1751—1759.

FÖRSTA KAPITLET.

INLEDNING.

Adolf Fredrik, då han eftersträfvade och erhöll svenska tronföljden, och Lovisa Ulrika, då hon fästade sig vid honom, den svenske tronföljaren, kände begge två ganska väl det svenska statsskicket och de gränser, detsamma utstakade för konunga-magtens utöfning; och Adolf Fredrik hade högtidligen lofvat regera efter dessa stadgar. Som villkor för sitt antagande till Sverges kronprins hade han nämligen år 1743 medelst underskrift och liflig ed förbundit sig att efter inträdet till regeringen *styra riket enligt dess beskrifna lag, stadgar, beslut och regeringsform; — så framt Sverges ständer skulle vara förpligtade att sin motsvarande tro- och huldhets-ed fullgöra och efterkomma.* År 1749 hade han dessutom genom öppen kungörelse inför allmänheten *på det heligaste bedyrat, det han aldrig tänkt hemligen eller uppenbarligen eftersträfva något, som*

vore mot dess underskrifna försäkran och afgifna ed, eller mot rikets regeringsform och ständernas frihet stridande, och att han skulle *anse som sin och rikets hätskaste fiende och otrogne förrädare enhvar, som gjorde något dylikt försök.*

Om nu Adolf Fredrik hållit denna sin ed, och om han och hans gemål icke eftersträfvat någon magtutvidgning, utan åtnöjt sig med den verksamhet, som inom det gällande statsskickets lagliga råmärken stod dem öppen, skulle de utan tvifvel kunnat uträtta mycket godt och tillika fått hugna sig af en jemnförelsevis lugn och lycklig regering; — de och likaså det svenska folket.

Men med försmående af en dylik lefnadsbana, och i öppen strid mot ofvannämnda högtidliga försäkringar och besvurna löften förehade Adolf Fredrik redan som kronprins så väl sjelf som genom andra hvarjehanda stämplingar till utvidgning af sin blifvande konungamagt, och till öfverändakastande af den regeringsform, han besvurit. Efter sin tronbestigning 1751 fortsatte han och i synnerhet Lovisa Ulrika med mycken ifver samma sträfvanden, ehuru under öppet och ihärdigt motstånd af både råd och ständer, hvilka, beggedera, uppskrämda genom så väl minnet af Karl den tolfte som framtidstanken på Lovisa Ulrika, gemensamt och ifrigt sökte upprätthålla och försvara landets fria statsskick och folkets rättighet att sjelft få deltaga i bestämmandet af sina öden. Det är företeelserna af denna strid under åren 1751—1759, som närvarande del af våra berättelser skall beskrifva.

ANDRA KAPITLET.

ADOLF FREDRIKS HYLLNING.

Vi hafva förut berättat Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas tidigare öden och deribland äfven det

förbund, som till konungamagtens utvidgande och Hattarnas skydd var under åren 1744—1747 mellan båda dessa parter ingånget; — likaså orsakerna till den sedermera inträffade söndringen; nämligen nödvändigheten för rådet att upplösa det för Sverge hotande förbundet mellan Ryssland och Danmark, genom att till det sednares blidkande öfvertala, nästan tvinga Adolf Fredrik att nedlägga några sina anspråk på Holstein Gottorp och att medgifva prins Gustafs förmälning med danska prinsessan Sofia Magdalena; — likaså den starka obenägenhet mot ökad konungamagt, som Hattarna inom rådet numera ådagalade, tillfölje dels måhända af egen herrsklystnad, dels af grundade farhågor för Sverges framtid, i händelse någon sådan magt fölle i händerna på Lovisa Ulrika. Berättadt är ock, huru alla rådsherrar, äfven de, som förut ansågos i någon mån gynna magtutvidgningen, t. ex. Höpken, Palmstierna och Tessin, hade härutinnan dragit sig tillbaka från det unga hofvet och i stället förenat sig med rådspartiet; likaså huru den ömsesidiga oviljan redan före 1751 hade flere gånger utbrustit; t. ex. vid Axel Fersens befordran och vid Adolf Fredriks tillämnade finska resa och stora mönstringar m. m. och huru det var i så obehaglig inbördes spänning, som hofvet och rådet sig befunno vid tidpunkten af konung Fredriks frånfälle.

Detta inträffade kl. 8 eft. m. d. 25 Mars 1751. Redan natten förut hade tronföljare-paret sökt uppgöra en plan för de åtgerder, som borde vidtagas, och derom öfverlaggt med gunstlingen Liewen och motståndaren Tessin, dock utan att hafva kunnat fatta något visst beslut. Men å andra sidan hade rådet kommit öfverens om och uppsatt en kort tillsvidare förbindelse, medelst hvilken Adolf Fredrik skulle *öppet och på konungslig tro och lofven försäkra, det han vore fulleligen sinnad att styra riket efter Sverges då gällande lag och efter regeringsformen*

af år 1720 samt efter sin egen år 1743 afgifna edliga försäkran m. m. Skriften, uppsatt af Löwenhielm [1]), blef redan samma afton och straxt efter Fredriks död till Adolf Fredrik framlemnad [2]). Denne hade redan som kronprins och år 1749 afgifvit en slags konungaförsäkran i förväg. Det tyckes derföre, som ingen dylik behöft ytterligare afgifvas, förr än den stora formliga, som hörde till kröningen. Att man nu dessutom fordrade en i förväg gifven tillsvidare försäkran, är ett talande bevis på höjden af farhågorna för Lovisa Ulrikas magtutvidgnings-planer.

Under den följande natten höllos vigtiga öfverläggningar. Inom hofvet talade öfverste Liewen för djerfva och afgörande mått och steg; nämligen att tillkalla gardet, häkta rådet, fordra hyllning af troppar, kollegier och Stockholms borgerskap, samt utlysa riksdag och vid densamma genomdrifva en statsförfattning, liknande Karl den elftes o. s. v. Men den andra gunstlingen, hans egen syster, förde motsatt språk. Hon befarade en olycklig utgång på företaget samt olyckliga följder för hofvet, för sig och för brodern, och lyckades att afskrämma Lovisa Ulrika från hela försöket. Troligt är ock, att man icke hunnit vidtaga alla dertill nödiga förberedelser. Liewens plan blef följaktligen förkastad, hvaremot Adolf Fredrik uppsatte några anmärkningar vid det utkast till konungaförsäkran, som blifvit till honom af rådsherrarna framlemnadt.

Dessa, sins emellan fast förbundna, hade under ledning af Tessin vidtagit följande anstalter. Ehuru för tillfället blott elfva personer, utsågo de för sitt nu tillämnade sammanträde ett af slottets större

---

1) Enligt Voltemat.

2) Enligt Tessiniana sid. 132. Enligt andra källor har Adolf Fredrik sjelf uppsatt skriften på tyska, hvarefter den blifvit af M. Benzel öfversatt på svenska; denna uppgift torde dock afse de af konungen gjorda anmärkningarna, om hvilka här nedan.

rum och uppkallade dit en mängd ämbetsmän ur alla kollegier och stater, nämligen för att gifva saken och uppträdet så mycket större offentlighet och vigt. Redan kl. 8 f. m. voro personerna samlade och allt i vederbörlig ordning, och nu inträdde konungen i rummet. Rådets förslag till hans nya försäkran blef då uppläst, hvarefter Tessin höll ett tal, hvilket bland annat beskref *rådets kärlek till ständernas fri- och rättigheter och dess beslut att dem upprätthålla;* — likaledes *rådets öfvertygelse om, att sanning vore det bästa offer, som inför en huld landets fader kunde frambäras m. m.* Vid detta tal och vid åsynen af denna församling och denna enighet, fann Adolf Fredrik vara bäst att icke framkomma med ofvannämnde sina anmärkningar [1]), utan förklarade sig villig att antaga och underteckna uppsatsen, hvilket ock på stället skedde. Tessin höll derefter ett kort tal, som slutade med de orden: *Sverges, Götes och Wendes utsedde konung Adolf Fredrik! säll vare eder ingång och utgång! lycka ske vårom konung, som efter beskrifven lag och regeringsform samt edgången försäkring vårt land styra skall!* hvarpå rådsherrarna och de närvarande ämbetsmännen med upplyftade finger aflade sin tro- och huldhetsed. Vid middagstiden blef Adolf Fredrik enligt gammalt bruk på gator och torg utropad till Sverges konung, och det under folkets upprepade bifallsyttringar [2]).

Som vi veta, hade man flere gånger utsatt konung Fredriks död såsom den tidpunkt, vid hvilken hofpartiets tillämnade statshvälfning borde utföras. Nu hade detta frånfälle inträffat; men den ifrågavarande statshvälfningen uteblifvit. Inom 14 timmar efter den gamle konungens död hade tvärtom och medelst en ny konungaförsäkran det förra

---

[1]) Ifall, som man säger, han verkligen ämnat göra några dylika.

[2]) Dansk. min. br. d. 26 mars 1751.

statsskicket blifvit befästadt och all slags ändring förekommen; så svagt var hofpartiet, och så väl hade rådet träffat sina anstalter. Sedermera har också Tessin ej litet berömt sig af den förtjensten att hafva vid tillfället af en så vådlig och vigtig brytning kunnat rädda den svenska friheten, och det inom så kort tid och utan några våldsamma uppträden [1]).

TREDJE KAPITLET.

ÖFVERSIGT AF PARTIERNAS STRIDSKRAFTER OCH AFSIGTER.

För att lätta uppfattningen af ifrågavarande mycket invecklade rörelser, framlägga vi här en teckning af begge partiernas personligheter, drif-fjedrar och planer; och vi upptaga redan nu alla de förnämsta kämparna, ehuru några bland dem först under åren 1752—1754 började på mer kraftfullt sätt ingripa i händelsernas gång.

HOFPARTIETS

främsta personlighet borde naturligtvis vara konungen; men inskränkta själsförmögenheter jemnte svaghet och obeslutsamhet gjorde honom i sjelfva verket till en bland de obetydligaste och till ett blott verktyg i Lovisa Ulrikas hand. Hvad hans egen åsigt om statshvälfningen angår, så vacklade den fram och tillbaka mellan den pligtkänsla, som böd honom hålla, och den magtlystnad, som böd honom bryta sina gifna löften; — likaså mellan fruktan å ena sidan för revolutionens besvär och

[1]) Rådsprot. Dansk. och Preuss. min. br.

faror, och å den andra för Lovisa Ulrikas blickar och ord. Att den man, för hvilken och af hvilken statshvälfningen skulle genomdrifvas, var en dylik personlighet, måste utöfva ett menligt inflytande på hela företaget.

Dettas förnämsta ledare var och förblef nämnde drottning, till följe af hennes stora själsförmögenheter, hennes än större mod, och hvad som var allra störst, hennes herrsklystnad och oroliga verksamhetsbegär. Det var dessa egenskaper, hvilka genast inkastade och sedermera allt framgent qvarhöllo henne i de politiska rörelsernas hvirfvel; ehuru fru Blaspiel och den konungslige brodern varnande afrådt. Hon utöfvade också stort inflytande, serdeles i början. Skönhet, snille, kunskaper och verklig kärlek till vitterhet och vetenskaper tillvunno henne många och varma vänner, i synnerhet bland lärdomsidkare, skalder och konstnärer. Men af den stora allmänheten, så högre som lägre, blef hon jemnförelsevis mindre älskad, mindre värderad. Man tadlade hennes högmod, regeringslystnad, häftighet och ombytlighet; likaså hennes gäckerier med trosbekännelse och gudstjenst [1], och hennes stundom uttalade förakt för Sverge, dess natur [2], lefnadssätt,

---

[1]) Att sådant var hennes vanliga uppförande, omtalas från flere håll; men i grefve Manderströms samlingar finnes ett hennes bref till brodern August Wilhelm, i hvilket hon, och, som det tyckes, på fullt allvar afråder denne från hvarje tvifvel, hvarje afvikelse från de antagna bekännelse-lärorna.

[2]) Att Lovisa Ulrikas yttranden vanligtvis voro af sådan art berättas af många. Men i Königliche Haus-archiv i Berlin förvaras flere hennes bref till den yngre systern Amalia, mest skrifna under de första åren af vistelsen i Sverge, och i hvilka hon med förtjusning talar om landets sköna natur och i synnerhet om Drottningholm och Ulriksdal samt de många välordnade lustbarheter, som der firades; och i Eriksbergs arkiv finnas flere af henne till modern under de första åren skrifna bref, i hvilka hon talar med beröm om den bildning och det fina umgängesvett, som hos många svenskar förefunnos, och tillika och med verklig förtjusning om skönheten af Stockholms läge och af Sverges klara

inrättningar, t. o. m. befolkning, hvilken hon tillät sig beskrifva som råa och klumpiga bönder, egennyttiga och sillpackande borgare, enfaldiga eller skrymtande prester samt uppstudsiga adelsmän, hvilka sednare, mente hon, icke borde få innehafva några egna gods, utan endast län; ty all rikets jord borde tillhöra kronan. Flere bevis på sådana hennes tänkesätt omtalades allmänt. Hon yttrade sig t. ex. en gång med mycket förakt om svenskarnas brist på omtänksamhet och näringsflit och berättade, huru de fordom hade *nödgats införa t. o. m. kål och lök ifrån Tyskland,* och hon frågade den närvarande grefve Gustaf Hamilton *om ej så var?* — *Jo,* svarade denne; *men det kom deraf, att svenskarna då för tiden ej hade tillfälle att plantera någon kål, ty de voro sysselsatta med att gifva lagar åt Tyskland.* Berättelsen om denna och dylika ordvexlingar flögo landet omkring och måste nödvändigt reta tänkesättet. Att nu statshvälfningens förnämsta upphof, drifkraft och ledare var en sådan och så känd personlighet, också denna omständighet måste utöfva en olycklig inverkan på hela företaget.

De män, som skulle i öfrigt detsamma understödja, innefatta vi under det gemensamma namnet *Hofpartiet;* ehuru detta var sammansatt af olika beståndsdelar, nämligen af vänner till antingen konungaparet, eller Möss- eller Hatt-partiet.

Såsom hörande till den första flocken, eller konungaparets personliga anhängare, kunna räknas från de förra tiderna syskonparet Liewen, hvilka dock omkring 1753 småningom öfvergingo från hof- och till frihetspartiet; — ytterligare Dalin,

---

vinterdagar, och än mer om dess herrliga sommarnätter. *Det är omöjligt,* skref hon, *att se någon sommar skönare än den svenska.* Så väl denna, som den andra nyss omtalade motsägelsen torde hafva sin förklaring i den ombytlighet och tillika i den hetta och öfverdrift, med hvilka drottningen omfattade än den ena, än den andra åsigten.

hvilken mer och mer intogs i konungaparets förtroende, samt uppsatte flere dess skrifter och förde några dess underhandlingar; ytterligare den nu 30-årige Erik Brahe, högättad, rik, älskvärd samt förståndig och genom dessa egenskaper nästan sjelfskrifven till partiets hufvudman, ehuru saknande några dertill behöfliga egenskaper; ytterligare tjenstgörande hofmarskalken friherre Gustaf Jakob Horn, en välmenande och ej oduglig man, hvilken med heder hade som marskalk deltagit i Tessins lysande bröllops-beskickning till Berlin; men som för nu ifrågavarande företag saknade tillräckliga själsförmögenheter och krafter. *Han är,* skref preussiska sändebudet, *en person, som föga kan tänka på egen hand; och som kan vara elak af artighet och god af svaghet.* En annan mycket verksam deltagare var friherre Erik Wrangel, hvars far, en på sin tid omtalad skald, hört till Möss-partiet, men af missnöje tagit afsked ur rådet och nedsatt sig på landsbygden. Sonen, nu lagman på Gottland och ifrig anhängare af hofvet, var en kunnig, qvick och angenäm sällskapsman, och i följe deraf mycket väl anskrifven hos Lovisa Ulrika. Med god, ofta skarp både tunga och penna och med mycken djerfhet och fyndighet, var han ock på riddarhuset en nitisk och ofta lycklig kämpe för hofvets åsigter. Men lättsinne, utsväfningar och öfvermod försvagade anseendet af hans person, vigten af hans ord och sammanhanget i hans åtgerder. Slutligen märkes kammarfröken Ulrika Eleonora v. Düben, riksrådet Joakims dotter, och numera Lovisa Ulrikas förnämsta gunstling, varande utmärkt såsom qvick, slug, djerf och sin herrskarinna troget tillgifven. Dessa voro inom det stora hofpartiet de förnämsta bland dem, som egentligen fästat sig vid konungaparet och dess åsigter.

En annan flock bestod af personer, som ursprungligen hört till Möss-partiet. Dettas från for-

dom två förnämsta herrar, Gustaf Bonde och Ture Bielke, afhöllo sig väl från allt deltagande i nu pågående rörelse; men bland partiets medelålders eller yngre medlemmar lyckades Lovisa Ulrika att draga till sig flere ej obetydliga personer. En sådan var Ungern Sternberg, hvilken 1751 omtalades som en bland hofvets förnämsta gunstlingar. En annan var Nils Adam Bielke, son till det nyssnämnda riksrådet, och sjelf underguvernör hos prins Gustaf. En tredje var Adam Horn, son till kansli-presidenten Arvid Bernhard, sjelf en duglig och ansedd herre, dock på långt när icke som fadern. En fjerde och mycket märklig person var Ture Gustaf Rudbeck, sonsons son af Atlanticans fader, det bekanta »storhufvudet» Olof Rudbeck. Han var en högväxt, stark och ståtlig herre, ej snillrik, men klok, driftig och duglig, den der ock genom sådana egenskaper bragt sig upp från ringhet och djup fattigdom. Numera rik genom så väl fördelaktigt gifte som klok hushållning, var han också fullkomligt oberoende, hvilka egenskaper, förenade med mycken tilltagsenhet och vältalighet, gåfvo honom stort anseende. Han var nu öfverste-löjtnant vid Upplands regemente, hvarföre hofvet hoppades genom honom vinna biträde af nämnde tropp; men ehuru vanligtvis djerf och tilltagsen, iakttog han under närvarande brytningar en omtänksam försigtighet. Den femte var Johan Ludvig Hård, hvars far blef 1739 af Hattarna afsatt från råds-ämbetet. Sonen hade i sin första ungdom visat mycken ysterhet, mycket öfvermod; men sedermera stadgat och utvecklat sig till en sällsynt grad af skarpsinne, kraft och duglighet. Han tjenstgjorde en tid i Holland och deltog i den revolution, som derstädes blef år 1747 genomdrifven medelst folkuppresningar, men just mot folkets ombud, och till förmån för regenthuset. En annan medlem i hofpartiet, kapten Puke, hade likaledes varit anställd i holländsk tjenst och deltagit

i samma rörelse, och hans, men i synnerhet Hårds berättelser derom bidrogo att uppmuntra Lovisa Ulrika till hennes likartade försök, och man hörde henne ofta och med förkärlek åberopa det holländska exemplet. Hård hade blifvit utnämnd till befälhafvare vid lifdrabanterna och derigenom ställd i närmare förbindelse med hofvet. Han tyckes hafva i det hela varit kanske [1]) den dugligaste och mest framstående personligheten bland alla i rörelsen deltagande herrar.

Tredje flocken inom det stora hofpartiet utgjordes af personer, som till detsamma öfvergått från sina fordna vänner Hattarna. Vigtigast bland dem var Karl Gustaf Löwenhielm, en man, utrustad med ovanligt stora själsförmögenheter, men af många beskylld för egennytta och oärlighet [2]). År 1751 hörde han ännu till frihetspartiet, men öfvergick sedermera till hofvet och var länge den enda person, Adolf Fredrik kunde inom rådkammaren påräkna; dock aldrig vid de vigtigaste, de vådligaste brytningarna; ty då drog sig Löwenhielm alltid med mycken försigtighet tillbaka. — En annan var Samuel Gustaf Stierneld. Åren 1738—1741 var han ifrig Hatt och medlem i den af Lagercrantz stiftade friskaran; men nu hade han blifvit en stark anhängare af konungamagten samt öfverste för Westmanlands regemente, hvars biträde hofvet trodde sig derför kunna påräkna. Af samma orsak hade man samma förhoppning om Nerikes och Wermlands regemente, hvars öfverste, Kalling, fordom gunstling hos konung Fredrik, numera slutit sig till det unga hofvet. Dit hade ock öfvergått numera öfversten Biörnberg, hvilken som löjtnant och hörande till

---

[1]) Löwenhielm har ej, oss veterligen, deltagit i sjelfva upprorsrörelsen.

[2]) Voltemats anekdoter säga, att han af hofvet uppbar 2,000 plåtar årligen.

nyss nämnde friskara hösten 1738 tillställt det oväsen [1]), som skulle från allt motstånd afskrämma de då rådande Mössorna. Inom bondeståndet räknade hofvet på Jan Persson från Tuna i Dalarne, hvilken 1742 kraftigt bidrog till dalkarls-upprorets stillande och till Adolf Fredriks val [2]), samt på Erik Persson i Herrsta, Skeptuna socken i Uppland, hvilken ledd af Börje Skeckta hade vid riksdagen 1747 sökt uppegga bondeståndet till de upproriska rörelser, som då för tiden åsyftade konungamagtens utvidgning [3]).

Vi hafva nu sett de förnämsta personligheterna inom det stora hofpartiets olika flockar. De hos hvar och en bland dem verksammaste driffjedrarne voro hos några en verklig tillgifvenhet för konungahuset; hos andra en framtids-beräkning att genom detsamma göra hastigare lycka; hos andra en oegennyttig öfvertygelse om fördelarna af konungamagtens förstärkande, och derjemnte en aggande vantrefnad med det bråk och de missbruk, det fria samhällsskicket medförde; och hos andra, hos de flesta missnöje med det regerande Hattpartiet och med många dess efter 1739 vidtagna åtgerder. Sistnämnde känsla i förening med någon hämndlystnad förefanns väl i synnerhet hos flere till hofpartiet öfvergångna Mössor, bland hvilka man såg ej mindre än tre herrar, nämligen Bielke, Hård och Adam Horn, hvilkas fäder blifvit 1738 och 1739 af Hattpartiet drifna ur rådkammaren.

Afsigterna med nu tillämnade statshvälfning voro hos olika personer mycket olika. Mössorna sökte i första rummet att störta de herrskande Hattarna och dessas åsigter; men många både Mössor, Hattar och rena rojalister, t. ex. Brahe, Dalin, Rudbeck, Stierneld, Ungern Sternberg och Wrangel påstodo

---

[1]) 34. 160.
[2]) Se 36 del. namnlistan.
[3]) 37. 121.

alltjemnt, att de ville bibehålla det fria statsskicket och afskaffa blott dess öfverdrifter och missbruk. Säkert tyckes deremot vara, att Lovisa Ulrika önskade införa sitt efterlängtade envälde; och troligt är, att hon dervid erhållit biträde af Hård och Löwenhielm och af många andra; måhända ock att genom besagde två utmärkt verksamma och dugliga herrar hennes åsigt hade vid verkställigheten gjort sig gällande. Vagnen, kommen i fart, hade ej stannat förr än vid utföre-backens slut.

I fråga om medel led hofpartiet stor brist. Från främmande magter kunde hvarken penningar eller någon annan hjelp erhållas, icke ens från Preussen, och detta af orsaker, som skola framdeles angifvas. Det var derföre, som hofvet i sin nöd än ville bortpanta några landskap, än verkligen bortpantade kronjuvelerna, utan att dock kunna på långt när bekomma tillräckliga medel. En annan sida af saken var frågan om det bistånd, hofvet kunde vänta af landets egna innevånare. Vi hafva äfven berättat, huru det trodde sig kunna vänta understöd af Upplands, Westmanlands samt Nerikes och Wermlands regementer. Man räknade dessutom och icke utan någon anledning på presternas och böndernas ovilja mot Hattpartiet och på deras benägenhet för starkare konungamagt. Men sistnämnde känsla hade genom Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas personligheter blifvit snarare försvagad än stärkt, hvarjemnte läran om sjelfstyrelse och friare statsskick börjat vinna mer och mer anhängare också inom båda dessa riksstånd. Slutligen räknade man ock på svenska folkets tröghet och medgörlighet. Gamle konung Fredrik varnade en gång Adolf Fredrik för några betänkliga åtgerder. Denne svarade: *svenska ständerna äro ett beskedligt folk; med dem skall jag snart komma till rätta.* Den gamle återtog: *det vore önskeligt; men mig har*

det icke lyckats. Och akten eder! I kännen ännu icke det svenska folket.

Om man nu kastar en återblick öfver sjelfva företaget och dess ledare, deltagare, planer och medel, så finner en hvar, att dess utsigter icke voro mycket lofvande. Sjelfva *företaget* utgick mer från önskningarna, från herrsklystnaden hos en ensam person, drottningen, än från något af allmänheten kändt behof. Det åsyftade ock en uppenbar olaglighet och ett djerft brott mot svurna eder, både konungens och undersåtarnes, hvilket förhållande ovillkorligen måste mer eller mindre hejda hvarje man med samvetsgrannare tänkesätt. De högsta *ledarnes,* konungens och drottningens, personligheter ingåfvo ej heller stora förhoppningar. Bland de öfriga fanns, utom Hård och Löwenhielm, ingen enda man, utmärkt genom stora själsförmögenheter och tillika genom allvar, kraft och beräkning. De många ledarne hyste dessutom mycket olika afsigter, och de flesta ogillade den rigtning till envälde, som var grundtanken hos Lovisa Ulrika och hennes närmaste vänner. Tillräckliga medel saknades ock, så väl penningar som anhängare, och det både in- och utrikes. Redan nu och vid rörelsens början förespådde äfven danska och preussiska sändebuden, att den skulle misslyckas; en utgång, som blef än mera sannolik, när man tillika tog i betraktande den andra sidan eller:

FRIHETS-PARTIET.

Betraktom först dess ledare och förnämsta personligheter! Löwenhielm undantagen, hade hela rådkammaren med sällsynt enighet och kraft omfattat frihetspartiets åsigter. Bland dessa herrar nämna vi främst Klas Ekeblad, en statsman icke af första ordningen, dock mycket klok, sansad och duglig, derjemnte högaktad för ärlighet och oegennytta.

Bredvid honom framstod Karl Fredrik Scheffer, hvilken nu vid sitt trettiondesjette år upphöjd till rådsherre, blef af eldigt lynne och liflig ungdomskänsla förd till ifrigt försvar för det fria statsskicket, men stundom ock till öfverdrifter och förhastanden. I öfrigt var han skarpsinnig, driftig och tillika känd för ärlighet och oegennytta [1]). Bland herrar utom rådkammaren märkes främst Axel Fersen, partiets mest framstående man och slutligen dess förnämsta ledare; detta till följe af många hvar för sig ovanliga och i förening än ovanligare utmärkelser, nämligen af börd, rikedom, krigsära, kunskaper, vältalighet, skarpsinne, betänksamhet, men äfven beslutsamhet, och tillika den kloka beräkning, som städse vet att i rätt tid så väl försvara sig som gifva efter. Dessutom åtnjöt han stort anseende för rena seder och fullkomlig omutbarhet. Äfven hans yttre var ganska fördelaktigt, växten reslig, hållningen aktningsbjudande, utseendet vackert och ädelt, umgänget fint och belefvadt, det ena som det andra dock med ett drag af höghet, som afvisade hvarje närgången förtrolighet. Han var städse en varm och öppen vän af det fria statsskicket; dock med ärfd lutning till Hattpartiets åsigter, och med personlig till bördsadelns aristokrati. Bredvid honom märkes hans svåger och partivän Jakob Albrekt v. Lantingshausen, likaledes genom många och hedrande egenskaper så utmärkt, att några ansågo honom vara näst Fersen den mest framstående personligheten i Sverge; — ytterligare Sveaborgs grundläggare Augustin Ehrensvärd, kunnig, duglig, klok, ärelysten, djerf och verksam; men tillika oegennyttig, och en varm vän af både fosterlandet och friheten. Slutligen den mer och mer framträdande dåvarande

---

[1]) Enligt Dansk. min. br. d. 1 Juni 1753 misstänktes han hafva årlig pensjon från Frankrike. Vi hafva ännu icke sett någon bekräftelse på denna gissning.

kansli-sekreteraren, sedermera riksrådet Mattias Hermansson, känd för snille, mod och en lågande frihetskärlek. — Dessa sex herrar, och man kan tillägga biskop Troilius, voro allmänt kända för stora själsförmögenheter och tillika för redlighet, kraft och pålitlighet. De blefvo fördenskull partiets förnämsta män och ledare samt gåfvo åt detsamma mycket anseende, styrka och sammanhang.

Bland de öfriga rådsherrarna, hvilka, som nämndt är, också de hörde till frihetsmännen, märka vi *Tessin,* hvilken dock under denna tid förlorade hofvets förtroende genom oenighet med Lovisa Ulrika, och allmänhetens genom ombytlighet och egenkärlek, hvadan ock anseendet sjönk djupt, mot hvad det fordom varit. Med sin vältalighet, sin nära kännedom af hofvet, sin växande bitterhet mot detsamma och genom qvarlefvorna af sin fordna myndighet var och förblef han dock en farlig fiende. En annan frihetspartiets rådsherre var *Anders Johan v. Höpken,* mägtig genom snille, kunskaper och slughet, äfven genom sitt ämbete; ty år 1752 nämndes han till kansli-president. Inflytandet minskades dock mycket genom ojemnt lynne och klandervärd egennytta, och ej minst genom en obeslutsamhet, en personlig räddhoga, som förlamade hans verksamhet vid alla vigtigare tillfällen och äfven nu, så att han, ehuru både frihetsvän och snart regeringens förste man, dock under den pågående svåraste striden ingalunda framstod på något mer afgörande och kraftfullt sätt. Under de häftigaste brytningarna 1756 talade han tvärtom flere gånger om att taga afsked, som det tyckes, af ingen annan orsak än ofvannämnda brist på mod och beslutsamhet. — En tredje frihetspartiets rådsherre var *Nils Palmstierna,* hvilken dock till följe af sin djerfva och skoningslösa framfart och derjemnte af tilltagande sjuklighet hädanefter mer och mer förlorade sitt förra inflytande. Dessutom märkes den nyss nämnde väl kände biskop

Troilius samt de begge både väl och illa kända herrarna, biskopen *Brovallius* och borgmästaren *Kjerrman*, och bland bönderna talmannen *Olof Håkansson*, den snillrikaste och slugaste, och riksdagsmannen från Grythyttan *Otto Olofson*, den ärligaste inom hela bondeståndet [1]. Dessa voro frihetspartiets förnämsta personligheter.

Sjelfva *företaget*, nämligen att upprätthålla det lagligt antagna och besvurna regeringssättet, hade just genom denna sin egenskap äfven sitt berättigande, sitt försvar och tillika sitt kraftiga stöd inför rättskänslan och inför det oväldigare allmänna tänkesättet.

De handlande personernas driffjedrar voro mycket olika; hos många verklig tro på och kärlek till det fria statsskicket, till hvars försvar de äfven uppmanades genom aflaggd ed och tillika genom återblicken på Karl den tolftes envälde och utsigten till Lovisa Ulrikas. Härmed förenade sig hos många Hattar fruktan för Mössornas efterräkningar och hämnd, i händelse den tilltänkta statshvälfningen kunde genomföras; hos andra egennyttans begär att så länge som möjligt få behålla magt, syssla och ty åtföljande fördelar; hos andra åter egenkärlekens eller den verkliga öfvertygelsens tro, att Sverge skulle befinna sig bättre under deras egen lagbundna än under Lovisa Ulrikas enväldiga styrelse. Alla dessa olika åsigter sammanstämde i det gemensamma beslut, den gemensamma grundtanke, att det fria statsskicket måste upprätthållas, och lagenligheten af och öfverensstämmelsen i detta beslut gaf också enhet och styrka åt alla partiets företag.

I afseende på medel var frihetspartiet i besittning af stora fördelar. Det kunde med hög röst åberopa gällande lag och besvuren regeringsform,

---

[1]) Enligt Fersen.

samt ofvannämnde afskräckande minne, och tillika, ehuru blott i förtrolighet, ofvannämnde afskräckande framtidsutsigt. Genom rådets flertal hade ock frihetspartiet i sin hand den lagliga statsmagten, tropparna och de allmänna kassorna, och kunde derjemnte lita icke blott på en stor del af den kunnigare allmänheten, utan ock på de många landshöfdingar, biskopar och öfverstar samt andra inflytelserika ämbetsmän, hvilka det nu under en längre tid hade bland sina partivänner utkorat och tillsatt. Det erhöll ock mer eller mindre stöd af utrikes magter. Frankrike var sedan gammalt nära förbundet med Hattpartiets ledare, hvarjemnte det började befara, att Lovisa Ulrika, ifall hon lyckades erhålla större magt, skulle låna Sverges understöd åt sin bror konungen i Preussen, till hvilken Frankrike började komma i fiendtlig spänning. Det fortfor följaktligen att genom råd, eggelser och penningar söka upprätthålla sitt i Sverge herrskande parti, Hattregeringen. Danmark, Preussen och Ryssland följde den vanliga statskonst, som vill se sin grannstat styrd häldre af en folkregering än af en enväldig konung; ty, tänker man, i förra händelsen skall folkets obenägenhet mot gerder och utskrifningar göra dess anfallskrig både mer sällsynta och mindre vådliga, än när de bero af en konung, hvilken icke från dylika företag afskräckes genom några personliga uppoffringar dervid, utan tvärtom lockas af personlig utmärkelselystnad, och som derjemnte har till deras utförande alla medlen förenade i sin egen hand. Härtill kom ock den hos eröfringslystna grannar lika vanliga beräkningen, att i en fri stat lättare än i en enväldig kunna genom allehanda stämplingar stifta en förderflig oro och villervalla och under densamma utan serdeles motstånd rycka till sig ett eller annat landskap. Utom dylika, de verksammaste driffjedrarna, funnos äfven andra. Danska statsministern Bernsdorff, ehuru stående vid sidan af en enväldig ko-

nung, hyste likväl en viss vetenskaplig och teoretisk benägenhet för fria statsförfattningar och således äfven för den svenska och för dess bibehållande; och konung Fredrik i Preussen befarade, att det tilltänkta revolutions-försöket skulle misslyckas och Lovisa Ulrikas belägenhet derigenom än mer försämras. Också har han hela tiden bortåt så väl sjelf som genom sina sändebud afrådt henne från alla dylika planer. Ryssland förhöll sig tämligen stilla till följe af Elisabets slapphet, kanhända ock af hennes svigtande fram och åter mellan kärlek till sitt eget verk, Adolf Fredriks tronföljd å ena sidan, och å den andra harm öfver denne furstes sjelfständiga hållning, eller, som hon kallade det, hans otacksamhet mot sin välgörarinna.

Efter att hafva betraktat sjelfva företaget och båda sidornas ledare, deltagare och driffjedrar m. m. finner en hvar, att frihets-partiet hade bättre utsigter till framgång än hofvet; och sedan vi nu gifvit en allmän öfversigt af dessa förhållanden, gå vi till teckningen af den egentliga striden. Dervid må dock i förväg göras två anmärkningar. Den ena, att frihets-partiets sak var egentligen folkets, och att den försvarades under riksdagarna af folkets ombud, ständerna, och mellan riksdagarna af ständernas ombud, rådet. — Den andra, att hofpartiets länge följda plan var först och främst att förtiga och undangömma den sanningen, att hofvets anfall var i grunden rigtadt mot ständernas, mot hela folkets magt; — och sedermera att i stället utmåla det som ett försvar för både konung och folk och mot rådets, mot aristokratiens tillgrepp. Afsigten var naturligtvis den, att kunna såmedelst narra massorna att öfvergå till hofvets sida och att understödja dess planer; och att här, liksom i Holland 1747, störta sin egen magt, sina egna försvarare.

FJERDE KAPITLET.

KONUNGEN OCH RÅDET SOMMAREN 1751.

Närmsta dagarna efter konung Fredriks död tycktes Adolf Fredrik och rådsherrarna vilja i försonlighet och fred närma sig hvarandra. Konungen föreslog, att de gamla tvisterna måtte glömmas och de om Fersens generals-utnämning vexlade skrifterna återtagas eller tillintetgöras, till hvilket allt rådsherrarna med tacksamhet biföllo, hvarjemnte de beviljade konungen ett fjerdingsårs anslag utöfver det vanliga. Adolf Fredrik visade ock vid ärendernas behandling mycken flit och noggrannhet [1]), samt påskyndade utfärdandet af alla under Fredriks tid fattade beslut, på det nämligen den af samme konung antagna namnstämpeln måtte så snart möjligt komma ur bruk. Den verksamhet, Adolf Fredrik vid ifrågavarande tid utvecklade, ansågs likväl såsom en följd mindre af hans egen kraft än af påstötningar från någon annan. Somliga gissade dervid på Tessin, men inom kort såg en hvar, att den bakom stående personen var icke denne herre, utan Lovisa Ulrika; ehuru hon sökte till en viss grad dölja förhållandet.

Gång på gång förklarade konungen, och det med både ord och gerningar, att han ville samvetsgrannt iakttaga regerings-formens föreskrifter. Men om dessas tolkning yppade sig genast två mycket olika åsigter. Den 9 April och således knappt två veckor efter Fredriks död ingaf Adolf Fredrik till rådet en skrift, som man trodde författad af Liewen, och i hvilken han begärde veta *skilnaden mellan s. k. »riksvårdande ärender», hvilka borde genom*

---

[1]) Danska min. br. från denna tid berömma mycket Adolf Fredriks arbetsamhet och rättvisa.

omröstning och enligt rådets pluralitet afgöras, och s. k. »kabinetts-mål», hvilka konungen egde att afgöra. Genom regerings-formen [1]) var dock denna fråga redan förut tämligen tydligt besvarad. Men sedan rådsherrarna härom upplyst, förklarade Adolf Fredrik, *att rådets beslut kunde i inga mål gälla utan hans, konungens, samtycke.* Dermed hade han angripit regeringssättets grundtanke och utkastat stridshandsken. Berörda invändning var dels fotad på svepskäl, tagna från några regerings-formens mindre tydliga ordalag, dels uppenbart stridande mot den af honom besvurna regerings-formens mycket tydliga föreskrift; nämligen, *att, ifall inom rådet ett flertal af mer än 2 personer (t. ex. 9 mot 6) antagit en åsigt, skulle denna också af konungen vid verkställigheten antagas och följas, äfven om han sjelf röstat för den motsatta;* på hvilket sätt också regerings-formen under 30 års tid varit tillämpad. Om denna högst vigtiga fråga uppstod nu en skriftvexling, som likväl icke ledde till något afgörande slut; ty båda parterna vidhöllo orubbligt sina åsigter och trodde sig kunna räkna på understöd af den snart sammanträdande riksdagens ständer, till hvilkas afgörande målet derföre blef hänskjutet.

Frågans kärna var, huruvida mellan riksdagarna högsta magten låge hos konungen eller hos ständernas ombud, rådsherrarna; det vill i grunden säga, huruvida högsta magten låge hos konungen eller hos folket. Saken väckte mycket uppseende och häftiga tvister. Starka röster talade för båda åsigterna, och man började kalla det ena partiets anhängare *rojalister* och det andras *republikaner* [2]).

Vid denna tid tycktes emellanåt, som Lovisa Ulrika eftersträfvade eller ville ådagalägga ett den vises förakt för timlig magt, ära och hedersbety-

---

[1]) 15, 20 och 40 §§.
[2]) Dansk. min. br. d. 20 Sept. 1751.

gelser. I bref till brodern Wilhelm skref hon [1]: *jag betraktar med liknöjdhet den konungsliga värdigheten och skattar högre den verkliga lyckan än alla dessa barnsligheter* [2]. Orden voro troligtvis förestafvade, icke af någon förställning, någon tillgjordhet, utan af de s. k. filosofiska åsigter, som utgjorde tidsandans älsklingstankar, och hvilka hennes lifliga inbillning och känsla hade för tillfället och med full öfvertygelse omfattat, och hvilka hon icke ogerna till beskådande framlade. Men snart gjorde sig deremot gällande hennes egentliga lynne och tänkesätt, hvilka ganska högt uppskattade den konungsliga värdigheten, så väl sjelfva dess väsende magten, som dess bihang prakten jemnte hedersbetygelserna. Sin rättighet till dessa sednare bevakade hon ock med mycken noggrannhet och sökte tillika på hvarjehanda sätt förbereda utvidgandet af den första. I sammanhang härmed sökte hon afskrämma det andra partiets anhängare genom att visa dem stötande förakt. Följden blef å dessas sida en växande ovilja, och när hon vid något tillfälle vändt Hattpartiets tillämnade landtmarskalk ryggen och i stället begynt samtala med några unga löjtnanter, hörde man Fredrik Gyllenborg säga: *hon bör ej få några penninge-anslag, förr än hon lärt sig hvad rätt och passande är.* Tessin varnade henne, men förgäfves. Andra förde annat språk. Dalin m. fl. tycks hafva understödt hennes åsigter, och Börje Skeckta hördes å ena sidan afguda Adolf Fredrik och å den andra längta efter den tillfredsställelsen att få *trampa i rådsherrarnas blod* [3]).

Dessa sistnämnde vidhöllo emedlertid sin åsigt och läto förstå och utsprida, det hofpartiets förslag åsyftade att steg för steg utvidga konungamagten

---

[1]) Se Gref Manderströms samlingar.
[2]) Puérilités.
[3]) Voltemats anekdoter.

till fullkomligt envälde. Hofpartiet å sin sida påstod och utspridde, det rådsherrarna ville införa ett aristokratiskt adelsvälde, som skulle förtrycka både konung och folk; och under dessa tvister och brytningar förgick sommaren och nalkades det väntade riksmötet.

FEMTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1751—1752.

FÖRBEREDELSER SAMT VAL AF LANDTMARSKALK OCH UTSKOTT.

För att, sade man, skaffa sig många anhängare hade Adolf Fredrik redan 1750 velat adla en mängd personer, men riddarhuset vägrade mottaga dem. Han fortfor emellertid att som förut söka vinna krigsbefälet, och detta icke utan framgång. Lovisa Ulrika å sin sida började numera att då och då med artigheter och nådebevisningar vända sig än till rådet, än till Frankrike, allt som det vexlande lynnet föreskref; men för det mesta utan framgång. Förnämsta syftet var dock att vinna Mössorna; ty utan dessas bistånd kunde hofvet omöjligen besegra sina vedersakare. Emedan ej heller Mössorna kunde ensamma besegra Hattpartiet, antogo de under sin ledare Ungern Sternberg hofvets förslag och afslutade med detsamma ett förbund af ungefär lika beskaffenhet som det mellan samma hof och Hattpartiet af år 1744; dock bör påminnas derom, att det gamlaÖsspartiets ledare Gustaf Bonde och Ture Bielke icke oss veterligen på något sätt deltogo i den nu knutna förbindelsen.

Rådets åtgerder bestodo förnämligast i utspridande af ofvannämnda rykten om hofvets planer på envälde, samt i utdelande af franska mutor, genom hvilka en stor skara riksdagsmän värfvades. Rörelsen var likväl icke så stark som många gånger förut. Man tycktes vilja på fullt allvar förekomma alla obehagliga uppträden, sådana som 1747 förefallit. Man utfärdade följaktligen en förordning af innehåll, att ingen i skrifkonsten okunnig skulle till riksdagen få inlemna någon uppsats, på hvilken icke författarens namn vore utsatt; likaså, att ingen deputation skulle till andra riksstånd afgå utan att medföra protokolls-utdrag från sitt eget [1]); likaså att inga yttre parti-kännemärken finge begagnas [2]), och inga riksdags-gästabud gifvas, o. s. v.

Enligt hvad 1747 föreskrifvet var, öppnades riksdagen i Sept. 1751. Tessin höll dervid ett tal, i hvilket han försvarade så väl hofvet som rådet mot de ömse beskyllningar, som blifvit i landsorterna kringspridda; och till de uppvaktande ständerna höll Lovisa Ulrika på svenska språket ett tal, så väl hopsatt och framsagdt, att många, heter det, rördes till tårar [3]).

Valet af landtmarskalk var, som vanligt, den första vigtigare riksdags-frågan. Hofpartiet ville hafva Ungern Sternberg och öfvertalade Liewen, som äfven för sin person hyste likartade anspråk, att derifrån afstå och i stället arbeta för Ungern Sternberg [4]). Men dennes vacklande uppförande som landtmarskalk vid två föregående riksdagar låg honom mycket i vägen. Rådets man, Henning Adolf Gyllenborg, ehuru kunnig och vältalig, hade också han åtskilligt emot sig, varande svag, sjuklig och lättretlig; men partiet egde ingen bättre att föreslå.

---

[1]) Se 37. 107, 108, 121.
[2]) 37. 174, 175.
[3]) Preuss. min. br. d. 29 Sept. 1751.
[4]) Dansk. min. br. d. 6 Sept. 1751.

Han understöddes ock af franska sändebudet Havrincourt, hvilken dagarna före valet lät på Grills handelskontor uttaga en stor summa penningar, hvilken sedermera genom den erfarne riksdags-ledaren Fredrik Gyllenborg kringdelades [1]) och jemnte partiets öfriga bemödanden och misstroendet till Ungern Sternberg afgjorde saken, hvarefter också utskotten blefvo likaledes enligt Hattpartiets åsigter besatta. Hofvet, som gjort sig förvissadt om seger, blef vid denna sakernas vändning visserligen öfverraskadt och förtretadt, likväl utan att derför uppgifva sina förhoppningar och planer [2]).

SJETTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1751—1752.

ADOLF FREDRIK OCH RÅDET HÄNSKJUTA TILL STÄNDERNAS AFGÖRANDE SIN TVIST OM REGERINGS-SÄTTET.

Båda partierna hoppades på bistånd af den nu sammanträdande riksdagen, och båda beslöto till dess afgörande hänskjuta sin tvist. Yttre anledning till ett sådant steg tog frihets-partiet af Adolf Fredriks helsningstal till ständerna, i hvilket förekommo några häntydningar på de rykten, som blifvit utspridda; nämligen, att han sjelf eftersträfvade enväldet, och att oenighet förefunnes mellan honom och rådet. Till följe af sådana ord lät Hemliga Utskottet till sig nedkalla rådet och fråga, huru saken i sjelfva verket sig förhöll. Rådsherrarna infunno sig talrikt, och deras ordförande, kansli-

---

[1]) S. st. d. 11 Okt. 1751.

[2]) Dansk. och Preuss. min. br., samt en orubricerad försvarsskrift för Hattpartiet, befintlig i gyllenborgska arkivet på Ekebyhof.

presidenten Tessin, aflät den förklaring, *att ofvannämnde rykten blifvit af ryska utliggare kringspridda, men att de saknade all grund; ty Tessin kunde på det heligaste försäkra, att sådana envåldstankar aldrig vunnit insteg hos konungen, och att å sin sida äfven rådet vore alldeles oskyldigt till alla mot detsamma rigtade vanrykten.* Denna förklaring, i sig sjelf icke öfverensstämmande med sanningen, sökte dessutom undanskjuta, icke afgöra ifrågavarande tvist. Det tyckes äfven, som rådet icke varit med densamma fullkomligen belåtet; ty kort derefter lät det om nämnde förhållanden uppsätta ett betänkande, som skulle ständerna meddelas och var af följande märkvärdiga innehåll. *Om grundlagen är otydlig, blifva ock riksråden tveksamma och deras åtgerder misstydda, ena gången som ingrepp i konungens rättigheter, en annan gång som understöd för hans suveränitets-planer, en tredje gång som förberedelser till en adlig aristokrati. Rådet vill fördenskull inför ständerna framlägga sina åsigter rörande regeringssättet, på det samma ständer måtte kunna rätta de misstag, som härutinnan möjligtvis blifvit begångna af deras ombud, rådsherrarna.* Grunddragen i den framställning, som derefter gjordes, voro följande. *Konung och ständer äro de två delar, af hvilka vår statskropp är sammansatt. Konungen tillkommer tronens besittning på sätt, hans afgifna försäkran innehåller, likaså konungslig arfsrätt och höghet samt undersåternas trohet, huldhet och vördnad, och likaledes rättigheten att efter lag bjuda och befalla, så att all verkställighet sker i hans namn och efter hans bud. Ständerna deremot äro den lagstiftande magt, som eger vårda sig om riket, på sätt de säkrast och nyttigast finna, och en sådan deras rättighet är i grundlagen tydligen uttalad. Af dessa båda magter styres riket; den sednare, ständerna, utstakar genom sina beslut den väg, som skall följas, och den förra,*

konungen, sätter genom sin myndighet deras beslut i verket. Men, emedan ständerna ej alltid kunna såsom närvarande biträda i regementet, hafva de i sitt ställe utnämnt fullmägtige rådsherrar, hvilkas pligt är att heligt bevaka den mellan konung och ständer ingångna öfverenskommelsen, och likaså den förres och de sednares rättigheter, och derjemnte att efter lag, ed och bästa vett biträda med sina underdåniga råd. Till detta allt behöfva rådsherrarna magt och myndighet, men denna är icke deras egen, utan ständernas. Ty, ehuru näst konungen de yppersta i landet, äro dock rådsherrarna ansvarige undersåtare, och de ega väl magt att råda, men ej att regera. Ständerna ensamma äro de, hvilka innehafva den slutliga och afgörande magten och det är efter deras råd, som konungen eger att regera, d. v. s. att genom sin myndighet befordra deras beslut till verkställighet. Så betrakta rådsherrarna det svenska regeringssättet. De finna det vara ett konungsligt folkvälde [1]*, och i fall någon aristokrati ville tränga sig emellan, skulle den genast blifva förqväfd genom både konungens och ständernas magt och myndighet; och om rådsherrarna öfverskrede sina råmärken, kunde vid nästa riksdag enhvar uppfordra de magtegande ständerna att sådant beifra och bestraffa, likasom rådsherrarna nu sjelfva uppmanade folkombuden till granskning af rådets åtgerder* [2].

Denna uppsats är i flere hänseenden mycket märkvärdig. Den uttalar med korta och tydliga ord grundtanken i svenska frihetstidens stats-skick; nämligen att högsta magten låg hos folket, och att rådet var blott dess för tillfället valda ansvariga ombud, och konungen blott verkställaren af de beslut, samma folk hade fattat, vid riksdagarna genom sina ombud

---

[1]) Imperium monarchico-democraticum.

[2]) Rådsprot. d. 16 Nov. 1751. Skokloster. Mscpt. Tom. 29

ständerna, eller mellan riksdagarna genom ständernas ombud rådsherrarna. Men i regerings-formen hade influtit de orden, att *rådet skulle råda, men ej regera,* hvilka ord, tagna efter vanligt språkbruk, nedsatte rådets magt under konungens, och stodo i öppen strid mot regerings-formens anda och många andra tydliga föreskrifter [1]). Det var äfven detta ordasätt, som nu gaf anledning till de häftigaste striderna. Hofpartiet höll sig till dess bokstaf och förklarade den så: *rådet skall »råda», d. v. s. blott afgifva sina råd; men konungen skall »regera», d. v. s. efter rådets hörande ensam både fatta det afgörande beslutet och sedermera låta verkställa det;* och denna förklaring öfverensstämde, som sagdt är, med den betydelse, orden *råda* och *regera* enligt vanliga språkbruket hade. Frihets-partiets tolkning, uttalad i ofvannämnde uppsats, var deremot följande: *att öfverlägga och besluta om ämnet, det skola både rådet och konungen tillsammans, hvar med sina skäl och sina röster, och följden af deras gemensamma rådplägning, nämligen flertalets beslut, utgör ock regeringens lagliga beslut, till hvars fattande både konung och rådsherrar bidraga; och detta är att »råda». Att »regera» åter, hvilket tillkommer konungen ensam, är att med namn, myndighet och befallning låta det gemensamt fattade beslutet ställas i verket.* Denna tolkning öfverensstämde helt och hållet med regerings-formens många andra och tydliga föreskrifter; men att ordet *råda* skulle betyda också att fatta beslut, och att ordet *regera* skulle betyda endast att verkställa beslut, denna tolkning var alldeles stridande mot både det allmänna språkbruket liksom sjelfva saken mot svenskarnas fordna vana; nämligen att konungen både beslutade och

[1]) Det är svårt att förklara, huru dessa ord från år 1602 kunnat blifva intagna i en regerings-form sådan som den af 1720. Måhända skedde det för att lugna dem, som befarade ett aristokratiskt rådsvälde.

verkställde; och häruti låg orsaken, hvarför hofpartiets tolkning vann inom allmänheten mycket bifall och kunde länge och ej utan framgång försvaras. Å en annan sida deremot var, såsom vi nämnt, frihets-partiets tolkning fullt öfverensstämmande med stats-skickets anda och med flere tydliga bestämmelser i både regeringsform och konungaförsäkran, och med det sätt, hvarpå den förra blifvit i 30 år tillämpad, och slutligen med den åsigt, som hystes af ganska många; nämligen att det vore vådligt öfverlemna i Adolf Fredriks, d. v. s. i Lovisa Ulrikas hand rättigheten att icke blott verkställa, utan äfven fatta de afgörande besluten, och dessa omständigheter gåfvo frihets-partiets åsigt mycken styrka och många anhängare. En uppsatsens tredje märkvärdighet var, att den vederlade de beskyllningar för aristokratiskt rådsvälde, med hvilka hofpartiet esomoftast sökte skrämma folkombuden. Då rojalisterna påstått, att stats-skicket innebar ett *högadligt aristokrat-välde* [1]), sökte nu rådet ådagalägga, att det tvärtom var ett *konungsligt folkvälde* [2]).

Uppsatsens inverkan på allmänheten blef stor. Vid mötets början hyste många riksdagsmän en viss benägenhet för hofvet, men öfvergingo snart till rådet. Tvisten blef dock tämligen häftig, och på riddarhuset talade för hofvets åsigt Ungern Sternberg, Erik Wrangel, Rudbeck, Kagg och Malmerfelt m. fl. och bland presterna den medlande erke-biskopen Henrik Benzelius; men alla hafvande hvar inom sitt stånd emot sig det stora flertalet. Dettas vanliga tankegång var följande: emedan rådsherrarna äro inför riksdagen ansvariga, bör folket anförtro den afgörande magten häldre åt dem, än åt en konung, hvilken lätt kan undandraga sig allt ansvar [3]).

---

[1]) *Imperium aristocraticum.*

[2]) *Imperium monarchico-democraticum.*

[3]) Rådsprot. samt danska och preuss. min. bref.

Många insågo ock, huru svårt det skulle blifva att genomföra hofvets planer. *Jag fruktar,* skref konungen i Preussen till sitt sändebud i Stockholm, *jag fruktar, att svenska hofvets beräkningar hvila på allt för lös grund* [1]), hvarför ock samma sändebud befalldes omigen afråda Lovisa Ulrika från det tillämnade försöket, hvilket äfven franska sändebudet Havrincourt gjorde, ehuru begge förgäfves.

SJUNDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1751—1752.

ADOLF FREDRIKS KONUNGA-FÖRSÄKRAN OCH KRÖNING.

Det var vid tidpunkten af Adolf Fredriks tronbestigning, som hofpartiet fästat sina förhoppningar om konungamagtens utvidgande; men så som förhållandet nu gestaltade sig, blefvo utsigterna dertill mycket förmörkade. Frihets-partiet, allsmägtigt i rådet och gynnadt af ständernas flertal, hade i sin hand ett serdeles kraftigt medel mot alla sådana planer, emedan det kunde, till dess Adolf Fredrik gifvit med sig, uppskjuta hans kröning. Flere veckor af riksdagen hade också redan förflutit, utan att tiden för denna högtidlighet utsattes, hvilket hos många förorsakade undran, knot och misstankar [2]), bland andra också den, att rådsherrarna ämnade hindra kröningen och afskaffa all konungamagt. Emedan nu detta rykte, af rojalisterna vederbörligen bearbetadt, kunde förorsaka mycken oro, beslöt frihetspartiet att, ehuru ständerna ännu icke hunnit afgöra

---

[1]) Trop frivole fondement. D. 5 Okt. 1751.

[2]) Rådsprot. d. 31 Okt. 1751.

det ifrågavarande stora tvistemålet, likväl låta kröningen försiggå, men förut affordra Adolf Fredrik en för alla händelser tillräckligt tryggande konungaförsäkran. Mot slutet af Oktober beslöto ock ständerna, att förslag till en sådan skrift skulle uppsättas af den så kallade Stora Sekreta Deputationen, i hvilken äfven bönder voro intagna. Vid dess utarbetande följdes, med några af tidsomständigheterna föranledda ändringar, den försäkran, som konung Fredrik 1720 afgifvit, i några punkter förkortad och förenklad, i andra åter mer utvecklad, samt i ett och annat fall än mer inskränkande den kungliga magten. Utkastet blef derefter förelaggdt ständerna. På riddarhuset uppstodo mot detsamma många ifriga talare, bland andra Ungern Sternberg och Erik Wrangel, hvilken sednare utfor i hårda beskyllningar mot rådet. Tvisten blef slutligen mycket bullersam, nästan öfvergående till handgemäng, så att landtmarskalken Henning Gyllenborg sjuknade till följe af oro och häftig sinnesrörelse. Men utom andra skäl voro kärleken till det fria stats-skicket och farhågan för Lovisa Ulrika så stora, att både på riddarhuset och i de andra tre stånden deputationens förslag blef antaget. En beskickning af 60 personer gick derefter till rådet och öfverlemnade uppsatsen åt konungen och till dennes öfverseende. Adolf Fredrik mottog papperet och yttrade dervid några ord, men med så låg röst, att blott ett mindre antal af de närvarande kunde höra innehållet [1]); nämligen att han ville taga förslaget till sina rum och till närmare granskning. Så skedde, hvarefter Stierneld uppsatte vid detsamma några anmärkningar, hvilka dock frihets-partiets ledare aldrig läto komma till ständernas kännedom, föregifvande innehållet vara så despotiskt, att det skulle uppreta allmänheten till oförsonlig förbittring. Hofpartiet å sin

---

[1]) Heml. Utskott:s prot. Nov. 1751.

sida påstod, att rådet velat i sitt förslag till konungaförsäkran inlägga några punkter, som skulle förbereda ett aristokratiskt rådsvälde, men att sådant blifvit af deputationen afböjdt. I sjelfva verket känna vi hvarken innehållet af Adolf Fredriks anmärkningar, ej heller af rådsherrarnas så kallade anspråksfulla punkter; icke ens om några sådana i verkligheten förefunnits. Hvad vi deremot känna, är, att deputationens förslag väckte vid hofvet mycken förbittring, och att på drottningens tillstyrkan Adolf Fredrik lät uppsätta en mot ständernas förslag ställd skrift. Dennas innehåll och hotelser voro dock så betänkliga, att hofvets förtrognaste anhängare afrådde från åtgerden, och att Erik Brahe vägrade sitt understöd. Uppsatsens tillvaro kunde dock ej hållas hemlig, och oviljan öfver det tillämnade försöket blef så häftig, att Brahe, när ingenting annat hjelpte, med knäfall bad Adolf Fredrik underskrifva ständernas förslag, hvarvid som bevekande skäl anfördes fruktan för den närvarande sinnesstämningen och hoppet att kunna vid nästa riksmöte taga skadan igen. Skälen verkade, och Adolf Fredrik skréf under.

Bland förebråelserna mot frihetstidens ledare höres ofta den, att man vid riksdagen 1751 gjorde nya och betydliga inskränkningar i konungamagten. Till läsarens eget bedömande af saken skola vi fördenskull införa de vigtigaste bland dessa tillägg eller förändringar. De voro 1:o) att hvarken konung eller arffurste skulle få tillhandla sig frälsegods; 2:o) att bankens, städernas, bergslagernas och fabrikernas privilegier skulle upprätthållas; 3:o) att ingen ändring i något stånds privilegium skulle ske utan alla fyra ståndens samtycke; 4:o) att vid utnämnandet af kansli-president konungen icke skulle såsom förut hafva att välja mellan trenne på förslag uppförda personer; utan att ständerna ämnade vid nu varande riksdag bestämma det sätt, hvarpå besagde ämbete skulle hädanefter tillsättas; 5:o) att

till tjenster uppåt från och med öfverste med vederlikar, till hvilka konungen förut egde föreslå (icke nämna) hvilken han ville, skulle rådet numera uppsätta tre personer på förslag, bland hvilka konungen egde nämna en; 6:o) att till tjenster nedåt från och med öfverste-löjtnant med vederlikar, till hvilkas besättande konungen förut varit bunden att nämna någon af de tre personer, som vederbörande ämbetsverk på förslag uppsatt, skulle han hädanefter kunna taga någon också utom förslaget, dock med villkor, att hvarje sådan utnämning skulle i rådet föredragas, och der genom laglig omröstning stadfästas eller upphäfvas.

Som orsaker till dessa stadganden om ämbetstillsättningarna må anföras följande. Svenska medelklassen och mängden af landets adel var mycket fattig och således i stort behof af sysslor med ty åtföljande löner. Om derföre konungen erhölle större magt att åt hvem, han ville, utdela dessa sysslor, befarade frihets-partiet, att han, såsom ock afsigten var, skulle med begagnande deraf skaffa sig inom förvaltningen många vänner och medhjelpare till inskränkning af folkets fri- och rättigheter och till utvidgande af sina egna; hvaremot frihets-männen, hysande äfven de och till fördel för sina åsigter samma beräkning, önskade förbehålla åt sig utnämnings-rätten. Detta var orsaken till många och häftiga strider, så väl nu vid lagpunkternas antagande, som ock sedermera vid deras tillämpning. Man påstod ock, att under åren 1751—1755 hade Adolf Fredrik genom partiska utnämningar skaffat sig omkring 100 anhängare[1]).

Att i afseende på konungens försäkran hofpartiet skulle slutligen nödgas gifva efter, detta hade

[1]) Kommiss. protok. 1756. Registret.

man länge förutsett, och fördenskull träffat alla nödiga anstalter till kröningen, hvilken också blef redan dagen efter konungens underskrift firad. För dennes egen person skulle den vanliga konungsliga kronan begagnas, men åt Lovisa Ulrika blef af tvänne gamla i husgeråds-kammaren befintliga en ny dylik gjuten. Om denna berättas följande sägen. Blifven färdig, stod den till beskådande på ett bord i drottningens rum, när en riksdags-bonde begärde företräde. Under samtalet visade honom Lovisa Ulrika kronan och frågade, hur mycket han trodde den vara värd? Bonden svarade, *att han ej förstode sig på att uppskatta sådana dyrbarheter; men,* tillade han, *den är väl ändå icke mer värd än ett vackert midsommarsregn öfver hela hennes majestäts rike.* Vid sjelfva högtidligheten nyttjade konungaparet till sin utstyrsel flere svenska tillverkningar, hvilket med glädje anmärktes. Deremot inträffade en ledsam tillfällighet, nämligen att den häst, på hvilken Adolf Fredrik red till kyrkan, var så yster och blef så oregerlig, att han icke af konungen och knappt af två herrar, som fattade i betslet, kunde någorlunda hållas i styr. Till ridten från kyrkan begagnades en annan gångare, men också denne var tämligen orolig. *Det förebådar,* sade man, *att Adolf Fredrik skall icke utan andras hjelp kunna styra sitt rike.*

I öfrigt förrättades sjelfva högtidligheten på vanligt sätt, och till dess firande blefvo fyra minnespenningar slagna och tio [1]) serskilda fägneskrifter tryckta. Bland dessa märkes ock en af häradsdomaren och riksdagsmannen Jakob Larsson från Lidetorp, Rudskoga pastorat i Wermland. Hans sedermera från trycket utgifna skrift bar titteln: *Välmenta tankar om undersåtarens sanskyldiga pligt*

---

[1]) Enligt Warmholtz. Säkert funnos än flere och dessutom en mängd otryckta tal och verser.

mot sin höga öfverhet. Den innehöll en samling till ämnet hörande bibelspråk, och var med beröm tillegnad konungaparet och prins Gustaf, inför hvilken sednare den dock slutligen uttalade följande önskan: *Gud låte i sin allvetenhets bok aldrig den dag varda tecknad, att på Svea och Göta innebyggare må sannas profeten Hoseas ord*[1]: *»de fröjda konungen med sitt afguderi och förstarna genom sina lögner»*[2].

ÅTTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1751—1752.

SMÄRRE TVISTER MELLAN HOF- OCH FRIHETS-PARTIERNA.

Redan vid riksdagens början hade rådet och ständerna fördubblat konungaparets handpenningar, Adolf Fredriks från 50- till 100,000, Lovisa Ulrikas från 25- till 50,000 och dessutom åt prins Gustaf anvisat årligen 25,000, allt d. s. m.[3]; det ena som det andra också i afsigt att vinna bevågenhet och afböja den tillämnade rättegången inför ständerna, samt undvika alla med ett sådant uppträde förenade obehag; men deras bemödanden voro fruktlösa. Hofvet hade lidit nederlag vid valen af landtmarskalk och utskott och likaså i tvisten om konunga-försäkran; men ej heller dessa motgångar mägtade stäfja Lovisa Ulrika, utan det förra sträfvandet efter ökad magt fortgick oafbrutet. Innan likväl denna hufvudtvist mellan konungen och rådet hunnit af ständerna till afgörande handläggas, föreföllo flere smärre

---

[1]) Kap. 7, v. 3.

[2]) Rådsprot. Danska och preuss. min. bref, samt rådets, riddarhusets och Heml. Utskottets protokoll.

[3]) Köpenhamn. Riksarkiv. Journal vid riksdag. 1751.

strider, likasom förpost-fäktningar, hvilkas föremål och utgång vi här nedanför i korthet framställa.

Stadgarna för de 1748 upprättade riddare-ordnarna föreskrefvo, att konungen egde rättighet till kommendörer föreslå hvilka, han ville; men att också ordens-kapitlen egde rättighet att genom omröstning afgöra, huruvida den föreslagne kommendören skulle mottagas eller ej. Denna inskränkning ville nu Adolf Fredrik undanrödja och fordrade fördenskull, att såsom andra konungar få sig ensam tillerkänd rättigheten att utdela sådana värdigheter. På riddarhuset rönte förslaget motstånd, och Lantingshausen anmärkte, att en sådan åt konungen beviljad rättighet vore *ett trappsteg till suveräniteten* [1]). Men i allmänhet tyckte man, att utdelande af riddarevärdigheter borde vara konungens ensak, och denna uppfattning understöddes af Mössorna under ledning af Ungern Sternberg, och likaledes af några Hattar [2]). Den segrade, och Adolf Fredriks begäran bifölls.

Än vigtigare var tvisten om konungens rättighet att, när och hur han ville, företaga resor genom landet. Rådet befarade, att suveränitets-stämplingar skulle under sådana färder bedrifvas, och man sökte fördenskull tillförbinda konungen att icke utan rådets vetskap och bifall företaga någon utfart. Men detta ingrepp i hans både personliga och konungsliga rättigheter väckte mycken och djup ovilja, och på riddarhuset yttrades af Erik Wrangel och Kagg m. fl. många skarpa ord mot sådana rådets anspråk. Äfven allmänheten tog dem så illa, att rådet måste falla undan och genom åtskilliga förklaringar gifva en mildare tydning åt sitt förslag. Rättigheten att besöka hvilken del af sitt rike, han ville, blef konungen tillerkänd, och för bekostande af sådana färder beviljades ett serskildt årligt anslag.

---

1) Preuss. min. br. d. 19 Nov. 1751.
2) S. st. Nov. 1751.

En annan tvistepunkt rörde besättandet af tre då lediga rådsherre-platser. Ungern Sternberg och Mössorna föreslogo återigen Bonde och Bielke, men rönte dervid så häftigt motstånd, att nämnde två herrar sjelfva undanbådo sig. Dock läto ständerna sedermera genom en beskickning förklara för grefve Bielke, liksom 1747 hade skett för grefve Bonde, sin tillgifvenhet och vördnad, hvilken åtgerd innebar ett skarpt ogillande af Hattpartiets uppförande år 1739. Efter några, men icke serdeles häftiga strider utnämndes till rådsherrar Löwenhielm, det var ett medgifvande åt hofpartiet, Karl Fredrik Scheffer, det var ett medgifvande åt frihets-partiet, samt Stromberg, det var ett jemnkande mellan båda. Löwenhielm var visserligen hofvets man och ende anhängare inom rådet; men han iakttog mycken försigtighet och framträdde till dess försvar aldrig så öppet som en Erik Wrangel eller Ungern Sternberg m. fl. Scheffer deremot, hvilken då för tiden till följe af lifligt lynne och glödande ungdomskänslor hade med innerlig kärlek omfattat frihetens sak, blef ock under de närmaste åren dess kanske ifrigaste och kraftigaste försvarare. Nämnas bör ock, att vid ifrågavarande tillfälle hafva icke mindre än fem personer, uppförda på riksråds-förslag, afsagt sig denna ära, några till följe af hög ålder, andra, sade man, för att slippa deltaga i den häftiga strid, som fördes mellan konungen och rådet [1]).

I ofvanbeskrifna tvister om ordnar och resor hade segern tillfallit hofvet; men i den om nya rådsherrar varit delad mellan båda parterna. I efterföljande punkter, hvilka ansågos stå i närmare sammanhang med suveränitets-planerna, led deremot konungaparet det ena nederlaget efter det andra.

Till förökande af hofvets glans hade Adolf Fredrik begärt, att hofstallmästaren och hofjägmä-

---

[1]) Preuss. min. br. Nov. 1751.

staren måtte få tittel af öfver-hofstallmästare och öfver-hofjägmästare och tillika jemnte två nyss utnämnda öfver-kammarherrar lika rang med hofmarskalken. Men, emedan konungen ensam egde rätt att tillsätta dessa hofsysslor, befarade frihetsmännen, att han skulle begagna sådana ju mer lysande desto mer förföriska befordringar såsom lockmedel till inträde i hofpartiets leder, hvadan ock förslaget rönte på riddarhuset mycket motstånd. Nolcken förklarade väl: *att omröstningar rörande sådana kungliga propositioner skulle nedsätta svenskarna i andra folks ögon*; men en kapten Blix svarade: *nej! de skola tvärtom visa, att vi äro ett fritt folk* [1]). Förslaget blef af alla fyra stånden förkastadt.

Adolf Fredrik ville äfven som konung behålla hela lifgardet under sitt befäl; men ständerna vägrade och anförtrodde honom blott dess lifkompani. Han begärde ock medel till uppsättande af två nya regementen, och till underhåll af den lilla kadettskola, han på egen bekostnad upprättat; men ständerna vägrade, misstänkande också i dessa förslag hemliga afsigter att skaffa sig medhjelpare till en blifvande statshvälfning. Dessutom, och emedan i kadett-skolan endast eller förnämligast adliga ynglingar intogos, anmärkte ofrälse-stånden, att sådana borde uppfostras på adelns enskilda bekostnad och utan att dermed besvära den gemensamma statskassan.

Det hade varit tämligen vanligt, att under tronledigheter eller konungens frånvaro en drottning, t. ex. Hedvig Eleonora eller Ulrika Eleonora d. y. såsom ordförande deltagit i riks-styrelsen. Tillfället af Adolf Fredriks snart förestående resa till Finnland ämnade nu hofpartiet begagna som anledning att skaffa åt Lovisa Ulrika samma uppdrag, samma insteg i re-

---

[1]) Danska Riks-Arkiv. Journal vid riksdagen 1751.

geringen. Men redan ryktet härom förorsakade mycken oro, mycket motstånd, i synnerhet, säger man, bland presterna [1]. Hofpartiets ifrige anhängare Kagg föreslog dock, *att i händelse af Adolf Fredriks frånvaro, skulle Lovisa Ulrika föra ordet i rådkammaren; och i händelse af hans frånfälle utnämnas till prinsarnas förmyndare och landets regent.* Men de klokare, äfven inom hofpartiet, förutsågo häftiga motsägelser och kanske fullkomligt afslag, och öfvertalade derföre Kagg att låta förslaget falla [2]. Som det tyckes, på eget bevåg, tog dock äfven konungaparet ett steg i samma rigtning. En dag, när Brahe, såsom tjenstgörande i Gyllenborgs ställe, satt vid landtmarskalks-bordet, lemnades honom till föredragning ett Adolf Fredriks bref, innehållande dennes begäran, att ständerna skulle i händelse af hans död antaga Lovisa Ulrika till regent. Skrifvelsen var alldeles olaglig, ty den hade ej enligt regeringsformens bud varit föredragen i rådet; och tillika högst betänklig, ty ständernas ovilja mot Lovisa Ulrika var allmänt bekant. Så snart derför Brahe genomläst brefvet, vinkade han till sig Ungern Sternberg och några andra herrar af hofpartiet samt meddelade dem innehållet. Enligt deras tillstyrkan blef skrifvelsen icke föredragen, utan af Brahe stoppad i fickan, en utgång af saken, öfver hvilken Lovisa Ulrika yttrade mycken förtrytelse [3].

---

[1]) Danska min. br. d. 11 Febr. 1752.
[2]) Preuss. min. br. d. 26 Maj 1752.
[3]) Danska och Preuss. min. br.

NIONDE KAPITLET

RIKSDAGEN 1751—1752.

TESSIN NEDLÄGGER OCH HÖPKEN TILLTRÄDER KANSLI-PRESIDENT-SYSSLAN.

Vi hafva tillförene [1]) berättat, huru Tessin redan före konung Fredriks död råkat i mindre godt förhållande till tronföljare-paret; fastän sådant ännu doldes för den stora allmänhetens blickar. Hofvets missnöje ökades än mer, då Tessin ställde sig i spetsen för det parti, hvilket dagen efter Fredriks död band Adolf Fredrik genom en tills vidare konunga-försäkran, och tillika några veckor derefter ogillade den tolkning af regerings-formen, denne ville göra gällande [2]). Drottningen klagade öfver affall från fordna åsigter och visade en ständigt växande köld. Tessin å sin sida och, som vanligt mycket misstänksam, trodde sig märka, huru flere inflytelserika personer, t. ex. Höpken, Palmstierna, Hårleman och Dalin, sökte underhålla sådana hennes tänkesätt och arbeta på hans fullkomliga störtande. Han sökte väl genom tillställda nöjen och några eftergifter åter komma i nåd; men detta misslyckades och måste misslyckas, emedan han å andra sidan envist motarbetade hofvets statshvälfnings-planer. Fersen tecknar förhållandet så: *Tessin ville beherrska både drottningen och hela rådet; men drottningen ville beherrska Tessin och hela riket.* Personer med numera så stridiga åsigter kunde ej längre trifvas tillsammans.

Redan våren 1751 hörde man ock Tessin omtala, huru han ämnade taga afsked från alla sina

---

[1]) 37. 251.
[2]) Sid. 21.

sysslor, och så snart ständerna hösten derpå sammanträdt, gaf han formligen denna sin afsigt tillkänna. Ett ojemnt lynne samt missnöje med hofvet, kanske ock med en och annan kamrat vid rådsbordet, voro väl jemnte någon obenägenhet för ansträngdt arbete de egentliga orsakerna; men inför allmänheten skylldes på trötthet och hög ålder, ehuru den sednare steg blott till 56 år. Nu såg man efter hvarandra rådet, konungen, Hemliga Utskottet och slutligen ständerna söka öfvertala honom att stanna qvar, men fåfängt. Många herrar af Hattpartiet voro verkligen angelägna om hans upprätthållande, och konungen i Preussen anmärkte, att Tessins bortgång kunde framkalla många obehag, måhända ock en vida farligare kansli-president. Adolf Fredrik såg saken på samma sätt. Till försoning utverkade han åt Tessin och dess fru lifstidsbesittning på Leckö kungsgård, och biträdd af alla fyra ståndens talmän, gjorde han ännu ett försök. Slutligen sammanjemnkades ock saken på det sätt, att Tessin lemnade kansli-president-sysslan, men stannade qvar som riksråd och guvernör för prins Gustaf [1]).

Ganska besynnerligt var, att Tessin behöll de två mindre vigtiga platserna, men nedlade och, som det tyckes, frivilligt nedlade den högsta, den för hans ärelystnad mest lockande. Någon tillfredsställande förklaring häröfver hafva vi ännu icke sett. Gissas kunde, att saken möjligtvis stod i sammanhang, med hvad då för tiden ofta sades, nämligen

[1]) I F. A. v. Fersens historiska skrifter 2. 156 finnes inryckt en Lovisa Ulrikas berättelse om några vid riksdagens början förefallna tvister mellan konunga-paret och Tessin, hvarvid den sednare skulle under teatraliska åtbörder och utrop hafva klagat öfver att vara misskänd och velat nedlägga sin värja och begära undersökning, samt huru han tillika kallat Dalin en skurk (coquin), hvaremot Lovisa Ulrika gifvit samma tittel åt landtmarskalken Gyllenborg m. m.; men att Adolf Fredrik slutligen förmått Tessin återtaga sin afskeds-ansökan.

att, ehuru man gång på gång bad Tessin stanna qvar, fanns dock en mängd kunniga och inflytelserika personer, hvilka arbetade på hans aflägsnande, vare sig af partiagg, eller af efterträdare-beräkningar, eller af verklig öfvertygelse, — att han i flere vigtiga hänseenden icke var den höga platsen vuxen.

Genom nämnde öfverenskommelse tycktes väl striden mellan hofvet och Tessin vara afslutad; men någon verklig försoning med Lovisa Ulrika kunde icke åstadkommas. Hon liksom många andra påstod, att Tessins afskeds-ansökan var blott ett spegelfäkteri, tillställdt för att blifva ombedd stanna qvar, och hon visade honom fortfarande mycken köld. Det syntes fördenskull besynnerligt, att han ville under sådana förhållanden fortfarande tjenstgöra såsom guvernör för hennes son, och ovännerna misstänkte, att han gjorde det endast för att till framtida begagnande hafva en öppen port för återinträde i hofvets nåd. Gissningen tyckes mindre sannolik; ty just vid samma tid uppsatte han å rådets vägnar och angående regeringssättet en förklaring, hvilken nödvändigt måste misshaga konunga-paret. Kort derefter eller i Maj 1752 begärde han en gång några timmars tjenstledighet från guvernörs-sysslan för att från Ulriksdal resa in och deltaga i ett rådssammanträde, hvilken anhållan af Lovisa Ulrika besvarades med dessa ord: *vill ni då beständigt försumma detta barn; om det blifver någonting af min Gustaf, så har jag derför att tacka endast grefve Bielke* [1]). Tillvitelsen grep Tessin så djupt, att han efter en sömnlös natt uppsatte och dagen derpå för Adolf Fredrik uppläste en lång skrift, i hvilken han under mycket sjelfberöm beskref det lyckliga tillstånd, hvari han påstod, att Sverge under hans ledning blifvit försatt, och tillika och med

---

[1]) *Voulez vous donc eternellement negliger cet enfant?* Tessins berättelse.

mycken utförlighet den *trägna och omsorgsfulla* vård, han egnat åt prins Gustaf. Men derjemnte klagade han, *att drottningen tycktes tro, det han vanskött sistnämnde sitt dyra åliggande; och att äfven konungen visat mindre förtroende, än Tessin mente sig hafva förtjenat; med anledning af hvilket allt Tessin nu förnyade sin vid riksdagens början gjorda anhållan om afsked från alla sina sysslor, och lät tillika förstå, att drottningen skulle gerna se honom aflägsnad.* Tvisten blef dock genom Adolf Fredrik bilaggd, och man lät det bero vid ofvannämnde öfverenskommelse [1]).

Efter sådana uppträden kunde likväl hofvet och Tessin omöjligen hafva någon trefnad tillsammans. Den sednare sökte väl ännu genom artigheter och fester återvinna en förlorad nåd; men vid tillfällen af annat lynne och efter prof af hofvets visade ovilja, ådagalade äfven han mycken stolthet, stundom till och med en stötande stelhet. Genom både artigheten och stelheten och ej minst genom deras vexlande fram och tillbaka, nedsatte han sitt anseende hos allmänheten och än mer hos hofvet, hvilket i synnerhet efter riksdagens slut bemötte honom med en i ögonen fallande likgilltighet. Detta kunde han icke längre fördraga, utan begärde tjenstledighet och for i Juni 1752 till Leckö, som det tyckes, i förhoppning att snart blifva saknad och till hofvet återkallad. Men en sådan beräkning, om den förefanns, slog alldeles felt, ty på detta aflägsna slott fick han, liksom fordom den i onåd fallne Magnus Gabriel de la Gardie, tillbringa en lång tid i tystnad och ensamhet, och utan att hofvet och den stora verlden egnade honom någon saknad, någon uppmärksamhet.

[1]) Hela detta uppträde är tecknadt efter Tessins berättelse i Brinkmanska arkivet 2. 173—178. Det är kanske samma uppträde, som omtalas i noten sid. 41.

Så snart Tessins afsigt att frånträda kansli-president-sysslan blef bekant, och långt innan afskedet formligen togs, började man naturligtvis tala om efterträdare. Allmänna tänkesättet och i synnerhet det herrskande Hattpartiet ansåg Höpken dertill mest passande; men man trodde sig veta, att hofvet önskade en annan, dock ovisst hvem. Till förekommande af ett för sig menligt val, beslöt fördenskull frihets-partiet att tvinga Adolf Fredrik taga Höpken och ingen annan, och detta skedde på följande sätt. Enligt regerings-formen skulle vid utnämnande af kansli-president uppsättas ett förslag af tre personer, bland hvilka konungen egde taga hvilken han ville. Men vid Karl Gyllenborgs död i slutet af 1746 var Tessin en så högt uppburen gunstling hos både hofvet, Hattpartiet och en stor del af allmänheten, att riksdagen i öppen strid mot regerings-formens ord smickrande satte honom ensam på förslaget, hvarefter, och emedan ingen anmärkning deremot gjordes, han blef till sysslan utnämnd. För att bereda sig rättighet till samma eller någon likartad åtgerd också denna gång, lät frihets-partiet, som nämndt är, i Adolf Fredriks konunga-försäkran insätta en punkt af innehåll, att kansli-president borde utnämnas på sätt, ständerna framdeles skulle föreskrifva. Nu blef således detta bestämmande ett föremål, och ett vigtigt föremål för riksdagens öfverläggningar. Att enligt regerings-formen ett förslag af tre personer skulle uppsättas, var hofpartiets lifliga önskan, naturligtvis för att kunna åt konungen bibehålla det fria val, som regerings-formen derigenom medgaf; en åsigt icke blott laglig utan äfven så billig, att den räknade många uppriktiga anhängare. Men att hofvet skulle på sådant sätt kunna möjligtvis få en sig tillgifven kansli-president, detta ville hvarken Frankrike eller frihets-partiet tillåta, utan häldre, om så behöfdes, tillgripa åtgerder, som stodo i rak strid mot den ursprungliga regerings-formen.

Många voro de, som önskade Höpken, dels af verklig öfvertygelse om hans passande egenskaper, dels af politiska och parti-beräkningar. För honom arbetade också Frankrike, hvilket för sådant ändamål lär hafva utbetalat 20,000 plåtar [1]); likaså, ehuru blott i hemlighet, Lovisa Ulrikas egen bror, konungen i Preussen; likaså hela Hattpartiet och i synnerhet brodern, presidenten Karl Fredrik v. Höpken. Sättet, hvarpå planen drefs igenom, var att till lag förvandla undantags-åtgerden från 1747, nämligen då Tessin sattes ensam på förslaget, och man lyckades. Stora Sekreta Deputationen lät i Dec. 1751 till ständerna inlemna ett betänkande af innehåll, att kansli-president-sysslan var till upprätthållande af lag och frihet den vigtigaste i riket; men att till dess bestridande fordrades så många och stora egenskaper, att ständerna någon gång icke torde kunna utfinna tre personer, värdiga att dertill på förslag uppföras; och att man fördenskull borde åt Hemliga Utskottet uppdraga rättigheten att nu och hädanefter kunna på förslaget uppsätta också blott en enda person, nämligen den, man ansåg skickligast. Betänkandet väckte på riddarhuset många och häftiga motsägelser, i synnerhet af de förenade hof- och Mösspartierna under anförande af Düring och Ungern Sternberg. Men just när man härom som ifrigast tvistade, inträdde från borgare-ståndet och under anförande af Kierman en beskickning, hvilken tillkännagaf, att detta stånd antagit Stora Sekreta Deputationens betänkande, och hoppades, att riddarhuset skulle göra likaledes. Omedelbart derefter inträdde från bonde-ståndet en beskickning, hvilken förklarade, att bönderna förkastat nämnde betänkande och yrkade, att tre personer borde enligt regerings-formen på förslag uppsättas. Straxt derefter inkom från preste-ståndet en beskickning med

---

[1]) Danska min. br. d. 17 Dec. 1751.

samma tillkännagifvande som borgare-ståndets. Vid derefter anställd omröstning blef också af adeln sistnämnde betänkande med stor öfvervigt gilladt. Med tre stånd mot ett vardt således redan i Dec. 1751 afgjordt, att till utnämning af kansli-president skulle Hemliga Utskottet ega rättighet att på förslaget uppföra också blott en enda person [1]). När nu i Mars 1752 Tessin formligen nedlade sysslan, blef Höpken ensam på förslag dertill uppförd och sedan af konungen utnämnd, och utan att hofvet tyckes hafva mot honom ådagalaggt någon obenägenhet. Äfven i denna punkt hade frihets-partiet således vunnit en afgörande seger, och konungens hittills innehafda magt blifvit tillintetgjord [2]).

TIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1751—1752.

TVISTEN MELLAN KONUNGEN OCH RÅDET LEMNAS OAFGJORD OCH RIKSDAGEN AFSLUTAS.

Oaktadt man sökt genom Adolf Fredriks nyss besvurna försäkran afgöra alla mellan konungen och rådet förefallande tvistefrågor, fortfor likväl spänningen dem emellan äfven sedermera. Båda voro envisa. Hofpartiets man, Ungern Sternberg, ville hindra en tillämnad ny upplaga af 1720 års regeringsform, hvaremot Coyet och Hårleman påstodo, att man icke kunde gifva nog offentlighet åt dylika allmänna handlingar. Adolf Fredrik nämnde utom förslag 2 majorer, och när detta af rådet ogillades,

---

1) Rådsprot. Mars 1752.
2) Danska och preussiska min. bref. — Voltemats anekdoter. — Skokloster. Miscellanea N:o 29.

förklarade han det vara sin absoluta vilja och befallning, att deras fullmagter skulle utfärdas, hvilken sjelfrådighet jemnte åtskilliga andra och likartade drag än mer uppretade allmänna tänkesättet [1]). Stora Sekreta Deputationen aflät också till rådsherrarna en formlig tacksägelse för dessas trogna iakttagande af ständernas föreskrifter. Men i Januari och Februari 1752 gjordes af personer ur båda lägren, af Löwenhielm, Brovallius och Kierman, ett försök till tvistens biläggande. Hemliga Utskottet aflät till Adolf Fredrik en skrifvelse derom, och Kagg och Erik Wrangel skulle återtaga några sina mot rådet rigtade skrifter. Men försöket misslyckades, ty Lovisa Ulrika ville ej låta blidka sig. I bref till brodern Wilhelm klagade hon bittert öfver *hofvets förtviflade belägenhet och öfver svenskarnas galenskap, hyckleri och lust att skymfa och beljuga Adolf Fredrik; likaså deröfver, att konungen i Preussen icke ville hjelpa sin syster* [2]). Rådsherrarna å sin sida inlemnade en af Tessin utarbetad skrift, som skulle ådagalägga rikets lyckliga belägenhet till följe af deras, rådsherrarnes, omsorger, och tillika försvara deras åsigter af sjelfva stats-författningen. Detta sista blef af konungen illa upptaget, och han fick deri något medhåll af bönderna, hvilka, i synnerhet när något gick dem emot, knotande påstodo, *att rådsherrarna ville vara regenter, och att de sökte på allt sätt förtreta Adolf Fredrik, den gode konung, som Gud nu gifvit åt Sverge.* Spänningen blef mycket stark. Rojalisterna sade: *rådet sätter sig emot allt, hvad Adolf Fredrik föreslår, äfven det nyttigaste.* Republikanerna svarade: *hofvet vill störta det fria stats-skicket och dertill begagna alla medel och personer;* hvilken beskyllning rojalisterna deremot kallade *ett hjernspöke, en fågelskrämma, som*

---

[1]) Danska min. br. d. 30 Dec. 1751.

[2]) Brefvet finnes i grefve Manderströms samlingar.

man uppsatt för att reta allmänheten. I Maj sökte rådsherrarna omigen försoning och afläto till konungen en skrifvelse, i hvilken de förklarade *både sin smärta öfver att hafva mistat hans förtroende, och sitt beslut att i ständernas händer nedlägga sina ämbeten, om de ej kunde smickra sig med någon gynnsam förändring, öfverensstämmande med deras käraste önskan; nämligen att kunna åter förvärfva sin öfverhets välvilja.* Konungen svarade, att han *med förvåning hörde rådet klaga öfver mistadt förtroende; och han förklarade sig aldrig hafva dertill gifvit anledning. Hans mot rådet stridiga tänkesätt hade kommit af ren samvets-öfvertygelse och af pligten att upprätthålla vid sitt anseende och vid sina rättigheter den krona, svenska folket honom anförtrott.* Han tillade ock, *att, om alla ville rätta sig efter regeringsform och ed, skulle ingen oenighet uppstå,* och han försäkrade slutligen *rådsherrarna om sin välvilja; men tillade, att, i fall de nedlade sina ämbeten, skulle han derom underrätta ständerna, hvilka ensamma egde i den saken besluta* [1]. Rådets afskeds-ansökan tyckes ock hafva blifvit till Hemliga Utskottet inlemnad, men sedermera liksom hela tvisten nedlaggd. Ingendera parten ville drifva saken till ytterlighet. Adolf Fredriks åsigter och åtgerder voro på långt när icke med ed och regerings-form så öfverensstämmande, som han lät påskina, och äfven hos rådet hade Hemliga Utskottet anmärkt fel, hvilka det likväl beslöt att icke framdraga [2]. Saken var egentligen den, att ständerna ville icke ytterligare försvaga konunga-magten, i hvilken de sågo ett skydd mot rådsvälde och aristokrati; — ej heller rådsmyndigheten, i hvilken de sågo ett skydd mot envälde och förtryck. Något afgörande utslag i den till riksdagen hänskjutna tvisten

---

1) Danska min. br. Maj, Juni 1752.
2) Danska min. br. d. 17 April 1752.

blef derföre icke gifvet. I dess ställe läto ständerna i sitt d. 4 Juni 1752 utfärdade riksdags-beslut förklara för grundlösa de beskyllningar, som, korsande hvarandra, blifvit framkastade mot så väl konungen som rådet, och man utbredde sig i beröm öfver båda parterna.

De många sammandrabbningar, som under denna riksdag förefóllo, ledde alltså icke till någon härutinnan afgörande fred, utan blott till ett stillestånd, en vapenhvila. Det blef först vid riksdagen 1756, som den slutliga striden utkämpades [1]).

ELFTE KAPITLET.

UPPTRÄDEN MELLAN RIKSDAGARNA 1751 OCH 1755.

Under denna tid inträffade flere märkliga händelser, t. ex. hofvets inflyttning i det nya slottet, vitterhets-akademiens instiftande, fabriks-inrättningarna vid Drottningholm, och den nya tideräkningens införande, hvilka företeelser böra längre fram hvar på sin ort beskrifvas. Här sysselsätta vi oss endast med sådant, som närmare vidrör det egentliga föremålet för denna del, nämligen med striden mellan hof- och frihets-partierna.

KONUNGENS RESA TILL FINNLAND.

Adolf Fredriks första afsigt var att genast efter riksdagens slut anställa en eriksgata öfver hela riket. Men det anmärktes, att han redan förut besökt dess flesta både sydliga och medlersta landskap, och således

[1]) Danska och preuss. min. bref. — Råds- och Heml. Utsk. prot. — Voltemats anekdoter. — Skokloster. Miscellan N:o 29.

var af dessas innevånare känd; vidare, att en sådan fullständig rundresa skulle medföra för statskassan mycken kostnad och för landtfolket många besvärliga kronoskjutsar, och det just nu under brådaste andtiden. Adolf Fredrik beslöt fördenskull, att fara blott till Finnland och till kustländerna på begge sidorna om Bottniska Viken, och att de penningar, statskassan bort bestå för en enligt gammal häfd företagen resa kring hela riket, skulle i dess ställe användas till andra för staten nyttiga företag.

Åtta dagar efter riksdagens slut eller d. 12 Juni anträdde Adolf Fredrik nämnde färd, åtföljd af Löwenhielm, hofvets, Ekeblad, rådets, och Ungern Sternberg Mössornas man. Från Stockholm togs vägen sjöledes genom skären, och Lovisa Ulrika följde med till Östanå i Kulla socken [1]), hvarest hon icke utan tårar skildes från sin bortresande gemål. Denne seglade genom alla skärgårdarna fram till Helsingfors, besåg der Sveaborgs under arbete varande fästningsverk, besökte sedermera Tavastehus och Åbo, for så norrut ända upp till Torneå, och derifrån efter vestra kusten söderut igen samt anlände till Stockholm d. 10 Augusti och några dagar, innan han varit väntad. Hans hemkomst blef firad med en mängd smickrande högtidligheter och nöjen.

Hela färden hade varat endast vid pass åtta veckor. Af denna korta tid hade till följe af den mer än 200 mil långa resan och de dåliga vägarna största delen blifvit tillbragt i vagnen eller på fartyget, så att till närmare undersökningar af landets och folkets tillstånd föga lägenhet gifvits. Man vet ej heller, att efter denna färd förtälja några i ty fall märkligare uppträden eller följder [2]). Enligt gängse sägner har ock Adolf Fredrik påskyndat den så, att personer, som här och der samlat sig till hans uppvaktande,

[1]) Danska min. br. d. 12 Juni 1752.

[2]) Med undantag af den skrift, som här nedan omtalas, och några lösa vanrykten.

flere gånger icke blefvo mottagna, eller fingo tillfälle att meddela några upplysningar. Hans förmåga att framkalla några sådana och att dem bedömma var ej heller stor. Men efter hemkomsten upplästes för rådet en i hans namn författad berättelse om dessa ämnen, hvilken skrift var både väl uppsatt och mycket upplysande.

Serskildt bör bemärkas, hvad i densamma yttrades om Sveaborgs fästningsverk. Man ville veta, att Adolf Fredrik och Möss-partiet redan förut fattat någon, men Liewen mycken ovilja mot Ehrensvärd, och att man ville till denne sednares störtande begagna det nu gifna tillfället; på så sätt nämligen, att Adolf Fredrik skulle först besigtiga och på grund deraf ogilla den plan, Ehrensvärd följt, och det arbete han utfört. Liewen troddes af missunsamhet öfver Ehrensvärds rykte hafva i förväg uppsatt hufvudpunkterna af den anklagelse, som skulle göras, och som sedermera verkligen blef genom Adolf Fredrik gjord. Det påstods nämligen, att planen var felaktig, anläggningen för vidlyftig, murarna för branta, teglet för dåligt, uppsyningsmännen för många och kostnaden för stor. Följden blef, att Ehrensvärd måste resa till Stockholm för att försvara sig och sitt arbete. Dåvarande general-guvernören i Finnland, den gamle Rosen, hade ofta stått i spändt förhållande till Ehrensvärd, hvarföre denne sednares fiender väntat understöd af nämnde herre. Men man bedrog sig; ty i denna punkt ställde sig Rosen helt och hållet på Ehrensvärds och Sveaborgs sida, det ena liksom det andra med den följd, att Ehrensvärds åtgerder gillades, och fästnings-byggnaden fortsattes. Men Adolf Fredrik för sin person bibehöll länge en viss obenägenhet mot Sveaborg, Ehrensvärds, och en viss benägenhet för Landskrona, Liewens verk. Som bidragande orsak härtill torde ock kunna räknas den omständigheten, att Sveaborg var rigtadt mot Ryssland, af hvars numera vänskapliga hof Adolf Fredrik

väntade understöd för sina statshvälfnings-planer; men Landskrona var rigtadt mot Danmark, hvars hof ännu och alltjemnt var föremål för hans och hans gemåls ovilja.

Äfven denna sak hängde dessutom tillhopa med parti-striden. Ehrensvärd var en anhängare af Hattarna och frihets-männen och utöfvade stort inflytande till följe af både sin personlighet och af de många under honom arbetande ämbetsmännen. Det var ock till följe häraf, som hof- och Möss-partierna sökte afsätta och oskadliggöra en så fruktansvärd motståndare [1]).

TVISTERNA MELLAN KONUNGEN OCH RÅDET.

Under Adolf Fredriks resa i Finnland hade rådet voterat omkull två af honom gjorda utnämningar, hvilka det ansåg vara olagliga. Uppbragt häröfver, gick han efter hemkomsten icke på en längre tid upp i rådet, och vägrade tillika att underskrifva några beslut, som flertalet mot hans vilja fattat; *ty,* sade han, *de, som vilja styra, må ock underskrifva och ansvara.* Hofvets, eller rättare sagdt, Lovisa Ulrikas plan vid denna tid var, att af kejsarinnan Elisabet låna en större summa penningar [2]) för att med tillhjelp deraf kunna vid nästa riksdag vinna ett öfvervägande antal medhållare. Då dervid invändes, att Rysslands skattkammare var för tillfället tämligen medtagen, svarade hon, att man i ty fall kunde vända sig till England, och hon mente, att äfven Frankrike, i stället för att gifva sitt guld åt Hattarna, borde lemna det åt Adolf Fredrik för att användas till svenska konunga-magtens utvidgande, hvilket skulle äfven för nämnde stat *vara mer fördelaktigt* [3]). Att med

---

[1]) Rådsprot. — Danska och preuss. min. bref.

[2]) Om denna låne-underhandling mera längre fram.

[3]) Beskrifningen om denna plan är tagen ur ett bref från preussiska sändebudet i Stockholm Rohde, dat. d. 3 April 1753

anhållan om lån vända sig till konungen i Preussen var fåfängt; ty han ogillade beständigt systerns statshvälfnings-planer. Hon deremot vidhöll dem orubbligt. Adolf Fredrik sjelf delade om icke hennes planer, dock hennes ovilja mot rådet, och man trodde sig veta, att han en gång i sin förtrytelse utbrustit: *jag vill häldre vara trumslagare i Tyskland, än konung i Sverge.* En gång gick han upp i stats-kontoret för att taga öfversigt af räkenskaperna [1]); men med hvad framgång veta vi ej. En hop subaltern-officerare sökte han vinna genom att mottaga deras ansökningar omedelbart och med förbigående af deras öfverstar; och sina gardes-soldater genom att utan rådets hörande ganska lindrigt bestraffa ett deras upplopp, hvilket dessutom motståndarne trodde vara genom hofvets anläggningar tillställdt. Jöns Lind, en ung prest i Stockholm, hade till ämne för någon sin predikan tagit bibel-språket: *på den tiden var ingen konung i Israel, och hvar och en gjorde, såsom honom tycktes godt vara* [2]). Saken väckte uppseende och inom frihets-partiet mycken ovilja. Men straxt derefter blef mannen af Adolf Fredrik kallad till kyrkoherde i Lofö församling vid Drottningholm, hvarest han stundom hedrades med påhelsningar af konungaparet. Man försökte ock att inom rådet, och serdeles mellan Höpken och Scheffer, uppväcka oenighet; men det ville ej rätt lyckas. Man företog sig ock att medelst åtskilliga för det mesta småaktiga tillställningar förarga och nedsätta de motsträfviga rådsherrarna. Vid högtidliga tillfällen talade konungen vanligtvis blott med sina gunstlingar, Bielke, Brahe, Stierneld, Ungern Sternberg m. fl. eller med några unga officerare; men förbigick med stötande likgilltighet de tillstädes-varande

och ställdt till regeringen i Berlin. Rohde berättar deruti, att Lovisa Ulrika under ett längre samtal hade sjelf för honom framlaggt denna sin och sina vänners plan.

[1]) Danska min. br. d. 2 Nov. 1753.

[2]) Dom. bok. 17. 6.

rådsherrarna Ekeblad, Palmstierna, Tessin och allra mest Höpken. Man gaf dem vid kabinetts-sammanträden kuller- i stället för ryggstolar, som de dock i rådkammaren hade; man lät dem gång på gång och länge nog vänta i förmaket bland den lägre hofbetjeningen; och man lät stundom de vaktgörande drabanterna intränga sig mellan dem och konungen, i stället för att som tillförene gå vid sidorna o. s. v.

Vid denna tid började Dalin stå serdeles väl hos hofvet också derföre, att han visste roa det genom sitt snille och genom allehanda glada tillställningar. Han hade t. ex. en gång, det var redan 1751, för hofvet uppläst en lustbar beskrifning eller predikan om hofvets muntrations-sällskap, det s. k. *kalott-regementet,* vid hvilket han sade sig hafva blifvit utnämnd till kyrkoherde. Någon tid derefter hade han, svartklädd och stående bakom ett bord liksom i en predikstol, hållit inför hofvets förtroligare krets en så kallad *kalott-predikan,* i hvilken liksom i den föregående han med mycken qvickhet framställde och förlöjligade åtskilliga presternas egenheter och fel [1]), hvarjemnte i st. f. psalmer afsjöngos några af honom diktade verser. Saken kunde ej hållas hemlig och väckte under riksdagen 1751 det angripna ståndets missnöje och klagomål, serdeles genom Brovallius. Adolf Fredrik lyckades väl afstyra den tillämnade rättegången; likväl utfärdades en kungörelse, en varning mot åtskilliga kringlöpande skrifter, med hvilka man menade också nyssnämnde uppsatser. Hela tiden efteråt fick dock Dalin följa hofvet på dess resor till lustslotten, hvarest han roade sällskapet genom en mängd lätta och lekande verser, författade vid hvarjehanda tillfällen och öfver hvarjehanda ämnen, oftast glada, menlösa och utan någon annan afsigt än ögon-

---

[1]) Den är icke tryckt, men enligt uppgift af Warmholtz hette den förra uppsatsen: *Predikan, hållen vid bostället — Aug. 1751;* och den andra: *Böneskrift om Lofö pastorat.*

blickets förlustelse. Men ofta voro de ock uppspädda med smicker, och under de fyra åren 1751—1754 har han skrifvit ej mindre än 116 större eller mindre qväden till konungahusets beröm. Ryktbarast bland dem blef ett herdespel, som uppfördes på Drottningholm och till firande af Adolf Fredriks hemkomst från Finnland. Här föreslogs, att man skulle på fyra herdepar lägga *kapson* [1]) i munnen, samt blå och gula tömmar öfver axlarna och sedermera spänna dem för vagnen, på det *herrn sjelf måtte få köra* [2]). Detta ansågs naturligtvis syfta på Sverges fyra riksstånd och på de svenska färgerna och på förslaget att skaffa Adolf Fredrik envålds-magten; och skådespelet väckte så mycket mer frihets-männens ovilja, som det uppfördes just vid den tidpunkt, då striden mellan hof- och frihets-partiet började hota med rätt svåra brytningar. Hos konunga-paret och i synnerhet hos drottningen kom Dalin deremot i högsta nåd [3]). Han fick verkligen snart nog deltaga i hofvets hemliga rådplägningar, och troddes hafva uppsatt flere bland de skrifter, de insagor, konungen aflät till rådet. Han erhöll t. o. m. det vigtiga förtroendet att rörande ifrågavarande statshvälfnings-planer underhandla med främmande magters sändebud, hvilket allt, såsom vi framdeles skola se, ådrog honom en sträng efterräkning.

Rådsherrarna å sin sida höllo sig stilla, men stela. När hofvet företog sig att antingen icke bjuda eller att med köld bemöta dem och deras fruar, företogo sig [4]) dessa tillbaka att icke mer aflägga några uppvaktningar [5]). Vintern 1754 begärde Adolf Fredrik

---

[1]) Ordet trycktes med serskilda stilar.

[2]) Herdespelet trycktes då, men finnes ej i Dalins samlade skrifter, upplagan af 1767.

[3]) Äfven derföre, att han talade illa om Tessin, säger denne sednare.

[4]) Dock med några, ehuru få undantag.

[5]) Danska min. br. d. 17 Aug. 1753.

åt den då blott några månader gamla prinsessan Sofia Albertina en serskild underhålls-summa af 4,000 d. s. m. Rådet svarade, att staten icke brukade lemna dylika anslag förr, än det kungliga barnet fyllt fyra år [1]). Samma år i Augusti anmälde Adolf Fredrik, att Lovisa Ulrika skulle medfölja på en hans färd till Skåne, och att det vanliga res-anslaget 25,000 d. s. m. vore fördenskull otillräckligt, hvarföre han begärde en högre summa. Men rådsherrarna svarade, att icke de, utan ständerna ensamma egde rättighet att bevilja dylika utöfver staten gående anslag [2]).

Innersta kärnan i dessa tvister var den vanliga frågan, huruvida mellan riksdagarna högsta afgörande magten skulle ligga hos konungen eller hos de inför folket ansvariga rådsherrarna. Frågan var visserligen både genom regeringsform och konunga-försäkran tydligen besvarad och till afgjord fördel för de sednare. Men just dessa lagbestämningar var det, som hofpartiet ville komma ifrån, och den punkt, man i sådan afsigt först och förnämligast angrep, var, huruvida konungen eller rådet egde afgörande magt vid tillsättandet af ämbetsmän. Sakens vigt hafva vi redan påpekat; nämligen, att i det fattiga Sverge kunde ämbetsmanna-lönerna betraktas som en stor och för några oemotståndlig frestelse att äfven mot bättre vetande öfvergå från ett parti till ett annat. Också hörde man å ena sidan rojalisterna säga: *konungens val af ämbetsmän afser att skaffa riket en dugligare förvaltning, men rådets deremot att skaffa sig och sitt parti anhängare;* hvarpå från andra sidan svarades: *rådet vill vinna medhjelpare till frihetens försvar, konungen åter till dess störtande;* och i båda uppgifterna låg mycken sanning.

---

[1]) Danska min. br. d. 18 Jan. 1754.

[2]) Danska min. br. d. 23 Aug. 1754. — Rådsprot. d. 4 Dec. 1753.

Regeringsform och konunga-försäkran hade, såsom vi sett, laggt äfven i fråga om ämbetsmanna-tillsättningar högsta magten i rådets hand, hvars flertal skulle slutligen afgöra nästan alla derom förekommande tvister. Det var till en början dessa stadganden, som hofpartiet ville på ett eller annat sätt kringgå eller tillintetgöra. Ett försök i sådan rigtning var, att man påstod, det till förkastande af en konungens ämbets-utnämning skulle fordras icke blott de flesta, utan alla rösterna inom rådet, d. v. s. ej blott *pluralitet* utan *unanimitet* [1]). Men för detta påstående fanns icke ringaste grund hvarken i regeringsform eller konunga-försäkran, hvadan det också knappt blifvit framkastadt, innan det ock blef förkastadt, t. o. m. af hofpartiet sjelft. — En annan gång påstod Adolf Fredrik, att regerings-formen icke gåfve rådsherrarna rättighet att utan åberopade skäl upphäfva någon af honom gjord utnämning. Men rådsherrarna svarade, att de alltid hade enligt regerings-formens föreskrift anfört skäl för sina åsigter, hvarför äfven detta inkast förföll. — Ett tredje var, att, då konungen stundom till lediga platser nämnt någon yngre och nedanom förslaget stående person, hade sådant skett derföre, att sysslan var till icke för personens utan för rikets skull, nämligen på det ärenderna måtte blifva af yngre krafter bättre vårdade. Rådsherrarna gillade grundsatsen, men påstodo, att äfven de följt samma åsigt. Härvid må dock anmärkas, att det likväl ser ut, som de stundom laggt något för stor vigt på lefnads- och tjenste-åren i förhållande till de personliga egenskaperna, och att detta icke skett utan ett visst begär att sätta sig emot konungen; men å andra sidan och kanske än oftare, att denne valt yngre utom förslaget stående män hufvudsakligen för att dermed vinna

---

[1]) Ej blott *flertal*, utan *enhällighet*. Arkivet på Sjöholm. K. F. Scheffer till O. Fleming d. 4 Mars 1755, och Klas Ekeblads bref till samme man d. 7 Mars s. å.

eller belöna medhjelpare i striden mot rådet. Adolf Fredriks fjerde inkast var, *det han måste hafva rättighet att pröfva och gilla rådets skäl och beslut, innan han kunde dem underskrifva och dymedelst såsom sina egna påbjuda.* Men regeringsform och konunga-försäkran innehöllo tydligen, att det beslut, rådets flertal fattat, borde konungen liksom hvarje annan i råds-öfverläggningen deltagande person med sin underskrift bekräfta, och således göra gällande, äfven om han sjelf vore missnöjd med innehållet; — och rådet anmärkte vidare, att, om konungen skulle hafva rättighet att efter sin pröfning antaga eller förkasta ett af rådets flertal fattadt beslut, skulle derigenom högsta magten tillerkännas åt honom, men icke åt folkets ombud rådsherrarna, hvarigenom ock det nu antagna regerings-sättet vore öfverändakastadt. Sommaren 1754 och under en resa åt södra orterna lyckades dock Lovisa Ulrika att öfvertala eller, säger berättaren, truga Adolf Fredrik att vid ett råds-sammanträde, det hölls i Lund, inlägga till protokollet ett sitt skriftliga yttrande, i hvilket antyddes, att han *icke ansåg rådets flertal och öfverröstning gälla såsom föreskrift vid det beslut, som skulle fattas; utan endast som afgifna råd, dem han kunde efter eget bepröfvande antaga eller förkasta.* Men detta var så rakt stridande mot regeringsform och konungaförsäkran, att de två på resan medföljande rådsherrarna, Ekeblad och t. o. m. rojalisten Löwenhielm, ogillade skriften och sökte förmå Adolf Fredrik att återtaga den; dock förgäfves. De två herrarna voro å sin sida lika obevekliga, och i öfverensstämmelse med deras åsigt vägrade stats-sekreterarne att kontrasignera några konungens på dylik sjelfrådighet grundade befallningar, i hvilket skick alla dithörande papper sändes till Stockholm. Rådsherrarna tillbakavisade genast det gjorda försöket, och deras svar nu och vid flere dylika tillfällen innehöll, att *lagens föreskrifter rörande dessa ämbetsmanna-tillsättningar*

vore tydliga; att rådet icke egde rättighet sig från deras iakttagande befria, utan tvärtom en af lag, heder och samvete ålaggd pligt att dem efterkomma. Rådet erinrade tillika om allt det betryck, Sverge lidit under Karl den tolftes envälde, och om allt det besvär, man haft, för att skaffa landet ett friare stats-skick, och äfven derom, att rådet vore af ständerna till dettas upprätthållande förpligtadt o. s. v.

Lagligheten af den ena eller andra sidans påstående berodde naturligtvis på dettas förhållande till regeringsform och konunga-försäkran. Huruvida dessa voro i sig sjelfva billiga eller obilliga, nyttiga eller skadliga, det var en egen och serskild fråga. Men säkert är, att, sådana de voro, hade de blifvit af både konung, råd och ständer antagna och besvurna, och att de således borde vara för alla gällande, intill dess de blifvit i laglig väg förändrade. Att nu rådets åsigter öfverensstämde med dessa grundlagar, och att å andra sidan de skäl, Adolf Fredrik nödgades tillgripa, voro synbarligen svaga, trugade och i strid med samma grundlagar, detta gaf och måste gifva åt det förras parti ett stort försprång i allmänna tänkesättet. Sjelfva preussiska sändebudet ogillade flere hofvets åtgerder, och det från Danmark nedskref till sin regering följande rader. *Troligen skall rådspartiet segra, genom kraften af sina skäl och den kärlek till friheten, som hos svenskarna förefinnes* [1]). Men hofpartiet och i synnerhet Lovisa Ulrika påstod sina skäl vara goda, sättande, såsom ofta sker, det personliga tycket öfver lagen, och anseende sin enskilda öfvertygelse om obilligheten af ett lagbud vara gilltigt skäl att detsamma bryta. Drottningen trodde sig ock kunna påräkna stort anhang redan nu i landsorterna och längre fram under riksdagen. Hon gaf fördenskull icke i ringaste mån efter, och

---

1) D. 11 Dec. 1753. Par la validité de ses raisons et par l'amour, que chaqu'un porte pour sa liberté.

följden blef, att ämbets-tillsättningarna under åren 1752—1755 föranledde många och svåra tvister. För att om arten af dessa uppträden gifva läsaren närmare kännedom, skola vi här nedan lemna en kort framställning af några de förnämsta deribland.

Vid Nylands och Tavastehus regemente var 1752 en öfverste-löjtnants syssla ledig. Till dess återbesättande uppfördes på förslag en v. Gertten, major vid regementet. Denne var född 1696, hade ingått i krigstjenst 1712, bevistat striderna vid Pelkenä och Stor-Kyro 1713 och 1714, tåget mot Trondhem 1718, finska fälttågen 1741—1743, sedermera haft sig anförtrodda flere vigtiga uppdrag och blifvit utnämnd till riddare af svärds-orden. Men med hans, den föreslagnes, förbigående utnämnde Adolf Fredrik en dåvarande kapten vid lifgardet vid namn Gjös, hvilken var född 1710 och hade inträdt i krigstjenst 1727 samt förvärfvat sig namn af en skicklig officer, dock utan några serskildt framstående förtjenster, utom den, att vid några tillfällen hafva på riddarhuset talat för hofpartiet. Rådsherrarna ansågo denna utnämning *lända till förfång för den redlige och välförtjente undersåtaren v. Gertten,* och således vara *olaglig,* hvarföre de jemnte anmälan härom bådo konungen ändra sitt beslut, hvartill denne också var lagligen förpligtad. Men han vägrade och ville i stället, att fullmagt för Gjös skulle genast utfärdas, och som skäl anfördes, att Gertten vore af ålder mindre passande till den vigtiga sysslans bestridande. Men i rådet uppstod då den gamle Rosen och förklarade, att han som general-guvernör i Finnland hade lärt känna Gertten såsom en verksam och duglig man och kunde intyga, att denne, hvilken dessutom var blott 56 år gammal, hade i behåll alla de kropps- och själskrafter, som till sysslans bestridande kunde erfordras. Ett stort flertal af rådsherrarna vidhöll följaktligen deras förra åsigt och läto hos konungen göra nya framställningar, men lika fåfängt. Då och som sista

försöket sändes till honom riksråden Posse och Scheffer för att ytterligare framlägga alla dessa förhållanden; men äfven deras böner och föreställningar blefvo fruktlösa. Under samtalet härom tillät sig dock Scheffer att erinra om innehållet af den försäkran, Adolf Fredrik besvurit; men denne förklarade likväl, att han icke skulle utnämna någon annan än Gjös, och med detta svar måste de två herrarna aflägsna sig. Emedan nu hvarken konungen eller rådet ville gifva vika, blef sysslan otillsatt och målets afgörande uppskjutet för att hemställas till nästa riksdags ständer. Men den unge frihets-glödande Scheffer blef högeligen uppbragt. *Konungen,* skref han, *vill ej återtaga sitt beslut, och har alltså redan glömt sin afgifna försäkran. För mindre fel blefvo konungarna Karl den förste och Jakob den andre olyckliga; men svenskarna äro ej så beslutsamma som engelsmännen, och här finnas ej den bestämdhet och kraft, som fordras för att göra landets lagar gällande* [1]).

Landshöfdinge-sysslan i Westerbotten blef ledig. Till dess återbesättande hade rådet på förslag uppfört tre välförtjenta herrar; men derifrån uteslutit en lagman Malmerfelt, hvilken tyckes hafva som ämbetsman åtnjutit stort anseende och hade förut blifvit af ständerna anbefalld till befordran, men som hade några tjenst- och lefnadsår mindre än de tre föreslagna. Om nu rådet vid detta förslag begått den orättvisan att icke hafva nog högt uppskattat någon Malmerfelts öfvervägande skicklighet, så var detta ett fel, för hvilket det kunde endast inför ständerna anklagas och ansvara. Konungen egde väl rättighet att enligt sin enskilda öfvertygelse härutinnan afgifva i rådkammaren sin dubbelröst, men alldeles icke att frångå det af rådets flertal uppsatta förslaget. Detta gjorde han likväl och utnämnde Malmerfelt. Som skäl uppgafs,

---

[1]) Arkivet på Sjöholm. K. F. Scheffers bref till O. Fleming d. 29 Dec. 1752.

att de föreslagne, två öfverstar och ett kansli-råd, icke egde för ifrågavarande plats de kunskaper och den erfarenhet, som Malmerfelt, hvilken redan tvänne gånger tjenstgjort som vice landshöfding och deribland en gång just i Westerbotten. I fall nu, såsom det synes, Adolf Fredriks utnämning öfverensstämde med inre och verklig rättvisa, så var den dock stridande mot bokstafven i hans konunga-försäkran, och hade tillika ett sken af ensidighet och partisinne; ty Malmerfelt hade vid förra riksdagen utmärkt sig genom att flere gånger angripa riksråden. Nu, och måhända ledda af likartadt partisinne, förklarade ock dessa herrar, att hans utnämning, såsom i sig sjelf olaglig, borde upphäfvas, och anmärkte tillika, att hofpartiets skäl om de föreslagnas mindre erfarenhet i landshöfdinge-ämbetets göromål försvagades eller tillintetgjordes genom den erfarenheten, att flere i sådana göromål lika ovana krigare hade dock sedermera blifvit utmärkt dugliga landshöfdingar. När rådet inlemnade sin uppsats härom, blef Adolf Fredrik mycket uppbragt och ville ingalunda gifva vika, och somliga höllo med honom, andra med rådet. Preussiska sändebudet skref till sitt hof, att Malmerfelts utnämning var olaglig [1]), och äfven många rojalister erkände en sådan dess egenskap, dock med den anmärkningen, *att rådet ej bort krångla med konungen i sådana småsaker*. Men republikanerna svarade: *att rådet icke hade rättighet att ens i småsaker eftergifva grundlagens fordringar, utan borde inför riksdagen ansvara för deras upprätthållande i allo*. Rådet gjorde ett försök till förlikning, men förgäfves. Då afläto de ett betänkande, i hvilket konungen erinrades om, huru landet led derigenom, att flere angelägna sysslor lemnades obesatta. De påminte tillika om den gällande riksdags-ordningens ord; nämligen, att, i händelse vid ett *af rådets flertal fattadt beslut konungens*

---

[1]) D. 16 Nov. 1753.

underskrift oaktadt rådets påminnelser något länge fördröjdes, skulle det i vissa fall åligga rådet att detta beslut med sina namns undertecknande utfärda; och rådsherrarna hemställde nu till Adolf Fredrik sjelf, huruvida han ville inför eget och andra land blottställa sig för någonting dylikt. Scheffer säges hafva varit den, som genomdref [1]) nämnde hotelses inryckande i den för öfrigt vördnadsfulla skrifvelsen. Adolf Fredriks svar, enligt berättelse uppsatt af Ungern Sternberg och Stierneld, var stolt och afvisande och innehöll den förklaring, att konungen egde nämna *hvilken person, han ville, endast denne vore för riket nyttig, och att rådet egde dervid göra sina föreställningar, men ingenting mer. — Det är,* skref till sitt hof berättaren, den preussiska ministern [2]), *det är mycket oförsigtigt af konungen, att på detta sätt låta förleda sig till uppgifter, som kunna af hans undersåtare så lätt vederläggas.* Vederläggningen uteblef ej heller länge [3]), och rådet bifogade vid densamma en lista på aderton fattade beslut, hvilka till följe af konungens vägrade underskrift icke kunnat utfärdas. På denna rådets skrifvelse förklarade sig Adolf Fredrik icke vilja aflåta något svar; ty han sade sig hafva redan skrifvit nog i sådana ämnen, och han trodde sig kunna lita på kommande ständers bifall. *Men,* skref preussiska sändebudet, *tänk hvilken förödmjukelse, om nu nästa riksdag gifver honom orätt!* Harmen öfver hans egenmägtighet var ock flerestädes ganska stor, och många ville bedja konungen i Preussen afråda sin syster från dessa djerfva och obetänkta tillställningar. Andra deremot ropade på urtima riksdag för att så snart möjligt tillintetgöra hofvets envisa motstånd. Men rådsherrarna ville ännu icke tillgripa hvarken detta ytter-

---

[1]) Preuss. min. br. d. 28 Jan. 1755.
[2]) D. 14 Dec. 1753.
[3]) Den inlemnades redan samma dag enligt nämnde bref.

liga medel, ej heller det andra föreslagna, nämligen att sjelft underskrifva och derpå till landets efterlefnad utfärda de fattade besluten. I hufvudsaken gåfvo de dock ingalunda efter. Men nu hände, att en öfverste Essen afsade sig den plats, han på nämnde förslag innehaft. Adolf Fredrik ansåg derefter Malmerfelt sjelfskrifven till det så lediga rummet, men rådsherrarna ville icke beqväma sig till en dylik försonande åtgerd, utan ditsatte i stället ett kammarråd Leijonstedt, hvilken väl hade ett par tjenst- och lefnadsår mer än Malmerfelt, men tyckes icke hafva varit en till den grad utmärkt ämbetsman. I ett bref, uppsatt, påstod man, med Karl den elftes sjelfrådighet, förklarade nu Adolf Fredrik, att Malmerfelt skulle hafva sysslan; men rådsherrarna vägrade och förklarade tvärtom, att konungen skulle hålla sig inom det nu sist uppgjorda förslaget, och de lemnade åt honom slutligen, och det i sittande råd, en af Scheffer uppsatt skrifvelse med förnyad påminnelse derom, att regerings-ärenderna skulle mer och mer afstanna, om konungen icke ville enligt försäkran och regeringsform underskrifva de lagliga, af rådets flertal fattade besluten. Men också denna föreställning blef fruktlös, och tvisten uppsköts till den kommande riksdagens afgörande.

I Februari 1755 skulle en ledig stats-sekreterareplats återbesättas, och på förslag dertill uppförde rådet trenne, som det säges, välförtjenta herrar. Men med dessas förbigående utnämnde Adolf Fredrik dåvarande kommerse-rådet Düben, en ovanligt duglig herre, och tillika syskonbarn med drottningens gunstling fröken Ulla Düben. Enligt sin försäkran hade väl konungen icke rättighet att ändra det förslag, rådets flertal upprättat; men som skäl för det nu gjorda afsteget påstod han, att Düben var mer förtjent än en bland de föreslagna herrarna; och i sjelfva verket vägde förtjensterna tämligen jemnt. Rådet försvarade dock sin åtgerd; men mente tillika, att konungen hade i ingen

händelse rättighet att nämna någon utom förslaget. Till undvikande af obehagliga tvister och voteringar gaf dock rådet i uppdrag åt Höpken och Ekeblad att personligen hos konungen anhålla om ändrad utnämning, men denne vägrade. Då beslöt rådet skrida till formlig omröstning. För Düben talade dervid Stromberg, Ant. Wrangel och på sätt och vis äfven Löwenhielm, hvaremot nio andra och deribland Ekeblad, Höpken, Rosen, Scheffer och Tessin ogillade hans utnämning och önskade, att konungen måtte taga någon inom förslaget. Två dagar derefter kom Adolf Fredrik personligen upp i rådet, då Höpken för honom framställde sina och sina ämbetsbröders åsigter och beslut. Adolf Fredrik deremot vidhöll sin åtgerd och tillika sitt påstående, att Düben bort erhålla rum på förslaget; men sin egen konunga-försäkran att taga någon inom förslaget och att rätta sig efter rådsrösternas flertal gick han med tystnad förbi. Under tvisterna härom yttrade då Palmstierna: *jag beklagar, att rådet, ehuru det efter bästa samvete sökt leda sina rådslag enligt ed och regeringsform, likväl stundom kommit till annan åsigt än eders maj:t. Men emedan hela vårt regeringssätt antager såsom lagliga de beslut, hvilka flertalet fattat, vare sig ständernas eller rådets, och emedan eders majestät har i sin dyra konunga-försäkran lofvat enligt vår besvurna regeringsform följa den åsigt, rådets flertal yttrat; alltså skulle, i händelse detta icke iakttoges, grundvalen för fäderneslandets hela regeringssätt vara öfverändakastad och tillika eders majestäts gifna konunga-försäkran betydelselös. Allt derföre bedja vi i underdånighet och hysa derjemnte den lika underdåniga förhoppningen, att eders majestät värdes i nåder uppfylla sitt dyra löfte; ty motsatsen skulle vara en alltför bedröflig erfarenhet för rådet och för ständerna, ja för alla trogna undersåtare, hvilka på eders majestäts nåd och dyra försäkran*

byggt hela sin välfärd. Adolf Fredrik påstod deremot, att Dübens utnämning icke var stridande *mot regerings-formen, ej heller mot hans egen försäkran, hvilken sednare Adolf Fredrik ville nu och alltid obrottsligen hålla.* Scheffer genmälte: *regeringsformen och eders majestäts konunga-försäkran kunna icke hållas på annat sätt, än att eders majestät behagade enligt deras föreskrifter låta inför sig gälla de beslut, rådets flertal fattat, och för hvilka det skall inför ständerna ansvara* [1]. Men Adolf Fredrik vidhöll dock sitt eget och tillkännagaf, att han ville härom ingifva en skriftlig förklaring. En dylik var dock icke lätt att åstadkomma, och den uteblef ock hela två veckor, under hvilken tid omständigheterna ändrade sig. Düben förklarade nämligen, att han, för att icke gifva anledning till svårare slitningar, undanbad sig ifrågavarande befordran. Till följe af detta, måhända ock af andra förhållanden, insände slutligen Adolf Fredrik till rådet en skrift, uti hvilken han återigen med tystnad förbigick innehållet af sin konunga-försäkran, men deremot försvarade lagligheten af Dübens utnämning. *Dock,* så slutade han, *emedan jag önskar förekomma oenighet och söndring, vill jag till ifrågavarande syssla nämna den på förslaget stående Arnell, men i öfrigt lemna åt kommande ständer att bedömma den åsigt, rådet följt* [2]. I afseende på tillämpningen var således för detta tillfälle tvisten afgjord, men i afseende på hufvudfrågan, nämligen grundlagens rätta förstånd, kunde man ej heller nu träffa någon öfverenskommelse, utan lemnade dess bedömmande till nästa riksdags sammanträdande ständer.

Att anföra flere exempel på dessa tvister torde vara öfverflödigt, emedan de flesta till både ämne och behandling liknade dem, vi redan framlaggt.

---

[1]) Rådsprot. Februari och Mars 1755.

[2]) S. st.

Några anmärkningar må dock bifogas.

De tre här anförda kungliga utnämningarna hade, som vi sett, blifvit gjorda till förmån för sådana personer, som stodo i parti-förbindelse med hofvet. Detta var händelsen också med några andra, men vi veta ej, om med alla. Troligt är ock, att likartade förhållanden inverkade äfven på några rådsherrarnas åtgerder; spåren efter sådana förhållanden äro dock jemnförelsevis få och obetydliga.

Att stundom under denna strid rådet lade kanske för stor vigt på tjensteåren jemnförda med den personliga dugligheten, är redan anmärkt. En bland orsakerna dertill var, att man ville strängt lagbinda konungens utnämnings-rätt och betaga honom all godtycklig magt derutinnan, och på samma gång allt tillfälle att genom sådana utnämningar värfva anhängare för hofvets statshvälfnings-planer. Just detta förhållande blef sedermera en bland de mest bidragande orsakerna till 1756 års tjenste-betänkande, liksom konungens nu vägrade underskrifter blef det till införandet af namnstämpeln.

Slutligen må redan här anmärkas, att, då vid nästa riksdag dessa konungens och rådets tvister blefvo till ständernas afgörande hänskjutna, utföll domen så, att i de flesta, ja, så vidt vi känna, i alla målen riksrådets både åsigter och beslut blefvo af folkets ombud gillade [1]).

DEN SLUTLIGA BRYTNINGEN MELLAN TESSIN OCH HOFVET.

Vi hafva berättat, hur Tessin i Juni 1752 lemnade, men blott för tillfället, sin befattning hos kronprinsen och reste till landet. Han tillbragte sedermera en längre tid dels på Leckö, dels på Hellekis, Åkerö och andra ställen, sysselsättande sig med läs-

[1]) Danska och preuss. min. br. — Rådsprot. — Arkivet på Sjöholm. K. F. Scheffers bref till O. Fleming.

ning, bref och sällskapsnöjen. Han hade, säger man, hyst den förhoppning att snart blifva saknad, och det mest i egenskap af kronprinsens guvernör; men knappt hade han lemnat hufvudstaden, förr än till vice guvernör under hans frånvaro och honom oåtspord grefve Stromberg utnämndes, och hvarje sedermera af Tessin tid efter annan begärd förlängning af tjenstledigheten blef genast beviljad, utan att dervid nämndes ett enda ord af längtan efter hans återkomst. Man tyckte sig märka, att han tvärtom mer och mer förlorade konunga-parets välvilja, och bland andra och nya orsaker dertill anfördes ett af honom 1753 skrifvet minnestal öfver Hårleman, hvari yttrades några ord om dennes lycka att hafva lefvat i en fri stat, och om hans ära att aldrig hafva velat störta, utan tvärtom upprätthålla dess frihet. Sådana ord ökade hofpartiets ovilja, och Lovisa Ulrika betraktade ofta nog Tessin som förnämsta hindret mot konunga-magtens utvidgande. När år 1753 Vitterhets-akademien stiftades, blef Tessin icke kallad till medlem deri; ehuru han utan tvifvel var Sverges både största och vittraste mecenat.

Ändtligen och efter 15 månaders fruktlös väntan ledsnade han vid landtlifvets stillhet och återvände 1753 om hösten till hofvet och till sin tjenstgörning hos kronprinsen. Han mottogs då af konunga-paret med märkbar köld, och af Adolf Fredrik med vinkar om lättheten att erhålla förlängd tjenstledighet, i fall så önskades. Äfven kronprinsen visade missaktning och olydnad. Tessin [1]) har låtit förstå, att Lovisa Ulrika genom fröken Düben och genom kronprinsens under-guvernör grefve Bielke och informator Dalin, och äfven genom prinsen sjelf sökte på hvarjehanda sätt gäcka och hutla den ovälkomne mannen; ja att prinsen af sin moder begagnades som spion på hans ord och gerningar. Tessin sjelf öfvergick snart

---

[1]) Och äfven F. A. v. Fersen. 2. 50.

och helt och hållet till det mot hofvet vidrigt sinnade rådspartiet [1]) och uppsatte till dess tjenst och försvar en skrift, hvari han *inför Gud bedyrade sig vara förvissad derom, att Sverges konung egde alldeles obundna händer att göra land och folk allt det goda, som upptänkas kunde; och att å andra sidan Sverges välgörande och dyrköpta frihet borde upprätthållas; men att den skulle alldeles tillintetgöras, ifall rådets nu aktiva* [2]) *röster skulle förvandlas till blott passiva* [3]), *och om rådet skulle för sina beslut ansvara icke inför ständerna, utan inför konungen. Om något sådant envist fordrades, styrkte Tessin till riksdags sammankallande, på det allas rätt och frihet måtte blifva bevakade af ständerna sjelfva, sedan deras ombud rådsherrarna finna sig dertill icke hafva tillräcklig magt.* Tydligt är att hofpartiets missnöje öfver sådana läror skulle blifva ganska stort, och det ökades än mer genom följande tilldragelse.

Under loppet af 1751 hade Tessin skrifvit till kronprinsen flere bref, hvilka i form dels af omedelbara lärdomar, dels af diktade sagor sökte inplanta de egenskaper, tänkesätt och dygder, som fordras af hvarje menniska och ej minst af en furste. I samma bref hade Tessin också varnat för några oarter och fel, som redan nu begynte visa sig hos den blott femårige prinsen, t. ex. obetänksamhet, förhastad vrede, hårdhet och öfversitteri mot tjenare,

---

[1]) Enligt Tessin och Tessiniana sid. 168 har Tessin låtit förstå, att tvisten, huruvida konungen var pligtig följa rådets flertal eller ej, hade genom dåvarande rådsherrars eftergifvenhet blifvit söfd; men att den vid Tessins återkomst till hofvet hösten 1753 åter väcktes till lif. Verkliga förhållandet var dock, att rådet äfven före Tessins återkomst hade med oförminskad och oafbruten ifver också i denna punkt bevakat lagens och frihetens helgd, samt arbetat mot hvarje försök till konunga-magtens utvidgning.

[2]) Bestämmande.

[3]) Rådgifvande.

kärlek till egen person och till spegeln, högfärd öfver börd, o. s. v. Likväl voro uppsatserna icke blott väl och värdigt skrifna, utan ock så hållna, att hvarken hof eller prins kunde finna sig deraf stötta. Utan att ens rådfråga Tessin, lät också Lovisa Ulrika befordra dem till trycket under namn af »*En gammal mans bref till en ung prins*», och de vunno stort bifall så in- som utrikes. Äfven sedan Tessin begärt tjenstledighet 1752 skref han från landet fortfarande en mängd dylika bref, i hvilka dock hofpartiet ville spåra betänkliga och icke nog konungska åsigter. Äfven påstods, att en der införd saga om *örnen och skatan* syftade med den sednare bilden på drottningens gunstling, fröken Ulla Düben. Dessa sednare bref företog sig nu Tessin att, konunga-paret ovetande, låta i tysthet trycka och i några exemplar utdela. Men saken kunde ej länge hållas hemlig. De kungliga föräldrarna harmades öfver ett så djerft tilltag, som att utan deras vetskap och bifall allmängöra bref, ställda till deras son, kronprinsen, och Adolf Fredrik förböd boktryckarn fortsätta eller utdela arbetet, hvarjemnte både konunga-paret och prinsen ådagalade en växande köld och obenägenhet mot författaren. De kunde dock ej medelst afsked befria sig från hans person, emedan han var af ständerna tillsatt och kunde blott af dem entledigas. Men under en dylik ständigt växande och ömsesidig spänning var det ganska besynnerligt, att Tessin sjelf ville stanna qvar vid sin befattning, och att han icke hällre begärde fortfarande tjenstledighet, tills ständerna hunne befria honom från ett för båda parterna så obehagligt förhållande.

Efter flere månaders försök att med foglighet och lämpa återvinna förtroende hos prinsen, och när denne tvärtom visade likgilltighet vid alla föreställningar, beslöt Tessin att för drottningen yppa

förhållandet och att tillika begära afsked[1]). När han inträdde i hennes rum, voro der tillstädes flere fruntimmer. Tessin anmälde då, att det ämne, han önskade föredraga, vore af ömtålig art, hvarföre ock drottningen bortskickade sin omgifning, men i tysthet befallde en bland dem bedja konungen infinna sig. Knappt voro fruntimren utgångna, förr än Tessin framställde sin anhållan om afsked från guvernörssysslan. Vid drottningens fråga om orsaken, klagade han, att kronprinsen icke ville rätta sig efter hans föreskrifter, utan tredskades och bibehöll flere ovanor, ehuru Tessin dem förbjudit. Lovisa Ulrika *mente sig alltid hafva i ty fall sökt understödja Tessin, och ville äfven nu göra på samma sätt och tillika skaffa honom vederbörlig upprättelse.* Men denne svarade, *att en prins icke kan gifva upp-*

---

[1]) Om det uppträde, som nu skall beskrifvas, förekomma nedanstående sins emellan något olika berättelser. 1:o) Adolf Fredrik skall hafva genast efter uppträdet nedskrifvit derom en berättelse, hvilken omtalade flere tämligen häftiga utbrott, som skulle hafva ömsesidigt under samtalet förefallit. Men sedermera återtog han denna skrift och uppsatte en annan i mer öfverhalkande ordalag, hvilken förseglad inlemnades till rådet, och är den, som öfversatt finnes i Büschings Magasin 6. 295. 2:o Lovisa Ulrika har uppsatt en berättelse, som läses i Fersens historiska skrifter 2. 161. 3:o) Utdrag ur en Tessins berättelse finnes i Tessin och Tessiniana sid. 158. 4:o) Danska ministern har i bref till sin regering i Januari och Februari 1754 inryckt beskrifningar om dessa uppträden; och 5:o) preussiska sändebudet likaledes. 6:o) Fersens berättelse läses i dennes historiska skrifter 2. 55. 7:o) Rosenhanska samlingen i Uppsala innehåller en uppsats i samma ämne under tittel: *Utspridd lögn om orsaken, som förmådde Tessin att begära afsked.* 8:o) I lewenhauptska arkivet på Sjöholm finnes ett bref från Kl. Ekeblad till O. Fleming, dateradt d. 1 Febr. (1754?), som innehåller några uppgifter i ämnet. Bland dessa berättelser tyckas danska och preussiska ministerbrefven, ehuru äfven de lidande af ett och annat misstag, vara mest pålitliga, och de öfverensstämma äfven i mycket med Fersens uppgifter. Ur alla dessa källor hafva vi sökt utleta det sanna, det åtminstone sannolikaste förhållandet, och det är på en dylik emnförande granskning, som ofvanstående berättelse är grundad.

rättelse åt en enskild person, och att Tessin derför endast begärde sitt afsked. Drottningen genmälte, *att grefve Tessin hade härutinnan sin frihet; men,* tillade hon, *olyckligtvis är detta icke händelsen med hans maj:t och med mig; ty ständerna äro de, som förordnat herr grefven till guvernör, och utan deras bifall kunna vi icke befria eder från deras uppdrag.* Tessin var dock envis och lät påskina den misstanken, att personer funnos, hvilka med flit inplantade hos prinsen dennes öfverklagade missaktning och tredska. Nu inträdde Adolf Fredrik i rummet. Tessin upprepade för honom sina klagomål öfver prinsens *olater, olydnad, sjelfsvåld och otäckheter.* Konungen sökte blidka Tessin, samt talade om fördragsamhet med barndomens fel och lofvade upprättelse. Men Tessin fordrade om igen sitt afsked; *han kunde ej längre trifvas vid hofvet; prinsen kunde ej heller visa honom någon aktning, då hela hofvet visade honom missaktning o. s. v.* Konungen frågade efter orsaken till Tessins missnöje med hofvets uppförande. Tessin svarade: *jag kan icke anföra klagomål mot dem, som äro öfver mig, men jag kan för hvar och en, som vill höra det, säga, att jag är missnöjd.* Som skäl, utom de förra, nämnde han ock det nyss omtalade förbudet mot de tryckta brefvens utspridande. Konungen svarade: *det är jag, som utfärdat detta förbud, och att herr grefven utan att derom rådfråga mig, prinsens fader, låtit trycka dem, det var orätt gjordt.* Tessin utbrast: *hvad! har jag handlat orätt? då kan jag ej längre tjena, utan måste begära laglig undersökning, och jag har rätt dertill, ty jag lefver i ett fritt land; ehuru jag ser, att man ej mer vill låta lag och rättvisa gälla o. s. v.* [1]). Enligt andra under-

---

[1]) Berättelsen om denna del af samtalet hvilar på Adolf Fredriks uppsats. Enligt andra tyckes dock Lovisa Ulrika hafva afgifvit några bland svaren.

rättelser skall tvisten hafva öfvergått till än bittrare ord, till nära nog hotande uppträden; t. ex. att drottningen förebrått Tessin talet öfver Hårleman och att intet exemplar deraf blifvit åt hofvet inlemnadt, och likaså förföljelserna mot Dalin; och att å andra sidan Tessin sjelf knäppt med fingrarna, stampat i golfvet, stött omkull en stol och, såsom anklagad af konunga-paret, velat aflemna sin värja; och derjemnte sjelf framkastat anklagelser för stämplingar mot det fria statsskicket; — och att den eljest saktmodige Adolf Fredrik blifvit mycket förifrad och utbrustit i häftiga ord och slutligen velat t. o. m. gripa efter eldgaffeln. Utan någon försoning afbröts ändtligen samtalet dermed, att Tessin förnyade sin begäran om afsked, och, oaktadt några mildrande ord af Adolf Fredrik, lemnade i sådan sinnesförfattning rummet.

Utkommen derifrån, sammankallade han en hop af hoffolket, omtalade för dem sitt missnöje och sin blifvande afresa samt utdelade bland den lägre betjeningen rikliga drickspenningar, hvarefter han och hans grefvinna satte sig i slädarna och reste till Stockholm; båda två sålunda öfvergifvande sina tjenstebefattningar, utan att dertill hafva erhållit vederbörligt tillstånd.

Sedan första hettan svalnat, blefvo Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika något oroliga; emedan de kunde förutse, att saken skulle väcka stort uppseende, och att motståndarne skulle så vidt möjligt kasta all skulden på hofvet. För att dock inför allmänheten visa lugn och mod, foro de samma afton på spektaklet; men läto tillika bjuda rådsherrarna Höpken, Ekeblad och Löwenhielm att efter dess slut infinna sig hos konungen. De kommo, och rådplägningen blef liflig, men icke afgörande; ty ingen bland de tillkallade herrarna vågade uttala någon bestämd mening. Dagen derpå uppkommo i rådkammaren först Tessin och sedermera Adolf Fredrik sjelf,

talande hvar till sitt försvar. Rådsherrarna undandrogo sig dock all närmare befattning med målet och anförde som skäl, att ständerna, hvilka förordnat Tessin till guvernör, voro också de enda, som egde rättighet att en dylik tvist afgöra. Men emedan Tessin envist begärde afsked, och efter nu beskrifna uppträde ej heller kunde qvarstanna vid hofvet, beslöts, att han skulle erhålla tjenstledighet, tills ständerna hunnit fälla slutligt utslag, och att Stromberg skulle under tiden förvalta hans guvernörsämbete.

Från ena sidan omtalas nu, huru konunga-paret straxt efteråt gjorde några försök att blidka och till hofvet återlocka Tessin; men att denne vägrade. Från andra sidan åter, att Tessin ångrade sig, och att hans grefvinna med knäfall inför Lovisa Ulrika bad om förlåtelse och försoning, men att äfven denna vägrade. Vi kunna ej afgöra, hvilkendera har rätt, utan lemna båda berättelserna i deras värde.

Längre fram på våren hade Tessin åt några vänner utlemnat en sin beskrifning om ifrågavarande händelse, ett papper hvilket vi icke lyckats återfinna. Adolf Fredrik uppträdde då i rådet och lät bryta och af Löwenhielm uppläsa sin ofvan omtalade och der nedlaggda berättelse om samma sak, och frågade sedan den tillstädesvarande Tessin, om uppsatsen öfverensstämde med sanna förhållandet eller ej. Tessin började då hålla tal om sakens rättvisa eller orättvisa i och för sig sjelf; men Adolf Fredrik afbröt honom, sägande, *att det nu var fråga icke om någon sådan rätts-undersökning inför rådet, utan blott derom, huruvida grefve Tessin erkände sanningen af konungens berättelse.* Tessin tyckes dock hafva undandragit sig hvarje bestämdt utlåtande, och saken fick, så vidt oss kunnigt är, förfalla. Men från tiden för denna brytning blefvo Tessin och hans grefvinna skilda från sin tjenstgörning, den förre

som guvernör hos kronprinsen och den sednare som öfver-hofmästarinna hos drottningen.

Uppträdet blef naturligtvis ett allmänt samtalsämne. Många togo parti för Tessin, och bland allmänheten utspriddes följande verser, hvilka dock en och annan gissat vara skrifna af honom sjelf.

När Jupiter, obilligt vreder,
Sin örn från himlen störte neder,
Togs han på jorden väl emot.
Och fast han genast kallas åter,
Han sig ej mera frestas låter
Af nåd och smicker, list och hot.

Det är på denna örnens vingar
Som guden sig i höjden svingar;
Men när ock Juno för sin vagn
Vill honom köra, flyr han neder,
Och i sin flygt han sig bereder
Sin ro, sin ära och sitt gagn.

Andra åter och de flesta berömde Adolf Fredriks uppförande såsom lugnt och värdigt, men ogillade det sätt, hvarpå Tessin tagit och behandlat en så vigtig, så ömtålig sak. Skild från sina befattningar både som kansli-president, öfverste-marskalk och kronprinsens guvernör, stod han numera qvar endast som rådsherre. Men också i denna egenskap hade han, och det allt sedan 1752, förlorat mycket af sitt förra anseende, och efter den brytning, vi nu beskrifvit, blef sådant än mera händelsen, och det hos både rådet, ständerna och allmänheten.

Vi hafva i denna liksom i föregående delar talat om Tessins deltagande i de politiska ärendernas gång, och derföre nödgats, enligt den historiska sannfärdighetens fordringar, framlägga flere för honom ofördelaktiga omständigheter och uppträden. Vi böra dock, enligt samma fordringar, påminr

läsaren också derom, att Tessins både person och verksamhet hade en annan sida, och den ganska lysande och ärofull; nämligen den varma kärlek, hvarmed han omfattade, gynnade och befordrade vetenskaper, vitterhet och sköna konster. I sådant hänseende har han om sitt fäderneslands stora och odödliga förtjenster, hvilkas framhållande tillhör berättelsen om Sverges dåvarande vittra och vetenskapliga utbildning [1]).

VAGNSAKEN.

När konunga-paret inflyttade i det nya slottet, hade på Adolf Fredriks begäran kansli-kollegium

---

[1]) Danska och preuss. min. br. — Arkivet på Sjöholm. Kl. Ekeblads bref till O. Fleming. Den i gustafvianska papperen (1. 40) troligen från Lovisa Ulrika härstammande berättelsen om Tessins kärleksförklaringar för nämnda drottning och tillika orsakerna, hvarför vi betviflat uppgiftens sanning, läsas i dessa berättelsers 37 del, sid. 38. Samma berättelse har dock sedermera fått ett kraftigt stöd derigenom, att Fersen i dess nu utkomna historiska skrifter på två ställen omtalat tillvaron af en dylik Tessins lidelse. Men oaktadt detta nya och vigtiga vittnesbörd, hysa vi fortfarande tvifvelsmål om berättelsens sanning. Våra misstroendeskäl, utom de 37. 38 anförda, äro 1:o) att Fersens uppsats är skrifven många år efteråt, och att han bevisligen några gånger låtit andras berättelser förleda sig till origtiga uppgifter, och att detta måhända varit händelsen med nämnde från Lovisa Ulrika utgångna sägen. 2:o) Att redan Voltemat i sina anekdoter omnämnt samma berättelse, men ansett den vara en af Lovisa Ulrika hopspunnen dikt. 3:o) att det af Gustaf den tredje omtalade knäfallet berättas af Tessin hafva skett icke vid någon kärleksförklaring, utan vid ett hans försök att öfvertala Lovisa Ulrika afstå från sina ofta omtalade statshvälfnings-planer. 4:o) att enligt Gustaf den tredjes berättelse, bokstafligen tagen, detta knäfall, denna kärleksförklaring, skett så sent som 1754, eller åtminstone 1752. Men det tyckes i hög grad otroligt, att Tessin skulle hafva hyst en så häftig böjelse för Lovisa Ulrika och likväl hela tiden bortåt hafva framtvungit de för henne motbjudande åtgerderna: försoningen med Danmark 1749, kronprinsens förlofning med danska prinsessan 1750 samt de båda konunga-försäkringarna 1751, vid hvilka tillfällen han också haft med henne flere mer eller mindre skarpa ordvexlingar.

uppsatt förslag till ett reglemente om den yttre ordning, som under dess begagnande borde iakttagas, hvilken skrift sedermera blef af konungen granskad och stadfästad. Enligt densamma hade rådsherrarna och deras fruar rättighet att vid besök på hofvet låta sina vagnar köra in på den inre borggården.

Men den 16 Dec. 1754 [1]), när riksrådinnan Höpken ville begagna sig häraf, blef vagnen af den vakthållande gardes-underofficeraren hindrad, som det hette, på hög befallning, och när kusken var envis, hotades han med fällda bajonetter mot anspannet [2]). Äfven riksrådet Scheffers [3]) vagn blef utestängd [4]). Emedan sådant icke händt någon annan bland rådsherrarna, ville man deri se en följd af personlig ovilja mot Scheffer, hvilken inom rådet var den ifrigaste frihetskämpen, och mot Höpken, hvilken delade samma åsigter, och dessutom nyligen hade mot drottningens önskan ingått äktenskap med hennes hoffröken Wilhelmina Ribbing. Det anmärktes ock, att den sistnämnda var ovän med drott-

---

[1]) Enligt flere officiella skrifter och protokoll. I Büschings Magasin 12. 5 finnes om dessa tilldragelser en kort till hofvets fördel uppsatt berättelse, hvilken säger, att händelsen inträffade d. 1 Dec., hvilket dock är ett misstag.

[2]) Fersen 2. 60 säger, att det var 2 gånger, som grefvinnan Höpkens vagn sålunda utestängdes; och att Höpken första gången anmälde saken hos gardes-öfversten Pfeiff, hvilken förklarade åtgerden vara ett missförstånd, som skulle afhjelpas. Men när nästa courdag vagnen omigen utestängdes, då först var det, som Höpken anmälde saken i rådet. Enligt en annan berättelse hade rådsherrarnas vagnar blifvit utestängda också från borggården på Ulriksdal, hvilket redan i förväg retat sinnena.

[3]) Några säga också Ekeblads.

[4]) Som mildrande omständighet har sedermera uppgifvits, att inkörseln på borggården var för tillfället förbjuden, på det bullret af vagnarna icke måtte störa den illamående konungen eller, som andra säga, drottningen. Om sådant skäl verkligen förefunnits, skulle det nog blifvit infördt i hofvets försvarsskrifter; men vi hafva ingenstädes funnit ett ord derom.

ningens förklarade gunstling Ulla Düben, och mindre väl ansedd af drottningen sjelf.

Dagen derpå eller d. 17 Dec. anmäldes saken i rådkammaren, hvilken upptog förbudet såsom både en olaglighet och en förolämpning. Man tillkallade genast gardes-öfversten Pfeiff, hvilken förklarade alltsammans vara ett misstag af under-officeraren, hvarpå rådet befallde Pfeiff att genast låta häkta och inför krigsrätt anklaga mannen. Men från rådet gick Pfeiff upp till konungen och berättade alltsammans. Adolf Fredrik blef högeligen uppbragt öfver detta, som han tyckte, djerfva ingrepp i hans rättigheter inom eget hus och egen borg, och han frågade Pfeiff, hvem det var, som i rådet fört ordet och uttalat nämnde befallningar. Denne uppgaf Höpken, hvilken genast efterskickades. Rörande lagligheten af såväl konungens som rådets åtgerd, uppstod nu en lång ordvexling, hvilken dock slutade så, att Adolf Fredrik tycktes gifva sig till freds och t. o. m. inbjöd Höpken att följande dag bevista hofvets aftonsällskap.

Nästa dag d. 18 Dec. förflöt utan någon ytterligare åtgerd härutinnan, och när Höpken på aftonen kom till hofvet, blef han af både Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika mottagen med så mycken välvilja, att han trodde ifrågavarande småsak redan vara nedlaggd. Men sednare på qvällen hade konungen i något bland smårummen ett längre samtal med öfverste Kalling, hvarefter han kastade på Höpken så ovänliga och mörka blickar, att denne befarade en ny storm.

Nästa dag d. 19 Dec. tillkallade ock Adolf Fredrik öfverste Pfeiff och yttrade mycket missnöje deröfver, att denne verkställt befallningar, som varit utfärdade endast af rådet och utan konungens deltagande, hvilket äfven var olagligt. Han befallde derföre Pfeiff att genast lössläppa den häktade under-officeraren samt inställa den tillämnade krigsrätten, och för-

klarade dessutom, att gardes-öfversten ej mer skulle infinna sig i rådet, så framt nämligen konungen sjelf funnes i staden [1]). Pfeiff, högeligen oroad, skyndade till öfverste-marskalken Ekeblad, hvarest äfven rådsherrarna Höpken och Wrede anträffades. För dessa berättade han alltsammans, och bad med ängslig enträgenhet att icke blifva utsatt för det svåra valet mellan olydnad mot konungen och olydnad mot rådet. Efter hans bortgång uppsatte Höpken ur minnet men blott i korthet innehållet af öfverstens berättelse om nämnde samtal och lät det sedermera af Pfeiff granskas och erkännas.

Dagen derpå eller d. 20 Dec. sammanträdde rådet, hvarvid Höpken meddelade Pfeiffs berättelse om nämnde samtal. Genom konungens derunder yttrade ord och gifna befallningar hade målet inträdt i ett nytt skede och från en tvist om vagnarna och under-officeraren blifvit förvandlad till en tvist om rådets och konungens inbördes rättigheter. Rådet fästade sig i ty fall vid tvänne omständigheter; den ena, konungens tilltag att egenmägtigt upphäfva en af rådets flertal gifven befallning, och den andra, hvilken ansågs än vigtigare, konungens åt Pfeiff gifna förbud att på rådets kallelse hos detsamma inställa sig. Under öfverläggningarna härom anmärktes, att sistnämnde förbud vore ett hinder för verkställandet af rådets genom regerings-formen erhållna uppdrag, nämligen att tillse, det grundlagar, statsförfattning och reglementen noga iakttoges; i sammanhang hvarmed ämbetsmän voro förpligtade att göra reda för sig, så ofta sådant påfordrades [2]). Förbudet, tyckte

---

[1]) Så lyda orden i den inför Pfeiff justerade uppsatsen. Men i de flesta handlingar härom säges, det konungen förböd Pfeiff att på *rådets kallelse* der infinna sig, så framt konungen vore i staden; och denna ofta förekommande uppgift har ej af konungen blifvit motsagd, och torde sålunda vara med sanningen öfverensstämmande.

[2]) Reger.-form. §§ 14, 37.

man, innebar också det antagande, att konungen skulle hafva rättighet att godtyckligt och rådet oåtspordt utfärda befallningar till tropparnas befälhafvare, hvilken magt kunde lätt missbrukas. Tessin gick i spetsen för frihets-partiet och påstod, att man icke borde undandölja det nu erhållna tydliga beviset på hofvets egenmägtighet, utan öppet framlägga det, så att allmänheten måtte blifva öfvertygad om tillvaron af dylika tänkesätt och planer, hvarjemnte Tessin tillstyrkte icke lena och lindriga, utan kraftfulla åtgerder. Beslutet blef, att Rosen och Wrede skulle på rådets vägnar föreställa konungen, huru genom hans åt Pfeiff gifna befallningar *rådets värdighet förringades och regerings-formens kraft försvagades, och att riksråden följaktligen väntade, det nämnde befallning skulle återkallas; emedan de eljest funne sig ur stånd att försvara den allmänna säkerheten, utan nödgades genast sammankalla ständerna och åt dem öfverantvarda vården om rikets lag och frihet.* Om nu vid dessa föreställningar konungen gåfve efter och återtoge sin åt Pfeiff utfärdade befallning, skulle saken dermed vara nedlaggd. Men, om han vidhölle och försvarade sina åtgerder, skulle de två rådsherrarna anhålla, *det han täcktes antingen sjelf i rådet uppkomma eller ock bestämma för rådsherrarna någon läglig timme till åhörande af den föreställning, som de under edspligt kände sig skyldiga att rörande dessa tilldragelser i underdånighet göra.*

De tvänne herrarna begåfvo sig till konungen, men hvad under deras samtal med honom föreföll, är oss obekant, utom det, att konungen vidhöll sina åsigter, men lofvade infinna sig i rådkammaren. Detta skedde d. 23 Dec. I rådets [1]) närvaro och å dess vägnar uppläste då Höpken en skrift, som innehöll rådets klagomål jemnte skälen. Under deraf

[1]) Adolf Fredrik säger äfven betjeningens.

föranledd ordvexling sökte konungen vederlägga än det ena än det andra, och vi inrycka här på en gång de nu och eljest ömsesidigt anförda skälen.

Adolf Fredrik anmärkte, *att enligt Karl den elftes reglemente skulle gardes-öfversten ansvara endast inför konungen.* Rådet genmälte, *att nämnde reglemente gällde för den fordna envålds-, men icke för den nuvarande frihets-tiden.* Adolf Fredrik anmärkte, *att enligt gammal häfd skulle gardet såsom hörande till lif- och hustropparna taga befallning endast af konungen.* Rådet svarade, *att år 1747 hade dock Adolf Fredrik sjelf såsom dåvarande öfverste för gardet låtit häkta Blackwell, och det endast på rådets begäran och utan konung Fredriks hörande.* — Rådet hade sagt, *att, om Adolf Fredrik följt sitt eget hjerta och sin egen åsigt, hade såväl denna som många andra twister uteblifvit; men att rådet måste klaga öfver den stora okunnighet om landets lagar och förhållanden, och öfver den klandervärda likgilltighet för landets frihet och lycka, som hos många förefunnos; och än mer och i synnerhet öfver de smickrande och lycksökande rådgifvare, som alltid smyga kring tronerna.* Adolf Fredrik försäkrade, *att han alltid följt sin egen ingifvelse, och att han aldrig haft några så beskaffade rådgifvare, och han begärde få höra dessas namn.* Rådet svarade, *att det var öfvertygadt om, det sådana personer både nu och tillförene insmugit sig, och att, ifall denna deras förklaring icke gjorde tillfyllest, vore rådet färdigt att inför ständerna framlägga skälen till en sådan sin öfvertygelse* [1]. Adolf Fredrik anmärkte, *det han borde hafva rättighet att befalla inom sin egen borg och boning.* Rådet genmälte, *att, om brott beginges inom konunga-*

---

[1]) Detta sista enligt en uppgift i lewenhauptska arkivet på Sjöholm.

borgen, vore de likaså väl som andra brott hemfallna under rådets, den högsta domstolens pröfning och afgörande. Detta konungens skäl, nämligen att han borde få befalla inom egen borg, inverkade dock mycket på den stora allmänheten. Utan blick för lagbestämningarna och tankesluten i rådets skrifter, tyckte något hvar, att dessa herrar gjort allt för mycket buller af en i sig sjelf ringa sak, och man påstod, att de gjort det blott af småaktigt högmod och kanske just för att *såra* konungen. Med kännedom af dessa tänkesätt framställde ock hofpartiet tvisten så, som rörde den endast rådsherrarnas högmodiga fordran att få köra sina vagnar in på den kungliga borggården. Rådet deremot sökte hos allmänheten inprägla den åsigten, att hvad man tvistade om, var alldeles icke nämnde småsak, utan Adolf Fredriks sjelftagna rättighet att förbjuda en ämbetsman efterkomma rådets kallelse, och hans lika sjelftagna rättighet att rådet oåtspordt utfärda befallningar till tropparnas befälhafvare, hvilken rättighet, om den medgafs, kunde sedermera begagnas till angrepp mot statens frihet o. s. v. Om detta och ofvanstående ämnen blef ordvexlingen i rådkammaren mycket liflig, och den eljest foglige och eftergifvande Adolf Fredrik upphetsades till ovanligt hög grad. Protokollet har uteslutit de häftigaste orden, och kanske ömsesidigt. Men enligt någras sägner skall konungen hafva sagt: *i hoten med att sammankalla riksdag, men det vill jag sjelf göra, för att låta ständerna bestämma, antingen i gören vara mina guvernörer eller mina rådgifvare. Om i viljen föreställa min person, så vill jag resa till landet och der sätta mig i ro, till dess ordningen att regera kommer till mig.* Oaktadt dessa hotelser vidhöllo riksråden sitt beslut; och dermed slutade samtalet. Dagen derpå inlemnade konungen till protokollet en bilaga, i hvilken han ytterligare försvarade sin åtgerd. Detta framkallade nya före-

ställningar af rådet, hvarpå konungen slutligen fann för godt att gifva efter och förklara, *det hans mening icke varit att förbjuda öfverste Pfeiff inställa sig i rådet, när han af detsamma blefve kallad.* Det var ett sådant erkännande, en sådan tolkning rådet fordrat, och sedan den nu blifvit meddelad, nedlades hela saken. Under riksdagen 1755 blef den åter upptagen och hänskjuten till folkombuden, hvilka då förklarade sig gilla rådets uppförande [1]).

TOLFTE KAPITLET.

FÖRBEREDELSER TILL RIKSDAGEN 1755 OCH 1756.

Enligt riksdags-beslutet 1752 var ständernas nästa sammanträde utsatt till Oktober 1755. Vi hafva i föregående kapitel lärt känna de ännu fort-

[1]) Vår berättelse om vagnssaken är, utom från tryckta källor, hemtad ur danska minister-bref, ur rådsprotokollen och ur handlingar, befintliga i arkivet på Sjöholm, och i synnerhet ur den, som bär påskriften: *Memoires concernants les ordres donnés de la part du Roy au colonel des Gardes en 1754.* Målet var för båda parterna kinkigt. Också berättas, att såväl hofvet som rådet länge förhemligat alla dithörande handlingar. Sedermera hafva båda sidorna sökt vinna för sig allmänna tänkesättet medelst utspridande af ensidiga berättelser. En sådan till hofvets fördel, nedskrifven troligen af Er. Brahe (några gissa på Dalin), bär namnet *Relata refero,* och finnes tryckt i *Handl. rörande Skandinaviens historia,* 3. 301, och såsom handskrift i lewenhauptska arkivet på Sjöholm och i det de la gardieska i Lund, på de båda sista ställena beledsagad af Höpkens anmärkningar. En annan, men mot Adolf Fredrik rigtad skrift under namn af *Extractum protocolli gehalten in Senat d. 24 Dec. 1754* finnes i arkivet på Sjöholm. Äfven den innehåller några origtigheter. En tredje, en hofvets partiskrift, är tryckt 1778 i Büschings Magasin 12. 5, den ensam, men ingen, som framlägger andra sidans skäl. Den har oaktadt sina origtigheter och sin partiskhet legat till grund för de hittills vanliga berättelserna om uppträdet.

gående tvisterna mellan konungen och rådet, och huru till följe af dem ett stort antal sysslor blifvit obesatta och regerings-beslut outförda. Också hade än konungen än rådet talat om att sammankalla en urtima riksdag till afgörande af de tvistiga frågorna och till afhjelpande af alla dermed förenade svårigheter. Båda parterna afstodo likväl från denna plan och beslöto afbida den stundande lagtima riksdagen. D. 21 April 1755 vardt ock denna utlyst till d. 13 Okt. samma år. Något hvar förutsåg, att den skulle blifva både stormig och vigtig, och båda parterna rustade sig dertill, *alldeles,* sade man, *som twänne härar till en blifvande strid.*

HOFPARTIETS FÖRBEREDELSER.

Dess plan var i korthet följande. Man skulle draga till sig de sedan gammalt mot Hattpartiet, således ock mot det nuvarande rådet fiendtligt sinnade Mössorna; likaledes de mot Hattpartiets bundsförvandt, adeln, fiendtligt sinnade ofrälse-männen. Till vinnande af sistnämnde afsigt skulle man smickra sistnämnde stånd och utmåla riksrådet såsom en i förbund med adeln farlig aristokrati, den der förtryckte både konung och folk; man skulle klaga öfver inskränkningen af den förres magt och ökandet af det sednares skatter; man skulle försäkra, att, ehuru man ville i ett och annat utvidga konungamagten, gällde detta endast förhållandet till rådet; men att ständernas frihet skulle lemnas alldeles oqvald. Fältmarskalken Düring uppsatte och framlemnade till Adolf Fredrik en skrift, hvilken formligen föreslog de åsigter, som borde följas, och de anstalter, som borde vidtagas, i synnerhet med afseende på riksdagen. T. ex. *man borde till dess förberedare och styresman utse någon skicklig herre, och under honom några handtlangare, som skulle*

vaka öfver riksdagsmanna-valen och sedermera mottaga och vaka öfver riksdagsmännen sjelfva, när dessa ankommo; man borde skaffa sig en pålitlig landtmarskalk och ett pålitligt Hemligt Utskott samt på riddarhuset 400, i preste-ståndet 40, i bonde-ståndet 50 röster, alla under ledning af några fyndiga hufvud. Borgare-ståndet tycktes väl ohandterligt, men torde möjligtvis kunna vinnas genom 10 till 12 öppna och goda fritafflar, o. s. v.

Vigtigaste delen af planens verkställande berodde naturligtvis på konunga-paret sjelft. Hvad man om dess åtgerder misstänkte, trodde eller visste, var, att hofvet sökte stifta oenighet inom rådet; — att Adolf Fredrik under mönstrings-resorna 1753 visade sig ovanligt nedlåtande och bjöd så ofta möjligt officerare till sitt bord; — att en resa, som han och drottningen 1754 gjorde till södra landsorterna företedde likartade värfnings-försök; — att detta var än tydligare afsigten under en resa till Dalarna, hvilken konunga-paret företog sommaren före riksdagen. Under denna färd besöktes Falu stad och grufva samt flere andra betydligare orter; och tillika medfördes den då åttaåriga kronprinsen för att, som motpartiet påstod, med det kära namnet Gustaf inverka på dal-allmogen. Om följderna af dessa resor, dessa bemödanden finnas olika uppgifter. Lovisa Ulrika tyckte sig hafva i landsorterna funnit tillgifvenhet för hofvet och ovilja mot rådsherrarna; och flere bland hennes vänner, t. ex. Dalin, likaså. Bland prester [1]) och bönder, stundom ock bland officerare, tyckes verkligen hofvets berörde afsigt hafva till någon del blifvit vunnen. Men från andra sidan hördes andra uppgifter. Düring hade i sin ofvannämnde skrift uppmanat till nedlåtande och mildhet mot dem, som under resorna anträffades;

---

[1]) Enligt Fersens hist. skrift. 2. 62 misslyckades hofvets försök att i Dalarna vinna presterskapet.

men Lovisa Ulrika mägtade icke alltid hålla tillbaka utbrotten af sitt stolta och högdragna lynne, och det var också under en af dessa resor, nämligen den till Skåne, som hon förmådde Adolf Fredrik att till rådsherrarna inlemna det sjelfrådiga utlåtande, vi tillförene omtalat [1]), genom hvilket ock de goda verkningar, man af resorna hade påräknat, blefvo mycket förminskade.

Naturligtvis behöfdes för ofvannämnde bearbetningar äfven många enskilda personer och handtlangare. Verksammast bland dessa var Erik Wrangel, hvilken för att leda tänkesättet och riksdagsmannavalen företog en rundresa genom landsorterna och blef vid återkomsten till Ulriksdal mottagen, hette det, såsom man skulle i Rom hafva mottagit den missjonär, som till påfviska läran omvändt hela Kina [2]). I Uppland arbetade, dock mycket försigtigt, öfverste-löjtnant Rudbeck, hvarjemnte hofvet hade derstädes sedan gammalt en ifrig anhängare i bonden Erik Persson i Herrsta, Skeptuna socken, hvilken under riksdagen 1747 utmärkt sig genom tilltagsen verksamhet i det unga hofvets tjenst [3]). I Westmanland arbetade dervarande öfversten Stierneld, och man lyckades att till ledare för allmogen vinna en bonde vid namn Erik Johansson från Munktorp. I Dalarna litade man på några lägre ämbetsmän och i synnerhet på bonden Johan Persson i Enebacken, Tuna socken, hvilken 1743 utmärkte sig vid dalkarlsupprorets stillande [4]) och nu af hofpartiet ämnades till bonde-ståndets talman i st. f. Olof Håkansson. I Nerike och Wermland arbetade öfverste Kalling och i den sednare orten likaså riksrådet Löwenhielm, dock med sin vanliga försigtighet. Der vanns ock

[1]) Sid. 58.

[2]) Arkivet på Sjöholm. K. Scheffer till O. Fleming d. 21 Jan. 1754.

[3]) 37. 121.

[4]) 36 del. Se registret.

en bonde, Lars Larsson i Mossängen, Öfre Ulleruds socken, hvilken under den blifvande riksdagen framstod som en bland hofvets mest djerfva anhängare. I Westergötland blefvo åtgerderna ledda i smyg af öfverste Stackelberg [1]), men mera uppenbart af en löjtnant Sahlefelt, hvilken sökte genom utdelade mutor inverka på riksdagsmanna-valen. Erik Wrangel hade också dit, liksom till de andra landskapen, skickat afskrifter af en sin mot rådet författade uppsats, kallad *Constans Sincerus,* om hvilken mera framdeles. Den sändes nu i Westergötland till genomläsning fram och åter, och en af Sahlefelt vidtalad fältväbel vid namn Sjöberg utfärdade budkaflar, genom hvilka allmogen sammankallades till bestämda tider och ställen, då nämnde uppsats blef af Sjöberg föreläst. Den bland allmogen mest framstående bonde i dessa län var Erik Månsson från Håbols socken på Dalsland. Om åtgerderna i rikets södra, östra och norra delar ega vi inga närmare underrättelser.

Hufvudstaden blef och måste blifva förnämsta skådeplatsen för partiets verksamhet. Hofmästaren för de kungliga pagerna Jakob Ichsell höll på drottningens födelsedag sommaren 1755 ett tal, i hvilket han ogillade några fordna tiders statsskick, och framställde dem såsom skadliga mångvälden och aristokratier, och detta på ett sätt, som innebar klander mot rikets nuvarande statsförfattning och uppmaningar till dess omskapning. En de kungliga pagernas fäktmästare Borath, en skyddling åt Brahe, hade af Wrangel mottagit 800 d. kp. m. för att dermed värfva anhängare, hvartill han ock hade godt tillfälle bland de officerare, som öfvade sig på fäktsalen. Ofta hade man ock hört honom fälla hårda yttranden om dåvarande regering och regeringssätt; t. ex. *nämn ej det gemena ordet rådsherrar, utan blott*

---

[1]) 38. 9.

en Gud och en kung! och en annan gång: *vi hafva en Gud och en kung, de andra hundsfottarna ger jag tusan djeflar,* o. s. v. Med sådant tal och utdelande af penningar och välfägnad hade han ock vunnit lifdrabanten Silfverhielm och några dennes kamrater och äfven en hop andra personer. En löjtnant Gardemein, också en skyddling af Brahe, hade likaledes mottagit stora penninge-summor, man säger ända till 14,000 d. s. m.[1]), med uppdrag att resa kring landet och till fördel för hofvet leda valen af riksdagsmän och i synnerhet af landtmarskalk, och tillika att utesluta Olof Håkansson. Brahe sjelf och bredvid honom Jakob Horn voro likväl de, som förnämligast inverkade på hoffolket och på de högre ämbetsmännen, och som tillika skulle sammanhålla och leda det hela.

För att bearbeta allmänna tänkesättet användes ock en mängd skrifter. Bland sådana räkna vi, utom Ichsells ofvannämnde tal, den stora skara verser, i hvilka Dalin just under dessa år företog sig att med loford öfverhopa hela konungahuset och hvarje dess medlem. Sådana dikter, lätt och ledigt skrifna och genom tidningarna utspridda kring landet, och kommande från Sverges mest berömda skald, måste utöfva stor inverkan på den mängd personer, som icke hade om allmänna ärender och personligheter någon annan kunskap, än hvad dem sålunda förestafvades. En inom partiet ofta upprepad vers, vi veta ej af hvem, innehöll följande rader:

Inte svikas, inte svika;
Inte: Ja! till allting skrika;
Tänka, hvad man göra vill;
Sjelfsvåld i dess linda mörda;
Adolf och Lovisa vörda,
Hör ett redligt hjerta till[2]).

---

[1]) Kommiss. prot. Register.
[2]) Finnes i arkivet på Sjöholm.

Mycket märklig bland de mot rådet utspridda skrifterna var Wrangels ofvannämnda uppsats *Constans Sincerus,* om hvilken vi skola utförligare tala, när det blir fråga om rådets tidskrift *Ärlig Svensk.* Än mera vigtig och verksam var dock en annan s. k. *Jemnförelse mellan Sverges belägenhet 1738 och 1755.* Den var skrifven af någon inom Mösspartiet, och innehöll mer ett skarpt anfall emot Hattarna än något försvar för hofvet, hvilket sednare likväl hade stor fördel af dess angrepp mot den gemensamma fienden. Der lästes t. ex.: *intill 1738 var Sverge lugnt och lyckligt; men sedermera kommo efter hvarandra oroligheterna 1740, kriget 1741—1743, upprors-rörelserna 1743 och 1744, krigsrustningarna mot Danmark och Ryssland 1746—1750, oenigheten mellan konungen och rådet 1751—1755, och dessutom hela tiden bortåt regeringens hemlighetskrämerier samt dess förföljelser mot olika tänkande, dess vanvårdande af åkerbruket och i allmänhet dess dåliga hushållning, hvilket allt jemnte införd yppighet ökat rikets både skatter och skulder.* Sådana ord funno genklang öfver allt och i synnerhet bland allmogen, som var uppbragt öfver de efter 1747 mycket ökade utlagorna. Beskyllningarna och skälen voro icke lätta att vederlägga, och man försökte ej heller någonting sådant, utan tillgrep det i dylika fall vanliga medlet, nämligen att så vidt möjligt tiga ihjel dem, d. v. s. låtsa, som de icke funnits till, och att sålunda hålla allmänheten i okunnighet om dem och om deras anklagelser och skäl. Men i fall nu hofpartiet stått under ledning af någon klok och kraftfull personlighet, skulle det måhända kunnat till följe af både Mössornas och allmänhetens missnöje gå med seger ur striden. Men hvarken Lovisa Ulrika eller Brahe egde dertill erforderliga egenskaper, hvarföre ock danska och preussiska sändebuden förutsade hofvets blifvande nederlag. Drottningens lifliga inbillningskraft trodde

sig deremot säker på allmänhetens understöd, och hon talade ofta om de tillgifvenhets-prof, konungaparet fått i landsorterna mottaga, och på hvilka hon trodde sig kunna lita. En gång i slutet af 1754 sökte hon bevisa preussiska sändebudet, att hennes broder, konung Fredrik, borde understödja svenska hofvets planer, och att dessa troligen skulle lyckas; *ty*, sade hon, *min gemål är så älskad*, *att*, *om jag blott öppnar fönstret och ropar, att han är i sina konungsliga rättigheter angripen*, *skall allt småfolket springa till och taga honom i försvar*. Preussaren svarade: *om folket så älskar hans svenska majestät, skall hofvet nog segra vid nästa riksdag, endast det, ehuru iakttagande sina rättigheter, dock håller sig stilla* [1]). Sommaren 1755 skref Lovisa Ulrika till sin mor: *riksdagen blifver stormig; men jag skall betrakta dess uppträden med filosofens blick, föraktande motgången, men utan att högmodas öfver framgången* [2]).

Ofvan omtalade resor och bearbetningar fordrade mycket penningar. Med anhållan om lån och annat understöd vände man sig ock till flere främmande stater. Konungen i Preussen afböjde dock, som vi veta, hvarje sådan begäran. Underhandlingarna med Ryssland fördes förnämligast 1756 och skola i sammanhang med det årets händelser omtalas. Underhandlingarna med Frankrike deremot förekommo redan nu, och vi lemna här en kort skildring af förhållandet.

Det var endast med motvilja och tvungen af omständigheterna, som Lovisa Ulrika redan före denna tid gjort några, ehuru misslyckade försök att vinna Rysslands vänskap och understöd. I själ och

---

[1]) Preuss. minist. Maltzans bref till hofvet i Berlin d. 20 Dec. 1754.

[2]) *Me mocquant de la mauvaise fortune, sans m'enorgueiller de la bonne.* Arkivet på Eriksberg. Lovisa Ulrika till sin mor. Drottningholm d. 26 Aug. 1755.

hjerta och från fordom älskade hon deremot Frankrike och önskade en förbindelse med detta land, inbillande sig ock kunna genom dess tillhjelp vinna det efterlängtade målet. Redan 1753 och i början af 1754 gjorde hon några försök att förmå Ludvig den femtonde understödja det svenska hofvet i stället för det svenska frihets-partiet. Bland annat bad hon sin broder, konungen af Preussen, att i sådan rigtning bearbeta franska regeringen, och påstod, att, om denna gåfve blott 100,000 ecus till värfningspengar, skulle hofpartiet vid riksdagen 1755 segra [1]). Ovisst är, om Fredrik den andre verkställde uppdraget; men säkert är, att franska sändebudet i Stockholm Havrincourt [2]) fortfor att motverka hofpartiet och att i stället med råd och penningar understödja dess motståndare. Lovisa Ulrika sökte då hos franska regeringen utverka den motsträfvige mannens återkallande; men också detta förgäfves. Orubbligt öfvertygad derom, att hennes egen åsigt var den enda rätta, föreställde hon sig nu, att franska regeringen måst hafva samma åsigt som hon, så framt den ej blifvit missledd dels af nämnde Havrincourt, dels af svenska sändebudet i Paris, Ulrik Scheffer, hvilken också hörde till frihetspartiet. Hon ville fördenskull med bådas förbigående och dem ovetande öppna hemliga underhandlingar med regeringen i Paris och beslöt att dertill begagna några fransmän, hvilka händelsevis uppehöllo sig i Stockholm, och i synnerhet en Dangueul, en lärd resande af så högt anseende, att han invaldes i svenska Vetenskaps-Akademien. Att dömma af titteln på hans arbeten, tyckes han hafva älskat och berömt fria statsförfattningar; men Lovisa Ulrika beslöt dock gifva honom uppdrag i alldeles motsatt

---

[1]) Grefve Manderströms samlingar. Lovisa Ulrikas bref till prins Wilhelm.

[2]) Namnet skrifves stundom Havrincour.

rigtning. Emedan hon visste sina politiska åsigter ogillade af rådet och af många ämbetsmän, valde hon med deras förbigående till svensk underhandlare härom den mer och mer i gunst komne Dalin. Denne hade redan förut och enligt hennes uppdrag talat med Havrincourt, men förgäfves. Hösten 1754 skickades han i samma ändamål till besagde resande herrar och i synnerhet till Dangueul. Vid öppnadt samtal härom förklarade likväl fransmannen, att han aldrig blandade sig i dylika saker, och han begärde och erhöll Dalins löfte att dem ej mer vidröra. Det oaktadt kom denne en December-morgon och återupptog det förra samtalsämnet. *Men,* afbröt Dangueul, *ni har ju lofvat mig att ej mer tala härom, och jag hoppas, ni håller ord.* Dalin svarade: *jag ville väl så göra; men måste nödvändigt lyda min drottning, hvilken befallt mig att än en gång härom med eder öfverlägga.* Derpå framställde han samma klagomål som förut, nämligen, *att Frankrike gynnade rådsherrarnas regerings-lystnad; — att det motsatte sig alla goda svenskars önskningar om större magt åt konungen; — att det derigenom skadade sig sjelft; — att man fördenskull borde åt franska regeringen skaffa en fullständigare kunskap om alla svenska förhållanden.* Dangueul afbröt: *jag har ju redan sagt eder, och jag upprepar det än en gång, att jag i alla de länder, jag genomrest, noga iakttagit den grundsatsen att aldrig blanda mig i deras politiska angelägenheter.* Dalin genmälte: *jag har väl icke glömt detta, men för att åtminstone upplysa er om sanna förhållandet, har jag dock medfört en uppsats, hvilken jag ber eder genomläsa.* Skriften sökte med hvarjehanda skäl ådagalägga Frankrikes fördel af att understödja hofvet i dess strid mot frihets-partiet. Efter slutad genomläsning sade Dangueul: *men hvarför vänder ni er icke med allt detta till härvarande franska sändebud, hvilken långt bättre än jag bör*

och kan behandla sådana ärenden? Dalin svarade: *det är alldeles omöjligt; ty, ehuru en hedersman, är dock herr Havrincourt sjelf helt och hållet bedragen;* hvarefter Dalin fortfor att i Lovisa Ulrikas namn på det enträgnaste bedja Dangueul gifva franska regeringen åtminstone en kort underrättelse om dessa förhållanden, så att båda hofven kunde sedermera genom ömsesidiga hemliga sändebud afgöra det öfriga. Dangueul fortfor att vägra, Dalin deremot att med förnyadt åberopande af drottningens önskningar göra nya försök, men förgäfves [1]. Dangueul liksom de andra vidtalade fransmännen underrättade Havrincourt och denne sedermera likaledes frihets-partiets ledare om alltsammans, och med hvad verkan är lätt att begripa.

Och likväl, och ehuru sålunda tillbakavisad också af Dangueul, vände sig drottningen ånyo till Havrincourt i hopp att ändå slutligen kunna vinna Frankrike för sina planer. Hon lät gång efter annan inbjuda honom till hofvet och bemötte den förut åsidosatte mannen med utmärkt välvilja och artighet, samt lät Dalin öppna med honom nya och hemliga underhandlingar. Slutligen började hon att t. o. m. i egen person deltaga deri. På en maskerad satte hon sig vid Havrincourts sida och framställde helt oförmodadt den frågan: *i fall man vill stiga upp i ett träd för att njuta dess frukter, hvad tror ni då vara fördelaktigast att lita på, antingen stammen eller grenarna?* Andemeningen var: *i fall Frankrike vill draga nytta af Sverge, bör det månne hålla sig till konungamagten eller till ständerna?* Fransmannen förstod genast meningen, men svarade: *till grenarna.* Drottningen började då för honom utveckla sina åsigter och planer, men Havrincourt begärde att få

---

[1]) Berättelsen om hela detta samtal, skrifven med fransk, måhända Dangueuls egen handstil, finnes i arkivet på Sjöholm i ett folio omslag, påtecknadt *Memoires Secrets.*

derom öfverlägga vid något lägligare tillfälle. Ett sådant förskaffades honom kort derefter under en för ändamålet tillställd jagt, då Havrincourt fick ett två timmars enskildt samtal med drottningen. Hvad dervid afhandlades eller afgjordes vet man ej utförligen och säkert [1]); men mången misstänkte, att suveränitets-planer voro å bana [2]), häldst Lovisa Ulrika visade Havrincourt en ständigt växande nåd. Det ena med det andra ingaf mycken oro, och det på många håll. De af hofvet gynnade och mot Frankrike ständigt fiendtliga Mössorna befarade, att drottningen skulle öfvergifva och förråda dem för att vinna Frankrike. Många af hofpartiet, t. ex. Erik Wrangel, ville visserligen öka konunga-magten, men ingalunda till envälde; och de befarade nu, att drottningen skulle med Frankrikes tillhjelp och mot deras vilja uppnå nämnde sitt mål. Frihets-partiet deremot fruktade, att den hittills varande vännen Havrincourt skulle öfvergifva och förråda dem. De togo derföre bladet från munnen och bådo honom göra likaledes. Uppmaningen verkade; och Havrincourt,

---

[1]) I arkivet på Sjöholm i ett omslag med påskrift *Memoires Secrets* finnes härom en fransysk, ofullständig och ounderskrifven berättelse, i hvilken mötet säges hafva förefallit d. 26 Febr. 1755. Samtalets innehåll uppgifves hafva bestått i Lovisa Ulrikas vanliga klagomål öfver rådet samt i Havrincourts varningar mot Möss-partiet, såsom det der endast låtsade tillgifvenhet för konunga-magten, men ville i sjelfva verket än mer inskränka den, vid hvilka ord drottningens ögon gnistrade af vrede, ehuru hon lyckades hejda utbrottet. Berättelsen slutar med anförande af följande samtal. Lovisa Ulrika: *hvad tänker ni om nästa riksdag?* Havrincourt: *till följe af sakernas nuvarande ställning fruktar jag, den blifver mycket stormig.* Lovisa Ulrika: *det fruktar jag ock, men allt detta skall slutas med en revolution.* Havrincourt: *Gud bevare oss från ett blodbad undersåtarne emellan* (que les sujets s'entre-tuassent); *riket skulle derefter icke hemta sig.* Lovisa Ulrika: *sådant vore rätt ledsamt* (bien facheux); *men vid sinnenas nuvarande jäsning finnes ej annan utväg* (il n'y a point d'autre sortie). Med dessa ord är manuskriptet afbrutet.

[2]) Arkivet på Sjöholm. Karl Fredrik Scheffer till Otto Fleming, Febr. 1755.

som kanske blott velat framlocka drottningens afsigter, drog sig våren 1755 tillbaka från hofpartiet och till sina förra vänner, hvilka då fingo underrättelse äfven om dessa hennes förehafvanden. Det bör slutligen anmärkas, att Adolf Fredrik aldrig trodde på Havrincourt eller på framgången af de med honom öppnade underhandlingarna, utan visade missnöje med alltsammans och t. o. m. förklarade sig icke hafva med den saken något att göra [1]).

Sedan alla underhandlingar med främmande magter sålunda aflupit fruktlösa, fann sig hofpartiet hänvisadt till blott egna krafter, och dessa voro ej stora. Konungaparet hade inga betydliga summor att använda, och man påstod t. o. m. att Adolf Fredrik redan i förväg och för en längre tid uttagit sitt årsanslag, och Lovisa Ulrikas redan nu omtalade plan att bortpanta sina juveler hade ännu icke gått i verkställighet. Brahe, De Geer och några andra rikare herrar inom hofpartiet måste derföre sammanskjuta betydliga summor, och det var med tillhjelp mest af sådana medel, som ofvan omtalade värfningar och tillrustningar blefvo bedrifna [2]).

FRIHETS-PARTIETS FÖRBEREDELSER.

Dess ledare och förnämsta anhängare voro, Löwenhielm och kanske Stromberg undantagna, alla rådkammarens medlemmar, och utom densamma fältmarskalken Düring och general Liewen, hvilka båda numera öfvergått till detta parti; dessutom generalerna Fersen, Lantingshausen och Hamilton, presidenterna Karl Höpken och Fredrik Gyllenborg, öfverstarna Ehrensvärd och Karl Emil Lewenhaupt, biskoparna Troilius och Halenius m. fl. Planen var

---

[1]) Danska och preuss. min. bref från denna tid.

[2]) Rådets och Ständernas Kommiss. prot. — Danska och preuss. min. bref. — Arkivet på Sjöholm. Memoires secrets.

att, hållande sig på försvarslinien, endast tillbakaslå hofpartiets anfall mot statsförfattningen och att för sådant ändamål skaffa sig betydlig öfvervigt vid riksdagen, hvarföre man skulle på de blifvande valen inverka med alla slags skäl och medel, å ena sidan kärlek till fosterland, frihet och besvuret statsskick jemnte fruktan för Lovisa Ulrikas envälde, och å den andra smicker, penningar samt löften om befordran och understöd m. m.

Rådsherrarna sjelfva och i synnerhet, säger man, Tessin och Palmstierna sökte under resor genom landsorterna att i sådan rigtning bearbeta folket. Dertill användes ock flere handtlangare, t. ex. en Rappe och den mer och mer framträdande Karl Fredrik Pechlin; men tillika några gamla i dylika riksdagsbragder öfvade herrar, t. ex. general Stenflycht, som nu till dylik tjenstgörning omigen uppbådades. En annan var major Hans Henrik Boje, hvilken fordom utmärkt sig som en bland de ifrigaste ungherrarna i den fritropp, Lagercrantz 1738 anförde, och i allmänhet som en trogen kämpe under Hattpartiets fana [1]). Han bodde i Finnland och idkade bland annat den rörelse, att vid stundande riksdagar inköpa af der boende adliga hufvudmän en hop hvita fullmagter, hvilka han sedermera vid ankomsten till Stockholm med stor vinst försålde [2]). Äfven nu anlände han, försedd med en mängd dylika papper, hvilka han jemnte sin egen person öfverlemnade åt frihets-partiets ledare. En tredje var bonde-ståndets talman Olof Håkansson, hvilken sedan 1741 stått i nära förbindelse med Hattpartiet, men omkring 1752 ansågs något vacklande. Han blef dock nu af frihets-partiet smickrad

---

[1]) I föregående delar 34, 35, 36 och 37 hafva vi trott, att det var K. G. Boje, som under dåvarande riksdagar utmärkte sig; men det befinnes oftast hafva varit icke han, utan hans slägtinge Hans Henrik.

[2]) Danska min. br. d. 7 Okt. 1760.

medelst löfte om fortfarande talmanskap och tillika medelst intagande i frimurare-orden, hvilken dessa herrar för tillfället styrde [1]). Följden, kanske ock af undfångna mutor, blef, att mannen bestämdt öfvergick på frihets-partiets sida. För att aflägsna hans medtäflare, Jan Persson från Tuna, användes följande medel. I Dalarna hade några bland allmogen vägrat köra sin kronotionde till indelningshafvaren öfverste Mannerheim. Detta påstod man hafva skett på tillställning af Jan Persson, hvilken ock blef derföre till ortens domstol instämd, men af densamma frikänd. Mannerheim vädjade då till rådet, hvilket förvisade saken till hofrätten, ehuru konungen ej ville underskrifva beslutet derom. Jan Perssons uppförande blef nu utmåladt som ett försök att stifta uppror och såsom ett landsförräderi, och det var på grund af en sådan tolkning som han, ehuru lagligen vald riksdagsman, blef af böndernas flertal ur dess stånd utesluten, en åtgerd som förorsakade mycket buller, och som i sjelfva verket synes, liksom hela detta mål, något tvetydig [2]). En annan sak må ej heller förbises. Frihetsmännen befarade, att hofpartiet skulle få någon öfvervigt inom preste-ståndet, hvilket bestod af biskopar och kyrkoherdar. Rådet beslöt fördenskull låta riksdagsombud väljas också af komministrarna, på hvilka man trodde sig kunna med större säkerhet räkna [3]). Blott få sådana val skedde; men ett bland dem föll på den ryktbare hernhutaren Rutström, hvilken, ehuru kyrkoherde, dock framträdde som ombud för hufvudstadens komministrar. Valet öfverklagades. Rutström, som bestämd anhängare, t. o. m. handtlangare åt frihets-partiet, försvarades visserligen

[1]) Danska min. br. d. 29 Maj 1753.

[2]) Danska min. br. d. 15 Juli 1755. Preuss. min. br. Aug. och Sept. 1755.

[3]) Preuss. min. br. d. 8 Aug. 1755.

länge af rådsherrarna; men tyckes slutligen hafva åtminstone för någon tid måst från preste-ståndet utgå.

Till den vigt och värde, uppgifterna kunna förtjena, vilja vi här införa, hvad om frihets-partiets åtgerder berättas af en Erik Wrangels smygskrift, i hvilken dock flere afsigtliga osanningar förekomma. Der säges, *att rådsherrarna reste kring landet, beklagade folkets nöd, omtalade sina goda men andras onda afsigter, påtogo sig ett sken af rättvisa och gifmildhet, lofvade bättre tider och utsågo till riksdags-ombud sådana män, som antingen voro eller lätt kunde blifva vunna, genomdrefvo dessas val med tillhjelp af personer, hvilka partiet förut värfvat genom att skaffa dem sysslor bland krono-betjeningen, eller vid tullverket, eller vid manufaktur-kontoret o. s. v.; — att rådsherrarna läto i aflägsna landsorter uppleta fattiga och okunniga adliga hufvudmän, hvilka fraktades till Stockholm, uppklöddes, föddes och som röstmaskiner uppfördes på riddarhuset; — att frihets-partiets biskopar sjelfrådigt ledde stiftens riksdagsmannaval; — att borgerskapet styrdes genom löften om privilegier och understöd samt genom yppiga gästabud; och bönderna likaså och derjemnte medelst mutor och falska uppgifter; — och,* hette det slutligen, *af sådana personer bestå de Svea rikes ständer, som vid riksdagen 1755 skola vårda Svea rikes angelägenheter.*

Under förevarande strid hade frihets- framför hofpartiet den stora fördelen, att kunna räkna på utrikes understöd, nämligen af både Frankrike och Danmark. Frankrikes åtgerder hafva vi redan berättat; likaså, att danska regeringens ledare Bernstorff ville af flere skäl upprätthålla det fria statsskicket i Sverge, och spår finnas äfven, att svenska dåvarande regeringen ämnade, genom eftergift i fråga om timmerflottningen utefter vestra gränsen, förskaffa sig och sitt parti ytterligare välvilja och stöd

af sistnämnde magt [1]). Allt sedan 1742 och Grüners tid hade ock danska styrelsen qvar några hemliga underhållstagare och spejare i Sverge. Bland de förnämsta sådana yngre handtlangare var en kyrkoherde i Qvidinge i Skåne vid namn Ziebeth, en duglig och ansedd man, hvilken dock hela tiden bortåt var mot betydliga mutor spion åt Danmark och i denna egenskap af så mycket större vigt, som han vanligtvis hade förtroendet att sitta i Hemliga Utskottet. Äfven nu, men mot ökad sold, mottog han ofvannämnde spejare-uppdrag och med den följd, att danska sändebudet fick noga kunskap om alla beslut, som derstädes fattades [2]).

TIDSKRIFTEN ÄRLIG SVENSK.

Liksom hofpartiet sökte äfven frihetsmännen att genom utgifna skrifter inverka på allmänna tänkesättet, och hade i sådant hänseende den stora fördelen, att dess satser och påståenden för det mesta öfverensstämde med gällande lagar och besvuren författning och kunde medelst dessas anförande bestyrkas och försvaras. Redan under riksdagen 1752 anmärktes ock, att hofpartiets mot rådet utskickade smygskrifter skulle haft mindre framgång, så framt svenska folket egt närmare kunskap om sitt eget statsskick och således kunnat se, huru rådets öfverklagade åtgerder dock i verkligheten öfverensstämde med besagde föreskrifter. Några ledamöter af dåtidens Hemliga Utskott ville ock till allmänhetens upplysande låta trycka en ny upplaga af 1720 års regeringsform, kanske ock några andra dylika handlingar; men en bland hofpartiets talmän, Ungern Sternberg, satte sig, som berättadt är, deremot, och saken gick den gången icke i verkställighet. År 1755,

---

1) Arkivet på Sjöholm. Scheffer till Fleming d. 15 Jan. 1754.
2) Danska min. br. d. 26 Nov. 1758 m. fl.

och sedan brytningen blifvit svårare, skred man dock till denna vigtiga åtgerd och utgaf i en lätt tillgänglig upplaga icke blott nämnde regeringsform, utan ock 1723 års riksdags-ordning, samt Adolf Fredriks försäkringar både som kronprins och konung, naturligtvis i afsigt, att allmänheten med tillgång af dessa statshandlingar måtte så mycket lättare kunna sjelf pröfva sanningen och lagligheten af de uppgifter och påståenden, som båda sidorna framställde. Året förut hade i Tyskland blifvit tryckt en uppsats, kallad: *Der Republikaner* (republikanaren), författad af en öfver-auditör Hess, hvilken i frihets-partiets anda beskref oenigheten mellan konungen och rådet. Boken blef i Sverge känd och utspridd, bland andra också af Tessin.

Vigtigast bland alla sådana uppsatser, både för och mot, var tidskriften *Ärlig Svensk,* hvilken under förra delen af år 1755 begynte att med två blad i veckan utgifvas, och sedermera fortsattes till långt fram på 1756. Den var ett verk af frihets-partiets hufvudmän, hvilka höllo sina sammankomster hos Hårlemans enka, Lovisa Ulrikas fordna gunstling, Henrika Liewen, hvarest de öfverlade om sina planer och om det sätt, hvarpå tidskriften skulle ledas. Flere personer deltogo i dess författande, hvilket likväl förnämligast anförtroddes åt dåvarande censorn och kansli-rådet Oelreich, hvilken varit Axel Fersens lärare. Författarskapet hölls dock så hemligt, att allmänheten icke på länge visste, hvem rätta mannen var, utan kastade sina gissningar än hit än dit, och vanligtvis på Karl Scheffer, stundom på franska ministern d'Argensson [1]). Skriften vann mycket bifall och snart 400 prenumeranter, ett för den tiden ovanligt högt antal, och de första bladen måste omtryckas.

---

[1]) Ständernas Kommiss. prot.

Dess hufvudsyfte var att mot hofpartiets uppsatser, skäl och anspråk försvara rådets åtgerder samt landets fria statsskick. Den omtalade fördenskull, *huru mycket Sverge lidit och förlorat under den sista envålds-regeringen; — huru öfverensstämmande med förnuftets bud det nu gällande statsskicket var; nämligen att åt folket tillerkänna rättigheten att sjelft bestämma om sin författning och om sina öden; — huru ofta och heligt Adolf Fredrik förbundit sig att vidmagthålla detta statsskick och att icke eftersträfva någon magtutvidgning;* gång på gång blefvo t. o. m. ordalagen derom anförda. Tidskriften yttrade sig derjemnte med skarpa ord mot de *oansvariga gunstlingar eller s. k. smek-ungar, hvilka under förklädd tillgifvenhet framsmyga till konungarna och inbilla dem, att folken äro till för furstarnas skull, och derigenom locka till öfvermod och till förtryckande åtgerder.* Tidskriften inskärpte ock, *huru en konung borde lyssna, icke till dylika smek-ungar, utan till sådana rådgifvare, som vore inför folket lagligen ansvariga.* Som skäl för sina påståenden hade hofpartiet oupphörligen sökt inpregla den gamla i sådana fall ofta begagnade [1]) åsigten eller förespeglingen; nämligen, att rådet redan var eller ville blifva en aristokrati, som skulle förtrycka både konung och folk, och att ständerna derföre borde nedsätta rådets magt och trygga sig vid konungens. Till svar härå anmärkte Ärlig Svensk, att, *om man nedsätter magten för rådet, ständernas ombud, så nedsättes den ock för ständerna, rådets principaler; — och hvad aristokratien beträffade, så hade svenska rådsherrarna intet enda bland dess kännetecken, hvarken ärftlighet, rikedom eller oafsättlighet, ej heller magt; ty de vore blott ständernas ombud, de der vid hvarje riksdag skulle inför samma ständer ansvara och kunde af dem afsättas.*

---

[1]) Sid. 29.

Men, inpräglade Ärlig Svensk, *stundom är förhållandet så, att man vill öka konungens magt och derföre inskränka både rådets och ständernas; men man vågar ej tala mot ständernas, ty sådant skulle låta illa och uppväcka för starkt motstånd. Man angriper derföre blott rådsherrarna och söker skilja deras sak från ständernas, söker dölja deras beroende af ständerna, och söker utmåla dem som en sjelfständig aristokrati, den der förtrycker samma ständer; och man hoppas, att, om man blott lyckas tillintetgöra magten hos ständernas sakförare, rådsherrarna, skall man sedermera snart kunna tillintetgöra magten hos ständerna sjelfva och öfverflytta den på konungen och på dess gunstlingar. Så tillgick det äfven år 1680, då rådets myndighet tillintetgjordes, hvarpå redan 1682 äfven ständerna måste böja sig under ett fullständigt envälde,* o. s. v.

Sådant var det från många sidor betraktade och i omvexlande former behandlade hufvud-innehållet af den 992 sidor långa tidskriften. Stundom tillät den sig något skefva och trugade tolkningar; men i allmänhet bevisade den sina påståenden medelst anförande af lagens och statsförfattningens egna ord. Stilen var något långtrådig och tröttande, men innehållet lärorikt och genomträngdt af verklig kärlek till frihet, lag och fädernesland, och derjemnte lifvadt af ett mod, som vågade uttala sin öfvertygelse, också när sådant skulle å högre ort väcka missnöje. Fyndiga vändningar och skäl saknades ej heller. Till bestyrkande af de frisinnade lärorna anfördes stundom verser ur Dalins skaldestycke *Den svenska friheten*, troligen också för att påpeka motsägelsen mellan dennes år 1742 yttrade frisinniga åsigter och den beredvillighet, hvarmed han nu 1755 deltog i hofpartiets bemödanden att inskränka samma frihet. Oaktadt sina stundom skarpa ord, voro dock tidskriftens författare så försigtiga och höllo sina uttryck i så allmänna ordalag, att man icke kunde

formligen anklaga dem för något lagvidrigt eller brottsligt utfall mot författning eller konungahus.

Bladet blef läst med då för tiden ovanlig ifver. Hela rådet, hela Hattpartiet och t. o. m. alla svenskar, som älskade friheten och det fria statsskicket, blefvo hänförda. Karl Scheffer skref: *för många våra hittills okunniga landsmän skall Ärlig Svensk framvisa, hvilka fördelar, hvilka rättigheter de i sjelfva verket innehafva; och åt dem, som sådant förut vetat, men icke vågat uttala, skall den gifva mod att öppet erkänna och försvara, hvad de länge burit i hjertat. Den skall, jag är viss derom, göra epok i svenska folkets politiska utbildning*[1]). Det låg mycken sanning i detta påstående. Dalins Argus var på sin tid kanske mera läst; men gick ingalunda till botten af de politiska lärorna i allmänhet, ej heller af svenska stats-förhållanden enskildt, utan rörde sig för det mesta lekande och gycklande på ytan och med enskilda eller sociala förhållanden, icke olikt vår tids s. k. causerier. Ärlig Svensk var det första dag- eller veckoblad, som allvarligt, kraftfullt och oförskräckt fäste svenska folkets uppmärksamhet på dessa vigtiga föremål för den medborgerliga eftertanken, dessa vigtiga villkor för den medborgerliga trefnaden, och den torde härutinnan knappt hafva egt sin like. Att den dock på svenska folket icke utöfvade någon längre och fortfarande inverkan, tyckes hafva kommit också deraf, att detta folk och i synnerhet dess borgare och bönder icke hade nog kunskaper och erfarenhet att kunna fullständigt uppfatta tidskriftens vetenskapligt politiska läror.

Redan från början fick den ock många och mägtiga vedersakare. Hofpartiet blef naturligtvis mycket förbittradt. När privilegium för utgifvandet

---

[1]) Arkivet på Sjöholm. K. Scheffer till O. Fleming, Mars, April 1755.

begärdes, påstod konungen, det tidskriften, för att erhålla ett sådant, borde i förväg öfverses och gillas icke blott som vanligt af censors-ämbetet, utan ock af justitie-kanslern [1]). Men detta anspråk hade intet stöd af gällande lag, hvarjemnte besagde ämbetsman sjelf sökte undandraga sig all befattning med ett så kinkigt mål. Rådet ansåg ock en dylik granskningsåtgerd öfverflödig och förklarade sig gilla tidskriftens innehåll, till följe af hvilket allt Adolf Fredriks inkast förföll. Men inom rådet uppträdde Löwenhielm mot nämnde veckoblad, dock mycket försigtigt; ty han förklarade gång på gång, att han blott hastigt genomläst dess rader, och att han icke haft tid begrunda dess innehåll så noga, som ämnets vigt förtjenade. Det oaktadt gjorde han mot detsamma åtskilliga anmärkningar, visserligen mest rörande några motsägelser, vårdslösa uttryck, vågade satser och dylikt; dock alla ganska fyndigt och omsorgsfullt utletade, ehuru ingendera mägtande uppvisa något brott eller gröfre fel Också blef Löwenhielm genast af Höpken i hufvudsaken vederlaggd och af alla de öfriga rådsherrarna ogillad, hvarför äfven dessa anmärkningar förföllo.

Någon tid derefter och inemot riksdagens början uppträdde i denna strid också erkebiskop Henrik Benzelius. I en till regeringen aflemnad skrift begärde han, att tryckningen af Ärlig Svensk måtte förbjudas, så framt ej innehållet blefve förut af vederbörande konsistorium granskadt och gilladt. Häröfver infordrades utlåtande af Oehlreich, hvilken i egenskap af censor tillåtit tryckningen och alltså borde ansvara för innehållet. Hans utlåtande kom och bestod af en lång skrift, hvilken sökte vederlägga erkebiskopen och på samma gång framlade flere allmänna satser i ämnet [2]). Vi anföra de märk-

[1]) Rådsprot. d. 18 Mars 1755.
[2]) S. st. Okt. och Nov. 1755.

ligaste skälen och motskälen. Till stöd för sin kärlek till friheten hade Ärlig Svensk anfört Pauli uttryck: *I ären dyrt köpte; blifver icke menniskors trälar* [1])*!* m. fl. dylika språk. Erkebiskopen påstod, *att med dessa och andra likartade ordalag hade Paulus icke afsett någon borgerlig samhällsställning, utan blott en andelig träldom under antingen gamla testamentets lagar eller under dåtidens falska profeter, och att Ärlig Svensk derföre icke bort förblanda andlig träldom med den verldsliga.* Oehlreich svarade, *att Ärlig Svensk icke gjort sig skyldig till någon sådan förblandning; ty det var blott exempelvis, som den på verldsliga ting användt, hvad som blifvit sagdt om andliga. Paulus hade nämligen talat om falska andliga apostlars anfall mot Kristi evangelium, och Ärlig Svensk hade lämpat det på falska politiska apostlars anfall mot Sverges grundlagar. Paulus hade varnat mot andlig träldom under gamla testamentets kyrkliga stadgar, Ärlig Svensk likaså mot verldslig träldom under det politiska gamla testamentets, d. v. s. enväldets timliga stadgar.* — Oehlreich uppräknade ytterligare flere bibelspråk, som prisade den medborgerliga frihetens vigt och värde, och som varnade mot missbrukad konungamagt, och tillika och med en sidoblick på Lovisa Ulrika, mot den *qvinnokärlek, som kunde hindra konungen från att rätt styra och vårda sitt folk.* — — Erkebiskopen hade sagt, *att bibelns språk icke borde på förvändt och oförståndigt sätt brukas om verldsliga ärenden* [2]). Oehlreich svarade, *att de ifrågavarande bibelspråken blifvit af Ärlig Svensk använda till försvar för frihet, samvete och*

---

[1]) 1 Cor. 7. 23.

[2]) I den erkebiskopens skrift, vi sett, finnas väl några hitåt syftande uttryck, men icke de här ofvan inryckta orden. Då emellertid dessa blifvit i Oehlreichs skrift åberopade och utan någon oss veterligen deremot gjord anmärkning, torde Benzelius hafva afgifvit också någon annan uppsats än den tryckta.

besvurna lagar, och att detta vore ingalunda något förvändt och syndigt, utan ett dygdigt och andligt bruk. Dessutom, tillade Oehlreich, *befinnas presterna sjelfva och det helt nyligen hafva i predikningar och andeliga tal likaledes tagit bibliska talesätt och användt dem på verldsliga ting,* och *det på ett vida betänkligare sätt; t. ex. när man på kronprinsen Gustafs födelse lämpade Esaie ord om frälsaren,* nämligen: *oss är födt ett barn, en son är oss gifven*[1]*); och vid prinsessan Sofia Albertinas födelse likaledes på hennes moder, Lovisa Ulrika, bibelns ord om Kristus; nämligen, att hon gått i döden för vår välfärd, — och på den gamle konung Fredrik aposteln Johannis liknelse om den Högste Guden;* nämligen om *den gamle, som sitter på stolen, och hvars hufvud är såsom hvit ull*[2]). Följden blef, att erkebiskopen genom sin i sjelfva verket svaga och obetydliga skrift ådrog sig både åtlöje och tadel, och att Ärlig Svensk af kanslikollegium och rådet frikändes. Regeringens bref till erkebiskopen, innehållande detta utslag, ville dock Adolf Fredrik icke underskrifva, förebärande, att saken berodde på ständernas pröfning. Rådet och i synnerhet Scheffer visade dock otillräckligheten af ett sådant skäl; men det dröjde likväl länge, innan man kunde förmå Adolf Fredrik sätta sitt namn under skrifvelsen.

Denne konung, riksrådet Karl Gustaf Löwenhielm och erkebiskop Henrik Benzelius hade hvar för sig angripit Ärlig Svensk. Det eger sin märkvärdighet, att ingen bland de två i allvarlig undersökning ingående personerna mägtade mot nämnde veckoblad framdraga ett enda uttryck af den egenskap, att det kunde såsom straffbart lagligen anklagas.

---

1) Es. 9. 6.
2) Upp. Bok. 1. 14.

Hofvets ovilja fortfor emellertid och växte till följe af de med hvarje vecka förnyade anfallen, och man hörde Lovisa Ulrika klagande omtala, *huru dessa betogo henne både matlust och sömn.* En dag, när hon vid bordet lifligt besvärade sig häröfver, sade konungen: *det är lätt hulpet, gör som jag! — Hur gör då du, min nådige herre?* frågade drottningen. *Jo,* sade konungen, *jag läser dem icke.*

Att efterkomma detta råd var för Lovisa Ulrika omöjligt, och troligtvis har ej heller Adolf Fredrik sjelf kunnat beständigt följa det. Emellertid och då Ärlig Svensk omöjligen kunde undertryckas, blef det så mycket nödvändigare att söka vederlägga dess läror. De förra försöken dertill, nämligen af Löwenhielm och Benzelius, hafva vi omtalat, och likaså, huru de misslyckades. Men man gjorde nu några nya i samma väg. Kring landet utsändes en smygskrift, kallad *Frihetens påminnelser vid Ärlig Svensk,* men vi känna hvarken dess författare eller innehåll, och den tyckes ej heller hafva väckt någon uppmärksamhet. Ett annat försök gjordes af en Karl Mannercrantz. Han ville utgifva en mot Ärlig Svensk rigtad tidskrift under namn af *Oväldig Svensk.* Men Oehlreich, såsom innehafvare af censors-ämbetet, förbjöd dess tryckning och uppgaf till skäl, att de som prof framvisade bladen innehölle olagliga och obevisliga påståenden. Mannercrantz vädjade till kansli-kollegium; men fåfängt, och hans tillämnade blad blef således af det herrskande partiet i födelsen qväfdt, och de sanningar, det kunnat hafva att frambära, blefvo från allmänhetens kännedom undanhållna [1]). En tredje motskrift ansågs författad af Erik Wrangel och kallades *Constans Sincerus* (Ståndaktig, Uppriktig). Tessin hade nämligen som serafimer-riddare valt det af honom redan förut

---

[1]) Arkivet på Sjöholm. Kl. Ekeblad till O. Fleming d. 25 April 1755.

ofta begagnade valspråket, *constanter et sincere*, men derigenom framkallat mycket gäckeri; ty man påstod, att *ståndaktighet och uppriktighet* ingalunda voro några hos honom framstående egenskaper, och en smygskrift mente valspråket böra öfversättas med: *allrakärasten min! jag skall eder aldrig bedraga*. Nu och för att gyckla med hans både person och valspråk gaf Erik Wrangel besagde namn åt sin smygskrift. Väl och fyndigt skrifven, anklagade den Ärlig Svensk för partiskhet mot envålds-tiden och konungamagten, likaså rådsherrar och ämbetsmän för mutbarhet och orättvisa; men den innehöll inga bestämda uppgifter härom, utan endast allmänna ordalag och beskyllningar [1]). Den blef i flere afskrifter skickad kring landet och uppläst för de kretsar och menigheter, man ville locka till hofpartiet; men slutligen och enligt ständernas utslag af skarprättaren uppbränd.

Under striden om Ärlig Svensk, Höpkens och Oehlreichs mot Löwenhielm och Benzelius, talade de två förra och i synnerhet Höpken med ifver och granna ord om tryckfrihetens värde, och huru det i en fri stat borde vara tillåtet att obehindradt yttra sig om allmänna angelägenheter. Men när det gällde anfall mot dem sjelfva och mot deras eget parti, togs saken helt annorlunda. Wrangels skrift brändes, och den af Mannercrantz fick ej tryckas; ingendera blef till allmänhetens pröfning öfverlemnad eller till vederläggning upptagen [2]).

---

[1]) En afskrift 3½ tätt skrifna folio-ark finnes i arkivet på Sjöholm.

[2]) Man har sökt göra dessa på rådet fallande skuggor än mörkare. För att ytterligare visa, huru strängt alla anfall mot Ärlig Svensk nedtystades, har man nämligen sagt, att *en löjtnant Appelbom, som emot »Ärlig Svensk» ibland annat yttrat, det en mindre välsinnad pluralitet inom rådet kunde i en framtid blifva lika äfventyrlig för riket som en ökad konungamagt, straffades, ehuru sjelf riksdagsman, genom en ständernas dom med tjenstens förlust, 14 dagars vatten och bröd, offentlig afbön och landsflykt.*

Medan läsaren har dessa förhållanden i friskt minne, vilja vi för sammanhangets skull redan här förtälja sakens sednare behandling och slutliga utgång. Genast vid riksdagens början blef Ärlig Svensk angripen af flere riddarhus-talare. Ungern Sternberg förklarade den *infam* (nedrig); *ty,* sade han, *den tillåter sig att med hvarjehanda obevisade beskyllningar nedsmutsa både konunga-värdigheten och tillika svenska folket, såsom bestode detta af förrädare.* Han ville, att *ständerna skulle afsäga sig all delaktighet i tidskriftens yttrade åsigter samt förklara den ärelös, och att man dessutom skulle i häktelse inmana Oehlreich, hvilken såsom censor tillåtit dess tryckande.* Wulfvenstierna talade om de *afgrunds-budbärare,* som förde skriften kring riket, och en Grönhagen påstod, att den uppmanade undersåtarne till uppror o. s. v., och med dessa herrar instämde många andra, i synnerhet Axel Reuterholm, Ridderstolpe och Erik Wrangel [1]). På andra sidan och till veckobladets försvar uppträdde ganska många talare och i synnerhet den bekante landthushållaren Karl Gustaf Boje; men morgonen derpå såg man dennes namn uppspikadt på kåken [2]). I

Men det var ej så. Bland domskälen mot Appelbom anföres ej med ett enda ord något hans ogillande af Ärlig Svensk, ej heller det ofvan inryckta tämligen oskyldiga yttrandet. De verkliga domskälen voro, att han på förhatligt sätt utmålat statsskicket, fällt oanständiga och förgripliga yttranden mot folkets ombud ständerna, samt vidriga och smädliga mot rådsherrarna, hvilka han flere gånger påstått än vara, än kunna blifva af utrikes magter mutade med en tunna guld på personen, och att de då skulle bifalla till allt och äfven till det, som skulle förstöra deras fädernesland. Dessa yttranden hade han fällt i synnerhet under den tid, då upploppet i bonde-ståndet förbereddes och i sällskap och umgänge med hoflöparen Ernst. Appelbom sökte än förneka dessa sina ord, än förklara dem för skämt, men öfverbevisades. Sådant var verkliga förhållandet. Se den tryckta domen öfver Appelbom.

[1]) Säfstaholms arkiv. Riksdagshandl. Fol.

[2]) Danska min. br. Okt. och Nov. 1755.

alla stånden yttrade sig likväl flertalet till fördel för den angripna tidskriften, och man beslöt, att dess författare skulle erhålla någon belöning derföre, att *han hade, såsom i fria stater vanligt är, sökt upplysa folket om dess statsförfattning och rättigheter*. Adeln beviljade hans introduktion på riddarhuset [1]), och regeringen tillerkände honom 3,000 d. s. m. [2]). Adolf Fredrik ville dock ej underskrifva brefvet derom, hvarföre man till sådant ändamål begagnade den redan då å nyo införda namnstämpeln [3]).

TRETTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

RIKSMÖTETS ÖPPNANDE SAMT VAL AF LANDTMARSKALK OCH HEMLIGT UTSKOTT.

Vi hafva sett båda partiernas förberedelser till riksdagen. Denna blef nu d. 13 Okt. utblåst, hvarefter följde vanliga besök, uppvaktningar och tal. Riksdags-predikan hölls af biskopen i Skara Halenius och öfver ett bibelspråk [4]), som Adolf Fredrik och erkebiskopen utvalt [5]), och som manade till frid och inbördes förbättring. Adeln var samlad till det ovanligt stora antalet af 1,005 personer, och

---

[1]) Man har sagt, att Oehlreich introducerades på riddarhuset utan att förut hafva varit adlad. Af rådsprot. d. 6 April 1751 och d. 19 Nov. 1755 befinnes, att Adolf Fredrik redan 1751 begärt adelskap (måhända introduktion) åt honom, och att Oehlreich redan 1747 har på sin anhållan fått af konung Fredrik löfte derom. Enligt adels-matrikeln hade han redan 1749 blifvit adlad.

[2]) Rådsprot. d. 5 Juli 1758.

[3]) Rådsprot. d. 17 Mars 1757. — De flesta handlingar rörande Ärlig Svensk blefvo serskildt tryckta år 1770.

[4]) Rom. 14. 19.

[5]) Rådsprot. d. 29 Juli 1755.

mången, som icke på 15 till 20 år bevistat något riksmöte, hade nu infunnit sig, lockad af ryktet om de stora och vigtiga frågor, som skulle förekomma. Hofpartiet trodde sig kunna räkna på bonde- och på en del af preste-ståndet, häldst på dem från rikets norra landskap [1]), kanske ock på någon del af riddarhuset, hvarest det hade på sin sida fyra skickliga talare, nämligen Ungern Sternberg, Stierneld, Erik Wrangel och Axel Reuterholm, en farbror till Karl den trettondes bekante gunstling [2]). Frihets-partiet deremot räknade på flertalet bland adeln och på betydliga delar af preste- och bonde-stånden, men i synnerhet på borgrarna och allra mest på dem från Stockholm. Man ville märka, att många folkombud från landsorterna, och det af alla stånd, och hvilka man stundom inbegrep under namn af *landtpartiet*, emedan de icke med förkärlek omfattade något af de andra, hvarken hof-, Hatt- eller Mösspartiet; man ville märka, säga vi, att de flesta bland dem likväl slutligen ställde sig på rådets sida, nämligen för att motarbeta de befarade försöken till envälde [3]).

Första vigtiga frågan var som vanligt den om landtmarskalk, och nu om dertill skulle tagas Erik Brahe eller Axel Fersen, ty ingen annan kom på allvar i fråga.

Erik Brahe var hofpartiets man. Mycket talade till hans fördel, börd, rikedom, hederligt tänkesätt, behagligt umgängessätt, godt hjerta och godt förstånd, mycken duglighet och tillika redan vunnen vana vid landtmarskalks-klubban. Att han kunde räkna på hof- och Möss-partierna var säkert, och han trodde sig under riksdagen 1751—1752 hafva som tjenstgörande vice landtmarskalk ådagalaggt så

---

[1]) Preuss. min. br. d. 5 Aug. 1755.
[2]) Danska min. br. d. 14 Okt. 1755.
[3]) Danska min. br. d. 10 Aug. 1755.

mycken sans, måtta och oväld, att äfven mången Hatt skulle med förtroende gifva honom sin röst[1]). Till yttermera visso sökte han och hans partivänner att försäkra sig om öfvervigten medelst tillgripande af då vanliga medel. Erik Wrangel, Borath, Breda, Gardemein och Silfverhielm m. fl. utdelade hvar på sitt håll penningar[2]) och välfägnad och med den framgång, att hofpartiet trodde sig tämligen säkert om seger. En och annan fruktade dock, att Brahe icke hade skarpsinne, kraft och beslutsamhet nog, och att öfvertygelsen härom jemnte misstanken för konungska och högadliga åsigter skulle vid det blifvande valet minska antalet af hans anhängare.

Axel Fersen, andra sidans man, redan tillförene omständligen beskrifven, var i fråga om blick, snille och kraft Brahe vida öfverlägsen, hvarjemnte han understöddes af Frankrikes förord och guld, båda i rikt mått. Många och bland andra preussiska sändebudet förespådde ock hans blifvande seger. Lovisa Ulrika kunde icke dölja sin personliga ovilja mot hans person, utan visade den på ett sätt, som förskaffade honom än flere anhängare[3]). Hofpartiet gjorde dock ett försök att locka den fruktade motståndaren. Erik Wrangel kom till Mälsåker och sökte förmå honom att nedlägga alla anspråk på landtmarskalks-stafven, lofvande som belöning öfverhetens nåd och stora deraf flytande fördelar. Sedan dock Fersen bestämdt afslagit alla anbud, uppstod mellan båda herrarna ett samtal om den blifvande riksdagens öfverläggnings-ämnen och strider, hvarvid Wrangel slutligen sade: *jag ville gerna offra halfva min förmögenhet, om jag hade Hattarnas sak att försvara i stället för hofvets; men jag är för djupt inne i det partiet; och,* tillade han, *ehuru intet agg*

---

[1]) Gyllenborgska arkivet på Ekebyhof. Ett orubriceradt folio-mscpt s. 142.

[2]) Ständernas Kommiss. prot. d. 7 April 1756.

[3]) Preuss. min. br. Relation om riksdagen 1755—1756.

eller personlig ovänskap oss emellan förefinnes, så skall jag dock anse mig tvungen att taga edert hufvud, om under riksdagen tillfälle dertill gifves, och jag ber eder göra likaledes med mitt [1]). På annat sätt uppförde sig Erik Brahe. Under förberedelserna till striden besökte han en gång Fersen och förklarade, *att, huru ock deras täflan kunde utfalla, önskade dock Brahe, det deras ungdomsvänskap måtte förblifva orubbad* [2]). När ändtligen valdagen kom, erhöll Fersen 591, men Brahe blott 414 röster. Lovisa Ulrika blef häröfver så förbittrad, att hon vid offentliga företräden icke talade med Fersen, icke ens bevärdigade honom med någon helsning. Denne höll sig lika rak och sade: *närvarande riksdag skall visa oss grundlagens rätta mening och skall låta konungen förstå, hvad statsskicket fordrar af både honom och oss. Framför allt skola vi sätta fart i styrelsen, så att hans majestät ej skall längre kunna genom fortsatt motstånd och vägrad underskrift förslappa och fördröja ärendernas gång* [3]).

Till talman i preste-ståndet valdes nästan enhälligt den 67-årige erkebiskopen Henrik Benzelius, hvilken något lutade till hofvets sida. Vice talman blef biskopen i Westerås, Troilius, hvilken hörde till frihets-partiet och skulle nu, och sedan Brovallius dött, blifva dess presterliga ledare. Bland borgrarne ville hofpartiet hafva till talman en borgmästare i Karlshamn vid namn Cervin; men Hattarnes gamle riksdagskämpe Gustaf Kierman blef med stor öfvervigt utkorad. I bonde-ståndet ifrade hofpartiet mot Olof Håkansson och önskade till talman antingen, som nämndt är, Jan Persson från Tuna eller en

---

[1]) Fersens historiska skrifter 2. 65.
[2]) Preuss. min. br. d. 26 Sept. 1755.
[3]) Danska min. br. d. 24 Okt. 1755.

bonde från Tierp; men vid valet segrade Olof Håkansson och med en öfvervigt af röster, så betydlig, att den tycktes ådagalägga långt mindre tillgifvenhet för hofvet, än detta trott sig kunna påräkna.

Nu förestodo utskotts-valen. För att kunna lättare leda dem efter sina afsigter, hade hofpartiet velat införa någon förändring i riddarhusets bänkmansval, men det afslogs[1]), och såväl der som i de andra stånden utföllo omröstningarna till fördel för frihets-männen. Vigtigast nu som alltid var Hemliga Utskottet. Frihets-partiet hade bland adeln så stor öfvervigt, att det kunde, hvad äfven många ville, derifrån helt och hållet utesluta sina motståndare. Men Fersen fruktade, att utan några fiender inom utskottet att bekämpa, skulle dettas medlemmar hitta på tvistämnen sins emellan, och partiet sålunda splittras och försvagas. Derföre och tillika för att visa ett slags opartiskhet, öfvertalade han sina anhängare att dit insätta 15 herrar af hofpartiet. Fredrik Gyllenborg ville blidka den från landtmarskalksbordet utestängde Erik Brahe och för sådant ändamål invälja honom i nämnde utskott; men planen kunde ej genomdrifvas i anseende till ovilja mot Brahes förmodade konungska och högadliga åsigter[2]).

Till de vigtigare sekreterare-platserna valdes afgjorda anhängare af frihets-partiet, nämligen i bonde-ståndet en herre vid namn Palén och i Hemliga Utskottet I. J. Torpadius, hvilken var känd både som vitterhets-idkare och som föremål för hofvets ovilja.

---

[1]) Danska min. br. d. 14 Okt. 1755.

[2]) Gyllenborgska saml. på Ekebyhof. Ett orubriceradt foliomscpt s. 142.

FJORTONDE KAPITLET.

ÖFVERSIGT AF RIKSDAGEN 1755—1756.

På detta möte förehades vigtiga riksärender af flere slag; men ojemnförligen vigtigast bland alla var den strid emellan hof- och frihets-partiet, som utgör föremålet för framställningen i denna del. Historien om dithörande riksdags-uppträden sönderfaller i tre skiften.

Det första går från riksdagens början till d. 30 Nov. 1755 och innefattar hofpartiets bemödanden att på laglig väg, d. v. s. genom ständernas frivilliga medgifvande få konunga-magten utvidgad, hvilken plan dock vid upploppet i bonde-ståndet d. 29 Nov. blef för den gången alldeles omintetgjord.

Andra skiftet går från d. 1 Dec. 1755 och till d. 22 Juni 1756 och innefattar hofpartiets förberedelser till ett olagligt och våldsamt utförande af nämnde plan, samt frihets-partiets deremot vidtagna försvars-anstalter.

Det tredje går från d. 23 Juni 1756 och till riksdagens slut och innefattar sammansvärjningens upptäckande och bestraffning.

Vi skola här nedan söka beskrifva alla dessa uppträden.

FEMTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

KONUNGENS OCH RÅDETS RÄTTEGÅNG INFÖR STÄNDERNA.

Svenskarna fingo nu bevittna en högst ovanlig företeelse; nämligen, att rikets konung och rikets råd,

varande med hvarandra i öppen tvist, hänsköto dess afgörande till rikets ständer såsom till en högre domstol; och att båda parterna inför densamma medelst gång på gång vexlade skrifter framlade skälen hvar och en till sina anklagelser och till sitt försvar. Ett mer öppet erkännande af folkets suveränitet kunde icke gifvas.

Redan under riksmötets första dagar hade, som vi sett, några hofpartiets anhängare gjort mot tidskriften Ärlig Svensk flere häftiga anfall, hvilka kunna betraktas som förberedelser till ofvannämnde stora rättegång. Denna blef snart nog bragt till tals äfven på mer omedelbart sätt, nämligen derigenom, att G. D. Hamilton d. 27 Okt. framdrog det vigtiga ärendet, hvilket dock blef för den gången nedlaggdt.

Några ville, att det skulle för alltid nedläggas. Preussiska sändebudet och äfven Höpken och Scheffer rådde Adolf Fredrik att icke inlåta sig i en så vådlig tvist [1]). Omständigheterna voro ej heller lockande. Många, som vid ankomsten till riksdagen hyst benägenhet för hofpartiet, hade redan under de första veckorna öfvergått till andra sidan. Rojalisterna hade ock lidit nederlag vid omröstningarna såväl till landtmarskalk som till utskott, och under den korta tiden mellan båda dessa val hade ej mindre än 43 adliga röster öfvergått från hof- till frihets-partiet. Men åtskilliga lycksökare eller svärmande anhängare lockade konungaparet medelst förespeglingar om folkets missbelåtenhet med nuvarande rådsvälde och längtan efter ökad konungamagt o. s. v. Lovisa Ulrika trodde på de smickrande uppgifterna och vidhöll sina planer, hvarjemnte både Erik Brahe och Jakob Horn m. fl. sökte genom fritafflar och dylika medel bibehålla gamla eller vinna nya anhängare. Frihetsmännen å sin sida voro lika ihärdiga och arbetade med lika medel och lika stor

---

[1]) Preuss. min. br. Relation om riksdagen 1755—1756.

beslutsamhet. Under sådana omständigheter kunde den afgörande sammandrabbningen icke länge undvikas, och båda sidorna beredde sig dertill medelst att uppsätta de skrifter, som hvar för sig skulle till ständerna inlemna.

KONUNGENS OCH RÅDETS RÄTTEGÅNGS-SKRIFTER.

Sistnämnde ämbetsverk började med klagomål *öfver de svåra, nästan odrägliga bekymmer, med hvilka rådsherrarna sedan riksdagen 1752 måst förrätta sitt ämbete, och tillika med den förklaring, att rådets enda vederqvickelse derunder bestått i hoppet om ständernas snara sammanträde till bestämmande af lagens rätta förstånd, om hvilket för det närvarande konungen och rådet hyste olika åsigter.* Der förklarades ytterligare, *att konungen med sina ädla och höga tänkesätt visserligen icke ville bryta grundlagarna och sina gifna löften; men att han blifvit bragt på de tankar, att rådsherrarnas utlåtanden vore blott rådgifvande men icke bindande, blott deliberativa men icke decisiva, och att konungen sålunda skulle ega rättighet att efter egen pröfning antingen följa eller frångå dem, hvilken tolkning,* mente rådsherrarna, *skulle öfverensstämma med det envälde, som 1680 infördes; nämligen, att konungen kunde väl höra sina rådsherrar, men att afgörandet berodde på honom ensam.* De sednare deremot påstodo, *att enligt tydliga ordalagen i så väl regeringsform som konunga-försäkran, skulle konungen låta hos sig gälla den åsigt, de flesta riksråden gillat, och tillika att dessa herrar hade till åliggande att med kraft afböja och hindra allt, som kunde kränka ständernas frihet eller rubba det nu antagna regerings-sättet. Det var dessa frågor, som rådet nu anhöll, att ständerna måtte afgöra.* Skriften, daterad d. 3 Nov. 1755, var undertecknad af tolf rådsherrar, deribland Ekeblad, Höpken, Palm-

stierna, Rosen, Scheffer och Tessin, t. o. m. af Löwenhielm och Stromberg [1]). Höpken å rådets vägnar visade uppsatsen åt Adolf Fredrik [2]), hvarefter den blef d. 6 Nov. till Hemliga Utskottet öfverlemnad.

Å sin sida hade Adolf Fredrik på samma gång i ordning en annan skrift, uppsatt af Dalin [3]) samt efter föregående öfverläggningar derom med Lovisa Ulrika och Erik Brahe, och han lät den nu uppläsas för rådsherrarna. Den var icke ett svar på dessas uppsats, utan ett konungens eget vädjande till ständerna i ofta omtalade tvist. Äfven konungen började sin uppsats med att omtala, huru *han längtat efter ständerna såsom sina bästa vänner för att kunna med dem öfverlägga om deras och sitt eget bästa. Äfven han förklarade sig tro på välmeningen hos rådets personer, men icke på rigtigheten i deras åsigter.* Någon verklig granskning af rådets skäl, någon på lag grundad vederläggning af deras på lag grundade påståenden kunde han likväl icke åstadkomma, icke ens försöka. Deremot bemödade han sig att ådagalägga, det rådets på de anförda lagrummen grundade påståenden vore obilliga, vore skadliga. *Han hade trott*, hette det, *att han i sitt konunga-ämbete egde näst Guds ord och eget samvete intet annat rättesnöre att följa än grundlagarna och sin egen försäkran; men dessa hade rådsherrarna tolkat på ett sätt, som betog honom hans kungliga rättigheter och förböd honom skärskåda de skäl, rådsherrarna anfört. Mest smärtade honom de rykten, man utspridt; nämligen, att han*

---

[1]) Tessin och Tessiniana s. 172 berättar, att några riksråd, fruktande framtida efterräkningar, inlemnade till konungen hemliga insagor mot den åtgerd, i hvilken de nu ansågo sig tvungna att deltaga.

[2]) Rådsprot. d. 6 Nov. 1755.

[3]) Några säga af Erik Wrangel. Se Ständernas Kommiss. Registratur om E. Wrangel.

varit okunnig om lagen, att han låtit förleda sig af onda menniskor, och att han gifvit anledning till våldsamma försök mot friheten; då han likväl försäkrade sig aldrig hafva handlat hvarken mot den eller mot grundlagarna, utan tvärtom hölle för dem hvar blodsdroppe osparad, och har jag, sade han, *mig veterligen aldrig företagit något mot grundlagarna eller mot min konunga-försäkran.* Slutligen hette det: *»jag »har af vördnad för Guds underbara skickelse och »för att bistå och styra detta rike öfvergifvit och »uppoffrat mitt fäderneارf och flere ganska kära »förmåner; jag har på god tro förbundit mitt öde »med detta landets, och jag vågar för dess bästa »allt, hvad jag på jorden eger. Men om jag, det »Gud förbjude, blefve af nu anförda svårigheter »satt ur stånd att fullgöra mitt rena uppsåt och »hjertelag för Svea rike, så skulle jag långt hällre »vilja återgifva en spira, den Gud och riksens stän»ders fria val mig anförtrott, än densamma med »ängslan och utan konungslig värdighet föra.»* Den 6 Nov., samma dag rådets uppsats öfverlemnades åt Hemliga Utskottet, infann sig konungen i rådkammaren samt lät ditkalla de fyra ståndens talmän och lemnade dem hvar sitt exemplar af denna sin skrift, med uppdrag att meddela dem åt sina stånd[1]), hvarpå dock Höpken genast, och innan talmännen hunnit afträda, *förbehöll åt rådet rättighet att vid konungens ofvannämnda framställning få afgifva de upplysningar, tidens korthet nu icke medgaf.*

Redan dagen derpå eller d. 7 Nov. inlemnades dessa upplysningar, detta rådets svar. Der ådagalades tydligen, *att enligt gällande lag skulle konungen följa, hvad rådets flertal beslutit, och att han icke egde rättighet efter eget bepröfvande och samvete, såsom han sagt, antaga eller förkasta deras mening.*

---

[1]) S. st.

Det hette vidare: *intet exempel finnes, att ett fritt folk bundit sitt öde vid regentens samvete, och här i Sverge stadgar lagen, att riket skall styras icke efter konungens samvete, utan efter lag. Men sedan nu ständerna just af hans majestäts eget andragande förnummit, hvad fara riket öfverhänger, så antvarda riksråden ånyo denna landets vådliga belägenhet till ständernas ömma och verksamma omsorg.*

Den 10 Nov. var konungens återsvar färdigt, och detta mer undfallande än den förra skriften. Han sökte nämligen numera att bortblanda saken och påstod, det han *aldrig ämnat sätta sig emot rådets flertal* [1]), *hvars beslut bör enligt grundlagens tydliga ord såsom gällande utfärdas; men att han trott sig ega pligt och rättighet att föra till protokollet sina föreställningar vid de beslut, han ansåg stridande mot rikets välfärd och sin egen ed* [2]); *likaså att han borde befrias från att underskrifva sådana beslut, häldst de redan utan hans underskrift och med blott rådets vore gällande.* Denna uppsats lät Adolf Fredrik i sin egen närvaro uppläsa för rådet, och förklarade tillika, att den skulle sedermera lemnas åt ständerna. Men härvid gjorde Höpken den på lag grundade anmärkning [3]), att enligt riksdagsordningens 13 och i synnerhet konunga-försäkrans 8 § egde Adolf Fredrik alldeles icke rättighet att omedelbart gå till ständerna med andra propositioner än sådana, som vore med råds råde utfärdade och vederbörligen kontrasignerade. Just härvid och af någon tillfällig anledning inträdde i rådkammaren en ständernas deputation. Adolf Fredrik begagnade tillfället och anförde hos dessa folkombud klagomål

[1]) Detta hade han likväl flere gånger gjort, och just detta var ursprungliga orsaken till tvisten.

[2]) Detta hade ej heller, så vidt oss kunnigt är, blifvit honom vägradt.

[3]) Danska min. br. d. 11 Nov. 1755.

deröfver, att rådsherrarna velat hindra honom från att omedelbart vända sig till rikets ständer, hvarpå Höpken genast svarade, att rådet endast påmint hans majestät derom, att sådana meddelanden borde ske med råds råde[1]. I verkligheten hade ock konungen redan d. 6 Nov. fått och fick nu ytterligare äfven d. 10 *omedelbart* vända sig till ständerna, utan att rådet sådant hindrade. De fruktade förmodligen att, genom strängt vidhållande af nämnde lagrum, blottställa sig för den misstanken att vilja från ständernas kunskap undanhålla de kanske för rådet menliga upplysningar, som konungen möjligtvis hade att meddela.

Hans nu d. 10 Nov. aflemnade skrift innehöll utom det redan anförda åtskilligt annat, som rådet ansåg sig böra i en ny skrifvelse af d. 12 Nov. närmare belysa eller vederlägga. I skriften af d. 7 Nov. hade nämligen rådet talat om en *riket öfverhängande fara och om dess vådliga belägenhet.* I sitt svar d. 10 Nov. begärde Adolf Fredrik få veta, hvad rådsherrarna menade med nämnde ord. I sitt återsvar d. 12 Nov. sade rådet, *att för ett fritt folk kunde ingen större fara uppstå, än den, att hotas med frihetens förlust, äfven under en mild och nådig konung; — och den, att lagligt fattade beslut icke verkställas, och att lagen sålunda försättes i overksamhet. Sådant tillstånd måste rådet kalla en vådlig belägenhet.* I skriften d. 10 Nov. hade Adolf Fredrik antydt, *huru hans vägran att underskrifva åtskilliga beslut icke vore orsaken till dröjsmålet med deras verkställande; ty enligt gällande lag borde beslut, fattade och underskrifna af rådets flertal, utfärdas och verkställas, antingen de vore af konungen undertecknade eller ej.* I sitt genmäle d. 12 Nov. svarade rådet: *att utfärda beslut, underskrifna blott af oss, men icke af hans maj:t, dertill har hitintills*

[1]) Rådsprot. d. 10 Nov. 1755.

ingen klar lag [1]) *berättigat oss i annat fall, än då hans majestät vore från underskrifvande hindrad af sjukdom eller frånvaro. Men emedan hans majestät vid nu ifrågavarande tillfällen icke varit af någon sådan omständighet hindrad, hafva vi icke velat tillgripa en åtgerd, som skulle utmärka brist på vördnad för hans majestät och både inom och utom Sverge nedsätta dess anseende.* Troligt är dock, att rådsherrarna härvid varit ledda mindre af omsorg för majestätet, än af den stränga lagenlighet, som de under dessa tvister alltid iakttogo, och tillika af omsorg för sig sjelfva; nämligen af den farhågan, att kungörelser, utfärdade utan konungens och med blott rådets namn, skulle förorsaka undran och oro samt gifva anledning till rop om aristokratiska magtinkräktningar m. m., alltsammans med fara för beståndet af deras eget välde [2]). Det var dock dessa tvister och dessa omständigheter, som kort härefter föranledde det sednare införandet af den kungliga namnstämpeln, hvarom mera framdeles [3]).

---

[1]) Nämligen icke regerings-formens 16 §. — Riksdags-ordningens 20 § medgaf visserligen åt rådet en dylik magt, men blott rörande sådana mål, som ständerna beslutat.

[2]) Fredr. Sparres Journal, förvarad i arkivet på Eriksberg, innehåller under den 14 Maj 1759, att Tessin då berättade, *huru han under brytningarna vid ifrågavarande riksdag flere gånger bad rådsherrarna i förening nedlägga sina ämbeten och taga plats bland ständerna, hvilka derigenom skulle blifvit så förstärkta, att ingen regering hade sedermera kunnat våga från deras föreskrifter afvika.*

[3]) I Büschings Magasin, 12. 8—14, tryckt 1778 och således under Gustaf den tredjes tid, finnas inryckta Adolf Fredriks tvänne här ofvan omtalade skrifvelser, men ingen bland rådets afgifna upplysningar och svar; ehuru dessa voro tryckta tillsammans med konungens redan 1756 i en serskild skrift och 1761 i Modées verk. Man lemnade utlandet i okunnighet om denna sida af saken, och det var genom sådana ensidiga meddelanden, som man lockade främmande vetenskapsmän till den ensidiga uppfattning af nämnde tid, som hos dem ofta anträffas. Naturligtvis vågade under Gustaf den tredjes tid ingen svensk höja sin röst mot denna förfalskning af historien.

Vi hafva sett hufvud-innehållet af de skrifter, som vexlades under denna sällsamma rättegång, och huru de i en slags likhet med förhållandet i tvister mellan enskilda personer bestodo af libell, exceptio [1]), replica och duplica, detta rörande formen. Rörande bevisningen hvilade, såsom vi förut anmärkt, rådets satser på gällande lagars tydliga bokstaf; konungens deremot dels på mindre tydliga tolkningar af samma lag, dels och än mer på den åsigt, att just dessa lagar voro i sig sjelfva obilliga eller åtminstone att de enligt rådets tillämpning ledde till obilliga följder och derföre icke borde efterlefvas.

Vi hafva äfven sett, huru både konungen och rådet hvar för sig icke blott vädjade till ständerna, utan ock nedläto sig till smicker för dessa sina domare. Lätt är att finna, huru sådant skulle till vådlig höjd uppblåsa folkombudens sjelfkärlek och anspråk; en följd, hvilken några långsyntare personer redan då förutsågo, och som ej heller länge uteblef.

STÄNDERNAS UTSLAG I RÄTTEGÅNGEN MELLAN KONUNGEN OCH RÅDET.

De tvistande parternas ofvan omtalade skrifter hade emellertid blifvit öfverantvardade till ständerna, af hvilka målet skulle afdömas. Fersen föreslog då, att till sakens föregående behandling och utredning borde nedsättas en så kallad Stor Sekret Deputation, d. v. s. ett betydligen utvidgadt Hemligt Utskott, bestående af icke blott adel, prester och borgare, utan ock af bönder. Några det sistnämnde ståndets medlemmar blefvo ock intagna i den deputation, som skulle granska råds-protokollerna; det ena med det

---

[1]) Adolf Fredriks första skrift var dock sjelf mer en libell än en exceptio, se sid. 118; och rådets tredje skrift en slags triplica, om vi så få uttrycka oss.

andra i afsigt att allmogens ombud måtte få med egna ögon se verkliga förhållandet och sedermera icke kunna missledas genom falska framställningar; ej heller retas, såsom de der vore af medstånden föraktade och uteslutna.

Förslaget om denna deputation förorsakade på riddarhuset en tvist, som varade flere dagar. Hofpartiets talmän voro Axel Reuterholm, Karl Johan Ridderstolpe, Rudbeck, Ungern Sternberg, Erik Wrangel m. fl. Å andra sidan framträdde Henning Gyllenborg och utropade: *mina herrar! låtom oss komma ihåg fosterlands-vännernas valspråk: pro patria et libertate* [1]). Frihets-partiets åsigter försvarades ock af många, t. ex. Henrik Boje, Lorentz Creutz, Karl Gustaf Cronhjort, Pechlin, Ulrik Scheffer och Henrik Wrede. Fersens förslag blef slutligen antaget, hvilket exempel sedermera följdes af de tre andra stånden [2]).

Till ledamöter i denna deputation valde ständerna nästan endast sådana personer, som hörde till frihets-partiet [3]). De sammanträdde genast, och fingo del af alla såväl konungens som rådets skrifter. Deputationen jemnförde sedermera dessas innehåll med regeringsform, riksdags-ordning och konungaförsäkran, och tillkallade ytterligare rådsherrarna för att affordra dem hvarjehanda upplysningar. Inom några få dagar och, som det tyckes, utan några svårare tvister [4]) blef granskningen slutad och saken afgjord, så att man redan d. 15 November uppsatte

---

[1]) För fäderneslandet och frihet.

[2]) Enligt Fersen 2. 68, men enligt Gelehrte Abhandlungen af Büsching sidd. 39, 40 tyckes, som först borgare-, sedermera bonde- och derpå preste-stånden och sist adeln antagit förslaget.

[3]) Stundom ser det ut, som hela de fåtaliga preste- och borgare-stånden varit tillkallade.

[4]) Enligt uppgift af Erik Persson i Herrsta hafva Cronhiort och en bland presterna gjort bevekliga föreställningar till fördel för hofvet.

det betänkande, som deputationen skulle till ständerna afgifva. Deri blefvo rörande grundlagens tolkning rådets åsigter och skäl gillade såsom med sanna förhållandet öfverensstämmande, hvaremot konungens anspråk underkändes. Med hänsyn till sjelfva de omtvistade befordringarna lät man förstå, att sådana frågor kunde på vanlig väg afgöras och konungens utnämningar dymedelst erhålla stadfästelse, i fall de förtjenade en sådan. Äfven denna sak blef dock i förväg på sätt och vis afgjord, ty genom ett protokollsutdrag af d. 17 Nov. intygade deputationen, att rådsherrarna allt sedan 1751 hade med vaksamhet sökt upprätthålla rikets grundlagar, och som intyg derom bifogades rådsprotokollen rörande flere bland just besagde mål. Deputationen hade äfven låtit uppsätta förslag till den skrifvelse, som ständerna borde åt konungen om sina åsigter afgifva; en skrifvelse som med åberopande af nämnde skäl förklarade, att ständerna godkände rådets uppfattning af grundlagens innehåll. Ordalagen voro mycket bestämda, t. o. m. stränga. Några säga, att de flutit ur Hermansons penna, ehuru de finnas undertecknade af Torpadius.

Deputationens ofvannämnde betänkande och föreslagna skrifvelse blefvo nu till ståndens pröfning hemställda. Först bland alla yttrade sig borgrarna, hvilka gillade deputationens åsigt och föreslagna bref och det sednare äfven med de allvarsamma ordalag, detta ursprungligen innehöll. I preste-ståndet förekom saken d. 18 Nov., då Troilius anmärkte dess vigt; *ty,* sade han, *det är på en gång en causa regis och causa legis* [1]). Öfverläggningarna varade ock hela fyra dagar och hofpartiet hade många sakförare, t. ex. Benzelstierna, Celsius, Hauswolf, Trädgårdh och Ziebeth m. fl. Tvisten rörde dock mindre sjelfva hufvudfrågan, grundlagsfrågan, i hvilken man instämde med de andra stånden, än ordalagen i

---

[1]) Konungens sak och lagens sak.

brefvet till konungen, hvilka man påstod borde ådagalägga mer ömhet för hans person, hvarpå Halenius svarade: *ömheten för konungen bör dock ej gå så långt, att den förtager ömheten för lag och ordning.* Efter mycket talande fram och åter uppsköts afgörandet till d. 20 Nov., men tvisten fortgick äfven då med samma häftighet. Många begärde ändringar i skrifvelsen, hvilket dock Halenius fann mindre passande, *emedan nästan hela ståndet setat i deputationen och deltagit i brefvets uppsättande.* Många talade ock om pligten att icke stöta eller såra konungen, hvarpå Troilius svarade: *jag hoppas deremot, att hans majestät skall upptaga vår föreställning såsom ett öfvertygande bevis på vår ömhet för hans så timliga som andliga välfärd. Jag medgifver gerna en mildring, som ställer vår bedröfvade konung till freds; men icke en mildring, som styrker honom att bryta ed och lag. Hvad hittills i den vägen skett af missförstånd, kan hädanefter rättas och afhjelpas. Men om vi säga, att, hvad mot lag blifvit påbegynt, kan likaledes mot lag fortsättas, då förstår jag ej annat, än att vi sjelfva bryta mot ed och lag och tillika styrka hans majestät att göra likaledes. En sådan mildring strider mot min öfvertygelse och mot mitt samvete, och denna förklaring aflägger jag inför min Gud och är beredd att aflägga den också inför min herre och konung. Dixi et salvavi*[1]). Många instämde häri, men många talade ock för mildrade ordalag. Förslag i den vägen gjordes, men fåfängt, och målet blef än en gång uppskjutet. Nästa dag, d. v. s. d. 21 Nov., kom man slutligen öfverens om ett förslag, som visserligen innehöll allt, hvad deputationen i hufvudfrågan sagt, men som uteslöt några mer skarpa uttryck och äfven de förut omtalade orden om *rikets vådliga belägenhet,* hvilka syftade på de svårigheter,

---

[1]) Jag har sagt min mening och frälsat min själ.

konungens anspråk och vägrade underskrifter förorsakat. Detta förslag meddelades åt de andra stånden och blef antaget af bönderna samt af borgrarna, af de sednare likväl med villkor, att uttrycket om *rikets vådliga belägenhet* skulle qvarstå. Renhorn i spetsen för en deputation förklarade nämligen, att, om presterna icke insatte nämnde ord, skulle borgareståndet frångå presternas mildrings-förslag och återgå till den strängare skrifvelse, Stora Sekreta Deputationen framlaggt. Halenius rådde nu presterna att foga sig efter borgare-ståndets önskan, och likaså gjorde Troilius, hvilken tillika anmärkte, *att han icke kunde förstå, hvad ondt det låge i ordet »vådlig»*. Hauswolf mente, *att det likväl innebure en ohöflighet mot konungen och skulle ådraga presterna ett omildt omdöme*. Troilius svarade: *om det ådrager oss ett ondt omdöme, skall det likväl icke ådraga oss ett ondt samvete*. Borgare-ståndets förslag antogs, och orden om rikets *vådliga belägenhet* blefvo i skrifvelsen återinsatta [1]).

Mycket långvarig och svår blef äfven på riddarhuset samma tvist. Hofpartiets ena syftemål derunder var att söka draga öfverläggningarna och uppmärksamheten från den egentliga frågan, nämligen om grundlagens rätta förstånd, och till biomständigheterna, nämligen de enskilda befordringarnas rättvisa eller orättvisa, och att således i dessa sednare bortblanda och komma ifrån den förra; men Fersen, som landtmarskalk, återförde ständigt öfverläggningarna till dessas egentliga föremål. Ett annat hofpartiets syfte var, att få sakens afgörande uppskjutet, nämligen för att skaffa sig längre tid till bearbetande af ståndens och i synnerhet af böndernas tänkesätt. Man förebar ock det i sig sjelft vigtiga skälet, att ständerna borde få tid att sjelfva undersöka ifrågavarande rådsprotokoll; men då blefvo besagde

[1]) Preste-ståndets protok. d. 13—28 Nov. 1755.

papper också genast till granskning utlemnade, hvadan ock detta uppskofsskäl förföll. D. 22 Nov. skred slutligen riddarhuset till omröstning. Stora Sekreta Deputationens betänkande samt föreslagna bref till konungen, det sednare med den af prester och borgare beviljade mildringen, blefvo nu af riddarhuset gillade och antagna med den stora öfvervigten af 550 mot 86. När omröstningen skulle begynna, gingo Brahe och Ungern Sternberg bort; de ville icke i densamma deltaga.

Under dessa öfverläggningar och tvister minskades dag för dag antalet af hofpartiets anhängare. Som orsak har man uppgifvit den mer och mer tydligt framträdande lagenligheten i rådets påståenden, hvarför ock, märkligt nog, hofpartiet nu mera icke ens försökte att bestrida denna deras egenskap, utan i stället antingen att framhålla den s. k. obilligheten i lagbuden samt hårdheten i deras tillämpning, — eller att afleda öfverläggningen från hufvudämnet, eller ock att utverka uppskof. En annan orsak till hofpartiets förminskning anföres ock; nämligen, att Adolf Fredrik inbillade sig kunna skrämma ständerna och derföre just under dessa öfverläggningar tillskickade dem ett nytt bref, innehållande ungefär samma skäl som förut, men i myndigare ton och beledsagade af den förklaring, att, *om kunglighetens lagliga rättigheter blefve honom förnekade, ansåge han sig lyckligare som furste af Holstein och som biskop i Eutin, än som konung i Sverge*[1]). Denna hotelse blef icke väl upptagen, och många personer, och bland dem gardes-löjtnanten grefve Creutz, en driftig herre, som förut varit hofvets ifriga anhängare, öfvergingo till frihetsmännen. En annan orsak till de många dylika affall, som nu inträffade, låg väl i menniskornas vanliga benägenhet

---

[1]) Fersens berättelse 2. 69. Men månne ej Fersen här menat det Adolf Fredriks bref, som redan är omtaladt, se sid. 119.

att vid svårare brytningar häldst sluta sig till det segrande partiet.

Bonde-ståndet hade, som nämndt är, antagit presternas första förslag till den skrifvelse, som skulle åt konungen öfverlemnas. Men när de tre högre stånden sedermera i densamma återinförde orden om *rikets vådliga belägenhet,* blef bonde-ståndet missnöjdt och ville ej på länge samtycka till förändringen. På grund af detta skäl, eller svepskäl, och till följe af många och starka bearbetningar, om hvilka mera här nedan, uppsköt bonde-ståndet sitt beslut dag efter dag och under de tre högre ståndens växande otålighet. Ändtligen d. 28 Nov. fogade sig bönderna, och antogo de tre andra ståndens besagde förslag.

Dettas hufvudsakliga innehåll var följande. *Ur konungens nådiga föreställningar hade ständerna med oro inhemtat rikets nuvarande vådliga och bekymmersamma belägenhet till följe deraf, att konungen ansåg sig kunna vägra sin underskrift på sådana af rådets flertal fattade beslut, som icke öfverensstämde med hans öfvertygelse och samvete. Men,* hette det vidare, *eders majestät täckes härvid nådigast finna, huru vår frihet är bunden vid lagen och vid rådets ansvar, och att, om flertalets beslut icke gå i verkställighet, afstannar det riks-styrelsens jemna och orubbade lopp, som bör bibehållas, och utan hvilket ingen säkerhet finnes för konung eller undersåtare. Till bevis för denna åsigt, om hvilken något tvifvelsmål icke bör ega rum, torde anförandet af skäl anses öfverflödigt. Men riksens ständer våga dock att inför eders kongl. majestät åberopa några sådana, t. ex. dess egen dyra försäkran; nämligen, att, när rådet funnit någon af eders majestät i nåder gjord utnämning mindre öfverensstämmande med lag och rättvisa, vill eders majestät låta rådets tankar och utlåtelser efter de flesta rösterna hos sig*

gälla och till sysslan utnämna någon annan, mot hvilken ingen påminnelse kan anföras; likaså, att enligt den besvurna regerings-formen kongl. maj:t alltid antager, hvad de flesta af riksens råd förklarat vara nyttigast. Uppå dessa eders maj:ts ord och löften hafva ständerna och hela menigheten byggt sin tro och huldhet. Uti deras efterlefnad ligger ock eders maj:ts sanna ära samt konungsliga magt och säkerhet. Riksens ständer skola dock alltid noga undersöka, om rådet i något fall trädt eders majestäts höghet och i lagen grundade rättigheter förnär, och de kunna underdånigast försäkra, att det i sådant fall skall blifva deras angelägnaste göromål att ställa dylika rådsherrar till strängt ansvar. Men eljest kunna icke i riksstyrelsen dessa herrar skiljas från eders majestäts nådiga förtroende[1]*; ty att detta åtnjuta är en rättighet, som de lagligen innehafva, icke blott för deras personers, utan ock för deras ämbetens och derjemnte för riksens ständers skull, hvilka sednares fullmägtige de äro; hvadan ock, i fall eders majestät i nyss besagde afseenden söndrade sig från rådet, skulle sådant innebära tillika en söndring från riksens ständer. Vi hysa följaktligen den underdåniga förtröstan och framställa den underdåniga anhållan, det täckes eders kongl. maj:t gifva våra grundlagar deras fulla verkställighet, på det nu och i framtiden må förekommas allt, som kan föranleda sådana bekymmersamma omständigheter, som denna gång hos riksens ständer förevarit.*

D. 28 Nov. blef denna skrift undertecknad af de fyra ståndens talmän Fersen, Benzelius, Kierman och Olof Håkansson. Den följande nattens och morgonstundens uppträden skola i nästa afdelning serskildt berättas. Men efter dessas slut och frampå

---

[1]) Dermed menades väl, att konungen skulle med underskrift bekräfta, hvad rådets flertal ansett för bäst vara.

dagen d. 29 Nov. blef skrifvelsen af de nämnde talmännen och af stora deputationer från alla fyra stånden åt konungen i sittande råd öfverlemnad, och dermed var denna märkvärdiga rättegång afslutad, och svenska folkets ombud hade derjemnte högtidligt och lagligen gifvit tillkänna, att de ville behålla och försvara sin fria statsförfattning, hvilket tillika för denna gång ådagalade, att de alldeles icke ville underkasta sig något Lovisa Ulrikas välde eller envälde.

Dagen efter ständernas afgifna utslag flyttade hofvet ut till Ulriksdal för att der hela vintern igenom förblifva, enligt drottningens tillkännagifna beslut att så mycket möjligt undvika hvarje beröring med de i Stockholm församlade ständerna [1]).

Adolf Fredrik hade, som vi minnas, hotat nedlägga regeringen och återvända till sin födelsebygd, i fall ständerna afsloge hans framställda önskningar. De afslogos; men han qvarstannade i Sverge.

UPPLOPPET I BONDE-STÅNDET D. 29 NOV. 1755.

Framlemnandet till konungen af ofvannämnda skrift höll på att blifva förhindradt genom ett upplopp bland riksdags-bönderna, hvilket jemnte dess förberedelser vi här nedanför skola i sitt sammanhang beskrifva.

Vid riksdagens början räknade, som nämndt är, hofvet på en del af presterna och adeln, men förnämligast på bonde-ståndet. Snart såg man dock flertalet af de två förstnämnda öfvergå till frihetsmännen, och bönderna tycktes bereda sig att följa exemplet [2]). Detta hotade hofpartiet med ett af-

---

[1]) Rådsprot. — Uppsala. Rosenh. saml. — Danska och preuss. min. br.

[2]) Motpartiet påstod, att genom Fredrik Gyllenborg och Olof Håkansson hade för sådant ändamål 40- till 50,000 plåtar blifvit utdelade. Se Uppsala Rosenhanska saml. Umständliche Bericht von der Braheschen Sache, en partiskrift, lidande af många origtiga uppgifter.

görande och fullständigt nederlag. Till förekommande deraf sökte man ock med växande ifver och ansträngning att stadfästa gamla och vinna nya anhängare bland riksdags-bönderna; och det var i sådan afsigt, man under denna vigtiga brytningstid vidtog följande anstalter.

Vi påminna om de uppgifter och åsigter, man till allmogens uppretande hade hela tiden bortåt användt, nämligen klagomålen öfver konungamagtens otillbörliga nedsättande, öfver aristokratiens hotande öfvermagt, om ett tillämnadt råds- och adelsvälde, o. s. v. Samma framställningar blefvo fortfarande också under riksdagens början begagnade. Som serskild utgångspunkt och retemedel denna gång använde man i synnerhet den förut berättade tilldragelsen; nämligen, att frihets-partiet hade under riksmötets första dagar låtit ur bonde-ståndet utvotera Jan Persson från Tuna. Åtgerden ansågs af många som en orättvisa, och väckte mycket missnöje. Mannen utmålades nu som ett oskyldigt partioffer och blef derföre och genom sitt goda hufvud, sin talande tunga, sin långa riksdagsvana och sina många riksdags-bekantskaper en bland frihets-partiets farligaste vedersakare, den der, ehuru utestängd från ståndet, likväl med mycken framgång bearbetade dess medlemmar. Bredvid honom begagnade hofpartiet för samma ändamål en mängd andra handtlangare. En sådan var hofrätts-auskultanten Fernbom. Biträdd af en magister Söderberg, hade han skrifvit en politisk saga, kallad *Djurens regering* [1]), hvilken begabbade Sverges då varande statsskick. Den blef läst och gillad af både Dalin och Adolf Fredrik samt i hemlighet tryckt och vid riksdagen utspridd. För att göra dess innehåll än mera kändt, ville man t. o. m. införa den i hofpartiets språkrör, de *Lärda*

---

[1]) En bearbetning af den bekanta holländska dikten Reinicke Fuchs.

Tidningarna. Sjelf kom Fernbom till en viss grad in i Adolf Fredriks förtroende och fick på garderob-vägen föra till honom sådana riksdags-bönder, som skulle ytterligare och personligen bearbetas. En annan handtlangare var en bataljons-predikant vid Westerbottens regemente vid namn Forbus, hvilken stundom med biträde af en hoflakej Ljung sökte hetsa bönderna mot rådet och mot Olof Håkansson, hvilken Forbus rådde dem att jemnte sekreteraren kasta ut genom fönstret. En tredje var en kapten Hästsko, hvilken på riddarhuset försvarade hofpartiet och sökte dess emellan uppvigla riksdags-bönderna, i synnerhet dem från Finnland. Den fjerde var en lifdrabant vid namn Silfverhielm. Denne hade tagit penningar först från frihets-partiet genom Fredrik Gyllenborg, och sedermera likaså från hofpartiet genom Erik Wrangel. Han blef slutligen en af denne sednares verksammaste handtlangare och utdelade mutor jemnte eggande föreställningar öfver allt, men i synnerhet åt bönderna. Dessa hade han ofta till ett antal af 20 till 30 församlade hos sig eller på källare, då han välfägnade och tillika uppmuntrade dem, bland annat med försäkran derom, att hofvet väntade 60,000 man utländska troppar till hjelp. En femte, kapten Börje Filip Skeckta, bekant sedan riksdagen 1746, hade för sina åt det unga hofvet då gjorda tjenster blifvit belönad med stjernan af den sedermera stiftade kongl. svärds-orden [1]), och framgick också nu på samma bana och med om möjligt ökad ifver, talade med riksdags-bönderna om den höga nåd, han åtnjöt hos Adolf Fredrik, om denne konungs stora dygder, om rådets och Olof Håkanssons brottsliga afsigter, om snart förestående stora förändringar, så stora, att *Stockholms rännstenar skulle sköljas af blod,* allt detta i rigtning att reta bönderna till uppror. En sjette och

---

[1]) Härmed rättas den uppgift, som förefinnes i 37 del. s. 211.

kanske den verksammaste var hofmästaren för de kungliga pagerna, Severin Breda, hvilken 1747 var ståndets kanslist och sedan den tiden personligen bekant med några dess medlemmar. Han började nu att dels ensam, dels i sällskap med Jan Persson och Borath samla än på ena, än på andra källaren hopar af riksdags-bönder och med allehanda skäl och föreställningar och med allehanda mutor af välfägnad och penningar värfva dem för hofvets afsigter. De högste ledarne, Brahe och Horn, läto genom dessa och andra underordnade personer utdela mycket penningar, hvarjemnte den förre varnade bönderna för den aristokrati, hvilken rådet, sade han, ville införa. Att hofvet deltog i stämplingarna, t. o. m. förnämligast ledde dem, kunde ej för skarpsyntare ögon döljas; ty allt för ofta sågos hoflakejer springa mellan riksdags-bönderna. Bland de personer, som mest sökte upphetsa sinnesstämningen, hörde ock de flesta till konungens omgifning, t. ex. hofmarskalken Horn, de kungliga pagernas två hofmästare Ichsell och Breda, page-fäktmästaren Borath, lifdrabanten Silfverhielm jemnte flere andra, hvilka vi dock till följe af deras obetydlighet hafva med tystnad förbigått. Adolf Fredrik sjelf deltog t. o. m. personligen och ofta nog i rörelsen. Icke en utan många gånger blefvo riksdags-bönder [1]), t. ex. en Erik Persson, Lars Larsson, Erik Johansson och många andra genom garderob-vägen till honom införda, stundom af Fernbom, stundom af någon förtrogen hoflakej och detta icke blott enskilda personer, utan stundom flere tillsammans. Dessa blefvo då undfägnade med vin och vänskapsbetygelser och i mer eller mindre tydliga ordalag uppmanade att understödja konungens framställda önskningar. Man

---

[1]) Mångfaldiga bevis härom förekomma i de tryckta domarna öfver deltagarne i bonde-upploppet; och än mer i de ransakningsprotokoll, som fördes i Riksens Ständers Kommissjon.

har många berättelser om sådana uppträden. Man såg bönder komma ut från konungens rum, gråtande öfver det sätt, hvarpå de trodde honom hafva blifvit bemött; och vid ett sådant tillfälle utbrast Lars Larsson i svordomar öfver dem, som kunde misshandla en så god och mild herre; och en annan gång hördes han säga: *år 1743 räddade hans majestät Sverge, men får nu derför uppbära en sådan lön, som vi för ögonen se.* Riksdagsmannen Anders Olofsson från Ferglanda på Dalsland uppgifves hafva om ett sådant sitt företräde berättat, *huru konungen klappat honom på axeln, bedt honom ej mottaga penningar* [1], *lofvat åt honom och hans kamrater hederliga belöningar och åt Anders Olofsson sjelf en konungens bröstbild att bära som hederstecken; — och vidare, huru, när man anmälde några i förmaket väntande herrar, konungen undangömde Anders Olofsson med kamrater bakom några gardiner, der de dock fingo vin att under tiden läska sig med; — huru, sedan herrarna bortgått, Adolf Fredrik återkommit, klappat Anders Olofsson på axeln, kramat hans hand, bjudit honom snus ur sin dosa, lofvat honom en lista på de officerare, som voro välsinnade, och sagt, att, hvad konungen önskade, var endast tillräcklig magt att fullgöra sin pligt, utan att dervid af rådsherrarnas omröstning hindras* [2].

---

[1]) Af Fredrik Gyllenborg?

[2]) Berättelsen om detta uppträde är lemnad af tvänne vittnen, hvilka sade sig hafva hört den från Anders Olofssons egen mun. Men märkas bör, att denne nekat till åtskilliga uppgifter deri, och att bemälte vittnen, Valtinsson och Mellin, efter all anledning voro af frihets-partiet begagnade till förledande lockfåglar. Svårt är att afgöra, om ofvanstående berättelse alltigenom innehåller verklig sanning, fastän Anders Olofsson förnekade en del deraf; eller om han för att skryta med erhållna hedersbevisningar hade sjelf tilldiktat ett och annat, som han sedermera nödgades återtaga; eller om vittnena sjelfva gjort vid hans berättelse några tillägg, som de trodde skulle falla sina partiherrar i smaken. Det hela af berättelsen öfverensstämmer dock med flere andra

Vid ett sådant besök på slottet förklarade Erik Johansson från Munktorp sin tacksamhet för konungens nåd *att, såsom nu skedde, mottaga sina fattiga undersåter*. Adolf Fredrik svarade, *att han aldrig vägrade någon tillträde, utan var tvärtom glad öfver besök af bonde-ståndets medlemmar*. Han frågade tillika, *hvad Erik Johansson tyckte om konungens och rådets skriftvexlingar*. — *Illa*, svarade riksdagsmannen, hvarpå Adolf Fredrik utbrast: *ja, Gud hjelpe mig!*

Dessa bearbetningar voro visst icke okända för frihets-partiets ledare, ehuru man på länge icke hade om enskildheterna så nära kunskap, att någon laglig anklagelse kunde derpå grundas. Partiet sökte dock på allehanda sätt trygga sin ställning och förbereda sin seger. Det utdelade genom Fredrik Gyllenborg stora summor fransyska penningar. Det underhöll en serskild af Hemliga Utskottet lönad polis, så att Fersen beständigt visste, hvar Erik Wrangel föregående dygnet varit, och kunde gissa, till hvad han förehaft. Det är dessutom väl icke bevisadt, dock ganska sannolikt, att frihets-partiets ledare hade i sin sold åtskilliga personer, en hof-auditör Valtinson, en löjtnant Bagge, en kapellmästare Brandt, en slussskrifvare Mellin, somliga säga ock kyrkoherden Rutström, hvilka med slösande välfägnad eller låtsad vänskap lockade ur några oförsigtigare personer, serdeles riksdags-bönder, de förtroenden, som dessa genom hofpartiets utliggare erhållit. Ofvannämnde mutor [1]), de tre högre ståndens exempel och den

---

likartade uppgifter, hvilka, ehuru icke i sådant sammanhang, dock i spridda drag förekomma bland bekännelserna i riksens ständers kommissjons protokoll. Många dylika enskildheter, som der påträffas, hafva icke blifvit intagna i riksens ständers kommissjons tryckta domar. Det tyckes, som man vid handlingarnas offentliggörande ofta med flit uteslutit sådana uppgifter, som kunnat till vådlig höjd upphetsa allmänhetens förbittring mot konungen personligen.

[1]) Lars Larsson från Wermland har under sin rymning till

tydliga lagenligheten i rådets påståenden, dessa förenade omständigheter verkade och måste verka äfven på bönderna. Inom deras stånd hördes väl något knot; men i Stora Sekreta Deputation, hvarest, heter det, stundom 50 bönder sutto, röstade en hvar bland dem för rådet och mot konungen, och detta med nästan större ifver än deputationens öfriga medlemmar. När d. 28 Nov. de tre andra ståndens förslag om skrifvelse till konungen blef af Olof Håkansson i bondeståndet föredraget, mente Erik Persson, att man nu som förut borde hålla sig vid preste-ståndets första och lindrigaste ordalag, och några begärde omröstning. Men deremot talade Jakob Larsson från Wermland och Josef Hansson m. fl. Det anmärktes ock, att genom de andra tre ståndens enhälliga beslut var saken redan i alla fall afgjord, hvartill kom den omständigheten, att sjelfva den nu omtvistade frågan var en sådan obetydlighet som den, huruvida orden: *rikets vådliga belägenhet,* skulle i skrifvelsen till konungen inryckas eller ej. När alltså Olof Håkansson framställde proposition om antagande af de tre ståndens föreslagna skrifvelse, svarade bönderna med ett så öfvervägande antal *ja!* att ingen omröstning anställdes, och åt två af borgare-ståndet ditskickade herrar gafs med böndernas nu ånyo aflåtna bifall skriftligt intyg om detta ståndets fattade beslut [1]). I följe häraf kom man öfverens om, att dagen derpå eller d. 29 Nov. kl. ¾ till elfva f. m. [2]), den timme Adolf Fredrik sjelf utsatt, skulle alla fyra talmännen, åtföljda af en stark deputation hvar från sitt stånd, samlas på riddarhuset och derifrån begifva sig upp till slottet för att i rådkammaren

Norrge sagt, att Olof Håkansson mutat 24 bönder att öfvergå från hof- till frihets-partiet.

[1]) Lovisa Ulrika har sagt, att protokollet härom var förfalskadt (Fersen 2. 238). Andra påstå, att omröstning begärdes, men ej beviljades.

[2]) Lovisa Ulrika säger kl. 8. Fersens skrifter 2. 238.

formligen åt Adolf Fredrik öfverantvarda besagde skrifvelse.

Hofvets försök att medelst en laglig rättegång, ett formligt vädjande till ständerna, genomdrifva sina anspråk hade således misslyckats öfverallt och äfven hos bönderna. Ännu gaf dock partiet icke allt hopp förloradt, utan ämnade på ett eller annat sätt förmå sistnämnde stånd att d. 29 Nov. på morgonen upprifva sitt aftonen förut fattade beslut och således hindra framlemnandet af den vigtiga, men för konungen obehagliga skrifvelsen. För detta ändamål började man arbeta redan aftonen d. 28. Många bönder och bland andra Lars Larsson från Wermland blefvo införda till konungen och kommo ut derifrån, den ene efter den andre, några med tårfyllda ögon, hvarefter de blefvo fägnade med vin på stället och med vinbuteljer i fickan. Några bland dem hade klagat på deras talman Olof Håkansson och på deras sekreterare Palén och sagt, *att bönderna tänkt på att kasta ut dem*; hvarpå Adolf Fredrik svarade: *sådant är farligt, och jag kan ej råda dertill; men nog hafven i orsak, då de uppföra sig så samvetslöst. Jag måste med grämelse se, huru lag och förordningar brytas*; hvarvid han med hopknäppta händer och tårar i ögonen utbrast: *Gud hjelpe mig!* Erik Johansson från Munktorp kom äfven samma qväll till konungen och omtalade, huru de flesta bönderna visserligen *ogillade rådet; men att Olof Håkansson och Palén hindrade all omröstning.* Adolf Fredrik svarade: *Jaja! det vore bäst göra er af med dem och skaffa er ärligt folk i stället.* Erik Johansson sade sig icke veta, hur sådant skulle låta sig göra, men Adolf Fredrik svarade: *när de brutit mot lag, kunnen i häfva ut dem*, med hvilket besked Erik Johansson aflägsnade sig. Under den påföljande natten blef en mängd bönder af Breda ymnigt förplägad. Huru dervid tillgick, och hvad tal derunder fördes, är okändt, men kan

lätt gissas, och likaså hvarifrån alla dessa tillställningar och använda medel ursprungligen kommo [1]). Erik Wrangel var den verksamme fast mindre synlige ledaren. Rörande hans eller partiets plan för det hela känner man blott lösa, obevisade rykten, t. ex. att han till böndernas understöd och till statshvälfningens genomförande värfvat 300 artillerister och 300 personer ur hufvudstadens lösa befolkning; att denna svärm skulle f. m. d. 29 Nov. infinna sig utanför bonde-ståndets samlingsrum; att, om Fersen komme dit för att stäfja upploppet, skulle en bland riksdags-bönderna kasta honom, såsom en på stället obehörig person, ut genom dörren; — att då Fersens följeslagare troligen gjorde motstånd, skulle Wrangels utanför stående manskap draga sina värjor samt understödja de missnöjda bönderna och gifva riksdagen en annan vändning [2]), och att man skulle derefter utlysa en ny till Örebro eller Norrköping, och der skaffa konungen mera magt, o. s. v. De frihets-partiets ledare, som borde på ett eller annat sätt undanrödjas, voro, sade man, riksråden Höpken, Palmstierna, Tessin och Wrede, samt generalerna Fersen och Lantingshausen, öfverste Hamilton och borgmästaren Kierman. Enligt en annan uppgift [3]) var planen den, att bönderna skulle kasta Olof Håkansson och sekreteraren Palén ut genom fönstret, förklara Stora Sekreta Deputationens betänkande ogilltigt, välja sig en annan talman och en annan sekreterare, och sedan gå mangrannt och beledsagade af lösa folkhopar upp till konungen, begära

---

[1]) Lovisa Ulrika har skrifvit, att hofvet hade »*om denna anledningen* (böndernas uppretande) *alldeles ingen kunskap, och Brahe och de öfriga cheferna af Mössorna nekade alla för någon kunskap härom.*» Att Adolf Fredrik hade andel i tillställningen, derom nämner hon icke ett ord. Fersens skrifter 2. 239.

[2]) Enligt en af preussiska ministern Solms uppsatt berättelse om riksdagen 1755 och 1756, befintlig i preussiska stats-arkivet.

[3]) Fersens skrifter 2. 73, 74.

hans skydd och förklara, *att han allena och ingen annan skulle regera.*

Vi hafva sett förberedelserna till utbrottet och gissningarna om planen; nu till verkligheterna, till utförandet! Morgonen d. 29 Nov. samlades i vanliga öfverläggnings-rummet ståndets medlemmar och i förstugor och trappor derutanför en mängd personer af olika klasser, äfven officerare och adel. De bönder, som deltagit i nattens gästabud, voro väl icke rusiga, men mycket upphetsade, och alla väntade med oro utbrottet af den förutsedda striden. Olof Håkansson anmälde för ståndet, att enligt talmännens öfverenskommelse skulle nu till konungen afgå den ständernas beskickning, som borde framlemna deras dagen förut godkända gemensamma skrifvelse, och han uppmanade ståndet att dertill sjelft välja 12 deputerade, eller att låta som vanligt talmannen föreslå personerna dertill. Lars Larsson, stående i främsta bänken, svarade då med hög röst: *det skall icke ske; det skall icke ske! vi skola först votera derom;* hvari Erik Persson instämde under mycket buller af deras anhängare, hvilka också framrusade från sina bänkar. Olof Håkansson påminte om, att saken redan var afgjord, och att de andra ståndens ombud väntade på bonde-ståndets, hvarföre dessa genast borde väljas och afskickas. Men deremot började Lars Larsson omigen ropa: *det skall icke ske! inga deputerade skola väljas eller afgå, utan vi skola först votera om saken, och vi skola visa, att vi äro folk och icke fä!* och häruti instämde under mycket buller Erik Persson, Erik Månsson, Erik Johansson m. fl. Man begärde, att som ledning för sitt beslut höra gårdagens protokoll; men sekreteraren svarade, att det för tidens korthet ännu icke hunnit renskrifvas. De oroliga, misstänkande eller låtsande misstänka någon oärlighet, vidhöllo dock sitt påstående, och med mycken envishet. Sekreteraren lät derför notarien uppläsa utkastet, memo-

rial-protokollet; men när han nödgades dervid ur minnet tillägga, hvad under gårdagens brådska icke hunnit utskrifvas, ropade några, att han läste utantill, och att protokollet vore origtigt, vore ogilltigt, och man tog sig också häraf anledning att fordra ny öfverläggning. Understödd af några sina anhängare, föreställde Olof Håkansson, huru orätt det var *att spilla tiden med dylika oordentligheter och onödigheter*; men Lars Larsson, ehuru uppmanad till foglighet, förifrade sig mer och mer, hoppade upp och ned på golfvet och upprepade under beständiga svordomar: *jag gifver mig icke, förr än vi få häfva ut talmannen, den skälmen, och likaså sekreteraren!* hvarefter bullret ständigt ökades. Nu kom från riddarhuset bud, att de tre andra stånden väntade på bönderna. Sekreteraren ville gå ut och gifva svar, men möttes på gången af Lars Larsson, som sade: *sekreteraren får icke gå bort, utan skall stanna och göra sin syssla; en bonde skall gå i stället,* hvarpå han sjelf gick ut, men kom straxt tillbaka. Under tiden fortfor det häftiga oväsendet. Erik Persson utbröt i svordomar och häftiga beskyllningar mot talmannen och mot sekreteraren och kallade dem *skälmar,* och ropade bland annat till den förstnämnde: *konungen klagar och vi klaga, att ingen af oss får rätt, och dertill är du skulden; men nu skall du häfvas ut, du och likaså sekreteraren,* hvarunder Erik Persson hoppade upp och ned, slog med käppen i skranket samt knäppte med fingrarna upp i vädret, vid hvilket tecken bullret mycket ökades, och Erik Månsson ropade till talmannen: *jag har en gång måst för din skull gå ut ur ståndet; nu, din skälm, är det du, som skall ut,* hvari många instämde. Talmannen och sekreteraren, understödda också de af flere ståndets medlemmar, sökte omigen lugna de oroliga, men fåfängt, och de öfverenskomna våldsamheterna tycktes nu vilja utbryta. Erik Johansson, i spetsen för några sina

vänner, anföll sekreteraren, fattade honom om lifvet och hotade kasta honom ut; men Palén lyckades komma lös och ställde sig med ryggen mot en vägg, der han sökte med dragen värja försvara sig. Några bland de angripande ropade ock: *låt bli honom så länge! vi skola först häfva ut talmannen, och sedan får sektern följa efter.* Hufvudanfallet rigtades derpå mot den förstnämnde. Lars Larsson rusade fram till talmansbordet och stötte honom ett par gånger för bröstet, så att han föll baklänges ned på sin stol. Erik Persson slog honom på kindbenet, grep honom i håret och ville rycka från honom talmansklubban. De sammansvurne skriade högt och trotsigt och ropade till sina ståndsbröder af andra partiet: *de, som i går voro så ifriga med att säga ja! töras de också nu komma hit och försvara sin talman?* Några personer af båda partierna gingo ut för att slippa bevittna eller deltaga i det våldsamma uppträdet. Men flere bland frihets-partiets bönder framträngde och ställde sig till försvar framför Olof Håkansson, och nu tycktes det ordna sig till ett verkligt slagsmål. Men då började Josef Hansson att med hög röst sjunga den allmänt kända psalmversen:

Vår fiende ifrån oss drif,
Och Du med friden när oss blif!
Ledsaga oss i alla stund!
Att vi må undfly djefvulens fund [1]).

På ögonblicket tystnade oväsendet, och alla instämde i sången. Knappt var den likväl slutad, förr än talmannen fordrade upprättelse, och oväsendet åter började med ett buller och ett skrik, som bådade allvarsamma strider, hvilkas utgång syntes ganska

---

[1]) Gamla Psalmboken N:o 180, v. 5. Några säga att han sjöng äfven de två följande verserna.

oviss; men just då inträdde i rummet Axel Fersen, åtföljd af deputerade från de tre andra stånden.

På sagd timme hade nämligen 24 adelsmän, 12 prester och 12 borgare, anförda af sina talmän, samlats på riddarhuset; men bönderna dröjde. Fersen lät fråga efter orsaken, men budet kom tillbaka utan svar och med den underrättelse, att nyckeln till böndernas samlingsrum varit urtagen, och att inifrån hördes mycket gny och oväsen, och att utanför voro trappor och förstuga fyllda af allahanda folk. Fersen skickade genast ett annat bud, som kom in i bonde-ståndets kanslirum och der fick tala med Otto Olofsson, hvarpå dessa följdes åt till de på riddarhuset samlade deputerade. Här berättade Otto Olofsson, att man med penningar och dryckesvaror mutat halfva [1]) bonde-ståndet, och att de sålunda förledda ropade, det konungen skulle regera; och att de ville mörda eller åtminstone genom fönstret utkasta talmannen och sekreteraren, och att ståndets olika partier voro inbegripna i handgemäng och att han derföre bad om hjelp. De andra talmännen blefvo härvid något tvehågsna och tänkte på att inhemta råd hvar hos sitt stånd; men Fersen ansåg hvarje dröjsmål farligt och ville, att alla talmännen skulle genast gå till bönderna, åtföljda af en eller två ur hvart stånd och af några officerare från riddarhuset. Erkebiskop Henrik Benzelius vägrade dock; *han vore för gammal, och strid hörde ej heller till hans ämbete.* Men biskop Halenius åtog sig uppdraget, hvarpå han jemnte Kierman, båda åtföljda af två sina ståndsbröder, liksom Fersen af åtta adelsmän, begåfvo sig till bonde-ståndet. Vid annalkandet till dettas samlingsrum hördes bullret derinifrån redan ute på gatan, hvarjemnte trappor, förstuga och förmak funnos, som nämndt är, fulla af alla slags menniskor, dock mest hörande till hof-

---

[1]) Enligt andra voro de oroliga blott 16 eller 20 personer.

partiet. Men Fersen tillsade detta sällskap, att de icke hade någonting der att göra, hvarpå han befallde vaktmästarne köra dem ut och stänga den yttre porten, hvilket ock mot förmodan lät sig göra. Derpå befallde han öppna dörren till böndernas samlingsrum och inträdde dit, beledsagad af sina följeslagare. Ohygglig var den anblick, der mötte; oordning och knytnäfvestrid, rifna hår och blodiga ansigten, talmansbordet kullkastadt, talmannen dragen utefter golfvet till ett fönster, och sekreteraren, stående bakom ett bord och med värjan i hand försvarande sig. Fersens och hans följeslagares inträde verkade någon bestörtning, och han iakttog detta ögonblick af uppmärksamhet och ropade med stark stämma: *tyst! eller skall tusan djeflar ta' er!* och det blef tyst. Derpå befallde han en hvar intaga sin vanliga plats, och de lydde. Derpå frågade han om orsaken till larmet, hvarpå Olof Håkansson uppgaf Lars Larsson hafva varit förnämsta upphofsmannen. Derpå frågade Fersen ytterligare, om ej ståndet dagen förut bifallit ständernas skrifvelse och dess framlemnande till konungen, hvartill de jakade. Då höll han en skarp straffpredikan *om oanständigheten och olagligheten i de motspänstigas uppförande och bad dem besinna, att icke ens ett helt stånd, än mindre en del deraf, egde rättighet att motsätta sig, hvad de tre andra stånden beslutat, hvarjemnte han försäkrade, att Lars Larsson och dennes medhållare kunde bereda sig på allvarsam efterräkning.* Slutligen tillsade han talmannen och ståndets deputerade att framträda och följa med honom till riddarhuset, och de lydde. Då han lemnade rummet, upplöstes äfven bonde-ståndets sammanträde, och dess medlemmar skingrade sig [1]).

---

[1]) Enligt en annan uppgift upplöstes sammanträdet först vid Olof Håkanssons återkomst från rådet.

På bestämd timme hade Adolf Fredrik infunnit sig i rådkammaren för att mottaga ständernas ofta nämnda skrifvelse, och man ville finna, att hans uppsyn var mer glad, än man vid ett sådant tillfälle kunnat vänta. När beskickningen dröjde, yttrade rådsherrarna någon otålighet och anmärkte det opassande i, att undersåtarne sålunda läto sin konung vänta; men Adolf Fredrik smålog och sade: *riksens ständer torde hafva fått något oförmodadt hinder, så att deras deputerade måhända uteblifva.* Men när ändtligen vakten ropade i gevär och beskickningen syntes genom fönstret, bleknade konungen och blef synbarligen modfälld [1]). Deputationen inträdde. Fersen höll nu följande tal. *Stormägtigste, allernådigste konung! Riksens ständer hafva med en vid alla tillfällen ådagalaggd vördnad för eders majestäts dyra person och med sorgfällig ömhet om eders maj:ts höghet och rikets välgång vårdat det vigtiga uppdrag, som eders kongl. maj:ts nådiga skrifvelse samt herrar riksens råds memorial och påminnelser rörande grundlagarna hafva laggt under deras ögon. Riksens ständers öfverläggningar hafva hvilat på de grunder, på hvilka lagstiftande ständer och trogne undersåtare alltid böra bygga sina göromål; och deras förenade beslut, som denna riksens ständers deputation har den nåden att till eders kongl. maj:t härmedelst i all underdånighet frambära, tager sin styrka af den lag, som förbinder riksens ständer och hvar redlig undersåtare till lydnad och trohet mot eders kongl. maj:t och fäderneslandet. Riksens ständer innesluta sig underdånigst uti eders kongl. maj:ts nåd och höga ynnest,* hvarpå han framlemnade skrifvelsen. Adolf

[1]) Berättelsen sidd. 143—146 om dessa uppträden kommer förnämligast från Axel Fersen sjelf, se hans skrifter 2. 70—73; men den vederlägges icke af någon annan källa.

Fredriks svar uttalades med så låg röst, att man deraf icke fattade någonting mer, än att han lofvade skriftligt besked. Från rådkammaren återvände talmännen hvar till sitt stånd och redogjorde för den märkliga tilldragelsen. Erik Wrangel med vänner angrep då Fersen och ville ställa honom till ansvar, såsom den der gjort intrång i det dock fullmyndiga bonde-ståndets rum och rättigheter. Men Fersen svarade skarpt och åberopade sin landtmarskalkspligt att motstå stämplingar och oordningar och att hindra hvarje våldsamhet, och flertalet gillade och berömde hans uppförande. Sjelfva saken, böndernas upplopp, blef hänvisad till Hemliga Utskottets behandling [1]).

UPPLOPPETS BESTRAFFANDE.

Till ransakning och afdömande af detta uppträde föreslog man nedsättandet af en ständernas kommissjon. Den sedan 1747 års riksdag kände borgmästaren Boberg jemnte några andra ville visserligen hänvisa målet till vanlig domstol; men i synnerhet ofrälse-stånden voro mycket uppbragta öfver de tillställda oordningarna och ifrade för en kommissjon [2]), hvilket också hade stöd af gällande riksdags-ordning [3]). En sådan domstol blef ock genast eller d. 1 Dec. nedsatt och till dess ledamöter valdes af adeln 8 personer och deribland Henrik Wrede, Stockenström och Lorentz Creutz; af pre-

---

[1]) Protok. i rådet, på riddarhuset, i preste- och borgare-stånden, i Hemliga Utskottet och i ständernas kommissjon, jemnte danska och preuss. min. bref, i synnerhet preussiska sändebudet Solms relation om riksdagen 1755—1756. Se äfven motiveringen i de tryckta domarna öfver de personer, som varit i upploppet inblandade. Att för hvarje uppgift anföra dess källa, skulle föranleda ofta en citation för hvarje rad.

[2]) Danska min. br. d. 16 Dec. 1755.

[3]) § 13.

sterna 4 och deribland biskop Halenius, kyrkoherden Rogberg och professor Gadolin; af borgare-ståndet 4 och deribland de som riksdagsmän utmärkta herrarna Schauw och Renhorn, och af bonde-ståndet 4 och deribland frihets-mannen Jakob Larsson från Wisnums härad i Wermland. Ordförande blef Wrede, åklagare Renhorn och sekreterare en Svante Myrin. Bland adelns åtta medlemmar voro sex kända för juridisk bildning och erfarenhet, likaså borgare-ståndets alla fyra ombud, hvilka voro borgmästare, likaså sekreteraren, hvilken var krigs-fiskal. Kommissjonens första protokoll är af d. 9 Dec. 1755, hvarefter man började anställa förhör med de brottsliga, bland hvilka flere, t. ex. Erik Persson och Erik Johansson redan voro inmanade i häkte.

Några bland de mest brottsliga och mest vigtiga personerna lyckades dock rymma undan från rättegången. Lars Larsson hade blifvit uppskrämd genom Fersens hotelser och upploppets olyckliga utgång. Redan samma qväll kom han upp till Adolf Fredrik, kastade sig för dennes fötter, beskref den olyckliga belägenhet, hvari han genom nit och tillgifvenhet för konungahuset hade råkat, och bad på det enträgnaste om beskydd. Konungen tillkallade Horn, som ålades hjelpa mannen undan [1]). Denne gömdes då någon tid först hos Erik Wrangel och sedan på Ulriksdal, hvarifrån han slutligen af de båda hofmarskalkarna Horn och Rålamb hjelptes på flykten, så att han lyckades öfver Wermland undkomma till Norrge. Svenska regeringen begärde,

[1]) Lovisa Ulrika har i sina anteckningar för efterverlden skrifvit: *ehuru hofvet med all sanning och öfvertygelse fann sig för ingen del hafva härtill* (till Lars Larssons olycka) *coopererat, och saken fastmer utan dess ringaste vetskap för sig gått, var dock hans majestäts hjerta lätt rördt till medlidande med denna arma menniskan, och marskalk Horn fick 50 dukater dels att skaffa honom bort, dels till subsistence för honom.* Fersens skrifter 2. 240. På ett annat ställe, sid. 244, säger hon likaså, *att hofvet sannfärdeligen ingen del hade i sjelfva bondlarmet.*

att han skulle utlemnas; men Adolf Fredrik lät i hemlighet säga danska sändebudet i Stockholm, *att Lars Larsson förföljdes blott af partihat, och att danska regeringen icke borde genom hans utlemnande oroa Adolf Fredrik och hjelpa till att förtrycka oskulden* [1]. Lars Larsson tyckes dock hafva till yttermera säkerhet rymt undan till Hamburg. Hans sednare öden äro oss obekanta.

En annan person, som likaledes undandrog sig häkte och rättegång, var page-hofmästaren Breda, hvilken också rymde till Norrge, hvarest han genom hofmarskalken Rålamb erhöll penninge-understöd och tillika deltog i de stämplingar, som der sedermera af Wrangel bedrefvos. Han sände ock till Sverge en försvarsskrift, i hvilken han omtalade sitt goda samvete, och *huru hans oskuld borde som ett hälleberg stå inför domstolens ögon, så framt nämligen denna ville se sanningen.* Han åtföljde sedermera Wrangel till Tyskland och till för oss okända öden.

Wrangel sjelf var näst Lovisa Ulrika det förnämsta upphofvet till all denna oro. Men han hade ställt så slugt till, att han icke på länge kunde personligen angripas. Sak samma med hans förnämsta handtlangare, lifdrabanten Silfverhielm. Men en af denne uppeggad riksdags-bonde, en vestgöte, hade vid något tillfälle farit ut mot rådet och statsförfattningen så häftigt och oförsigtigt, att han sjelf och till följe af hans angifvelse äfven Silfverhielm blef häktad. Den sistnämnde kunde blifva en för hufvudmannen sjelf ganska farlig angifvare. Wrangel beslöt fördenskull att om möjligt hjelpa honom ur fängelset, och lyckades deri med tillhjelp af Christiernin och Escolin, ett par för sådant ändamål mutade under-officerare vid gardet. Men ehuru Silfverhielm lyckats utkomma ur fängelset, blef han

---

[1]) Danska min. br. d. 16 Jan. 1756.

dock efter några dagar ertappad och omigen häktad. Tillika förspordes, att en annan Wrangels och Brahes handtlangare, löjtnant Gardemein, inlemnat eller ämnade till kommissjonen inlemna några Erik Wrangels bref, som voro af betänkligt innehåll. Denne fann nu för godt att hålla sig undan, så att han ej kunde af domstolens stämningsbud anträffas. Man trummade efter honom; men han låg gömd, som man säger, inom sjelfva hofkretsen. Slutligen fann han dock enligt Fersens råd vara klokast att rymma, och lyckades verkligen undkomma, tagande också han vägen till Norrge. Här var han hela våren 1756 sysselsatt med hvarjehanda stämplingar för att till uppror locka folket i Sverges vestra gränsorter, hvarom mera framdeles. Men sedan äfven dessa försök misslyckats, flydde han till Tyskland och lefde någon tid i Stade samt åtnjöt af Lovisa Ulrika ett årligt underhåll af 1,000 eller 1,200 ecus; men dog 1760 af blodstörtning.

Äfven om kapten Skeckta må några ord sägas. Han hade också nu varit en bland hofpartiets handtlangare och från Adolf Fredrik sjelf fått mottaga vapen, förmodligen ämnade till utdelning [1]). Efter bond-upploppets qväfvande d. 29 Nov. och utan att genom dess misslyckande afskräckas, företog han sig att anklaga Olof Håkansson, såsom den der brutit mot rikets lagar och mot bonde-ståndets rättigheter. Men Olof Håkansson blef af sitt eget stånd tagen i försvar, och Skeckta visade mer och mer och i synnerhet under rättegången ett oförstånd och en oregerlighet, som gränsade till sinnesrubbning, hvadan han ock blef som mindre vetande qvarhållen i fängsligt förvar.

Att ingå i närmare beskrifning om förhållandet med de många personer, som i anledning af detta mål blefvo hörda och dömda, det tillåter ej tiden.

---

[1]) Ständernas Kommiss. prot. d. 22 Juni och 2 Juli 1756.

Efter olika grader af brottslighet blef deras slutliga öde antingen landsflykt, fängelse, böter eller afsättning. Några dömdes väl från lifvet, men sluppo undan med lindrigare straff.

Om det sätt, hvarpå rättegången fördes, voro omdömena olika. Hofpartiets anhängare, t. ex. Rudbeck och Erik Wrangel, så länge denne vågade visa sig på riddarhuset, påstodo, att man var alltför sträng. Andra höllo ett slags medelväg, och preussiska sändebudet skref, att kommissjonen leddes dels af hämnd, dels af frihetskärlek. Oss veterligen har den ingen gång brutit mot de lagliga formerna.

Förhören och de dervid afgifna bekännelserna bragte i dagen en mängd förhållanden, som voro högst menliga för konungaparet. Det sätt, hvarpå hofpartiet sökte undanhålla kunskapen härom, och utsprida helt andra åsigter, har sin märkvärdighet. Inför Hemliga Utskottet anmälde biskop Troilius, att man i landsorterna kringspridde åtskilliga falska föreställningar om regeringssättet m. m. och andra utskottets medlemmar befarade, *att man till folkets uppretande torde kringsända endast konungens rättegångsskrifter och dessa kanske förfalskade, men deremot undandölja rådets och ständernas svar* [1]), *hvilket allt kunde medföra svåra följder.* De mente derföre, *att man till allmänhetens upplysning om rätta förhållandet borde trycka och utdela alla dessa skrifter, både den ena och andra sidans.* Hofpartiets talman, Ungern Sternberg, sade då: *man vet, hvilken uppfattning hos allmänheten finnes och länge lärer bibehållas; nämligen, att konungen är allena magtegande. Man vet likaledes, att allmänheten fruktar för aristokrati eller herrevälde. Skulle nu folket af ständernas tryckta och kringspridda svar få veta, att konungen beror af rådets flertal,*

---

[1]) Alldeles så, som man 1778 gjorde med hänsyn till utländningen, se sid. 122, not. 3.

så torde det väcka missnöje[1]). Detta yttrande kunde iklädas skepnaden af ett frihets-partiets sluga bemödande att för en konungsk allmänhet dölja konungens beroende af rådet; och i sådan anda har det äfven och ofta blifvit åberopadt. I sjelfva verket var det dock ett hofpartiets, Ungern Sternbergs, försök att hindra frihetsmännen från att gifva allmänheten fullständig kännedom af saken och af olagligheten i hofpartiets åtgerder och anspråk, en kännedom, som skulle än mer aflägsna sinnena från konungahuset. Men Kierman och Troilius m. fl. yrkade lifligt på bemälte skrifters tryckning, och deras åsigt segrade i utskottet. I stånden voro presterna mot, men de andra tre för tryckningen, och några bönder ville t. o. m. att skrifterna skulle utgifvas äfven på finska. Det skedde ej; men på svenska och under titteln: *Handlingar om grundlagarnas verkställighet, på ständernas befallning tryckta,* utkommo såväl Adolf Fredriks ingifna rättegångs-skrifter som rådets och ständernas svar, och med hvad verkan på tänkesättet är lätt att förstå. Frihets-partiet hade kunnat tillgripa än svårare åtgerder; nämligen att trycka och kringsprida de anklagades många berättelser om, huru konungen dels sjelf, dels genom andra varit den, som lockat och eggat många riksdags-bönder till upploppet, och sådant i skarpaste motsats till den ed, han svurit. Detta medel tillgreps dock ej. Och sedermera, och när efter frihets-partiets fullständiga seger domarna trycktes, ansåg man all fara förbi, och ville ej ytterligare nedsätta konungamagten eller såra konungen. Ur dessa domar uteslöt man ock flere just sådana vittnesmål, och när de någon gång måste inryckas, framställdes de stundom som de anklagades sanningslösa och samvetslösa försök att minska egen brottslighet genom att på konungen kasta en del af

---

[1]) Heml. Utskott. prot. d. 15 Dec. 1755.

ansvaret, och de blefvo fördenskull bestraffade såsom förbrytelser, icke blott mot den besvurna statsförfattningen, utan ock mot det sålunda beljugna majestätet [1]).

SEXTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

HOFPARTIETS UNDER VINTERN 1756 VIDTAGNA FÖRBEREDELSER TILL EN VÅLDSAM STATSHVÄLFNING.

LOVISA ULRIKAS UPPFATTNING AF FÖRHÅLLANDET.

Hofpartiets försök att på laglig väg, d. v. s. medelst ständernas medgifvande genomdrifva konungamagtens utvidgning, hade, såsom berättadt är, alldeles misslyckats; ty den jemnförelsevis största delen af svenska folkets riksdags-ombud uppträdde med mycken beslutsamhet och kraft till försvar för det fria statsskicket. Nu uppstod således för hofvet den frågan: skall man hädanefter afstå från alla dylika bemödanden och åtnöjas med den magt, gällande författning medgifver? — eller skall man fortfarande arbeta för de gamla önskningarnas genomdrifvande, och sedan utsigterna till seger på laglig väg numera försvunnit, söka vinna den genom en öfverraskande och våldsam statshvälfning?

Mot sednare förslaget talade, utom dess olaglighet och sannolikt medföljande blodsbragder, äfven andra vigtiga skäl och ej minst den tämligen säkra utsigten att misslyckas. Hofpartiet hade blifvit be-

---

[1]) Danska och preuss. min. bref. — Ständernas kommiss. och preste-ståndets prot.

segradt vid valen, först till landtmarskalk och talmän, och sedan till utskotten och slutligen och på det mest förödmjukande sätt genom utslaget i den rättegång mot rådsherrarna, Adolf Fredrik fört, och allt detta med ständigt stigande röstöfvervigt till fördel för frihets-männen. Att så skulle hädanefter än mer blifva händelsen, var troligt nog; ty dels måste frihets-partiets seger locka till den sidan många tveksamma eller lycksökande riksdagsmän, dels måste allmänna tänkesättet blifva än mer uppeggadt mot konungaparet, sedan nämligen ransakningarna öfver bonduppploppet ådagalaggt, huru det var hofvet sjelft, som anstiftat detta brottsliga företag. Man kunde således hädanefter än mindre räkna på stöd af allmänna tänkesättet. På nödiga penningemedel rådde äfven stor brist. Många partiets anhängare voro fördenskull nedslagna, och detta blef t. o. m. händelsen med sjelfva Erik Brahe. Annandag jul 1755 begärde han ett hemligt samtal med Fersen, sin ungdomsvän, numera dock sin politiska motståndare. De möttes hos den sednares svåger grefve De la Gardie, och samtalet blef både långt, förtroligt och vigtigt. Brahe yttrade sitt stora bekymmer, *dels öfver de angifvelser, som inom ständernas kommissjon blifvit mot honom gjorda och öfver deras möjliga följder; dels öfver sitt förhållande till drottningen, hvilkens våldsamma planer han hvarken mägtade hejda eller ville understödja, och han bad Fersen i begge fallen om råd och hjelp.* Denne lofvade, hvad han också höll, nämligen att söka oskadliggöra de mot Brahe inkomna angifvelserna, hvilka också hittills voro i sig sjelfva af jemnförelsevis mindre vigt. Men tillika bad han Brahe besinna Adolf Fredriks svaghet, Lovisa Ulrikas obetänksamhet och förhetsningar samt hofpartiets opålitlighet och oförstånd, följaktligen ock sin egen fara, om han satte sig i spetsen för en dylik sammangaddning. Fersens slutliga råd var, att Brahe borde

genast öfvergifva både hofvet och hufvudstaden och resa till någon bland sina landtegendomar och der qvarblifva till riksmötets slut. Denne antog med tacksamhet rådet och flyttade ofördröjligen till Rydboholm, samt förklarade sig ämna der qvarstanna [1]). Så tvetydiga, att icke säga afskräckande, voro i mångas ögon hofpartiets utsigter för öppnandet af ett nytt politiskt fälttåg.

Dock icke i Lovisa Ulrikas. Hänförd af inbillningskraft, stolthet, sjelfkärlek och smicker, trodde hon sina och sitt partis förhoppningar ännu vara mycket lofvande. Enkedrottningen i Preussen hade tillsändt henne åtskilliga varningar; men Lovisa Ulrika svarade [2]), *att modern ej kunde rigtigt bedömma förhållandet; ty Lovisa Ulrika vågade ej skrifva utförligt derom. Denna gång ville hon likväl berätta, att adeln och bönderna voro för hofvet; och,* tillade hon, *de, som nu leda riksdagen, äro personer utan namn, utan förmögenhet, utan anseende* [3]). *Missnöjet i landet är så stort, att hofpartiet har i verkligheten bättre utsigter än dess vedersakare. En illa förstådd ärelystnad är visserligen ett fel, men att afstå från sina på lag grundade rättigheter är en låghet.* Hon tycktes verkligt öfvertygad om, att rättvisan var och att segern skulle blifva på hofvets sida, och hennes anhängare eller smickrare hördes påstå, att partisinnet hade hos ständerna qväft all rättskänsla och tillintetgjort all sund lagtolkning. Med denna åsigt öfverensstämde ock drottningens uppförande. Redan dagen efter bonduppploppets stillande flyttade, som nämndt

---

[1]) Berättelsen om detta uppträde är af Fersen. Se hans skrifter 2. 77, 78.

[2]) Brefvet, dat. d. 9 Jan. 1756, finnes i friherre Bondes arkiv på Eriksberg.

[3]) *Sans noms, sans bien, sans reputation.* De personer, om hvilka dessa omdömen fälldes, voro bland andra Ehrensvärd, Ekeblad, Fersen, Höpken, Scheffer, Tessin och Troilius.

är, hofvet ut till Ulriksdal och skulle der öfver vintern qvarstanna för att, som man sade, slippa ifrån de hatade ständerna; och när landtmarskalk eller rådsherrar kommo dit på uppvaktning, blefvo de af drottningen mottagna med så stötande köld, att den oroade hennes egna vänner. Fåfänga voro dock dessas föreställningar och böner. Hofmarskalken Horn och gunstlingen Ulla Düben sökte t. o. m. genom knäfall förmå henne till ändradt uppförande. *Nej!* svarade hon, *sådant vore en låghet*[1]*!* och dervid förblef hon. De snart härefter af frihetspartiet började undersökningarna om prins Gustafs uppfostran och om kronjuvelerna retade än mer, och hon förklarade inför sina förtrogna, att endast en statshvälfning kunde frälsa henne och hennes vänner.

FÖRBEREDELSER TILL STATSHVÄLFNINGEN.

Till följe af Lovisa Ulrikas ofvanbeskrifna tänkesätt, vidhöll hofpartiet också efter bonduppploppets misslyckande sina förra planer och utan att låta sig genom nämnde motgång afskräckas. Sättet, hvarpå man gick till väga, blef väl något olika; men målet och medlen voro i mycket de samma, likaså de ledande männen. Bland dessa intog Erik Wrangel, han rymde ej förr än omkring den första Mars, nu liksom förut, en mycket framstående plats, och var väl den, som under December, Januari och Februari förnämligast ledde stämplingarna. Det skedde med lika ifver och med lika djerfhet som förut. Till bevis på sitt mod och sin beslutsamhet berättade han en gång och just för sin farligaste motståndare, för Axel Fersen, att han, Wrangel, för att i alla händelser vara beredd på det yttersta, ständigt hade i fickan 100 dukater och två laddade puffertar,

[1]) Basesse.

och i stallet en sadlad häst. Ett vittne intygade, att han sagt: *det kan aldrig blifva rätt godt, innan det blifvit rätt illa förut; och allt skulle redan varit hulpet, om blott deras majestäter följt mina råd. De ville dock undgå den styggelsen att se undersåtarne vältra i blod; men nu skola de likväl af nöden blifva tvungna dertill* o. s. v.[1]). Men från allt närmare deltagande i hufvudstadens rörelser blef han snart skild, när han, som nämndt är, omkring d. 1 Mars nödgades rymma till Norrge.

Att Brahe dragit sig tillbaka och öfvergifvit riksdagen, förorsakade hos konungaparet mycken bestörtning och hos dess anhängare mycken nedslagenhet. Att förmå honom åter-inträda i sammansvärjningen blef alltså ett bland de vigtigaste föremålen för partiets bemödanden. Drottningen tillskref honom de mest nådiga och enträgna bref, men fåfängt. För samma ändamål blefvo några hofvets förnämsta anhängare utskickade, den ene efter den andre; men lika fåfängt. Då reste slutligen Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika sjelfva till Rydboholm, hvarest de, genom att på hvarjehanda sätt smickra den ärelystne och svage mannen, slutligen lyckades öfvertala honom att återvända till Stockholm och återintaga sin plats bland de sammansvurna[2]).

Detta oaktadt förblefvo hofpartiets inrikes förhoppningar ganska svaga. Lovisa Ulrika tvingades fördenskull att tänka på utrikes hjelp. Dock, till hvem skulle hon vända sig? Till Danmark? Men konungaparet hatade detta hof på grund icke blott af gammal holsteinisk stamfiendskap, utan ock af danska konungens täflan med Adolf Fredrik om svenska tronen 1743, af danska prinsessans föregifna täflan med Lovisa Ulrika om Adolf Fredriks hand

[1]) Enligt andra uppgifter fällde Wrangel dessa ord först efter rymningen till Norrge.
[2]) Fersens skrifter 2. 78.

1744, af den påtrugade danska förlofningen 1750 och af Danmarks visade benägenhet för svenska frihets-partiet, hvarföre ock Lovisa Ulrika å sin sida visade danska sändebudet i Stockholm mycken köld. Att söka hjelp af nämnde hof, det hvarken ville eller kunde hon göra.

Men England? Detta land hade dock allt sedan tvisten om Springer och Guideckens [1]) icke haft något bemyndigadt sändebud i Sverge, och ville ej heller denna gång blanda sig i dess inre angelägenheter.

Än Frankrike? Alla hos detta hof gjorda försök åren 1753—1755 hade dock misslyckats, och det så grundligt, att några nya omöjligen kunde vågas.

Än Preussen? Der regerade ju Lovisa Ulrikas egen bror? Denne drog sig likväl nu liksom alltid i dylika fall tillbaka, och han t. o. m. afrådde Lovisa Ulrika från alla våldsamma företag såsom *olagliga*, *vådliga* och äfven *obehöfliga*; ty när omständigheterna tillräckligen mognat, skulle statshvälfningen göra sig sjelf. Han bad fördenskull svenska hofvet i stillhet afbida bättre tider, och han ålade sitt sändebud i Stockholm att icke stöta något af der varande partier för hufvudet.

Än Ryssland? Detta Ryssland, som åren 1746—1750 så djerft och djupt förolämpat Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika? Detta Ryssland, hvars kejsarinna så ofta varit ett mål för Lovisa Ulrikas hånande gäckerier och bittra klander? Detta Ryssland, som städse var föremål för svenska allmänhetens brinnande hat? — Och dock! — Just detta Ryssland, denna Elisabet blef nu den enda främmande magt, till hvilken Lovisa Ulrika kunde vända sig med åtminstone någon förhoppning om hjelp, och hon beqvämade, hon förnedrade sig dertill, häldre än att afstå från sina herrsklystna planer. Redan en gång

---

[1]) 37. Se namnlistan.

förut hade hon nedlåtit sig till ett dylikt försök. Hösten 1752 hölls nämligen på Ulriksdal en öfverläggning mellan konungaparet samt herrarna N. Bielke, Stierneld, Ungern Sternberg och Erik Wrangel, och man beslöt skicka Stierneld till Petersburg för att öfvertala Elisabet hjelpa svenska hofvet i striden mot svenska rådet. Han skulle för sådant ändamål anhålla om ett betydligt lån, och Adolf Fredrik deremot lofva att afbryta den för Ryssland obehagliga byggnaden af Sveaborgs fästning[1]), hvarom han också till rådkammaren inlemnade ett sitt betänkande. Hufvudinnehållet af ofvannämnde ryska plan berättade Lovisa Ulrika sjelf för preussiska sändebudet, derunder dock två gånger öppet förklarande, att Adolf Fredrik hölls i okunnighet om den del af förslaget, som åsyftade ett rysskt lån. Preussiska ministern invände, *att Rysslands tillgångar voro för tillfället tömda och dess hjelp således icke mycket att påräkna*; men Lovisa Ulrika mente, *att Rysslands egen fördel skulle tvinga det att anskaffa penningar, o. s. v.* [2]). Stierneld blef verkligen afskickad, men under förevändning att hos Karl Peter Ulrik utverka någon fördel för Adolf Fredriks fordne gunstling Holmer[3]); rådet misstänkte dock den verkliga afsigten. Stierneld blef visserligen i Petersburg väl emottagen[4]), men huruvida han lyckades utverka löfte om något kraftigare understöd, derom ega vi ingen kännedom.

År 1754 kom till Sverge Soltikow, en bland Karl Peter Ulriks gunstlingar, och tillika f. d. älskare

---

[1]) Berättelsen om denna öfverläggning förekommer i ett preussiskt ministerbref af d. 21 Dec. 1753; men med åberopande af Havrincourt som sagesman, hvilken dock förklarade sig icke vara fullt säker på enskildtheterna deri.

[2]) Preuss. min. br. d. 3 April 1753. — Danska min. br. d. 1 Juni 1753.

[3]) 37. Se registret.

[4]) Preuss. min. br. d. 6 Okt. 1752.

åt hans gemål, storfurstinnan Katarina. Han blef af hofpartiet i Stockholm mycket firad, och man påstår, att dettas ledare, och att på konungaparets vägnar äfven Dalin sökte öfvertala honom att utverka storfurstens bifall till svenska hofvets planer[1]). Följderna känna vi ej.

Under detta och det följande året förehades inga vigtigare underhandlingar med Ryssland, men både Erik Wrangel och Dalin höllo, gissades det, hemliga öfverläggningar med ryska sändebudet Panin[2]), hvilken sednare också vid flere tillfällen yttrade sig till fördel för hofvet och mot frihetspartiet[3]).

Sedan Adolf Fredrik i slutet af November 1755 förlorat sin rättegång mot rådet, hade hans förhoppningar om en genom inhemska krafter vunnen seger blifvit betydligen försvagade, och det var derföre nu, som han och Lovisa Ulrika, enligt hvad sagdt är, nedläto sig till det motbjudande steget att än en gång bedja Ryssland om hjelp, och om hjelp mot sina egna undersåtare.

Öfverste Adam Horn, en son af kansli-presidenten Arvid Bernhard, var den, som åtog sig detta uppdrag. Till förevändning för resan begagnades det skäl, att han skulle till kejsarinnan Elisabet frambära formlig underrättelse om Adolf Fredriks moders dödliga frånfälle. Blott i eget namn och utan någon rådets kontrasignation utfärdade Adolf Fredrik för honom ett kreditiv och ett förhållningsbref, båda, såsom man trodde, förestafvade af Lovisa

---

[1]) Danska min. br. d. 20 Dec. 1754. Uppgiften har emot sig den omständigheten, att Soltikow icke gerna kunde numera vara väl anskrifven hos Karl Peter Ulrik, och att han var för tillfället förvisad från Petersburg. Möjligtvis har man i Sverge varit okunnig om dessa sednare förhållanden och trott Soltikow ännu vara i besittning af sin furstes förtroende.

[2]) Danska min. br. d. 14, 24 Jan. 1755.

[3]) S. st. d. 14 Nov. 1755.

Ulrika. De innehöllo blott förord för konungens yngre bror samt försäkringar om Adolf Fredriks vänskap och om hans afsigt att icke på något sätt inskränka svenska ständernas fri- och rättigheter; — men slutligen ock ett tillkännagifvande, att Horn egde kunskap om Adolf Fredriks afsigter samt uppdrag att enskildt meddela dem till kejsarinnan, hvilken derföre anmodades sätta tro, till hvad Horn sålunda framställde. Innehållet af detta uppdrag borde Horn förhemliga för svenska sändebudet Posse i Petersburg [1]), och icke meddela åt någon annan än åt kejsarinnan och storfursten. Det bestod nämligen i Adolf Fredriks anhållan, att Elisabet, hvilken fordom förhjelpt honom till svenska tronen, måtte nu äfven trygga honom vid dess besittning; — att hon för sådant ändamål måtte låna honom penningar samt skicka en här af 30—40,000 man till Finnland och en ryssk flotta till svenska kusterna; hvarjemnte Horn skulle försäkra henne, att Sverges allmoge hyste mycken benägenhet för Adolf Fredrik o. s. v. [2]). När Horn skulle begifva sig till vägs, begärde Adolf Fredrik åt honom 1,000 ecus till respengar; men rådet svarade, att, emedan Adolf Fredrik tillställt resan för sin enskilda räkning, borde han ock sjelf densamma bekosta [3]). Horn lemnade nu Stockholm, men Hemliga Utskottet greps dervid af så starka misstankar, att det skickade bud till hans återhemtande; dock förgäfves, ty han hade redan afrest från Grisslehamn [4]). I Petersburg blef han af Elisabet väl emottagen; men i någon under-

---

[1]) Af Posses till Stockholm sända bref synes, som detta hemlighållande skulle länge nog hafva lyckats.

[2]) Enligt handl. i arkivet på Sjöholm hade Horn i uppdrag att vinna engelska sändebudet i Petersburg, och genom honom Elisabet för Adolf Fredrik; men det misslyckades. Då svenska rådet ej ville mottaga engelska sändebudet Gooderich, skickades Campbell i stället under svepskäl att besöka systern friherrinnan Cedercreutz.

[3]) Preuss. min. br. d. 13 Jan. 1756.

[4]) Danska min. br. d. 16 Jan. 1756.

handling ville hon icke personligen inlåta sig, utan visade honom till Bestuchew, åt hvilken han således måste meddela de papper och hemliga förslag, som voro ämnade endast för kejsarinnan och storfursten. Horn blef derpå länge och mycket upptagen af nöjen och smickrande artigheter; men när han enträget begärde svar på sitt andrag, förklarade slutligen Bestuchew, att kejsarinnan visserligen ville lemna Adolf Fredrik en hjelptropp af 20,000 ryssar, dock med villkor, att Adam Horn sjelf åtoge sig öfverbefälet. Men att anföra ett ryskt anfall mot sitt eget fädernesland, det ville dock Horn ingalunda; och att på egen bekostnad underhålla en så stor här, det mägtade ej heller Adolf Fredrik. Af flere omständigheter tyckte sig ock Horn märka, att ryska regeringen fäste föga vigt vid hans underhandlingar, såsom de der icke kunde leda till några följder. Höpken, förutseende, hvad hända skulle, hade ock öfvertalat franska regeringen att medelst en betydlig summa utverka sig Bestuchews löfte att under dessa brytningar gynna svenska frihets-partiet, ehuru Panin i Stockholm låtsade motsatsen. Knappt hade derför Bestuchew fått saken sig anförtrodd, förr än han till Höpken och Havrincourt skickade underrättelse om de genom Horn framställda förslagen[1]). Denne

---

[1]) Ofvanstående uppgifter om Horns resa hvila på Fersens skrifter samt på preussiska och danska ministerbref, och på handlingar i grefve Lewenhaupts arkiv på Sjöholm. På sistnämnde ställe förvaras nämligen afskrifter af det kreditiv och det förhållnings-bref, Adolf Fredrik gifvit åt Horn. På en bland dessa afskrifter finnes en ounderskrifven anteckning, måhända af Höpken. Enligt densamma har ryska vice-kansleren Woronzow lemnat berörde afskrifter åt franska sändebudet i Petersburg, Douglas, hvilken skickat dem till vännerna i Stockholm. En annan anteckning af samma hand och på samma papper innehåller efter Adam Horns egen berättelse en helt annan uppgift; nämligen att saxiska legations-rådet Funck hade i Petersburg kommit till Horn och begärt låna några musikstycken, och att Horn då af

fick snart veta, att han var förrådd och vågade derför ej återvända till Sverge och till de då mycket uppretade ständerna, utan for i stället till några utrikes badorter och dröjde der, tills pommerska kriget utbrustit, då han inställde sig till tjenstgörning i svenska hären.

Lovisa Ulrikas förhoppning om rysk hjelp var således tillintetgjord, och icke det blott, utan hennes och hofpartiets belägenhet hade blifvit ytterligare försämrad; ty motståndarnes ledare hade numera i sina händer bevisen om dessa hofvets ofosterländska och brottsliga planer. Redan 1743 hade en ryssk här blifvit inkallad till Sverge för att försvara Adolf Fredrik mot svenskt missnöje. Nu 1756 ville man inkalla en annan ryssk här också för att användas mot hans egna undersåtare. Underrättelsen härom, utspridd bland allmänheten, skulle troligtvis förorsaka en så utomordentlig förbittring, att ständerna måhända icke gifvit sig till freds, förr än en sådan konung blifvit bortjagad. Höpken och Fersen beslöto fördenskull att åtminstone tills vidare helt och hållet förhemliga dessa vigtiga underrättelser.

---

misstag gifvit honom nämnde hemliga papper, hvilka Funck afskref, innan han återlemnade dem. Man finner ock, att äfven konung Fredrik i Preussen hade våren 1756 en afskrift af samma handlingar, och att han gifvit Lovisa Ulrika denna underrättelse såsom ett bevis på otillförlitligheten af hennes vänner samt äfventyrligheten af hennes företag och tillika såsom en varnande bön att från detsamma afstå. Se i öfrigt Ständernas Kommiss. Registratur 1756 om Ad. Horn.

SJUTTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

FRIHETS-PARTIETS ÅTGERDER UNDER VINTERN OCH VÅREN 1756.

Frihets-partiet var å sin sida ganska verksamt. Dess anförare hafva vi redan tillförene uppräknat; men ju närmare det led till den afgörande striden, desto mer visade det sig ock, hvilka de herrar voro, som med mesta ifvern, ihärdigheten och modet uppträdde till frihetens försvar. Som sådana framstodo nu i främsta ledet Fersen, Lantingshausen, Scheffer och Ehrensvärd. Statens högst uppsatta herrar, Tessin och Höpken, den förra och nuvarande kansli-presidenten, hörde visserligen äfven till samma parti och det ganska bestämdt; men den förre åtnjöt ej längre något större anseende, och den sednare ådagalade i denna farans stund så mycken personlig försigtighet, att han numera blott sällan framträdde i spetsen för sitt parti och således ej heller kunde utöfva det inflytande, man af hans stora snille och höga ämbete kunnat vänta. När ryktet om hof-partiets tillämnade våldsamheter blefvo mer och mer oroande, var det ej heller till honom, kansli-presidenten, utan till Fersen, som frihets-partiet vände sig för att söka hjelp och försvar. Det uppdrog nämligen åt sistnämnde herre att med all möjlig omsorg vaka för upprätthållandet af ordning och säkerhet, landets, hufvudstadens, riksdagens. Den redan förut omtalade enskilda polis, som Hemliga Utskottet tillsatt, blef nu och under Fersens ledning mycket utbildad, och man besoldade en mängd utliggare, som besökte krogar och allmänna samlingsställen för att uppspåra de stämplingar, som der af

hofpartiets handtlangare bedrefvos. Till och med inom hofvet funnos personer, som läto köpa sig, och som hvarje dag för Fersen inberättade, hvad konungaparet förehade. De skattdragande undersåtarne sökte man stämma till fördel för rådet derigenom, att regeringen nedsatte några skatter och lofvade till nästa riksdag än större lättnad; likaså derigenom, att rådet återgaf ouppbrutet åt Hemliga Utskottet det kreditiv till penningars lyftande i banken, som sista riksdagen efterlemnat, men som man icke behöft tillgripa.

För att än kraftigare inverka på den kunnigare allmänhetens tänkesätt, beslöt man ock att utgifva en riksdags-tidning. I nu pågående strid hade nämligen frihets-partiet, som sagdt är, den oberäkneligt stora fördelen, att dess åsigter och anspråk öfverensstämde med gällande lag och besvuren statsförfattning, och att man med dessas åberopande kunde inför sjelfva folket rättfärdiga sig och sina åtgerder. Förhållandet framkallade också en förut i Sverge osedd politisk offentlighet, hvilken, ehuru ensidig, dock var en förelöpare till 1766 års tryckfrihet. I sig sjelf sammanhängde den ock med statsskickets grundsats; nämligen den om folkets rättighet till sjelfstyrelse, hvilken, i fall den skulle blifva en verklighet, förutsatte också folkets rättighet till sjelfkännedom; d. v. s. till kunskap om de stats-angelägenheter, det skulle mer eller mindre bedöma eller leda. I sådan rigtning hade man ock, som vi berättat, år 1755 utgifvit från trycket Sverges grundlagar samt tidskriften Ärlig Svensk och sedermera de mellan Adolf Fredrik och rådet vexlade rättegångs-skrifterna. I samma anda beslöt man nu i April 1756 att utgifva en riksdags-tidning. Förslaget kom från Fersen, hvars afsigt dermed var tvåfaldig; dels att upplysa allmänheten om verkliga förhållandet med nu pågående strid och att således motarbeta de många

falska rykten och smygskrifter, hvilka derom af motpartiet utspriddes; — dels att genom den offentlighet, som sålunda gafs åt alla företag och åtgerder, afskrämma också riksdagsmännen sjelfva från egennyttiga och orättvisa tilltag. Förslaget vann mycket bifall och blef godkändt af både Hemliga Utskottet och af ständerna, på hvilkas befallning bladet började utkomma d. 10 Maj 1756, och till dess ledare valdes kansli-rådet Hermanson, en snillrik och lärd herre, hvilken var känd såsom ifrig anhängare af det fria statsskicket. Tidningen utkom två gånger i veckan, och redogjorde icke blott för dagens händelser, utan ock för de vigtigare politiska tilldragelserna allt ifrån riksdagens början, således ock för många besynnerliga företeelser vid nyss beskrifna upplopp inom bonde-ståndet. Tidningens anda och ändamål blefvo i dess första nummer angifna medelst följande ord. *Riksens ständer hafva för godt funnit att efter exemplet af andra fria folk låta till allmänhetens kunskap komma, hvad de under innevarande riksdag göra och fastställa. Emedan de uti sina förrättningar icke hafva någon annan åtrå eller något högre ändamål, än att näst Guds ära främja kongl. maj:ts och rikets sannskyldiga bästa; alltså betrakta de som en dyrbar belöning, hvilken de ej kunna afsäga sig; nämligen den, att rikets innebyggare blifva underrättade om, hvad således för deras skull sker, antingen i allmänna mål för hela rikets bästa, eller i enskilda till den torftiges hjelp, den lidandes upprättelse. Det kan icke annat än befästa allmänhetens vördnad för konungen, kärlek för medbröderna och ömhet för regerings-sättet, när den sålunda får tillfälle att se, huru friheten nyttjas till upprätthållande af lagens magt, så att innevånarne, tryggade icke blott mot utvärtes oro, utan ock mot invärtes förtryck, kunna sjelfva arbeta på sin förkofring, under det genom konungs och ständers beskydd den fattiges och rikes rätt lika vårdas*

och ingen annan aktas nedrig, än den, hvars uppförande honom nedrig gör, o. s. v. Tidningen var i allmänhet skrifven med lugn och värdighet, och nöjde sig vanligtvis med att blott berätta sjelfva tilldragelserna och att sedermera låta dem tala för eller mot sig sjelfva. Att vädjandet till allmänheten skulle smickra, och att framläggandet af verkliga förhållandet skulle upplysa, och att båda delarna tillhopa skulle leda samma allmänhet till frihetspartiets åsigter, detta allt är lätt att inse.

Vi hafva beskrifvit de samma partis åtgerder, hvilka egentligen inneburo blott ett försvar mot hofpartiets angrepp. Vi komma nu till sådana, medelst hvilka det sjelft gick anfallsvis tillväga. Dessa afsågo förnämligast *prins Gustafs uppfostran, krono-juvelerna* och *namnstämpeln,* hvilka företeelser vi här nedan skola hvar för sig framställa [1]).

FRÅGAN OM PRINS GUSTAFS UPPFOSTRAN.

I regerings-formerna af 1719 och 1720 intogs en bestämning af följande innehåll. *Ständerna ega magt med kongl. maj:ts nådiga behag att utnämna och tillsätta skickliga personer och dem med behörig underrättelse förse till de konungsliga barnens anständiga uppfostran och undervisning uti vår rena evangeliska lutherska lära och alla konungsliga dygder, seder och vetenskaper, såsom grundvalen till en påföljande ordentlig och förståndig regering. Fördenskull böra ock sådana personer, hvilkom denna höga angelägenhet anförtros, vara riksens ständer ansvariga och med svårt straff umgälla, i fall genom vårdslöshet och försummelse något af deras ämbetes pligt eftersättes, egande ock riksens ständer magt att med dem ombyte och förändring göra, när så nödigt pröfvas.* Orden: *med kongl. maj:ts nådiga*

[1]) Rådsprot. — Heml. Utskott. protok.

behag, medgåfvo väl, men på ett tämligen obestämdt sätt, åt de kungliga föräldrarna något inflytande härutinnan; men paragrafen i sin helhet tillerkände med tydliga och bestämda ord åt folkombuden den högsta och afgörande magten i fråga om att till- eller afsätta de kungliga prinsarnas lärare och omgifning. Ständerna och frihets-partiet sjelft erkände väl flere gånger, att detta lagrum var stridande mot den naturliga känsla, hvilken åt föräldrar tillerkänner rättigheten att sjelfva bestämma, huru och af hvem deras barn böra uppfostras. Men å andra sidan anmärktes, att en kronprins var icke blott sin fars son, utan ock sitt folks blifvande regent; och att han sålunda tillhörde icke blott den förste, utan ock det sednare; och att, emedan ett helt samhälles lycka eller olycka ofta berodde af dess furstar, borde ock detta samhälle, detta folk, hafva rättighet tillse, att dess blifvande konungar uppfostrades till en »*ordentlig och förståndig regering*». Att man 1719 och 1720 lade så stor vigt på detta villkor, kom utan tvifvel af samma orsak som flere andra likartade bestämmelser i den nya regerings-formen; bestämmelser, genom hvilka man nämligen ville förekomma sådana olagliga och landsförderfliga åtgerder, som de, hvilka den i envålds-åsigter uppfostrade Karl den tolfte tillåtit sig [1]); och man ville förekomma dem icke blott genom regerings-formens förbud deremot, utan ock genom den anda, hvari arffurstarna skulle uppfostras. För detta ändamål ansåg man nödigt att tillse, hurudan de unga prinsarnas omgifning var, och att den icke finge bestå af personer, som med smicker och envålds-tankar skämde bort den blifvande regenten. Sådan var väl orsaken till den nyss anförda af 1719 års folkombud gifna föreskriften.

---

1) 30. 43. 33. 3—5.

Dess tillämpning kunde naturligtvis icke komma i fråga, förr än efter 1746, och sedan Sverge genom prins Gustafs födelse fått en arffurste att uppfostra. Men vid riksdagen 1747 voro det unga hofvet och det bland ständerna herrskande Hattpartiet mycket nära förbundna med hvarandra, hvilket hade till följd, att ständerna icke bevakade ofvannämnde sin rättighet, häldst en dylik åtgerd kändes för mången icke blott motbjudande, utan ock obillig, t. o. m. orättvis. Lovisa Ulrika vågade derföre att till prinsens guvernör på eget bevåg utnämna Tessin, hvilken då för tiden var hennes gunstling; och emedan han tillika var riksdagens, blef åtgerden af ständerna icke tadlad, utan stadfästad. Folkombuden hade visserligen också magt att utfärda det förhållningsbref, den »underrättelse», enligt hvilken prinsens uppfostran och undervisning borde ledas; men ej heller denna rättighet begagnades, utan Adolf Fredrik sjelf fick uppsätta de föreskrifter, som för ändamålet behöfdes.

Så skulle det måhända hafva fortgått länge nog, så framt ej tvänne redan omtalade företeelser inträffat, nämligen missämjan mellan hofvet och rådet, samt missnöjet med Lovisa Ulrika. I sammanhang med dessa nya förhållanden började man nämligen befara, att den sednare skulle hos prinsen inplanta sina personliga åsigter; nämligen hat till det fria statsskicket och kärlek till envälde. Vid riksdagen 1751 uppsatte fördenskull Hemliga Utskottet en inlaga rörande folkombudens rättighet i denna punkt; men Adolf Fredrik gaf då tillkänna sin önskan att såsom fader få sjelf leda sina barns uppfostran. Som nämndt är, tyckte många hans anhållan vara naturlig och billig. Derföre och genom dåvarande vice-landtmarskalken Brahes bemedling lät utskottet sitt förslag falla. Oenigheten mellan hofvet och ständerna hade ännu icke stigit till den skoningslösa förbittring, som sedermera blef händelsen.

Men under åren 1752—1755 närmade man sig mer och mer ditåt. Vi hafva sett striden om ämbets-tillsättningarna och den derunder oupphörligt växande missämjan; likaledes huru konungaparets sträfvan efter ökad, kanske enväldig magt trädde mer och mer i dagen. Sådant alstrade hos frihets-partiet den farhågan, att kronprinsen skulle blifva till sådana åsigter ledd af sina föräldrar och af de personer, dessa till hans omgifning valt; en farhåga, som hade sina goda skäl. I flere fall ådagalade visserligen Lovisa Ulrika en berömlig omsorg för prinsens uppfostran och undervisning, och hon deltog personligen i sjelfva arbetet. Men hon inplantade på samma gång ett gränslöst furstligt högmod samt en bitter ovilja mot det statsskick, efter hvilket han skulle regera, och hans folk ville regeras. Man berättade, huru hon gaf honom att läsa böcker, som innehöllo försvar för envåldet [1]. När den nu mera frisinnade Tessin år 1752 lemnade på mer än ett helt års tid hufvudstaden, togs till prinsens vice-guvernör riksrådet Stromberg, en medgörlig herre. År 1754 inträffade förut omtalade fullkomliga brytning med Tessin, hvarefter prinsens uppfostran lemnades helt och hållet i händerna på sådana herrar, som hörde till hofpartiet, nämligen Stromberg, Nils Bielke och Dalin. Att den sistnämnde med oupphörliga lofsånger smickrade konungahuset, det kände allmänheten; frihets-partiets ledare likaså, att han var en bland Lovisa Ulrikas sängkammarråd och derjemnte hennes ombud vid de underhandlingar, som med franska regeringen fördes till förberedande af det fria statsskickets öfverändakastande.

Bredvid och öfver dessa orsaker till frihets-partiets oro kommo andra och än vigtigare, nämligen

---

[1]) Uppsala. Rosenhanska samlingen. Utspridd lögn angående orsaken, som föranlåtit Tessin taga afsked.

de farhågor, som kronprinsens egen personlighet började ingifva.

Alla underrättelser från denna tid beskrifva honom såsom ett med hufvudets egenskaper rikt utrustadt barn, och prisa högt hans minne, skarpsinnighet och snille, och likaså de vackra, stundom förvånande framsteg, han vid anställda förhör ådagalade, och mer än en gång omtalades han under namn af *underbarnet*. Om hjertats egenskaper och om hans moraliska uppförande hafva Stromberg, Bielke och Dalin, så vidt hitintills bekant är, iakttagit en fullkomlig tystnad; utom att Dalin vid sin lärjunges flesta namns- och födelsedagar uppvaktade honom med verser, innehållande ofta uppmaningar att göra sig värd beröm, stundom ock verkligt beröm för redan visade s. k. dygder och för i framtiden väntade bragder. Bland hans uppfostrare före 1756 var Tessin den ende, som, ehuru också han vanligtvis smickrande sin lärjunge, dock stundom yttrade något missnöje. Detta sednare stegrades mer och mer och 1754 beklagade han sig inför konungaparet öfver prinsens icke blott ovanor och oseder, utan ock öfver hans tredska, sjelfsvåld, prålsjuka, högdragenhet, snarstickenhet och hårdhet mot betjeningen [1]). Lika svåra anklagelser hördes sedermera också från annat håll. Professor Voltemat [2]), prins Karls lärare, berättar, huru prins Gustaf redan tidigt ådagalade ett stelt lynne och många klandervärda oarter; — huru drottningen ofta måste aga honom med ris, dock utan att någon verklig förbättring spordes; — huru hon tre gånger befallde honom tala svenska, men fåfängt, förr än riset framtogs; — huru hon till hans efterföljd samlat och berättade vackra och ädla drag efter forntida hjeltar samt uppmanade honom till sådana tänkesätt, och att prinsen deraf rördes, men blott för

---

[1]) Tessin och Tessiniana, s. 164.
[2]) Uppsala bibl. Voltemats anekdoter.

ögonblicket [1]); — huru han alltid omtalade sig sjelf under namnet *prinsen*; — huru drottningen förböd detta och befallde honom nyttja ordet *jag*; — huru han lydde, så länge hon var tillstädes, men genast efter hennes bortgång åter kallade sig *prinsen*; — huru han redan nu hatade sin broder, Karl, ville ej taga godnatt af honom, ville, att han skulle resa bort, och hotade flere gånger att ränna honom värjan genom lifvet. Det tyckes nästan otroligt, att ett barn, blott några få år gammalt, hunnit blifva så grundligen bortskämdt. Men att förhållandet var sådant, bekräftas äfven af andra trovärdiga personer. När Scheffer 1756 utnämndes till den då tioårige kronprinsens guvernör, fann han denne hafva så många icke blott ovanor, utan ock verkliga odygder, och vara i dem så förhärdad, att Scheffer efter ett par månaders tjenstgörning förtviflade om framgång i sitt uppdrag, och tänkte på detsammas nedläggande. För att, i händelse ingen bättring spordes, kunna medelst framvisandet af verkliga förhållandet urskulda sig sjelf, uppsatte han d. 5 April 1756 en beskrifning [2]) om prinsen, sådan denne då visade sig. Vi hemta derur följande drag. *Hans kongl. höghet kronprinsen är af naturen begåfvad med alla de förstånds- och snilles-förmåner, som någonsin åstundas kunna. Hans begrepp är färdigt och lätt, hans minne sällsynt, hans urskillning skarp, hans inbillningskraft eldig, hans tankeförmåga vida mognare än af hans ålder väntas kunde.* Efter redovisning för prinsens dåvarande i några hänseenden utmärkta kunskaper, tillade Scheffer: *hans kongl. höghet kan med otrolig lätthet berätta hvarjehanda uppträden, och det med passande ord och i väl*

---

[1]) Detta efter Danska min. br. d. 19 Dec. 1753.

[2]) Finnes i friherre Bondes arkiv på Eriksberg, efter Scheffers egen uppsats afskrifven af Fredrik Sparre och införd i dennes dagbok för 1758. Den finnes ock tryckt i Crusenstolpes Portefeuille, 3. 46.

sammansatta meningar. Men med en obeskriflig kärlek till beqvämlighet, och med afsky för allt, som synes mödosamt, vill han ej lära annat än det, som genom hans starka minne lätt inhemtas. Till ämnen, som fordra förståndets ansträngning, kan han sällan, och aldrig länge, förmås; ehuru han ingalunda saknar förmåga dertill. Men hvad filosoferna kalla »desiderium sciendi» [1]) *är en för honom obekant känsla.* Scheffer berättar härom följande dem emellan förefallna samtal. Scheffer: *vill då ers kongl. höghet hinna till mogna år utan att veta mer, än hvad ers höghet redan nu vet?* Prinsen: *ja! jag har redan lärt allt, hvad jag behöfver veta.* Scheffer: *men ers höghet kan ju hvarken skrifva eller tala svenska, och det bör väl en svensk konung kunna?* Prinsen: *det är ej nödvändigt; jag tager mig en sekreterare, hvilken jag förestafvar mina befallningar.* Scheffer: *men med så stor afsky för kunskaper, hur har ers höghet kunnat deruti hinna så långt, som han dock gjort?* Prinsen: *det hade ej heller skett, om ej hennes majestät låtit mig studera under sina ögon, så att jag af fruktan för henne måste gripa mig an.* Såsom fel uppräknade Scheffer ytterligare *ett omåttligt frosseri, som öfvergick allt, hvad derom sägas kunde;* — en otroligt stor osnygghet, följden dels af smak för sådant, som hos andra väcker vämjelse, dels af ovilja för det besvär, som fordras för att hålla sig ren; — likaså mycken lust för barnsliga nöjen, så att han, ehuru nu en tio års gosse, lika gerna som en fyra års flicka leker med dockor; — ytterligare, och i besynnerlig motsats till osnyggheten, ett lifligt tycke för qvinlig grannlåt, så att han på egen hand och i synnerhet efter afklädningen om qvällarna utstofferar sig med fruntimmers-prydnader. *Han har,* skref Scheffer, *för dessa ovanor ofta blifvit varnad eller straffad, men*

---

[1]) Vetgirighet.

fåfängt; dock kan man förmoda, att han vid manligare år och mognare besinning dem bortlägger. Beklagligtvis är dock detta mindre att hoppas med hänsyn till några verkliga laster, hvilka djupt rotfästat sig; t. ex. och i främsta rummet en stor brist på gudsfruktan, uppenbarande sig genom tanklöshet vid bönen, ledsnad vid andakts-öfningar och ostyrighet under gudstjensten. Dertill kommer ett hjerta, uppfylldt af all den högfärd, som hos en menniska finnas kan; ända derhän, att, när man klandrar något, som han gjort, svarar han stundom: efter prinsen gjort det, måste det ju vara rätt? — likaså ett oemotståndligt tycke för ceremonier, prål och granna kläder, som det synes, ett arf efter moderns farfar; — likaså en annan böjelse, hvilken, gången till öfverdrift, kan blifva ett fel; nämligen böjelsen för skådespel. Knappt ser han ett sådant, förr än minnet uppfattat hela dess innehåll och ofta långa stycken af de tal, som derunder hållits, häldst af fruntimmer, och allrahäldst af dem, som varit grannast klädda. Ofta och i synnerhet vid på- och afklädningen hör man honom högtidligt uppläsa tal af drottningar och prinsessor, hvarvid han tillgriper någon serviette eller annat linne för att dermed såsom släp eller hufvudbonad gifva sig en teatralisk utstyrsel. Till och med en stund sedan han gått till sängs, öfverraskar man honom stående i bädden med skjortärmarna vikna upp och skjortan ned, så att han med bara armar och blottadt bröst liknar en qvinna, hvarunder han med dämpad röst upprepar någon bland sina många fruntimmers-rôler; och ehuru flere gånger varnad för dessa besynnerliga ovanor, kan han ej förmås bortlägga dem. — Ett annat och vida beklagligare fel är egensinnet och olydnaden. Exemplen härå skulle fylla många böcker. Förmaningar, vädjande till hans förstånd, böner, vädjande till hans hjerta, äro begge lika fåfänga; han gifver ofta icke ens akt på dem, och

gör en annan gång just motsatsen, af hvad man begärt. Tvång eller hård medfart är det enda medel, som hjelper, men också detta blott för ögonblicket; ty så snart den fruktade förmannen är borta, återtager han genast de förbjudna vanorna. Värst bland alla felen är den arghet, som vid motsägelser upptändes och utbrister i oanständiga ord och later, och mot under-betjeningen i utbrott af vrede så häftiga, som hans ringa kroppskrafter förmå. Han har visserligen stor både förmåga och lust att förställa sig; men lynnets häftighet gör, att han häruti ofta misslyckas. Stundom höres han härma och begabba sina egna fel och omtala, hur han för dem blifvit agad, och han upprepar t. o. m. de bestraffande ordalagen[1]). *Men detta synes vara icke en följd af ånger eller ett förebud till bättring, utan snarare en djupt rotad fräckhet, som icke ens blygges för sina laster.* Scheffer tillägger slutligen: »*Sedan jag nu omtalat hans kongl. höghets fel och odygder med nog vidlyftighet, änskönt jag många mindre omständigheter utelemnat, så skulle jag högeligen önska att kunna blifva åtminstone lika så vidlyftig i uppräknandet af hans dygder. Men af det föregående lärer nogsamt kunna slutas, att dessa måste vara få. Jag kan ock heligt försäkra, att, om jag undantager prinsens vördnad och kärlek för sina föräldrar, samt dess medfödda benägenhet att tillstå och vid alla tillfällen hålla sig vid sanningen*[2]), *så känner jag icke hos hans kongl. höghet någon böjelse, som kan förtjena namn af »dygd». Jag trodde i början på gifmildhet, men fann i stället köld vid andras nöd*[3]) *och slöseri för egna nöjen. Jag hoppades på den mandom och den tapperhet, som bör utmärka högborna furstar; men fann snart*

---

[1]) Jfr Sv. Akad. Handl. 32. 115. c, noten.

[2]) Detta omdöme tyckes upphäfva Scheffers nyss anförda ord om benägenhet till förställning.

[3]) Exempel på motsatsen finnas dock.

en obeskriflig räddhåga för allt, som i minsta mån syntes farligt, »hvilket pultroneri jag anser som en följd af prinsens veklighet uti allt sitt väsende, och hvilken är så stor, att den ej kan beskrifvas». Hvad som mest oroar mig, är den bestämda ovilja mot vårt regeringssätt, som han hyser och i sällskap med de sina uttalar. Han säger öppet, att han icke ämnar på sådana villkor blifva Sverges konung, utan skall lemna det åt bror Karl, som torde vara nog dum att mottaga en sådan krona. Han säger sig hoppas på uppror och veta, att undersåtarne önska större magt åt konungen, och att det innan dess icke skall blifva godt här i landet. Hvilka framtida olyckor sådana tänkesätt kunna föranleda, behöfver jag icke säga; ej heller af hvem de blifvit hos honom inplantade och underhållna. Så långt Scheffer. Nämnas bör dock, att denne herre sedermera omkring 1760 började med glädje omtala, huru prinsen i några fall förändrade sig samt bortlade fordna oseder och utvecklade mer hoppgifvande egenskaper än man förut vågat vänta [1]).

Scheffers ofördelaktiga teckning bekräftas äfven från ett annat håll. Prinsens år 1756 tillsatte lärare, professor Klingenstierna, har vid samma tid beskrifvit och beklagat sin lärjunges nästan oemotståndliga benägenhet för skådespel, för prål, för stolthet, för furstligt högmod, och likaså hans obenägenhet för allvarliga sysselsättningar, och den sjelfviskhet, hvarmed han oaktadt alla råd och varningar följde sina egna infall, och satte sin ära just i en sådan olydnad. *Jag har,* skref Klingenstierna, *ännu aldrig sett skäl och föreställningar hos honom någonting verka. Fruktan för straff uträttar något för ögonblicket, men icke vidare,* o. s. v.

Samma och än svårare omdömen höras från ett tredje håll. Fredrik Sparre, den sedermera

---

[1]) Danska min. br. 1760.

blifvande riks-kansleren, vardt 1756 af ständerna utnämnd till en bland de uppvaktande kavaljererna hos prins Gustaf. Också han har i sin vidlyftiga dagbok infört många iakttagelser rörande bemälde furste. Hvad man af denna skrift eger i behåll, går blott från d. 23 Dec. 1757 [1]); men säger, att prinsen var ännu vid den tiden ungefär densamme, som Sparre funnit honom förut. Vi anföra några bland de omdömen, denne fällt. D. 17 Febr. 1758 heter det: *jag följde med nogaste uppmärksamhet prinsens uppförande och böjelser och fann honom ännu, likasom förr, obenägen mot studier, men benägen för egensinne, för högmod, för hårdhet mot betjeningen, för lekar, för läckerhet och för konstiga illgrepp att få sin vilja fram. Angående den bristande andakten höll på vår* (kavaljerernas?) *uppmaning doktor Schröder ett bevekligt tal till prinsen, hvilket tycktes göra god verkan. Jag hoppas ock, att de barnsliga felen skola genom våra föreställningar och eget mognande förnuft öfvervinnas; men detta bör ske snart, och innan de allt för djupt rotfästat sig.* — — — Ytterligare skref Sparre: *prinsen är en mästare i att intaga hjertan, och när han vill behaga, är honom ingenting svårt. Men af stor betänklighet äro å andra sidan hans högfärd, hans befallande lynne* [2]), *hans hårdhet mot betjeningen, hans ilska* [3]) *och hans förställning* [4]). — — *Högfärden, egensinnet och hårdheten mot betjeningen visa sig många gånger om dagen och äfven i de minsta saker.* Den 1 April 1758 skref Sparre: *prinsen har många ständigt vexlande nycker. Ifrån ett ögonblick till ett annat ändrar han sina*

---

[1]) Den finnes i friherre Bondes arkiv på Eriksberg. Hvad vi här nedan ur densamma anföra, är af Fredrik Sparre sjelf öfversedt och rättadt, och bör således vara af mycken pålitlighet.

[2]) Imprieusa caractére.

[3]) Malice.

[4]) Dissimulation.

befallningar till kammartjenarne, endast för att få anledning att knota, bannas och säga hårda ord, och när han i allt detta icke får göra efter sitt hufvud, visar han ett missnöje [1], *som stundom går så långt, att han ej är mästare öfver sig sjelf. Alltsammans härrör från den högfärdskällan, att hans kongl. höghet tror, det allt, hvad han gör, allt, hvad han säger, allt, hvad han vill, är rätt, blott derföre, att det är han, som så gör, så säger och så vill, och för det han är prins, hvilket han mer än ofta i sin ondska låter oss rent ut förstå; och det är omöjligt att bibringa honom annan öfvertygelse och andra grundsatser.* Jemnte erkännande af prinsens ovanliga själsförmögenheter, finnes i Sparres dagbok införda ganska många enskilda exempel på hans frosseri, lättja, tredska mot högre, våldsamhet mot lägre samt högmod och illparighet mot alla; men tid och utrymme tillåta ej längre sysselsättning med detta ämne och kanske hafva vi redan alltför länge dermed uppehållit läsaren [2]. Men orsakerna äro dels, att dessa dock vigtiga omständigheter hittills varit för den stora allmänheten undanhållna [3]; dels, att kunskapen om dem och om de

[1]) Humeur.

[2]) Ofvanstående uppgifter kunna misstänkas för partiskhet, emedan de kommit från Klingenstierna, Scheffer, Sparre och Voltemat, hvilka alla år 1756 blifvit af ständerna mot hofvets vilja satta vid prinsarnas sida, och derföre af både hofvet och prinsarna bemöttes så ovänligt, att det hos besagde herrar måste alstra en ej ringa grad af ovilja. Deremot bör märkas, att de tre första kommo i nåd hos Gustaf, sedan denne blifvit konung, och att den fjerde, Voltemat, ansågs vara en utmärkt hederlig man, och att de oaktadt konungens sedermera bevisade nåd hafva lemnat efter sig oförändrade ofvanstående uppgifter om hans uppförande i gossåren; och att, hvad de berättat, är blott hvad de sjelfva sett och erfarit eller af samtida sagesmän i första hand inhemtat. Äfven preussiska ministern i sin berättelse om riksdagen 1755—1756 omtalar prins Gustafs oarter och tredska.

[3]) Scheffers anförda uppsats blef tryckt i Crusenstolpes Portefeuille 3. 46 redan år 1842. Hvarken dess innehåll eller ens

deri uppenbarade följderna af det sätt, hvarpå prinsens uppfostran dittills varit vårdad, är ett oeftergifligt villkor för att kunna rätt bedömma det sätt, hvarpå svenska folkombuden vid 1756 års riksdag behandlade detta grannlaga ämne.

Vår berättelse återvänder till nämnde riksdag. Omtaladt är det missnöje, som föranleddes af hofvets stolthet, anspråk och stämplingar, af dess rättegång mot rådet och af dess delaktighet i bonduppleoppet. Dertill kom nu förhållandet med prins Gustaf. Naturligtvis sökte hofpartiet förhemliga konungahusets och således äfven prinsens fel; men dessa voro så i ögonen fallande, att de omöjligen kunde döljas, häldst under-betjeningens missnöje med honom steg så högt, att några kammartjenare äfven längre fram ville taga afsked [1]). Frihetsmännens ledare kände tvifvelsutan hela förhållandet, och lätt kan inses, med hvad oro dessa herrar och hvarje vän af fäderneslandet skulle motse svenska folkets framtid under en furste, hvars barndom visade så dåliga böjelser i hjertat och till deras tillfredsställande så mycken förmåga i hufvudet. Att om möjligt medelst förbättrad uppfostran förbättra också hans egen personlighet, och att, om detta misslyckades, genom det fria statsskickets upprätthållande så mycket möjligt skydda landet mot följderna af hans fel, detta var hos hvar och en, som kände förhållandet, en både loflig och liflig önskan.

---

dess tillvaro finnes dock med ett enda ord omnämndt i den teckning af Dalin, tryckt 1844, som förekommer i Siare och Skalder; ej heller i den teckning af *Gustaf den tredje som konung och menniska,* tryckt 1860, som läses i Svenska Akad. Handl. från 1796, del. 32. sid. 71; ehuru i synnerhet denna sednare tämligen vidlyftigt (sid. 96—123) afhandlar samme furstes uppfostran.

[1]) Arkivet på Eriksberg. Fr. Sparres dagbok d. 13 Nov. 1758.

Nära två månader af riksdagen 1755 gingo dock förbi, innan [1]) någon kunde förmå sig att vidröra det ömtåliga ämnet. Men d. 29 Nov. inträffade nyss beskrifna upplopp i bonde-ståndet och omedelbart derefter följde en mängd ransakningar och bekännelser, hvilka lade i dagen de underhandlingar och samtal hofvet haft med upprorsmännen, och just i afsigt att framlocka den brottsliga rörelsen. Dessa upptäkter ökade frihetsmännens förbittring än mer, och nu först bröt man den hittills iakttagna tystnaden.

I början af December blef nämligen uppfostringssaken i Hemliga Utskottet bragt till tals, och det genom Tessin, hvilken inlemnade en klagoskrift öfver det sätt, hvarpå han sjelf blifvit bemött af Lovisa Ulrika, Bielke och Dalin, och tillika öfver prinsens uppfostran och öfver de grundsatser, drottningen dervid följt m. m., hvilket allt Tessin nu anförde som skäl, hvarför han 1754 utan ständernas hörande öfvergaf den guvernörs-befattning, de honom uppdragit. Första följden blef, att en examen med prinsen anställdes. Den utföll för den sistnämnde så fördelaktigt och ådagalade så vackra framsteg, att Fersen och ständernas tillstädes varande ombud icke hade annat än beröm att deröfver uttala [2]).

Något hvar visste dock redan förut, att prinsens kunskaper voro i många fall ganska goda, så att man i detta hänseende icke hade anledning till missnöje. Den nu tillämnade undersökningen åsyftade ock någonting helt annat. Afsigten var nämligen hos hvarje klarsyntare fosterlandsvän att aflägsna den omgifning, den ledning, som låtit prinsen vänja sig vid ofvannämnde många och svåra icke blott oseder, utan ock odygder; — likaså hos hvarje frihetsvän att aflägsna de herrar, hvilka i samråd

[1]) Oss veterligen.
[2]) Danska min. br. d. 10 Febr. 1756.

med Lovisa Ulrika ingifvit honom den starka oviljan mot landets fria statsskick, och den häftiga åtrån efter envälde; — och hos det regerande partiets män, att aflägsna sina politiska motståndare, kanske ock att hämnas på så väl dem som hofvet. Dessa olika åsigter förenade sig nu om det gemensamma beslutet att aflägsna Stromberg, Bielke och i synnerhet Dalin.

Förhållandet med den sistnämnde förtjenar serskild uppmärksamhet. Vi erinra oss kalott-predikningarna 1751 och det missnöje, de i synnerhet hos presterna uppväckte; men att den då tillämnade anklagelsen nedlades [1]). Saken var likväl icke bortglömd, och vid riksdagen 1755 blef preste-ståndet, som det säges, genom Tessin derom påmindt och dermed uppretadt. En annan orsak till missnöjet mot Dalin härrörde från år 1752 och det bekanta *Herdespelet* och dess fyra herdepar med kapsoner i munnen samt blå och gula tömmar öfver axlarna m. m. [2]); — likaså från de många smickrande verser, med hvilka han hela tiden bortåt uppvaktade hofvet; — likaså från de underhandlingar till konungamagtens ökande, han å Lovisa Ulrikas vägnar fört med fransmännen, samt från de uppsatser, han troddes hafva åt Adolf Fredrik författat under tvisterna mot rådet. Till följe af dessa och andra likartade omständigheter var förbittringen mot Dalin större än mot prins Gustafs öfriga omgifning, och i Tyskland utgafs en skrift, som med mycken bitterhet angrep det så kallade Herdespelet. När hans sak i Hemliga Utskottet förekom, talade väl Ungern Sternberg för mildare åsigter; men å andra sidan yttrade sig med mycken skärpa Düring, Ulrik Scheffer, Hermanson, Pechlin och i synnerhet borgmästar Schauw, hvilken sade sig hafva länge sett, *huru Dalin ofta sadlade*

---

[1]) Sid. 54.
[2]) Sid. 55.

om, och städse höll sig till den sida, der lycka kunde göras, hvarföre Schauw tyckte, att en sådan person borde från prinsen skiljas [1]. Hofvet ville visserligen rädda sin skyddling; men Brahe afrådde från hvarje steg, som kunde blottställa konungen sjelf. Preste-ståndet var nämligen mycket uppretadt, och ville äfven vid denna riksdag åtala kalottpredikningarna, såsom vittnande om förakt för Guds ord och ära [2]. Målet föredrogs i Hemliga Utskottet, och Fersen mägtade icke stäfja förbittringen. Då föreslog han, att till sakens närmare undersökning borde utskottet låta sig de tadlade uppsatserna föreläsas. Presterna prutade väl emot; men adelsmännen och borgrarne biföllo, af nyfikenhet, kanske ock af en viss skadeglädje. Knappt hade man dock uppläst en del deraf, förr än hela utskottet och äfven de förut mest uppretade presterna utbrusto i hjertliga skratt, hvarefter den förra bitterheten mycket minskades. Dalins mål var likväl nära att af andra orsaker taga en mycket vådligare vändning. Som vi veta, hade han på drottningens vägnar fört med Havrincourt och med andra fransmän åtskilliga underhandlingar om statsförfattningens öfverändakastande. Enligt de tydliga ordalagen i Adolf Fredriks konunga-försäkran [3] borde följaktligen Dalin *af konungen anses och bestraffas såsom rikets hätskaste fiende och fäderneslandets argaste förrädare.* Att Dalin gjort sig till en sådan behandling skyldig, blef nu tydligen ådagalaggdt; ty Havrincourt berättade genast för Höpken [4] och denne för Ekeblad nämnde stämplingar. Men besagde rådsherrar ville ej för häftigt angripa konungaparet

---

[1]) Heml. Utskott. prot. d. 17 Febr. 1756.

[2]) Att han för kalott-predikningarnas skull anklagades till lifvet är en uppgift, för hvilken vi icke känna något bevis.

[3]) Se sid. 2.

[4]) Måhända hafva härifrån kommit de papper i ämnet, som förvaras i arkivet på Sjöholm.

genom att offentligt öfverbevisa Adolf Fredrik om detta hans eds- och löftesbrott, troligtvis ej heller afbryta Dalins vetenskapliga verksamhetsbana. De beslöto fördenskull tiga, med hvad de visste, troende, att ingen mer kände till förhållandet. Några misstankar derom hade likväl framträngt också till andra personer, och en dag kom Fersen, åtföljd af de tre andra talmännen, och begärde upplysning om dessa rykten. I fall nu målet blifvit fullföljdt, skulle Dalins hufvud näppeligen kunnat räddas; men man ville, som nämndt är, undvika svårare brytningar, hvarföre de två rådsherrarna och de fyra talmännen kommo öfverens om att tiga och låta saken falla, åtminstone tills vidare. Oviljan mot Dalin mer än mot kronprinsens öfriga omgifning visade sig dock tydligt i ständernas slutliga dom; ty Stromberg och Bielke blefvo visserligen afskedade, dock med beröm och pensjon; Dalin deremot utan någondera, hvarjemnte han förvisades från hofvet. Tillika föreskrefvo ständerna, att till prinsens nya lärare icke skulle tagas någon, som vore benägen för fritänkeri, eller för lösaktigt skämt, eller för andra menniskors förtal, allt slängar åt Dalins kalott-predikningar, herdespel och förmodade sqvaller mot Tessin. Ständernas utlåtande tillkännagaf derjemnte, att de hufvudsakligaste skälen till Dalins afskedande kunde denna gång för vissa betänkligheters skull icke anföras, men måhända framdeles vid behörig domstol skärskådas; detta en släng och tillika en hotelse mot drottningen sjelf.

Det blef nu fråga om ny guvernör för prinsen. Oaktadt drottningens kända obenägenhet mot Tessin, beslöt dock Hemliga Utskottet bedja honom å nyo öfvertaga nämnde befattning; ett beslut, som likväl tyckes föranledt mindre af förtroende till Tessin, än af begär att såra Lovisa Ulrika. Vid ryktet derom blef hon ock mycket upprörd och skickade öfver-hofpredikanten Schröder till Fersen med be-

gäran, nästan bön, att afstyra detta förslag. Bland orsakerna till sin motvilja lät hon då Schröder meddela åt Fersen den hennes berättelse om Tessins häftiga kärlek, hvilken vi tillförene omtalat[1]). Förslaget om hans guvernörskap gick ej heller i fullbordan, häldst Tessin sjelf bestämdt vägrade och anmärkte, dels att han var för gammal, dels att hofvets ovilja mot hans person skulle göra en dylik tjenstgörning både obehaglig och gagnlös. Ständerna beviljade således hans afskedsbegäran, dock *under förklarande af mycken tillfredsställelse öfver hans oförtrutna omsorg vid prinsens uppfostran*; hvarvid dock bör märkas, att Tessin då under mer än tre års tid hade föga sysselsatt sig med detta honom anförtrodda uppdrag. I samma skrift uttalade ständerna inför Adolf Fredrik sin förhoppning, *att denne täcktes med nådigt välbehag anse ständernas till Tessins fördel afgifna intyg*[2]). Tillika anslogo de åt Tessin och efter hans död åt enkan 6,000 d. s. m. årligen, samt biföllo tryckandet af de hans bref till prins Gustaf, hvilkas innehåll dock konungaparet ogillat, och hvilkas offentliggörande Adolf Fredrik förbjudit. Det ena med det andra visade, huru utskottet med flit sökte tillfälle att gäcka och såra sin öfverhet.

Detta sätt att behandla saken och än mer sjelfva sakens beskaffenhet; nämligen att man ville fråntaga föräldrar deras naturliga rättighet att sjelfva bestämma om sina barns uppfostran, dessa omständigheter, bearbetade af hofpartiets utliggare, väckte och måste väcka mycket missnöje hos alla, som betraktade saken från vanlig blott personlig synpunkt; och äfven hos många, hvilkas rättskänsla i öfrigt ogillade hofvets uppförande och hvilkas frihetskänsla ogillade

---

[1]) 37. 38 och 39. 76.
[2]) Rådsprot. d. 13 Febr. 1756.

dess magtutvidgnings-planer. Denna rigtning i tänkesättet, skickligt begagnad, skulle möjligtvis kunnat uppreta en mängd menniskor och draga dem öfver till hofpartiets sida. Att sådant förekomma började frihets-partiet återigen för allmänhetens blickar framlägga det klandervärda i hofvets uppförande och i de envåldstankar, till hvilka prinsen hittills blifvit uppfostrad, och tillika att leda uppmärksamheten från sakens personliga till dess politiska sida; nämligen till den nytta eller skada, som derigenom kunde drabba hela samhället. I sådan afsigt lät utskottet uppsätta ett betänkande, hvilket genast trycktes och sedermera så ofta åberopades, att det kan betraktas som ett härutinnan afgifvet program, såsom det nu för tiden kallas. Det var dateradt d. 14 Februari 1756 och författadt, som några gissa, af Hermanson eller, hvad troligare är, af utskottets sekreterare J. I. Torpadius, hvilken detsamma undertecknat. Hufvudsakliga innehållet var följande. *Den naturliga lagen förbehåller åt föräldrar uppsigten öfver deras barn. Men med hänsyn till våra prinsar har regerings-formen tillerkänt åt ständerna högsta beslutande-rätten härutinnan. Sådant har tydligen blifvit föranledt af ständernas önskan och bemödande att skydda friheten, och tillika att låta så uppfostra våra prinsar, att de framdeles kunna föra en »ordentlig och förståndig» styrelse, såsom regerings-formen säger, och en styrelse, som öfverensstämmer med vårt statsskick. Blotta föreläsningar öfver detta sednare göra ingalunda till fyllest, utan blifva tvärtom alldeles gagnlösa, ifall nämligen prinsarnas omgifning inplantar omdömen och tänkesätt, som äro mot detsamma stridande. Säkrast är derföre, om de blifvande regenterna uppammas i sådana åsigter, som med vår fria statsförfattning öfverensstämma; nämligen, att Gud icke skapat hela menniskoslägtet för några tjugo fursteätters*

lystnad [1]; — *att folkens val är grunden för furstarnas höghet; — att dessa sednare icke hafva rättighet att inkräkta på de förras rättigheter; — att furstar icke äro skapade af finare slag än andra menniskor, utan lika svaga vid lifvets början, lika skröpliga under dess fortgång, lika förgängliga vid dess slut, och sist inför Gud lika ansvariga för sina laster och odygder. Men sådana tankar och sådana lärdomar utplånas hos de kungliga barnen, när dessa på timmar, lediga från läromästaren, blifva af sin omgifning medelst förförande ärebetygelser och fåfäng prakt ledda till den tanken, att de sjelfva äro mer än menniskor och menniskorna deremot mindre än kräk. Det är så, som unga furstar bildas till envåldsherrar, i st. f. lagbundna konungar öfver fria folk. Men alla furstar, lemnade åt sin egen böjelse, söka i strid mot folkens fördel utvidga sin magt och skola till följe af naturlig föräldradrift uppfostra sina barn till samma tänkesätt, samma önskningar. Det är med blicken fästad på dessa omständigheter, som Sverges ständer hafva genom regerings-formen inskränkt de kungliga föräldrarnas naturliga rätt öfver sina barn, och tillegnat sig sjelfva hufvudsakliga omsorgen om dessas uppfostran. De önska ock, att prinsarna måtte skiljas från de förförande omständigheter, som vid hofven äro oundvikliga; och att de hållas till tarflighet i mat och kläder, undersåtarne till eftersyn* o. s. v. Sådant var i korthet innehållet af nämnda protokolls-utdrag, hvilket åtföljdes af ett ständernas förhållningsbref för prins Gustafs blifvande guvernör, skrifvet af Hermanson efter samråd med Höpken och Ulrik Scheffer [2]. Vi hinna derur intaga blott

---

[1]) Denna tankegång ansågs lånad ur en engelsk mot konung Jakob den andre rigtad skrift, hvari lästes: *jag kan ej tro, att Gud skapat menniskorna med sadlar på ryggen och betsel i munnen, och ett eller två dussin furstar med rättighet att rida på dem.*

[2]) Arkivet på Sjöholm.

en enda punkt; nämligen den, som tydligen pekar på några Lovisa Ulrikas och prins Gustafs både goda och mindre goda egenskaper. Innehållet var: *det kan icke för ofta inskärpas, att, om stora snillegåfvor och klarsynt förstånd äro lysande egenskaper hos en regent, så äro de likväl icke att jemnföra med ett godt hjerta och dess egenskaper. De förra utan de sednare göra icke en furste skicklig att regera sig sjelf, än mindre att regera andra. Långt ifrån att befrämja ett rikes bästa, blifva de farliga vapen mot både land och folk.* Denna uppsats, för öfrigt skrifven i samma anda och med samma fritalighet som den förra, blef tillsammans med utskottets ofvan omtalade protokolls-utdrag oförtöfvadt genom trycket befordrad till svenska allmänhetens kännedom [1]).

Besagde uppsatser, och i synnerhet det af Hermanson skrifna förhållnings-brefvet blefvo för innehåll och framställningssätt mycket beprisade, också utom fäderneslandet. Det sednare blef öfversatt på flere främmande språk och i några utländska tidskrifter högeligen berömdt. *Intet folk,* sade man, *har så väl som svenskarna insett, hur vigtigt det är att från tronen aflägsna allt smicker och prål, och forntiden har ej lemnat prof af en vältalighet, mer hög och kraftig* [2]), *än i detta förhållnings-bref.*

Till guvernör åt kronprinsen önskade frihetspartiet riksrådet Scheffer; i anseende till konungaparets kända motvilja vägrade likväl denne i början, men öfvertalades och blef derefter af Hemliga Utskottet enhälligt föreslagen. Hofvet hade häftigt motarbetat åtgerden, och när den nu likafullt blef vidtagen, yttrades mycket missnöje. Innan valet till bekräftelse inför ständerna framlades, lät dock Hemliga

---

[1]) Man har sagt, att *ständerna funno onödigt gifva konungen del af denna instruktion.* Detta är orätt; ett sådant meddelande skedde formligt. Se Modée, s. 3890, 3891.

[2]) Sublime et nerveux.

Utskottet och rådet anmäla det hos Adolf Fredrik. Denne förklarade då, att han visserligen erkände Scheffers många goda egenskaper, men likväl ingalunda ville hafva honom till guvernör för sina söner, hvarjemnte konungen påstod sitt bifall vara för valets gilltighet oumbärligt. Regerings-formens ofvan [1]) åberopade paragraf innehöll nämligen de orden, *att ständerna egde magt att med konungens nådiga behag utnämna personer till de kungliga barnens uppfostran*. Vid dessa ord: »*med konungens nådiga behag*» höll sig Adolf Fredrik orubbligen fast samt påstod, det ständerna icke egde magt att *utan hans behag* besätta nämnde ämbeten, och att således det nu utan hans bifall gjorda valet vore ogilltigt, och derjemnte att han alldeles icke ville detsamma stadfästa. Ser man ock på anförda ord ensamma och för sig sjelfva, så hade konungens åsigt mycket skäl för sig, och den försvarades ock af många inom preste-ståndet. Men när man betraktade paragrafen i sin helhet och dess många andra ord och bestämningar [2]), så visade sig tydligt, att den afgörande utnämnings-rättigheten tillerkändes åt de i detta liksom i alla andra fall *magtegande* folkombuden, hvilket också af både rådet och utskottet ådagalades. Spänningen blef hotande. Stromberg, mycket uppskrämd, bad enträget Adolf Fredrik bevilja honom afsked och i stället antaga Scheffer. *Nej!* sade Adolf Fredrik, *ständerna kunna väl tillsätta Scheffer, men jag ger aldrig mitt samtycke dertill* [3]). Äfven ständerna å sin sida blefvo mycket uppbragta. Hemliga Utskottet gaf rådsherrarna en skrapa derföre, att dessa 1754, eftergifvande för Adolf Fredriks vilja, hade tillåtit honom taga Stromberg till vice-guvernör

---

1) Sid. 166.

2) Se hela ordalydelsen, sid. 166.

3) Rådsprot. d. 17 Febr. 1756. — Danska min. br. d. 27 Jan. 1756.

i stället för den af ständerna godkände Tessin [1]). Förbittringen gick än längre. Palmstierna i rådet och Pechlin i Hemliga Utskottet påstodo, att Tessin borde återinträda i guvernörs-ämbetet, och att prinsarna borde tagas från hofvet och uppfostras i Uppsala, eller i Lund. Vid ryktet härom förklarade dock konungen, att han som far icke skulle låta frånrycka sig vården om sina barn, och att, i fall ständerna förde dem till Uppsala, skulle också han resa efter [2]). Alla mer betänksamma personer ansågo visserligen flyttnings-förslaget obilligt och orimligt; men allmänhetens sinnesstämning var förbittrad i så hög grad, att utskottets flertal tycktes luta till Palmstiernas och Pechlins åsigt. Fersen öfvertalade då Havrincourt att för Hattpartiets hufvudmän förklara, *det hans konung visserligen ville skydda folkpartiet i Sverge, men icke understödja ett förslag, som åsyftade att våldsamt rycka barnen från deras kungliga föräldrar; en åtgerd, som skulle uppreta alla furstar i Europa.* Föreställningen verkade, och förslaget föll. Men i öfrigt var man lika obeveklig, och det å ömse sidor, både ständerna och konungen. Rådet gjorde flere försök till denne sednares öfvertalande och föreställde vådan af en öppen och häftig oenighet mellan konung och undersåtare; men fåfängt. Adolf Fredrik svarade: *jag kan ej mot bättre samvete bifalla, och om mina barns goda uppfostran är jag som far mer angelägen än ständerna.* Efter några misslyckade öfvertalningsförsök kunde rådet icke komma längre, utan anmälde förhållandet hos Hemliga Utskottet. Detta hänvisade målet till ständerna medelst en skrift, hvari anmärktes, att den af konungen åberopade regerings-formens paragraf på många ställen tydligen och uttryckligen förbehöll åt ständerna den afgörande

---

[1]) Raumers Taschenbuch. 3. 7. 403.
[2]) Preuss. min. br. d. 3 Febr. 1756.

magten härutinnan [1]); men att denna deras magt skulle helt och hållet tillintetgöras, om konungens vägrade bifall kunde hindra verkställigheten af ständernas föreskrifter. *Utskottet,* hette det, *hoppades dock, att hans maj:t skall vid närmare besinnande gilla valet af riksrådet Scheffer, häldst hans majestät redan medelst erkännande af dennes goda egenskaper* [2]) *tillkännagifvit för utnämnandet det »nådiga behag», regerings-formen föreskref;* medelst hvilken slugt påhittade lagtolkning man ville komma ifrån konungens inkast. Ständerna erinrade också derom, att Adolf Fredrik i sin konunga-försäkrans 5 § förklarat sig benägen *att alltid instämma med samtlige riksens ständer såsom de der egde magt att göra sådana beslut och stadgar, som de pröfvade tjenliga för det allmänna bästa samt för deras egen frihet och trygghet.* Mot detta åberopande af lagens tydliga föreskrifter, mot Adolf Fredriks egen konunga-försäkran, och mot ständernas enhälliga beslut kunde hofpartiet ingenting mer uträtta. Konungen gaf efter, dock på sitt eget sätt. När man lemnade honom en lista på de personer, som ständerna utnämnt till prinsarnas lärare och uppvaktning aflät han följande skriftliga svar: *såvida jag förnimmer, att riksens ständer utnämnt och förordnat personer till mina söners såväl undervisning som uppvaktning, så finner jag onödigt, att mig deröfver vidare yttra.* Svaret var hvarken nekande eller jakande; men blef som jakande antaget, och vi hafva icke sett något annat konungens godkännande af ständernas förslag. Ett sådant behöfdes ej heller; de hade uttalat sin magtegande vilja, och dervid förblef det.

Inom den prinsarnas omgifning, ständerna nu tillförordnat, funnos flere då och sedermera mycket

---

[1]) Se sid. 166.
[2]) Se sid. 187.

framstående män. Guvernör för alla tre furstarna blef den högt ansedde rådsherren Karl Fredrik Scheffer, längre fram den unge konungens gunstling; lärare, för prins Gustaf professor Klingenstierna, för prins Karl professor Voltemat och för prins Fredrik Adolf professor Johan Benzelstierna, alla tre, hvar på sitt sätt, mycket ansedda personer. Bland de åtta kavaljererna må nämnas, hos Fredrik Adolf grefve Gustaf Filip Creutz, skalden och den slutligen blifvande rådsherren och kansli-presidenten; — och hos prins Gustaf icke mindre än tre ryktbarheter: den ene Tessins slägtinge Fredrik Sparre, den sedermera blifvande rikskansleren; den andre grefve Gustaf Fredrik Gyllenborg, den sedermera berömde och frisinnade skalden; och den tredje friherre Georg Gustaf Wrangel, sedermera generallöjtnant och minister plenipotentiaire, men slutligen ock uppfinnare af förslaget om krono-brännerierna[1]).

Konungaparet, som för tillfället måste underkasta sig den smärtsamma förödmjukelsen att mottaga dessa påtrugade uppfostrare för sina barn, var i hög grad uppbragt. Det fortfor att undvika Stockholm och stannade ännu till en tid på Ulriksdal, och man hörde Lovisa Ulrika bland sin förtrogna omgifning säga, att det tydligen sågs, huru ständerna icke ämnade sätta några skrankor för sitt hat och sina förföljelser, och att således revolution vore enda medlet att frälsa hofvet och dess vänner.

---

[1]) I uppsatsen: *Gustaf den tredje som konung och menniska*, (Sv. Akad. Handl. efter 1796. Del. 32. sid. 99) säges, *att guvernörer, vice guvernörer, kavaljerer och lärare omvexlade, alltefter som olika politiska meningar fingo öfvervigt. Föräldrarna ogillade både de ena och de andra, såsom påtrugade.* Af dessa ordställningar lockas läsaren att tro, det sådana ombyten af lärare blefvo flere gånger påtrugade, och att konungaparet ogillade flere uppsättningar deraf, hvilken uppfattning, om den vore sann, skulle gifva ökad anledning till klander mot ständerna, mot folkombuden, mot frihetstiden. Men det var blott en gång, nämligen 1756, som ett sådant parti-ombyte af lärare skedde; och det var blott den då tillkomna uppsättningen, som hofvet ogillade.

Till sin mor skickade hon bref, fulla af bittra omdömen och klagomål. Vi hafva lärt känna flere bland de herrar, med hvilka folkombuden omgifvit de unga furstarna. Se här Lovisa Ulrikas omdöme öfver dem. *De unga kavaljerer*, skref hon, *med hvilka man omgifvit prinsarna, äro pojkslynglar utan kunskaper, seder och umgängesvett*[1], *och prins Gustaf har blifvit sjuk af harm. Oss förestår samma öde, som konung Karl den förste i England, och jag förutser det ögonblick, då Tessins raseri skall göra honom till en Cromwell. Men jag är oskyldig och skall ej heller låta skrämma mig till någon låghet*[2], *och min mor och bror skola icke behöfva blygas för mig.*

Föräldrarnas tänkesätt inverkade naturligtvis på sönerna, hvilka, Gustaf mest och Karl minst, visade mot sin nya omgifning mycken obenägenhet och tredska, t. o. m. mot sjelfva guvernören, så riksråd han var. Denne började också redan efter några veckors tjenstgörning misströsta om möjligheten att kunna hos prins Gustaf åstadkomma någon verklig förbättring. I början af April 1756 uppsatte han ock om prinsens dåvarande lynne och egenskaper den beskrifning, ur hvilken vi här ofvan gjort åtskilliga utdrag, och hvilken skulle tjena till bevis, att prinsen var i grunden bortskämd redan förr, än han lemnades i Scheffers vård. Denne hade väl klagat hos de kungliga föräldrarna, men fåfängt; ty de väntade inom några veckor utbrottet af den revolution, som skulle gifva konungen magt att jaga bort både Scheffer och hela den påtrugade uppvaktningen. Troligt är näml., att det var i denna beräkning, i detta hopp, som konungaparet och följaktligen äfven prinsen bemötte Scheffer och den öfriga

---

[1]) Polissons sans études, sans moeurs, sans usage du monde. Brefvet, skrifvet i Mars 1756, finnes i arkivet på Eriksberg.

[2]) Basesse.

nya omgifningen med stötande öfvermod och förakt. Å andra sidan påstods, att Scheffer både då och sedermera uppförde sig mot Lovisa Ulrika med så mycken och rå ohöflighet, att exemplen derå kunde fylla hela böcker [1]. Att mellan dessa personer, begge af ett häftigt lynne, hårda ord blifvit vexlade, detta är också mer än sannolikt. När emellertid prinsens öfverklagade uppförande icke ändrades, lät Scheffer i början af Juni 1756 hos Hemliga Utskottet anmäla, *huru prins Gustaf ådagalade hvarken uppmärksamhet vid Scheffers ord eller benägenhet att följa hans råd, men deremot likgilltighet och t. o. m. förakt mot både kavaljerer, lärare och guvernör.* Emedan nu prinsen var sådan och tycktes till följe af onda menniskors uppmaning vilja förblifva sådan, förklarade sig Scheffer icke kunna fullgöra det honom anförtrodda uppdraget. Kanske ämnade han ock framlemna den ofta nämnda beskrifningen om prinsens personlighet. I utskottet uppstod nu mycken rörelse, och en och annan började å nyo föreslå, att prinsarna borde tagas från sina föräldrar och skickas till Lund, för att der under Scheffers ledning uppfostras. Man öfvertalade dock denne herre, att, innan hans formliga afskeds-ansökan inlemnades, å nyo vända sig till Adolf Fredrik och förklara, att, om denne icke inom en vecka kunde förmå prins Gustaf till ändradt uppförande, skulle Scheffer med underordnade kamrater begära afsked [2]. Men just i samma dagar blef hofvets ofta omtalade revolutionsplan ej blott upptäckt, utan ock tillintetgjord, och på samma gång alla konungaparets dervid fästade förhoppningar och derpå grundade gensträfvighet. Hofpartiet skrämdes och skingrades, och de kungliga både föräldrarna och barnen måste

[1] Preuss. min. br. d. 10 Dec. 1756.

[2] Danska min. br. d. 15, 18 Juni 1756. Preuss. min. br. d. 15, 18 Juni 1756.

ändra sitt uppförande så i detta som många andra hänseenden [1]).

Och nu några frågor! Borde månne ständerna låta sin blifvande konungs uppfostran fortfarande ledas af de personer, under hvilkas vård han fått vänja sig vid de många fel och odygder, vi uppräknat? — Borde månne ständerna med tystnadens bifall låta sin blifvande konung uppfostras till förakt och hat mot den statsförfattning, enligt hvilken de ville blifva af honom regerade? — Och sist! Adolf Fredrik hade i sin konunga-försäkran heligt förbundit sig att *som rikets hätskaste fiende och som fäderneslandets argaste förrädare anse den, som sökte bana väg till enväldet, rubba grundlagarna eller dertill gifva anledning.* Borde nu ständerna stillatigande åse, huru han i öppen strid mot denna högtidliga ed anförtrodde sin sons undervisning åt en man, Dalin, som till följe af sina stämplingar mot nämnde grundlagar borde enligt konungens egna ord anses som en *fäderneslandets argaste förrädare?*

JUVEL-SAKEN.

För att rätt uppfatta denna tvist bör man erinra sig åtskilliga äldre förhållanden och tilldragelser.

Hvarje folk önskar naturligtvis, att dess regent icke skall förskingra de medel af ett eller annat slag, som folket genom hvarjehanda skattebidrag anskaffat till underhåll åt sin styrelse och åt sina regenter, så närvarande som blifvande. Landslagen 1442 stadgade fördenskull uttryckligen, *att ingen*

---

[1]) Råds- och Heml. Utskott. protok. — Danska och preuss. min. bref. — Arkivet på Sjöhölm. — Voltemats anekdoter och Rosenhanska saml. i Uppsala.

konung fick för sin efterträdare minska de kronogods eller de inkomster, hvilka till hofvets underhåll anslagna voro. Men detta förbud gällde blott jordagodsen och krono-intägterna. Deremot fanns i samma lag icke något förbud mot förskingrande af de husgeråd, dyrbarheter och reda penningemedel, som på folkets bekostnad blifvit anskaffade och i de kungliga slotten eller skattkammarhvalfven förvarade. Svenska folket fick dock flere gånger rätt kännbart erfara, huru nyttigt, huru nödvändigt ett sådant förbud skulle hafva varit. Gustaf den förste efterlemnade en rik skattkammare samt en mängd husgeråd och prydnader på de kungliga slotten. Efter hans död delades arfvet mellan barnen, och Eriks slöseri hade snart förstört hans andel i de samlade skatterna, så att herr Eskils gemak stod tomt, hvarefter folket nödgades med dryg kostnad anskaffa de medel, som fordrades för konungens praktfulla hofhållning och för de nya krigen. Andra exemplet inträffade år 1654. Föregående styrelsers kloka hushållning och rika krigsbyten samt de fem millionerna ersättnings-penningar från Tyskland hade jemnte folkets ökade skattebidrag gifvit medel till anskaffande af de praktfulla prydnader, de stora samlingar af konstverk, böcker, dyrbarheter och granna husgeråd, som gjorde drottning Kristinas hof till ett bland de mest lysande i Europa. Men under förberedelserna till afflyttningen från Sverge lät hon på bakslugt sätt föra ur landet och till södern en mängd af hofvets ofvannämnde prydnader och tillhörigheter[1]), och det till ett värde af, som några trodde, två millioner R:dr, så att, när Karl Gustaf tillträdde regeringen, stodo många slottsrum tomma, och han måste vid sin kröning låna af enskilda personer flere dertill behöfliga prydnader, och sedermera af folket begära medel till fyllande af de så

---

[1]) 10 del. 3 uppl. sidd. 174, 175.

uppkomna bristerna och till bekostande af de återigen börjande krigen. Tredje exemplet inträffade efter år 1697. Också nu hade en föregående styrelse genom reduktionen, genom folkets bidrag och genom sträng hushållning samlat betydliga skatter dels i guld, silfver och prydnader, dels i reda mynt, vi minnas skattkammar-hvalfvet Elefanten, hvarjemnte de kungliga slotten åter blifvit ordentligt uppsatta med behöfligt husgeråd och tillbehör. Men inom två års tid hade kronans redbara medel, dessa frukter af en 17-årig sparsamhet, blifvit af efterträdaren helt och hållet förskingrade genom ett ytterligt slöseri såväl i hofnöjen och prakt, som i gåfvor till höger och venster, hvarjemnte en ej ringa del af hofvets kostbaraste husgeråd och dyrbarheter blifvit bortskänkta, i synnerhet åt Hedvig Sofia [1]). Följden för undersåtarne blef, att konungen redan år 1699 pålade dem en ny och ganska kännbar gerd.

Dylika upprepade erfarenheter måste ådraga sig de kunnigare folkombudens uppmärksamhet, och i regerings-formen af 1719 och 1720 blefvo, ehuru endast i allmänna ordalag, införda några stadganden om närmare tillsyn öfver statens tillhörigheter; stadganden, som flyttade vården och ansvaret för kronans egendom från konungen personligen och till kammar-kollegium och stats-kontoret. Men vi minnas, huru Fredrik och Ulrika Eleonora under åren 1722 och 1723 förehade åtskilliga stämplingar till utvidgande af konungamagten, och huru de för att skaffa medel dertill ämnade bortpanta Wolgast åt Preussen, och huru ständerna, fastän utan skäl, misstänkte drottningen att hafva för erhållande af ymnigare bestickningsmedel pantsatt de kronjuveler, som voro lemnade i hennes vård. Ständerna läto fördenskull vid samma tid öfverse och till förvar i kammar-kollegium återinlemna många

---

1) 21. 74—76.

bland dessa dyrbarheter. Samma års riksdag föll ock på den tanken, att man borde genom bestämda grundlags-stadganden söka förekomma all bortpantning eller förskingring af kronans juveler; och likaså allt bortförande eller bortgifvande af de möbler, husgeråd eller dyrbarheter, som till hofvet och de kungliga slotten blifvit anskaffade; — likaså allt förskingrande af de statens reda medel, hvilkas vård fordom varit öfverlemnad åt regeringen. I sådan afsigt läto folkombuden i den samma år antagna riksdags-ordningen insätta den föreskrift, *att ständerna skulle efterse, huru rikseňs medel blifvit förvaltade, och huruvida riksens klenodier och mobilier i skattkammaren och annorstädes vore i behåll.* Så hade frihetstidens stadganden i detta hänseende tillkommit.

Vi minnas, huru Tessin år 1744 medförde till Berlin juveler och prydnader till ett värde af 60,000 R:dr, hvilka skulle öfverlemnas åt prinsessan Lovisa Ulrika [1]). De voro anskaffade på svenska statens bekostnad, och skulle följaktligen anses som kronans juveler, lemnade till prinsessans begagnande, icke till hennes personliga egendom. Men vid framlemnandet af gåfvorna hade Tessin af artighet, svaghet eller någon annan orsak förtegat denna deras egenskap och låtit dem i äktenskaps-kontraktet upptagas såsom prinsessans enskilda egendom [2]). Hans åtgerd härutinnan blef likväl icke öfverklagad, utan Lovisa Ulrika lefde hela tiden bortåt i den öfvertygelse, att hon hade personlig eganderätt till besagde dyrbarheter. Under riksdagen 1746—1747 var,

---

[1]) 37. 22, 23.

[2]) Orden voro: *antingen hennes kongl. höghet stannar i Sverge eller ej, skola henne ovägerligen följa hennes redbara tillhörigheter* (Baarschaften) *silfver, husgeråd, klenodier, kläder och smycken, likasom ock, hvad hon i klenoder, silfverhusgeråd och reda medel har till skänks bekommit af hans kongl. höghet sin gemål och af andra.* Se Riksark. Heiraths-kontraktet.

som vi minnas, en nära förbindelse ingången mellan det unga hofvet och det bland ständerna allsmägtiga Hattpartiet. Man öfverlemnade då åt Lovisa Ulrika till bruk och begagnande också de äldre kronjuveler, som Ulrika Eleonora efterlemnat, eller som funnos förvarade i den kungliga husgeråds-kammaren. Sammanlaggda värdet af alla de åt henne öfverantvardade dyrbarheterna tyckes hafva stigit till ungefär 4—500,000 d. s. m. [1]).

Under några års tid derefter talades föga om denna sak; ty ett löst rykte om några juvelers bortpantning afstannade snart; antingen emedan ryktet varit falskt, eller juvelerna blifvit åter inlösta.

Men nu inträdde riksdagen 1755—1756 med dåvarande häftiga spänning mellan hofvet och folkombuden. Det förra hade misslyckats i alla försök att drifva sin vilja igenom så väl inrikes vid valen, rättegången och bonduppload, som utrikes vid de främmande hofven; och det hade sedermera endast sina egna ringa krafter att lita på. Men det oaktadt ville Lovisa Ulrika ingalunda afstå från sina ofta omtalade statshvälfnings-planer.

Till dessas genomdrifvande saknades dock nödiga penningar. För att sådana erhålla, och sedan Ryssland vägrat gifva några lån, och inhemska partivänner icke mägtade göra större förskott, tillgrep nu drottningen den betänkliga åtgerden att pantsätta de i hennes vård anförtrodda juvelerna för att mot dem skaffa sig en större summa besticknings-medel. Att i sådan afsigt vända sig till brodern, Fredrik den andre i Preussen, visste hon vara fåfängt. I dess ställe sökte hon hjelp hos sin svåger, hertigen af Braunschweig, och ditsände fördenskull en ung grefve Meijerfelt, en son af den under Karl den tolftes tid omtalade fältmarskalken. Men hertigen ville ej gifva något lån,

---

[1]) Enligt Hemliga Utskottets prot. d. 22 April 1756 tyckes deras värde stigit till 419,114 d. s. m., utom Berliner-juvelerna.

så framt han ej erhölle motsvarande pant. Derför utskickade Lovisa Ulrika hoflakejen Ljung med en hop sina[1]) juveler och nipper, hvarpå hertigen till en början lemnade 18,000 R:dr[2]), hvilka öfver Hamburg blefvo i vexlar skickade till handelshuset Grill i Stockholm, och der dagarna före revolutionens tillämnade utbrott lyftade af Erik Brahe och Jakob Horn[3]).

Saken blef dock snart röjd. En hoffröken, Ulrika Strömfelt, hade till följe af kunskaper och qvickhet blifvit kammarfröken hos drottningen; men ådagalade sedermera och under den uppkomna politiska brytningen en viss benägenhet för Tessin och för frihets-partiet, och råkade derföre i någon onåd. Då har hon, säger man, tillåtit sig att för nämnde sina politiska vänner omtala drottningens hemliga juvel-förpantning. Säkert är, att hon genast derefter skildes från hofvet, men deremot fick af ständerna en årlig pension af 2,000 d. s. m., och blef samma år gift med Karl Sparre, den sedermera ryktbare öfverståthållaren[4]).

---

[1]) Fersen 2. 94 säger också konungens.

[2]) Lovisa Ulrika säger 6,000 dukater. Heml. Utskott. prot. d. 5 Aug. 1756 säger 30,000 mark.

[3]) Enligt en måhända af Höpken gjord anteckning på en i arkivet på Sjöholm befintlig afskrift af Lovisa Ulrikas bref till Adolf Fredrik d. 26 Maj 1756, har hon vändt sig äfven till brodern, arfprinsen af Preussen, och genom kapten Puke tillsändt honom juveler för att genom hans försorg belånas. Hon säger ock, att det icke var kronjuveler, hon pantsatte, utan blott dem, hon i Berlin mottagit. En annan hennes berättelse rörande dessa ämnen läses i Fersens skrifter 2. 242.

[4]) Lovisa Ulrikas berättelse antyder icke med ett enda ord, att fröken Strömfelt förrådt juvel-förpantningen, utan säger den hafva blifvit upptäckt derigenom, att arfprinsen af Preussen erböd juvelerna såsom pant åt en bankir i Hamburg; men att denne var nära förbunden med franska ministern i Stockholm, åt hvilken han af sådan orsak förrådde hela planen. Fersens skrifter 2. 254. Fersen säger ej heller, att upptäkten skedde genom fröken Strömfelt, utan genom bref, som från Berlin och Hamburg

Upptäkten af dessa förpantnings-åtgerder var för hofvet i hög grad oroande, också derföre, att man låtit till utlandet bortskicka besagde juveler och således ej kunde på länge uppvisa dem för ständerna. Med anledning af den erhållna underrättelsen begärde nämligen Hemliga Utskottet inventering öfver alla så kallade riksklenoder och lät genast öfverse dem, som ännu lågo qvar i räntekammaren, vid hvilket tillfälle också konungen framlemnade dem, som voro åt hans vård anförtrodda. Men Lovisa Ulrikas uteblefvo, och när Adolf Fredrik visade oro deröfver, bad hon att i denna sak, som rörde henne sjelf, också få sköta sig sjelf; blott att hon dertill erhölle tid och rådrum. Hon ämnade nämligen återhemta de ifrågavarande juvelerna och utskickade med sådant uppdrag omigen den förtrogne handtlangaren Ljung. Men Hemliga Utskottet påskyndade saken och ingick d. 6 April till Adolf Fredrik med en skrifvelse[1]), hvari man under åberopande af riksdags-ordningens föreskrift anhöll, att drottningen behagade utsätta en för henne lämplig dag, på hvilken utskottet kunde genom ombud öfverse och med inventarierna jemnföra de riks-klenoder, hon mottagit så väl i Berlin 1744, som i Stockholm 1747. Emedan juvelerna voro för tillfället i Tyskland, gällde det nu att på ett eller annat sätt bereda sig uppskof, tills Ljung hunnit återkomma. Adolf Fredrik yttrade äfven den åsigten, att de *berlinska juvelerna vore drottningens enskilda egendom, för hvilken hon ej behöfde göra räkenskap.* Men ständerna svarade, *att juveler, inköpta för statens medel, vore i alla länder också statens egendom,* och mente, att så var händelsen äfven denna gång. Brahe med åtskilliga hofpartiets herrar sökte på hvarjehanda

kommo Höpken tillhanda. S. st. 94. Vi kunna ej afgöra, hvilken bland berättelserna kommer sanningen närmast.

[1]) Rådsprot. d. 8 April 1756. — Heml. Utskott. prot. d. 6 April 1756.

sätt utdraga tiden och föra högt språk; men man hotade då nämnde herre med undersökning om åtskilliga redan nu mot honom gjorda angifvelser, hvarigenom han något nedtystades. Ett annat flere gånger begagnadt svepskäl för dröjsmålet bestod deri, att, emedan konungen var sjuk, vore drottningens tid derigenom så upptagen, att hon ej hunne framlemna juvelerna. Sjelf behandlade hon saken på sitt egna sätt. Redan d. 8 April, d. v. s. två dagar efter Hemliga Utskottets skrifvelse, begärde hon om detta vigtiga ärende ett samtal med Fersen. För tillfället illamående [1]), skickade han i stället tvänne vid kallelsen hos honom närvarande Hemliga Utskottets medlemmar, nämligen general-löjtnanten Kaulbars och öfver-ceremoni-mästaren Palmfelt. För dessa herrar förklarade då drottningen, *att utskottets anhållan om riks-juvelernas inventering ådagalade misstroende för hennes person; — att berlinska juvelerna vore hennes enskilda egendom; men att riks-juvelerna skulle med det snaraste utbrytas och återlemnas; ty drottningen ville ej mer mottaga dem i sitt förvar, än mindre bära dem.* Sedermera berättade hon uppträdet för Brahe, hvilken sade: *det var skada, att budbärarna ej fingo mottaga detta svar skriftligt.* Drottningen lät då fröken Düben nedskrifva en kort uppsats, hvilken hon sjelf undertecknade, och som var af samma innehåll som nyss anförda samtal [2]), och hvari lästes också följande ord: *»jag ämnar låta utbryta de juveler, som höra till ränte-kammaren, samt åtskilja dem från mina egna och sedan återlemna dem till riksens ständer; ty från denna*

---

[1]) Lovisa Ulrika säger, att Fersen låtsade vara sjuk, emedan han förmodligen ville undvika hvarje samtal med henne om detta ämne. Fersens skrifter 2. 255.

[2]) Lovisa Ulrikas egen berättelse, s. st. Fersen säger 2. 96, att brefvet var af drottningen sjelf skrifvet, icke blott underskrifvet; och att det blef lemnadt till de båda herrarna vid dessas första besök.

stund håller jag mig för god att bära dem. Louise Ulrique.» Brefvet var icke dateradt [1]) och ej heller ställdt till någon viss person eller till någon viss myndighet; men ordalagen voro i form af svar på utskottets begäran. Hon lät nu Jakob Horn skicka det till Kaulbars med befallning att lemna det åt Fersen för att hos ständerna så fort möjligt föredragas [2]). Brefvet blef af bemälte två herrar till Fersen framlemnadt, hvilken dock öfvertalade dem att fara tillbaka till drottningen och bedja henne besinna *den nuvarande oron och jäsningen samt ändra sitt beslut och icke med så hårda ord tilltala rikets ständer.* De gjorde så, men fåfängt, och de återkommo med drottningens förnyade befallning att för ständerna framlägga nämnde hennes bref [3]).

Det blef nu ock för Hemliga Utskottets [4]) ledamöter föredraget. Uppståndelsen vardt stor, förbittringen häftig och anmärkningarna skarpa. Frisendorff påstod, *att Adolf Fredrik visste, det Berliner-juvelerna voro statens; ty han hade sjelf setat i rådet, när man beslöt deras inköp, och han hade också en gång erkänt denna deras egenskap, hvarföre drottningens ord voro så mycket mer betänkliga.* Hermanson uttalade sin *harm öfver det förakt mot rikets värdighet och mot dess magtegande ständer, som drottningen visat, då hon förklarat sig vara för god att bära deras juveler; ett förakt, som drabbade äfven konungen, ty också hans höghet vore förenad med rikets. Sverges krona,* sade Hermanson, *är dessutom en bland de äldsta i Europa, hvilken*

---

[1]) Men lär hafva varit skrifvet d. 10 April.

[2]) Det sista enligt Fersen (2. 96). Men Lovisa Ulrika nämner sjelf ingenting om denna föredragning, utan säger, att det var en svaghet af Kaulbars att framlemna det till Hemliga Utskottet. (Fersens skrift. 2. 256).

[3]) Fersens skrifter 2. 96. Fersens egen berättelse. Lovisa Ulrikas uppsats nämner ingenting om detta andra besök.

[4]) Heml. Utskott. prot. d. 14 och 22 April 1756.

stora konungar räknat för en heder att bära, och svenskarna äro ett fritt folk, som icke tål hvarken förtryck eller förakt. Angående så denna som andra närgångna åtgerder bör man fördenskull göra konungen en underdånig men mot sakens vigt svarande föreställning. Häruti instämde flere, och Renhorn tillade: *när ständerna valde en konung, skedde det i afsigt, att han skulle regera efter rikets lagar, men icke efter en annan persons behag. Sedan sista riksdag har dock vårt land företett en kedja af bedröfliga händelser. Ständernas fullmägtige, rådsherrarna, hafva icke fått åtnjuta vederbörlig aktning, och ständerna sjelfva hafva fått mottaga förslag, stridande mot grundvalarna för deras frihet; och nu har drottningens bref ådagalaggt ett öppet förakt för hela riket. Bedröfligt är ock, om sådana tänkesätt inplantas i kronprinsens späda sinne* o. s. v. Saken hann den dagen, d. 14 April, icke afslutas, utan förekom ånyo d. 22 i samma månad. Hermanson blef nu den, som förestafvade beslutet. *Svårt,* sade han, *är valet mellan vördnaden för hennes majestät och kärleken till fäderneslandet. Men en hvar bör i detta vigtiga mål tydligt uttala sitt hjertas tanke. Vi minnas, med hvilken glädje vår drottning blef af oss mottagen; icke derföre, att hon var från Preussen, ty till detta land hade Sverge visst ingen tacksamhets-förbindelse, utan derföre, att hennes egenskaper ingåfvo förhoppningar om framtida lycka och trefnad. Men dessa hafva slagit ut på det sätt, att rådsherrar, ämbetsmän och ständerna sjelfva blifvit bemötta, icke med aktning och förtroende, utan tvärtom; och att de personer, hvilka fått hugna sig af välvilja och belöningar, äro sådana, som ådagalaggt likgilltighet för rikets lag och regeringssätt. Granskar man bemötandet mot främmande sändebud, så ser man det preussiska mottaget med förtroende och hedersbetygelser, men de danska och fransyska be-*

handlade som okända personer, oaktadt deras konungar äro fäderneslandets närmaste bundsförvandter. Hennes majestäts missnöje med ständerna vill jag ej närmare beskrifva; en hvar känner det, och hennes majestät har nu sjelf afgifvit skriftligt bevis derå. När Sverge hjelpte det brandenburgska huset till konunga-tittel, kunde man väl icke föreställa sig att derifrån få mottaga en prinsessa, som skulle hålla sig för god att bära Sverges riks-juveler, hvilka dock många stora drottningar burit. Märkas bör ock, att, då vi, ehuru ett fattigt folk, likväl hedra oss med att upprätthålla ett dyrt och kostsamt hof, böra vi ock vara angelägna om att äfven i andra hänseenden upprätthålla svenska namnets heder och vårt rikes värdighet. Dessutom, hvad hafva vi att vänta af framtiden, om våra prinsar vänjas vid sådana tänkesätt och efterdömen. Förhållanden, så betänkliga, böra fördenskull icke med lamhet handteras; utan ständerna måste laga så, att de vid sin afresa äro förvissade om, att kongl. maj:t sjelf regerar riket, och det enligt dettas lagar och sin egen försäkran. Alla instämde, och man erinrade också derom, *att den beredvillighet, hvarmed svenskarna år 1751 ökade hofvets handpenningar, icke förtjenat ett bemötande, sådant som drottningen nu låtit dem vederfaras.* Beslutet blef, att låta om detta allt utarbeta en föreställning, som skulle afgifvas till konungen. Det var också just denna dag, som man under mycken tillfredsställelse beslöt att, till allmänhetens upplysande om verkliga förhållandet med denna och andra tvister, utgifva en riksdags-tidning.

Tessin, Sverges ombud vid förmälningen 1744, hade, som sagdt är, genom äktenskaps-kontraktet formligen tillerkänt Lovisa Ulrika eganderätten till de då aflemnade juvelerna, och detta var ett bland villkoren för det ingångna äktenskapet. Strängt och kontrakt-messigt taget, hade hon således till dem full eganderätt, och det var svenska staten, som

borde vidkännas den förlust, dess eget ombud Tessin förorsakat. Men denna sanning kunde icke hos svenskarna göra sig gällande under då rådande häftiga förbittring mot drottningen och partiskhet för Tessin; och man underkände följaktligen den förras lagliga rättighet och öfverskylde den sednares fel. Konungen i Preussen uppträdde väl till sin systers försvar och framkastade skarpa hotelser, ifall man fortginge på samma väg [1]). Men Höpken gaf korta och bestämda svar; hvarjemnte preussiska sändebudet i Stockholm upplyste sin konung om rätta förhållandet med Berliner-juvelerna, om obetänksamheten i Lovisa Ulrikas åtgerder och tillika om den upphetsade sinnesstämningen bland ständerna [2]). Dessutom, just vid denna tid hotad af Ryssland, Saxen, Österrike och Frankrike, vågade ej konungen i Preussen genom stränga åtgerder uppreta en ny fiende. Han drog sig fördenskull tillbaka och öfverlemnade också i detta fall systern åt det öde, hon kunde sig sjelf bereda.

Medan Hemliga Utskottet arbetade på nyssnämnde skrifvelse, hade enligt begäran af alla fyra stånden riksrådet d. 26 April skickat två sina medlemmar till Adolf Fredrik med förnyad anhållan om kronjuvelernas framlemnande; men svaret blef som förut; nämligen, att sådant ännu ej kunde ske till följe dels af konungens sjukdom, och dels af det dröjsmål, som förorsakades genom kronjuvelernas utbrytande och afskiljande från drottningens egna. Dessa voro svepskälen. Om de verkliga bestodo deri, att juvelerna ännu icke från Tyskland återkommit, eller deri, att man hoppades snart kunna utföra den tilltänkta statshvälfningen och dymedelst komma ifrån hela saken, eller kanske i båda delarna, detta måste vi lemna oafgjordt.

---

[1]) Preuss. min. br. d. 25 April och 25 Maj 1756.
[2]) Preuss. min. br. d. 22 Juni 1756.

Hofvets dröjsmål påskyndade dock frihets-partiets åtgerder, och d. 30 April hade man i ordning förslaget till det ofvannämnde bref, som ständerna skulle enligt utskottets beslut afsända till konungen. Vi inrycka här kärnpunkterna af dess märkvärdiga innehåll. *Stormägtigste, allernådigste konung! Inför eders kongl. maj:t kunna riksens ständer icke längre med tystnad undandölja, huru de af hennes maj:t drottningen icke blifva ansedda såsom sig bör; nämligen såsom både magtegande ständer och eders majestäts trogna undersåtare, och tillika såsom de, hvilka upphöjt eders maj:t till ett lysande äreställe bland konungar, och som tillika äro villiga att för dess och rikets oskiljaktiga välfärd offra lif och förmögenhet. Ständerna liksom hela riket veta, att eders maj:t hyser misshag för hvarje mot dem visad ringaktning, och de begära ingen lyckligare regering, än den, eders majestäts ömma och faderliga hjertelag dem lofvar. Men när likväl personer nära vid tronen handla i strid deremot, måste det väcka uppseende hos främlingen samt villrådighet och bekymmer bland undersåtarne. Eders maj:t lärer tillika högst upplyst finna, hvilka tänkesätt skola intryckas i arfprinsarnas unga sinnen, när de icke se exempel af kärlek till folket och till friheten, utan läras tvärtom betrakta andra menniskor såsom födda till träldom för deras, furstarnas, nöjes skull; — och likaså hvilka tider beredas för efterkommande slägter, hvilken säkerhet för deras rätt och frihet, när sådana tänkesätt hos den blifvande regenten redan uti dess barnaår inplantas, och sedermera oemotsagda och genom vanan öfvergå till oföränderliga grundsatser. Hennes maj:t är dessutom i riket inkommen för att vara eders majestäts gemål, men icke för att öka dess regements-börda. Denna skulle vara lätt nog för en så mild och rättvis konung; ty eders maj:t eger uti undersåtarnes hjertan ett befästadt välde och en säker belöning. Men om afvikelser, stridande mot*

eders maj:ts löften, vilja och afsigt, skulle tillåtas, då skulle ock i vårt rike finnas tvänne regenter, den ene med och den andre utan lag, under hvilket förhållande ordningen och lugnet svårligen skulle kunna upprätthållas. — — Af allt, hvad som förekommit, har dock ingenting varit mer oväntadt, än att hennes maj:t genom ett skriftligt yttrande förklarat sig, som orden lyda, för god att hädanefter bära rikets juveler. Att nu riksens ständer skulle med hennes majestät ingå i någon skriftvexling om detta eller om andra allmänna ärenden [1]*, sådant är hvarken vanligt eller med regeringssättet förenligt. Men när till ständerna kommer en hennes maj:ts skrifvelse, af dem icke framkallad, men innehållande uppenbart förakt för riket, då skulle ett stillatigande dervid icke vara ständerna värdigt. De vilja alltså erinra derom, att dessa af hennes maj:t ringaktade juveler hafva likväl ett eget och dubbelt värde, nämligen både af de konungar, som dem burit, och af det rike, de tillhöra; ett rike, som under med- och motgång bibehållit sitt anseende och sin urgamla heder, följaktligen ock ett värde, som svårligen kan ökas, men alldeles icke efter godtycke förminskas. — — Dessa omständigheter är det, som riksens ständer med bekymmerfulla sinnen härmedelst framlägga. De vilja ingen ändring i eders maj:ts sinnelag för dess gemål; men väl i hennes maj:ts sinnelag för riket. De begära ingenting högre, än att eders maj:t måtte få ostörd göra sina undersåtare lyckliga och sin regering ärofull; ock att den person, som närmast förenat sin välgång med eders majestäts, måtte kunna blifva, också hon, föremål för deras tillgifvenhet och vördnad. Till eders maj:ts ömma vård härutinnan förtro sig ock riksens ständer i underdånighet och tillika i den glada förhoppning, att icke behöfva tillgripa de utvägar, Gud och deras rätt dem eljest tillsagt.*

---

[1]) Rådsprot. d. 26 Maj 1756.

Brefvet gillades af utskottet, hvilket beslöt meddela det åt ständerna i afsigt att för större eftertrycks skull blifva af dem och å deras vägnar till konungen framlemnadt; *på det*, tillade man, *riket måtte någon gång återfå ett länge saknadt lugn*. I synnerhet var utskottet angeläget om, att gifva bonde-ståndet underrättelse om hela förhållandet och att låta dess medlemmar deltaga i alla dithörande åtgerder; *ty eljest kunde man utsprida och de okunnigare lockas tro, att ständerna ville taga ifrån drottningen hennes smycken* [1]). Ofvanstående skrifvelse blef således af Hemliga Utskottet dagen derpå eller d. 1 Maj meddelad åt Stora Sekreta Deputationen, i hvilken också bonde-ståndet hade sina ombud. Äfven här blef förslaget antaget, och sedan, jemnte tillhörande protokoll, öfverlemnadt till sjelfva ständernas pröfning och af dem likaledes gilladt samt d. 8 Maj af de fyra talmännen underskrifvet. Genom tvänne riksråd, Scheffer och Ruth, framlemnades det nu till konungen och blef tillika just i samma dagar [2]) inryckt i riksdags-tidningen och derigenom inför hela allmänheten offentliggjordt.

Vid en så hotande vändning fann hofpartiet och t. o. m. Lovisa Ulrika för godt att åtminstone tills vidare och i ett och annat gifva efter. Adolf Fredrik hade meddelat henne ständernas sist anförda skrifvelse. Men gällande lagar tilläto henne icke att om rikets ärender öppna omedelbar underhandling med riksdagen, och, hette det, *rådet och ständerna vilja skriftvexla med konungen, men icke med drottningen*. Hon utgöt derföre sina tankar i ett bref till sin gemål, troligtvis i beräkning, att det skulle komma äfven till ständerna. Hon tackade för *det gifna tillfället att framlägga sina tänkesätt inför ett folk, hvilket hon både aktade och älskade*. Vidare skref

---

[1]) Heml. Utskott. prot. d. 30 April 1756.
[2]) D. 17 Maj.

hon: *då jag beslöt förena mig med eders maj:t, var jag icke lockad af kronans glans, ty min egen börd hade gifvit mig tillräckligt af sådan slags upphöjelse. Att jag lemnade ett fädernesland, vid hvilket jag var fästad med de ömmaste band, enda orsaken dertill var min beundran för eders maj:ts höga egenskaper och min aktning för ett folk, ryktbart genom dygder och genom tillgifvenhet för sina furstar. Också jag har sökt förtjena dess tillgifvenhet; men har haft den olyckan höra mot mig utspridas misstankar, som beröfvat mig den folkets kärlek, till hvilken dock mina tänkesätt gjort mig berättigad. Man beskyller mig att hafva öppnat brefvexling med Hemliga Utskottet och med ständerna; men mitt ifrågavarande bref var ställdt blott till general Kaulbars. Man har känt sig förolämpad af detta bref; men vid besinnande af dess naturliga mening*[1]) *skall man icke finna någonting oroande eller stötande deri. Dock hade det varit bättre, om jag användt ett språk, hvars ord och ordalag jag till deras betydelse närmare känt.* Efter försvar för sin rättighet till Berliner-juvelerna, tillade hon: *jag är dock färdig att för eders maj:ts undersåtares välfärd uppoffra icke blott mina juveler, utan ock allt, hvad jag i denna verlden eger. Den största skatt i mina ögon är folkets kärlek, och jag har till dess förvärfvande ingenting underlåtit. Lugnad af ett samvete utan förebråelse, hoppas jag af Gud och verlden en rättvis dom*[2]). Samma dag d. 26 Maj skickade konungen till ständerna ett sitt bref, hvilket egentligen bestod i ett ofta bokstafligt upprepande af drottningens nyss anförda skrifvelse till honom sjelf. För egen räkning tillade han, *att stän-*

---

[1]) *Dès qu'on en reste au sens naturel.*

[2]) En afskrift häraf, troligen af Höpkens hand, finnes i arkivet på Sjöholm i ett omslag med påskrift *Memoires secrets.* Sedan brefvet första gången d. 26 Maj i rådkammaren framlemnades, lärer det undergått några förändringar.

dernas yttrade tänkesätt mot drottningen icke svarade mot hennes ömma tänkesätt för dem och för svenska folket; och att hon kunde med trygghet underkasta sig Guds och efterverldens dom. Hon sjelf lät väl återlemna de 1747, men icke de 1744 bekomna juvelerna, hvilka sednare hon ansåg sig böra qvarhålla. Detta och än mer den egenkära och stolta tonen i hennes bref samt den bjerta motsägelsen mellan hennes tal om aktning och kärlek för svenskarna å ena sidan, och å den andra det sätt, hvarpå hon ofta bemött dem, samt nu förklarade sig sjelf felfri och således kastade på dem all skuld till oenigheten; — och ytterligare det sätt, hvarpå Adolf Fredrik såsom ett språkrör upprepade sådana hennes påståenden och som en jaherre gillade deras innehåll, allt detta väckte mycken ovilja, och ständerna beslöto att på konungens bref aflåta ett svar till vederläggning af drottningens mot dem rigtade och af Adolf Fredrik upprepade beskyllningar. De sökte deri omigen ådagalägga, att Berliner-juvelerna vore statens egendom. De upprepade omigen, att hufvudföremålet för ständernas missnöje i denna sak var drottningens förklaring, att hon ansåg sig *vara för god att hädanefter bära rikets juveler.* De upptogo för öfrigt till vederläggning några bland hennes anförda skäl. Hon hade t. ex. sagt, att hennes klandrade bref var skrifvet till general Kaulbars och icke till Hemliga Utskottet; men ständerna svarade, *att brefvet var »lämpadt på ständerna» och nämnde dem och Hemliga Utskottet, men icke med ett enda ord general Kaulbars* [1]. För brefvets skarpa uttryck hade drottningen anfört den ursäkt, *att hon begagnat ett språk, hvars ord icke voro henne närmare bekanta.* Ständerna svarade, *att de använda orden skulle i hvad språk som hälst vara till mening och innehåll så*

---

[1]) Så var det ock.

förklenliga, att de icke borde mottagas af ett fritt folks ombud. — Drottningen hade påstått, *att hon visat aktning för rikets förnämsta ämbetsmän och kärlek för dess folk.* Ständerna svarade, *att man svårligen kunde öfvertyga sig derom, när man hörde henne ständigt klandra deras åtgerder, och såg det sätt, hvarpå hon ständigt bemötte deras personer, och huru hon i öfrigt uppförde sig så, som skulle det utom öfverhetens vilja icke finnas någon lag, och utom hofvets gunstlingar icke några undersåtare.* — Hon hade förklarat sig *vilja för riket uppoffra sina klenodier och allt, hvad hon egde.* Ständerna svarade, *att de sådant aldrig begärt, utan endast åtnjutandet af sin rättighet att öfverse rikets juveler, hvilket dock blifvit dem till en del förvägradt.* — Derpå tillades: *ständerna skola dock med glädje glömma det framfarna, såvida vederbörlig ändring inträffar. De begära häruti ingenting annat, än hvad grundlagen och eders maj:ts faderliga hjerta dem tillerkänner. Men de önska tillika, att åt de uppväxande prinsarna inga andra föredömen gifvas, än sådana, som öfverensstämma med grundlagarna och med eders maj:ts faderliga tänkesätt, och denna sak är för framtiden af stor vigt; ty prinsar hafva menskliga böjelser och således större lust att följa onda än goda exempel. Ständerna begära ock, att eders maj:ts nåd och rättvisa måtte få göra sig gällande, och att eders maj:t enligt dess höga kall, enligt Guds ordning och enligt Sverges lag må utan hinder vara herre uti sitt hof och konung uti sitt rike. Ständerna begära slutligen och i underdånighet, att all vidare skriftvexling i detta och dylika ämnen må upphöra; ty vårt land behöfver konungs och ständers gemensamma vård, allramest i denna tid af orolighet och krig utom och fattigdom och nöd inom dess gränsor.* Både Lovisa Ulrika och Adolf Fredrik hade slutat sina bref med den högtidliga förklaring, att drottningen *kunde med trygg-*

het underkasta sig Guds och efterverldens dom. Folkombudens nu afgifna genmäle förklarade likaledes, att också *ständerna med trygghet och förtröstan afbidade såväl efterverldens som den högste Gudens dom.* Denna skrift aflemnades till konungen d. 16 Juni [1]) cch blef jemnte drottningens genom Kaulbars afskickade bref tryckt i riksdags-tidningen d. 18 Juni. Någon verkan deraf på hofvet spordes likväl icke, och Lovisa Ulrika återlemnade ännu icke sina Berliner-juveler. Troligtvis afvaktade konungaparet den just nu tillämnade revolutionen. Men sammansvärjningen blef i detsamma upptäckt och tillintetgjord, och dagen derefter aflemnade Lovisa Ulrika sistnämnde mycket omtvistade dyrbarheter [2]).

Till sist ett par frågor!

Borde månne ständerna stillatigande åse, huru Lovisa Ulrika för de juveler, folket till sin drottnings prydnad inköpt, skaffade sig medel att tillintetgöra samma folks frihet? — Borde månne ständerna stillatigande mottaga den skymf, att deras drottning öppet förklarade sig för god att bära deras kronas juveler?

DEN KUNGLIGA NAMNSTÄMPELN.

Redan tillförene hafva vi berättat flere till detta ämne hörande företeelser, t. ex. huru under Fredriks tid namnstämpeln blef införd, men med hans bifall och blott till lättnad af hans besvär [3]); — huru Adolf Fredrik vid sitt uppstigande på tronen afskaffade dess bruk; — huru under åren 1751—1754

---

[1]) Några säga d. 14.

[2]) Protok. i rådet och Hemliga Utskottet. — Riksens ständers bref. — Preuss. min. bref. — Rosenhanska saml. i Uppsala. — Lewenhauptska arkivet på Sjöholm.

[3]) 38. 55—58.

uppkommo mellan konungen och rådet många tvister angående beslut, som det sednares flertal fattat, men den förre icke ville underskrifva; — huru rådsherrarne, fastän dertill genom riksdagsordningen i några fall berättigade, likväl icke ville utfärda påbud, undertecknade blott af dem men icke af konungen[1]; — huru flere lagligt fattade beslut fördenskull lemnades utan verkställighet; — huru rådet gång efter annan bad om konungens underskrift och föreställde honom de skadliga följderna af att sålunda hämma riksärendernas jemna gång; — huru de varnande bådo honom icke blottställa sig för obehaget att se regerings-beslut utfärdas utan hans underskrift och blott med rådets; — men huru alla dessa både böner och föreställningar blefvo fruktlösa. År 1755 började fördenskull tidskriften Årlig Svensk att upptaga den vigtiga frågan, och påminna om, huru *ett folk borde till lagens och frihetens försvar taga raska och bestämda steg och ordna sin regering så, att man ej behöfde frukta några egenmägtiga tilltag från regentens sida;* — hvarjemnte tidskriften med åberopande af grundlagens ord visade, *huru ständerna förbehållit sig magt att, när så nödigt pröfvades, ändra regeringssätt, ja till och med grundlagar, således ock att inskränka eller återtaga de rättigheter, som blifvit åt regenten beviljade.* Under 1755 års rättegång rörande konungens och rådets inbördes förhållande, hade den förre begärt, *att ständerna skulle uppgifva och bestämma det sätt, hvarpå hans rättigheter kunde blifva oqvalda och ständernas frihet betryggad.* Ständerna svarade, *att de ville före riksdagens slut vara betänkta på några medel, som skulle främja både konungens och rikets bästa och tillika en säker och skyndsam verkställighet af ständernas beslut.* Sista yttrandet blef taget till utgångs-

[1] Se sid. 63.

punkt för det märkvärdiga här ifrågavarande beslut, som ständerna våren 1756 fattade; nämligen att återinföra en kunglig namnstämpel, men denna gång för att användas, när konungen vägrade att sjelf underskrifva en lagligen beslutad åtgerd. Adolf Fredriks lagstridiga men orubbligt vidhållna åsigt härutinnan och det uppehåll och den villervalla, som dymedelst i riksärendernas gång förorsakades och måste förorsakas, dessa omständigheter voro de, som nästan framtvingade namnstämpeln[1]; ty eljest skulle antingen ärenderna till följe af konungens vägrade underskrift afstanna, och detta hade varit att förklara samhället regeringslöst; — eller ock skulle besluten kungöras utan konungens och med blotta rådets underskrift, och detta hade varit att öppet undanskjuta konungamagten och införa republiken; — eller ock skulle konungen tillerkännas rättighet att öfverändakasta ett beslut, som blifvit lagligen fattadt af folkets befullmägtigade ombud, riksråden; och detta hade varit att öfverändakasta hela regerings-sättet och förbereda enväldet. Troligtvis var dock den nu vidtagna åtgerden en följd af icke blott dessa politiska förhållanden, utan ock af både rådets och allmänhetens ständigt växande förbittring, hvilken åter föranleddes af många vigtiga orsaker; nämligen af Adolf Fredriks besagde envishet att tvärtemot besvuren statsförfattning icke vilja underskrifva lagligt fattade beslut; — af hofvets klandervärda stämplingar till framlockande af upploppet inom bondeståndet; — af de i flere fall olyckliga följder, som kronprinsens hittills åtnjutna uppfostran företett; — af Lovisa Ulrikas uppförande mot råd och ständer; — af hennes nyss inryckta förolämpande skrifvelse; — af hennes försök att till understöd mot egna undersåtare inkalla en ryssk hjelptropp, hvilket sist-

[1]) Detta vigtiga förhållande och egentliga skäl till namnstämpelns införande har vanligtvis blifvit med tystnad förbigånget.

nämnde förslag åtminstone frihets-partiets ledare kände. Det var dessa slag på slag inträffade uppträden, som bragte ständerna i harnesk och framkallade jemnte frihets-kärlekens sjelfförsvar också den förolämpade stolthetens begär att icke blott tillbakavisa, utan ock att bestraffa de lidna oförrätterna, det visade föraktet. Se der i förening de händelser och känslor, som föranledde ofvan införda skrifvelser om prinsarnas uppfostran, om kronjuvelerna och likaså den nu ifrågavarande om namnstämpeln. Det uppsatta förslaget till ständernas skrifvelse om sistnämnde åtgerd åberopade riksdagsordningens stadgande, att, *i fall konungens underskrift på ett af ständer och rådkammare lagligen fattadt beslut dröjde längre än angelägenheten tillät, egde rådet detsamma underskrifva och utfärda, på det riksstyrelsens jemna lopp icke måtte rubbas eller fördröjas.* Derefter anmärkte skrifvelsen, *att, när rikets författning antagit grundsatsen om beslutens ofördröjda verkställande, måste man ock antaga följderna deraf*, *d. v. s. man måste förekomma och omöjliggöra hvarje afbrott i ärendernas jemna gång. Derföre,* hette det, *äro ständerna af den underdåniga tanke, att hädanefter i alla slags ärenden, som fordra konungens underskrift, en stämpel med hans höga namn må brukas, då nämligen dess egenhändiga underskrift efter rådets en eller två gånger gjorda föreställning icke följer. Derigenom bortfaller hvarje hinder för ärendernas jemna lopp, och rådet blifver ansvarigt icke blott för besluten, utan ock för deras ofördröjda verkställighet.* Rörande öfverläggningen om detta förslag märkes, att biskop Troilius talat för detsamma, och att bonde-ståndet likaledes gillade åtgerden; men fordrade, att namnstämpeln icke skulle användas, förr än rådet tvänne gånger påmint konungen om underskrift. Förslaget blef derefter af alla fyra stånden gilladt, af deras talmän undertecknadt och af dem i spetsen för

talrika deputationer från alla stånden i sittande råd till konungen öfverlemnadt [1]) och derpå genast i riksdags-tidningen tryckt. Åtgerden väckte naturligtvis stort uppseende [2]); men förmådde, ehuru kraftfull den ock var, likväl icke göra slut på ifrågavarande strider; ty sådana föreföllo äfven sedermera, och stundom inträffade, än att rådet mot konungens önskan begagnade namnstämpeln, än att han sjelf dertill uppmanade [3]).

Namnstämpeln, sådan den nu infördes, var ett steg framåt på den bana, på hvilken svenska folket, uppskrämdt genom de landsförderfliga följderna af den sista envålds-regentens sjelfrådighet, hade år 1719 inträdt och sedermera fortgått; nämligen på den bana, som leder till fullkomlig sjelfstyrelse, till republik. Hvad man ännu egde qvar af ett konungadöme, var, att statens högsta ämbetsman kallades konung, och att hans värdighet innehades för lifstiden och var ärftlig, och derjemnte några mindre vigtiga rättigheter i afseende på ämbets-tillsättningar m. m. I öfrigt var staten redan nu en republik, med stark lutning till demokrati. Sjelfva massan af folket, de så kallade *hemmavarande ständerna*, voro nämligen de, som egde högsta och afgörande magten. Af dem voro de tre ofrälse ståndens riksdagsmän beroende, såsom de der kunde af desse s. k. principaler väljas eller uteslutas, och riksdagsmännen kallades fördenskull och med hänsyn

---

[1]) Enligt Rådsprot. d. 14 Okt. 1756 hade Adolf Fredrik sedermera förlaggt det honom lemnade exemplaret af namnstämpelförordningen. Rådet lät utskrifva ett nytt.

[2]) Lovisa Ulrika berättar, att Nordencrantz bad Adolf Fredrik låta rådsherrarna vid alla tillfällen begagna namnstämpeln, men att detta förslag ogillades. Fersens skrifter 2. 307.

[3]) Preuss. min. bref. — Protok. i rådet, Hemliga Utskottet och preste-ståndet.

till sjelfva folket endast *befullmägtigade ständer*. Deremot och i förhållande till rådet och konungen voro och kallades de *magtegande ständer*; ty såsom ombud för de suveräna *hemmavarande ständerna* måste de och deras beslut efterkommas af både råd och konung. Rådet i sin ordning var likaledes *befullmägtigadt* och *beroende* af ständerna, af hvilka det hufvudsakligen valdes och kunde afsättas; men *allsmägtigt* mot konungen, hvilken det lätt nog kunde öfverrösta. Konungen slutligen var helt och hållet beroende i närmsta hand af rådet, i den andra af ständerna och sist och hufvudsakligast af den allmänna folkviljan [1]. Det var i sjelfva verket en republik; ehuru man kastat en kunglig mantel deröfver och åt dess högsta ämbetsman medgifvit jemnte kunglighetens namn också några dess prydnader och mindre betydande rättigheter. Bland sådana var äfven den, att hvarje regeringens förordning skulle för att ega gällande kraft vara af konungen medelst namnets underteckande bekräftad. För några undantagsfall skulle väl rådets ensamma underskrift göra tillfyllest; i allmänhet hade dock lagen och än mer det allmänna tänkesättet fordrat sjelfva regentens. Men nu försvann också denna återstod af en konungens personligt ingripande magt. Hans egenhändiga underskrift hade visserligen i sjelfva verket varit icke ett tecken till, ett uttryck af hans egen öfvertygelse och vilja, utan blott ett ofta tvunget och mekaniskt nedskrifvet bifall till de beslut, som blifvit fattade af flertalet bland rådsherrarna eller bland ständerna. I sjelfva verket var det således föga skilnad mellan en sådan underskrift och namnstämpeln. I den förra låg dock ännu ett sken af personlig magt, af personligt inflytande; ett sken, som med skicklighet

---

[1]) Man har ofta upprepat den satsen, att under frihets-tiden *hade svenska folket ingen gällande röst i regeringen*. Oss synes, att man med skäl kan påstå motsatsen.

begagnadt, kunde blifva verksamt nog. Men, som sagdt är, äfven denna qvarlefva af den fordna konungamagten försvann 1756 och efterträddes af den republikanska folkviljans allmagt, då man nämligen öppet och oförställdt förklarade den af ständernas ombud, rådet, begagnade namnstämpeln ega tillräckligt förbindande kraft. Från afskaffandet af konungens personliga namnteckning var det blott ett steg till afskaffandet af konungamagten sjelf.

Det riksförderfliga sätt, hvarpå enväldet blifvit missbrukadt, se der orsaken till den ifver, hvarmed svenskarna år 1719 nedsatte konungens magt djupt under folkets. Det sätt, hvarpå Lovisa Ulrika ville åter upphöja den, och de olagliga och våldsamma medel, hon använde, se der orsaken till den beslutsamhet och den kraft, hvarmed svenskarna år 1756 icke blott tillbakavisade hennes försök, utan ock inskränkte konungamagten inom än trängre gränser. Båda dessa uppträden voro således följder, icke såsom man vanligen föregifver, af aristokratisk hersklystnad och aristokratiska stämplingar, utan helt enkelt af de fel, de svåra fel, till hvilka konungamagtens innehafvare gjort sig skyldiga, och mot hvilkas förnyande svenska folket i sin helhet ville sig för framtiden betrygga.

ADERTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

FÖRBEREDELSER TILL REVOLUTIONEN, VIDTAGNA VÅREN 1756.

Vi hafva berättat, huru Lovisa Ulrika, sedan ständerna i November 1755 tillbakavisat Adolf Fredriks förslag om konungamagtens ökande, beslöt med våld genomföra denna sin plan, och huru hon under de påföljande vintermånaderna vidtog åtskilliga förberedelser dertill. Stämplingarna fortgingo äfven sedermera hela våren bortåt och med växande ifver, i samma mån nämligen som hennes förbittring växte till följe af ständernas åtgerder angående kronjuvelerna och prinsarnas uppfostran. Partiets främsta personligheter, utom konungaparet, voro, som berättadt är, Brahe, Jakob Horn, Hård, Kalling, Rudbeck, Stackelberg, Stierneld och Ungern Sternberg, samt den i Norrge varande Erik Wrangel, hvilka alla vi redan känna. Men ju närmare man kom till tiden för sjelfva utbrottet, desto angelägnare blef det att värfva sådana handtlangare, som, stående på en lägre samhällsplats, kunde hvar i sin krets lättare sammanträffa med och inverka på sina kamrater och på massorna. Förnämst bland dessa var den förut nämnde Johan Puke, hvilken varit kapten i holländsk tjenst och kanske, liksom Hård, lockat hofpartiet med berättelse om den revolution, som der år 1747 afskaffade en republikansk och införde en monarkisk styrelse. Sedermera återvände Puke till Sverge och antog tjenst vid artilleriet; men blef der endast underofficer, och fördenskull mycket missnöjd, äfven med regementets öfverste, den bekante Augustin Ehrensvärd. Puke var en bland de mest

kloka, kraftfulla och djerfva personerna i hela sammansvärjningen och hade till uppdrag att värfva anhängare inom artilleriet; men synes icke deruti haft någon synnerlig framgång, ty Ehrensvärd var en alltför skarpsynt och vaksam motståndare. En annan handtlangare var kaptenen vid fortifikationen, Magnus Tjeder Stålsvärd, en fritänkare, som man sade, men en duglig officer och derför belönad med adelskap, dock vid nu pågående rörelse visande sig mer skicklig att uppreta än leda. En annan var konungens hoflöpare Ernst [1]), en förslagen och djerf person, men opålitlig och begifven på dryckenskap, och derför en gång jagad från hofvet, men nu åter upptagen, t. o. m. i revolutions-förtroendet, och med uppdrag att locka och värfva anhängare bland Stockholms lägsta befolkning och bland besättningarna på några in- och utländska fartyg. Han sjelf var mutad med löftet om att blifva inspektor på Svartsjö [2]). Två andra män, Per Christiernin och Israel Escholin, hade varit rustmästare vid gardet, men till följe af liderlighet och lättsinne hos den ene och djup fattigdom hos den andre låtit liksom Ernst muta sig att hjelpa Silfverhielm på flykten och derför blifvit nedflyttade till soldater. Eggade af hämnd och behof, hade nu begge återigen tagit mutor [3]) och lofvat för den tillämnade statshvälfningen värfva anhängare inom gardet. En annan, en underofficer vid kronprinsens regemente vid namn Gabriel Mozelius, hade för något begånget brott rymt landet, men återkommit på lejd, och sedermera låtit förmå sig till deltagande i sammansvärjningen. Utom de här uppräknade funnos inom alla samhällsklasser många andra mindre framstående deltagare och handtlangare, hvilka vi likväl icke hinna uppräkna. Föreskrifter

---

[1]) Hela namnet var Anton Ernst Angel.

[2]) Ständernas Kommiss. prot. d. 26 Juni 1756.

[3]) Ständernas Kommiss. register om Ernst. Denne hade lockat Christiernin med löfte om 100 dukater och fänriks fullmagt.

om, hvad som borde göras, och penningar åt dem, som skulle värfvas, blefvo utlemnade af sammansvärjningens högre ledare, ofta af Brahe, men oftast af Jakob Horn, med hvilken de underordnade verkmästarne plägade mycken gemenskap, i synnerhet genom besök, gjorda sent inpå nätterna.

Alla deltagarne i sammansvärjningen arbetade hvar på sitt håll ganska flitigt. Löparen Ernst infann sig, berättas det, i drottningens garderob och mottog der hennes befallningar, dock genom en bland kammarjungfrurna [1]), och sedermera besökte han stadens krogar, der han beskänkte dal- och dagsverkskarlar samt uppretade dem medelst tal om det förtryck, som enligt hans påstående rådet och ständerna utöfvade mot konungaparet. Christiernin och Escholin eggade på samma sätt gardisterna, också medelst det föregifvande, att riksdagen ville minska deras underhåll; men att Adolf Fredrik hitintills hindrat förslaget, hvarjemnte samma utliggare lofvade betydliga belöningar åt dem, som vid den afgörande brytningen uppträdde till hofvets försvar; och de lyckades verkligen att vinna många både underofficerare och soldater. Christiernin ville dessutom nedföra krut i källaren under riddarhuset, och dermed spränga alla adelns medlemmar i luften. Den beryktade riksdags-bonden Jan Persson från Tuna dog i April månad af slag, hvarefter några hofpartiets anhängare utspridde det rykte, att han blifvit af frihets-partiet förgifven, en osanning, som dock af många troddes, och verkade mycken ond blod. Jakob Horn skaffade åt Lovisa Ulrika 8,000 d. k. m., mot pant af något hofvets silfver; och åt dem, som skulle värfva anhängare såväl i landsorterna som hufvudstaden, utdelade han icke blott penningar, utan ock en mängd smädeskrifter mot

---

[1]) Lovisa Ulrika säger sig hafva ogillat Ernst och icke haft kunskap om hans företag. Fersens skrifter 2. 256, 293.

rådet och ständerna. Erik Brahe arbetade på samma sätt. Han var dock redan så misstänkt, att Hemliga Utskottet förbjöd honom lemna staden. Vid pingsttiden begärde han likväl och fick tillstånd att resa till Rydboholm för att, som det hette, hemta frisk luft och skingra sin sorg; ty han hade inom ett halft år förlorat fyra barn, och deribland två under sista veckan. Men utkommen till fädernegodset, företog han sig att i sällskap med Puke stöpa kulor och tillverka muskött-patroner eller skarpa skott, båda delarna beräknade för det tilltänkta revolutionsutbrottet; och han befallde inspektoren [1]) på stället att inlägga dem i brännvins-ankaren och gömma dem i en vedbåt samt föra dem till Brahes hus i Stockholm [2]). Framför alla andra var drottningen ifrig och verksam. Gång på gång åberopade hon exemplet af den sista holländska statshvälfningen och uppmanade sina vänner till kraft, mod och verksamhet, och tycktes sjelf alldeles förvissad om framgång. Hon skall i ty fall hafva lockats också af en spådom, som andeskådaren [3]), gamle general Stobée, vid sin nu inträffade död afgifvit [4]). Hon utvalde ock det fältrop, som skulle begagnas, nämligen Gustaf Adolfs bekanta: *med Guds hjelp;* och alla, som yttrade ogillande eller tveksamma råd, blefvo klandrade, eller snästa, eller förbisedda. Som tvingande skäl till sjelfva företaget och till dess påskyndande uppgaf hon, att rådet och ständerna ämnade tillåta sig våldsamheter mot henne sjelf samt mot konungen och prinsarna, och hon vidhöll detta påstående, ehuru man bedyrade, att någonting sådant icke vore i fråga.

---

[1]) Inspektoren deltog ock i patronernas förfärdigande. Ogrundad tyckes således den vanliga sägnen vara, att han från något slottets vindsfönster upptäckte detta Brahes och Pukes hemliga arbete.

[2]) Ständernas Kommiss. prot. d. 25 Juni och Registrat. om Er. Brahe.

[3]) 31. 44.

[4]) Danska min. br. d. 22 Juni 1756.

Men hon kunde icke, eller ville icke lugnas [1]), och kraften af hennes vilja och personlighet var så stor, att den förtrogna omgifningen icke mägtade sätta sig deremot. Hennes otålighet och ifver bragte ock många förslag på tapeten. Icke en utan flere gånger ville hon, att Adolf Fredrik skulle någon natt sätta sig i spetsen för den gardestropp, som tjenstgjorde vid Ulriksdal, och rida in till hufvudstaden, taga artilleri-gården och med tillhjelp af mutad pöbel och mutade soldater genomföra revolutionen, och det var endast med möda, som Brahe, Hård och Jakob Horn kunde afböja försöket, till hvilket dessutom inga tillräckliga förberedelser voro vidtagna eller Adolf Fredrik sjelf visade någon böjelse. Ett annat förslag, utgånget, som man sade, från Kalling, Rudbeck och Stierneld, innehöll, att, under förevändning af en resa till Drottningholm, skulle hela det kungliga huset jemnte en del af gardet oförmodadt och hastigt skynda till Uppsala [2]), der söka vinna studenterna [3]), och dit inkalla Upplands, Westmanlands och en del af Dalregementet, hvilka troddes vara vunna af Rudbeck och Stierneld. Man skulle på samma gång till rikets innevånare utfärda en mot rådet och ständerna rigtad kungörelse och sedan tåga till Stockholm med nämnde troppar och med den allmoge, som under vägen kunde samlas. Ovisst är, hurudan utgången blifvit, ifall förslaget kunnat verkställas. Fersen skrifver: *torde hända, att den öfverdrifna tapperhet, som ständerna hitintills mot hofvet ådagalaggt, hade vid ett sådant hofvets motbesök lätteligen förvandlat sig till feghet.* Men förslaget kunde ej hållas hemligt för frihets-partiets många spejare. Fersen föreslog derföre, att man, i fall hofvet verkligen afreste, skulle vidtaga några

---

[1]) Ständernas Kommiss. prot. d. 29 Juni 1756.

[2]) Fersen säger, att det skäl, som skulle förebäras, var, att prinsarna ämnade der begagna professorernas föreläsningar.

[3]) Lovisa Ulrika har förnekat tillvaron af denna plan.

deremot rigtade försigtighets-anstalter; t. ex. att man borde låta gardet qvarstanna i Stockholm hos ständerna; — att rådet, åtföljdt af några frihets-partiet tillgifna troppar, borde genast begifva sig efter hofvet till Uppsala; — att i denna stad borde förordnas en pålitlig öfver-ståthållare och tillika öfver de närmsta landskapen en general-guvernör; och i allmänhet, att man skulle bereda sig möta våld med våld. Men hofvets resa blef inställd. Brahe och Horn ansågo nämligen Uppsala-förslaget allt för vådligt; kanhända ock, att man fått underrättelse om de mot-anstalter, frihetsmännen ämnade vidtaga. — Se här ett tredje förslag! Med anledning af en högtid inom Serafimer-orden var mycket folk samladt på slotts-borggården. Just i det samma hördes klämtningar och larmtrummor, och man fick veta, att det var på slottet, som elden kommit lös. Det var dock endast några gnistor, som på vinden hade utträngt ur rökfången och börjat kola en del af takstolen. Elden blef väl genast släckt; men emellertid hade än flere menniskor skyndat till stället, så att stora folkmassor fyllde borggården. Dervid kom elden lös också i Lovisa Ulrikas sinne, och hon tyckte tillfället vara serdeles gynnsamt till utförande af hennes efterlängtade revolution. Hon skickade på ögonblicket bud efter Brahe, för hvilken, då han ankommit, hon genast framkastade följande plan. *Konungen, åtföljd af drottningen och de kungliga barnen, borde genast gå ned på borggården och der hålla tal till folkhoparna och begära deras bistånd mot rikets ständer, hvilka, skulle han säga, icke nöjda med att borttaga hans kungliga rättigheter, nu äfven ville bränna upp honom, drottningen och prinsarna* [1]*; hvarvid Puke, förklädd till båtsman, skulle hjelpa till att uppreta massorna. Derpå skulle konungen, med tillhjelp af dessa och af vakten*

[1] Enligt Fersens skrifter 2. 91.

och gardet, häkta hofvets förnämsta motståndare och påbjuda en annan statsförfattning. Sådant var hennes förslag; men Brahe ansåg det allt för vådligt och afrådde. *Bland folket nere på borggården,* sade han, *torde finnas många deras majestäters vedersakare, och förslaget kunde genom dessas motstånd lätteligen misslyckas, hvarigenom konungens plan skulle i förtid blottas och han sjelf ohjelpligen blottställas.* Adolf Fredrik inkom i det samma. Lovisa Ulrika framställde då för honom samma förslag, men han vägrade. Hon bad då Brahe hjelpa till att öfvertala honom, men också denne drog sig fortfarande tillbaka, och konungen förblef obeveklig. Då utbrast hon i de »*oanständigaste förevitelser*», sägande, att Adolf Fredrik var en pultron och bråddes på holsteinska huset, i hvars hela ättelängd vishet och tapperhet aldrig hade funnits o. s. v.[1]). Adolf Fredrik lemnade rummet; men drottningen, än mer upphettad, förklarade, »att, *då konungen ej egde nog heder och mod att uträtta stora ting, ville hon sjelf med kronprinsen skynda ut och genomföra revolutionen*», hvarpå hon gick åt dörren. Men Brahe ställde sig der till motvärn och förklarade, att han icke släppte henne ut, innan konungen gifvit befallning derom. Hon utbröt då äfven mot Brahe i skarpa ord, och t. o. m., säges det, i misshandlingar; men han fortfor att hindrande ställa sig i vägen, hvarpå och efter flere fåfänga bemödanden vreden upplöste sig i en störtflod af tårar, hvarmed det märkliga uppträdet slutades[2]).

---

[1]) S. st. I 37 del. sid. 28 läses, att man icke vet efter Lovisa Ulrika omtala ett enda drag af vanvördnad och förakt mot Adolf Fredrik. Vi hafva dock sedermera funnit dylika, icke blott det här omtalade, utan ock andra likartade utbrott.

[2]) Berättelsen om detta uppträde grundar sig på Brahes bekännelse, införd i ständernas kommissjons-protokoll, d. 19 Juli 1756, samt på Fersens skrifter 2. 91, 92, och på Asseburgs lefverne, utgifvet af Varnhagen v. Ense sid. 89. I några enskilda

Detta om hofpartiets förberedelser i hufvudstaden. I landsorterna rörde det sig förnämligast inom Halland, Westergötland, Bohuslän, Dalsland, Wermland och Dalarna; d. v. s. inom de trakter, som mer eller mindre gränsade till Norrge. I sistnämnde land uppehöll sig ock Erik Wrangel, hvilken hade i Fredrikshall samlat flere andra svenska rymmare och med deras tillhjelp upprättat ett slags kansli, hvarest man författade de upprorsskrifter och bref, som skulle kringspridas, och hvarifrån man utskickade de personer, som skulle tillställa och leda upproren. Förnämst bland dessa sednare var den afskedade löjtnanten Erik Sahlefelt från Westergötland, en kapten Ture Gyllenspetz vid Nerikes och Wermlands regemente, den förut omtalade hofmästaren för pagerna Severin Breda och en bankrutterad köpman Jonas Hellberg från Köping, alla förut till Norrge afvikna, de tre förra för äldre stämplingar, den fjerde för skuld. De erhöllo ock upplysningar och råd af den likaledes förut omtalade och förrymde Springer [1]), hvilken nu vistades i London; hvarjemnte de mot anvisningar på Brahe fingo lyfta flere summor till bedrifvande af verket. Wrangel uppsatte och lät i Kristiania genom Hellberg trycka

---

punkter afvika dessa berättelser från hvarandra, men icke i hufvudsaken. I sina memoirer har Lovisa Ulrika om densamma beskrifvit (Fersen 2. 253): »huru Adolf Fredrik ogillade, men Brahe gillade förslaget, att konungen skulle tala till folkmängden; men, tillägger hon, *att drottningen sjelf velat gå ut och taga kronprinsen med sig, är en galenskap, som aldrig någonsin kunnat henne infalla.»* Märkas bör dock, att i den föreställning, preste-ståndet d. 4 Aug. 1756 gjorde henne, var också om detta uppträde införd ungefär samma berättelse, som här ofvan, och att hon densamma då utan motsägelse afhörde. Näppeligen hade preste-ståndet vågat en sådan beskyllning, ej heller hon sjelf tegat stilla dervid, om den ej varit öfverensstämmande med sanningen.

[1]) 37. 124—131.

en skrift [1]), kallad *Sverges rikes tillstånd år 1756 i kort begrepp framställdt* [2]). Med skicklig blandning af dikt och sanning, innehöll den mycket beröm öfver konungaparet och prinsarna, och öfver de sednares *sköna utseende, böjliga sinnelag och oförlikneliga förstånd*; men å andra sidan mycket klander mot rådsherrarna. *Dessa*, påstod man, *hade ökat folkets skatter och rikets skuld. De hade utmålat vördnad för öfverheten såsom böjelse för nesligt slafveri, fråntagit konungen all andel i regeringen, förolämpat honom och hans dygderika gemål, och t. o. m. frampressat hans tårar. De hade i landsorterna låtsat mycken rättvisa och ömhet för folket; men i regeringen tillåtit sig att taga mutor, begå orättvisor samt förfölja sina vedersakare, och de hafva låtit Jan Persson från Tuna i sitt fängelse först plågas och sedermera förgiftas. De kunde liknas vid ett band spetsbofvar på en marknad, och deras regering vid Kristian Tyranns*, o. s. v. Dessutom begagnade skriften esomoftast de lock-toner, hvilka i dylika fall vanligen för allmogen uppstämmas; nämligen, att de *höga och rika i sin magt och prakt förtrycka och förakta bönderna och anse dem icke bättre än skogens vilda djur. I hafven dock*, hette det, *en konung, färdig att uppoffra sig för edert bästa. Hans mun är väl af herrarna tillsluten; men hans hjerta ropar efter eder hjelp och påminner om eder pligt mot honom, mot fäderneslandet och mot eder sjelfva.* Brefvet var dateradt

[1]) Lovisa Ulrika har sagt, att skriften icke var af Wrangel, utan en förfalskning, tillställd af Palmstierna. Wrangel sjelf har på samvete förklarat, det han hvarken skrifvit eller sökt utsprida afhandlingen; men att han gillade dess innehåll (Fersens skrifter 2. 304, 305). Vår ofvan införda uppgift är grundad på flere de anklagades bekännelser inför domstolen och bestyrkes af åtskilliga samtidiga förhållanden, hvilka svårligen kunna förlikas med drottningens uppgift eller med Wrangels förnekande.

[2]) Tyska öfversättningen i Büschings Magasin 6. 333 har orden: *framställdt i en skuggritning.*

Stockholm d. 24 April 1756 och hade till underskrift namnet *J. Svedensköld;* i andra upprorsskrifter uppgifven som general-fältmarskalk. Både namn och värdighet voro likväl diktade; ty inom hela Sverge fanns icke någon general-fältmarskalk, ej heller någon enda menniska med namnet Svedensköld. Men upprors-stiftarne litade på namnets klang och på allmogens okunnighet, och läto i berörde landskap utsprida många hundra exemplar af skriften, allt i afsigt att tillskapa en för revolutionen gynnsam sinnesstämning. När sedermera tiden för utbrottet nalkades, ämnade man med begagnande af det så tillverkade tänkesättet locka allmänheten att öfvergå till verkligt uppror och att med väpnad hand tåga till Stockholm för att, som det hette, befria konungen. För sådant ändamål uppsattes ock en ny skrift, en så kallad *budkafle,* och af följande innehåll. *Hans excellens general-fältmarskalken Svedenskölds skrifvelse har öppnat våra ögon för de högst skadliga anslag, som förehafvas mot vår konung och mot vårt fosterland. Vi hafva likaledes sett, huru våra riksdags-ombud blifvit af rådet och af straffbara riksdagsbröder oförsvarligen misshandlade. Såsom hemmavarande och derföre verkligt magtegande ständer hafva vi fördenskull fattat det beslut, att man ur huset eller alla från 21 till 50 år, gå till Stockholm och försvara vår allernådigste konung och våra riksdagsmän samt utrota det påfviska ogräs, som penningegiriga och okristliga prester sökt här åter inplanta för att qväfva vår rena evangeliska lära och beröfva oss vår eviga salighet; likasom de och adeln söka beröfva oss vår timliga frihet och lägga oss i samma slags lifegenskap som bruklig är i Polen, Liffland och Siberien. På detta vårt tåg till Stockholm skola vi sjelfva vara väpnade och medtaga ur kyrkorna våra fanor och trummor samt från rotarna våra soldater, men under anförande icke af officerare, utan af oss sjelfva, och*

vårt fältrop skall vara: »med Guds hjelp»! Alla Svea och Göta rikes innevånare befallas åtlyda detta uppbåd vid straff att eljest häktas och som riksförrädare bestraffas. — — Detta är af oss underskrifna befälhafvare på församlingen i Borås författadt och tryckt d. 1 Juni 1756. Härefter följde namnen på de s. k. befälhafvarne, sju borgare i Wexiö, Warberg, Kungsbacka, Göteborg, Uddevalla och Kungelf, samt tjugutvå bönder från Halland, Småland, Westergötland och Bohuslän; vi veta dock ej, om namnen voro diktade eller verkliga; ej heller i sednare fallet, om de blifvit ditsatta med eller utan egarnas bifall. Budkaflen, tryckt i form af patent, skickades norrut för att genom det diktade exemplet af ett Westgöta-uppror locka allmogen i Wermland, Nerike och Dalarna till likartade rörelser. En annan budkafle af alldeles samma innehåll, men daterad från Falun [1]) och försedd med underskrifna namn af borgare och bönder från Dalarna, skickades söderut, för att med det diktade exemplet af ett dalkarls-uppror framlocka allmogen äfven i Westergötland, Halland och Bohuslän. Budkaflen var troligen uppsatt af Sahlefelt och Hellberg, hvilka åtminstone voro de, som för att reta allmogen äfven mot presterna hade uppfunnit och på eget bevåg insatt beskyllningen om dessas påfviska planer. Budkaflen blef med växande brådska och i flere hundrade exemplar kringspridd, i de södra landskapen af några mutade bönder, i Wermland genom Hellberg och de bekantskaper, Gyllenspets hade, och i Nerike och Dalarna genom Sahlefelt under förklädnad af en bonde eller skeppsbruten sjöman, hvarjemnte man lockade innevånarne i sistnämnde landsort medelst förhoppning om den frihandel med Norrge, dalfolket hade i alla tider önskat erhålla [2]). De skäl,

---

[1]) Man säger ock från andra orter.
[2]) 36. 89, 90.

som i öfrigt användes, voro några uppgifter, hvilka man för deras än gröfre osannfärdighets skull icke vågade sätta på papperet, men mundtligen bland den okunnigare allmogen kringspridde; t. ex. att konungen och drottningen voro fängslade och i lifsfara; — att herrarna ämnade ställa så, att det hädanefter icke skulle kosta mer att hänga en bonde än att skjuta en hund; — att allmogen derföre borde gå till Stockholm för att skaffa konungen mera magt, och för att slå ihjäl alla adelsmän och prester; — att skånska bönderna redan brutit upp till ett dylikt tåg o. s. v. En ung skrifkunnig dalkarlsdräng, Anders Flodelius, värfvades till deltagare i rörelsen och till utspridare af upprors-skrifterna, hvarjemnte man begärde, att Brahe måtte till Dalarna uppskicka några, som man kallade dem, *bondpredikanter,* d. v. s. några hofpartiets munviga herrar och handtlangare, som borde ytterligare öfvertala och sedermera anföra allmogen. Till rörelsens utbrott hade man bestämt d. 24 Juli, drottningens födelsedag, och till fältrop, som nämndt är, de af henne föreslagna orden: *med Guds hjelp.* I Westergötland, kanske ock annorstädes, hafva några lyssnat, måhända gifvit sitt bifall till dessa uppmaningar; men i allmänhet höll sig folket stilla, varnadt genom bref från egna riksdags-bönder och genom minnet af 1743 års dalkarls-uppror och dess olyckliga slut. Det var denna gång några just bland dalkarlarna sjelfva, som angåfvo, t. o. m. utlemnade en och annan bland de kringsmygande upprors-stiftarne. Hvad slut denna rörelse fick, skall framdeles berättas.

Adolf Fredrik var egentligen den, till hvars fördel revolutionen skulle göras, och af hvilken den rätteligen bort ledas. Men icke en utan flere gånger, och det ända till sista veckorna, försäkrade han sig

nu mera icke eftersträfva någon större magt eller vilja taga del i någon revolution; och att detta åtminstone emellanåt var hans verkliga mening, det sågs af flere omständigheter och det intygades flere gånger af både Brahe och Horn och af alla, som egde närmare kännedom om förhållandet; och när man en gång uppmanade honom att verksamt ingripa i saken, svarade han: *det är man ej så godt att bryta sin ed, min vän!* Till häfvande af detta hinder påtänktes hvarjehanda medel. Stundom föreslogs, att, när allt blifvit färdigt till utbrott, skulle drottningen och de sammansvurna ledarne taga honom genom öfverraskning [1]) och förmå honom stiga till häst och sätta sig i spetsen för rörelsen; — men en annan gång, att man skulle inbilla honom, det frihets-partiet ämnade tillställa ett upplopp och under förevändning deraf fasttaga och sätta honom i fängsligt förvar, hvilket skrämskott skulle locka och drifva honom att, som det hette, förekomma sina fiender [2]). På sista tiden har han ock verkligen gått in på revolutions-planen, kanske till följe af sistnämnde förespegling eller, hvad troligare är och vanligt var, af oförmåga att i längden motstå drottningens vilja.

Hans tveksamhet inverkade dock smittande på flere bland de sammansvurne, hvilka dessutom oroades också af andra betänkligheter. Brahe t. ex. befarade, att, i fall revolutionen lyckades, skulle drottningen införa fullkomligt envälde; en sak, hvartill han ingalunda ville bidraga. Han och andra befarade dock än oftare, att företaget skulle misslyckas till följe af förräderi eller oförsigtighet, och i synnerhet derföre, att drottningen ofta förhetsade sig, och att hon oaktadt alla varningar behöll i

---

[1]) Några säga, att en dylik öfverrasknings-plan aldrig var på allvar i fråga. Ständ. Kommiss. prot. d. 3 och 21 Juli 1756.

[2]) Riksens Ständers Kommiss. prot. d. 19 Juli 1756 och flerestädes.

revolutions-förtroendet den på dryckenskap begifne löparen Ernst [1]), jemnte flere mindre väl kända handtlangare. Hennes egen person ingaf dock, som sagdt är, de största betänkligheterna. Brahe, Horn och Hård uttalade sins emellan stora farhågor i detta hänseende; nämligen, att hon skulle skämma bort alltsammans och *störta dem i olycka.* En gång, mycket förtretad öfver så väl den enes slapphet som den andras obetänksamheter, utbrast Hård: *en sådan konung och en rasande drottning förtjena icke, att en bra karl för dem vågar sitt lif* [2]); och Brahe sjelf fällde vid något tillfälle ungefär samma ord om drottningen, men yttrade deremot mycken tillgifvenhet för Adolf Fredrik [3]). Några drogo sig försigtigt tillbaka från allt deltagande i saken. Så gjorde t. ex. Ungern Sternberg och Nils Bielke, hvilken sednare reste till landet och stannade der, tills riksdagen blifvit afslutad. Men Adolf Fredrik, Brahe och Horn m. fl., ehuru de än misstrodde, än ogillade företaget, mägtade likväl icke undandraga, än mindre motsätta sig den befallande herrskare-kraften i Lovisa Ulrikas blick, ord och hela personlighet.

Frihetsmännen å sin sida voro ej heller sysslolösa. Vi hafva nämnt det utspridda ryktet, att bonden Jan Persson från Tuna varit förgiftad. Med anledning häraf blef det vid dödstillfället närvarande vittnet hördt, och liket af sju läkare öppnadt och undersökt, samt protokollet derom underställdt collegium medicum, hvilket på grund af detta vittnesbörd och denna undersökning intygade, att man-

---

[1]) Jfr sid. 220, not.

[2]) Ständernas Kommiss. prot. d. 25 Juni 1756. Enligt prot. d. 26 Juni var det Stålsvärd, som yttrade dessa ord.

[3]) S. st. d. 5 Juli 1756.

nen otvifvelaktigt dött af slag och icke af gift; och således var denna förklenande beskyllning vederlaggd [1]. Fersen, åt hvilken Hemliga Utskottet uppdragit att vaka öfver riksdagens och statens säkerhet, fick mottaga den ena varningen efter den andra, också af Ungern Sternberg, men inga så bestämda uppgifter, att någon formlig anklagelse kunde på dem grundas. Han fördubblade emellertid de vidtagna säkerhetsmåtten. Vid gardet och vid amiralitetet voro några man inom hvarje kompani besoldade att utforska och inberätta, hvad derstädes sig tilldrog; likaså några till troppen hörande officerare. Öfver artilleriet vakade på samma sätt Augustin Ehrensvärd. Dessutom underhöllos kunskapare bland tull- och polisbetjenter, brandvakter, krögare, t. o. m. bland de nattvandrande lösa qvinnorna. För att inverka på allmänna tänkesättet fortfor man ock att i riksdags-tidningen låta införa flere offentliga handlingar och protokoll, som voro af ett för konungaparet ofördelaktigt innehåll. Detta skedde i synnerhet d. 17—21 Juni, då man anade, att revolutionen snart skulle utbrista; och det var nu, som man i tidningen införde beslutet om namnstämpeln med dess för Adolf Fredrik ofördelaktiga företal; likaså det bref, hvari drottningen *förklarade sig vara för god att bära svenska kronans juveler*, samt ständernas derpå afgifna och stränga genmäle.

I afsigt att förekomma den tillämnade revolutionens utbrott sökte emellertid frihets-partiets ledare påskynda riksdags-göromålen, så att allt skulle hinna afslutas till d. 16 Juli. Men hofpartiet beslöt då, att redan dessförinnan låta rörelsen utbrista, såsom nedanstående kapitel utvisar [2].

---

[1]) Vittnesmålen och protokollen härom trycktes 1758.

[2]) Danska och preuss. min. bref. Protok. hos adeln, hos Hemliga Utskottet, och i synnerhet i Riksens Ständers Kommissjon, på hvilka sistnämnde liksom på de tryckta domarna en stor del af detta kapitels innehåll är grundadt.

NITTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

DEN 21 JUNI 1756.

REVOLUTIONEN, DESS PLAN OCH UPPSKOF.

Beslutet om en våldsam revolution fattades, som nämndt är, redan vintern 1756 och stadfästades omkring slutet af Februari, då äfven grunddragen till en plan för utförandet uppgjordes af Hård och Wrangel. Sedermera blef den naturligtvis mycket utbildad och ändrad; nämligen under tiden derifrån och till Juni samma år. Dess innehåll, när utbrottet skulle ske, är likväl icke till bokstafven bekant; ty hvarken urskriften [1]) eller någon afskrift har kunnat återfinnas. Så vidt man ur de spridda bekännelserna mägtat utreda, voro dock grunddragen följande. Utbrottet skulle ske natten emellan Måndagen d. 21 och Tisdagen d. 22 Juni. Konungaparet, som samma afton var på teatern, skulle derifrån begifva sig icke till Ulriksdal, utan till slottet för att der tillbringa natten. Sednare på qvällen skulle de lägre handtlangarne, Christiernin och Ernst m. fl. hafva sina skaror i beredskap och uppmuntra dem med brännvin, öl och penningar, hvartill Horn lemnat åt Ernst 600 d. k. m. [2]), huru mycket åt Christiernin och de andra känna vi ej. Sedermera skulle tecken gifvas genom trumslag på då s. k. Norrmalms-, nu Gustaf Adolfs torg. Dervid skulle de vidtalade gardisterna

---

[1]) Ett exemplar blef af Hård tillintetgjordt eller bortfördt, ett annat likaledes af en bland Brahes vänner.

[2]) Enligt en annan uppgift skulle han få 1,000 dukater att bland massorna utdela. (?)

och de andra sammansvurna mötas på Ladugårdslandstorget och på Johannis plan och af ditkommande officerare mottaga befallningar och de af Brahe tillverkade muskött-patronerna. Sedermera skulle upprorsmännen bemägtiga sig artilleri-gården jemnte kanoner och ytterligare behöflig ammunition samt derpå tåga till sjelfva staden samt besätta broarna till Norr- och vindbryggan till Södermalm. Vid samma tid skulle Ernst begifva sig till Skeppsbron och der hopsamla sina förberedda vänner, arbets- och dalkarlar, jemnte svenska och tyska sjömän, och bland dem utdela penningar under försäkran, *att konungen vore utsatt för våldsamheter, och med uppmaning att skynda till hans hjelp,* och serskildt skulle Ernst vända sig till en hop tyska och holsteinska matroser med den anmärkningen, att dessa *borde bistå konungen äfven derföre, att han vore deras landsman.* Alla skarorna skulle derefter mötas vid slottet och begära att få tala med konungen, hvilken då, i spetsen för sina drabanter samt åtföljd af Stierneld och en hop tillgifna officerare, skulle komma nedridande till deras möte. Några partiets förtrogna herrar, klädda till arbetskarlar, skulle då å folkets vägnar framställa den önskan, att konungen måtte erhålla större magt. Denne skulle svara med ett lämpligt tal, innehållande klagomål mot riksdagen, hvarpå skarorna skulle förklara, att de icke ämnade åtskiljas, förr än dessa orättvisor blifvit afhulpna. Sedermera skulle de sammansvurna låta häkta rådsherrarna Höpken, Palmstierna, Rosen och Tessin [1]), och dessutom Creutz, Ehrensvärd, Fersen, Olof Håkansson, Kierman, Pechlin, Renhorn samt en mängd riksdagsmän, hopräknadt, sade man, vid pass 100 personer. Borath, Skeckta och dessas kamrater skulle släppas ur sina fängelser, och dörrarna till samlingsrummen för Hemliga Utskottet och för

---

[1]) Somliga säga alla rådsherrarna.

Ständernas Kommissjon uppbrytas och alla der förvarade protokoll och handlingar borttagas, hvarjemnte Havrincourt skulle återskickas till Paris. Till hofvets stöd och hjelp vid allt detta skulle så fort möjligt komma Rudbeck med uppländningar, Stierneld med vestmanländningar, Kalling med nerkingar och vermländningar [1]) samt Hellberg och Sahlefelt med uppbådad dalallmoge. Ständerna skulle tvingas att upphäfva de mot hofvets vänner fällda domarna och att upplösa riksdagen, hvarefter Adolf Fredrik skulle utlysa en ny till Norrköping, Westerås eller Uppsala, vid hvilken Brahe borde blifva landtmarskalk, och en ny statsförfattning antagas. Konungaparet liksom Brahe och Horn förklarade bestämdt, att de ville undvika all plundring och blodsutgjutelse; men att de befarade, det massorna, en gång satta i rörelse, svårligen kunde derifrån hindras; och det påstods t. o. m., det några bland revolutions-männen ämnade icke blott till villervallans och förskräckelsens ökande anställa en eldsvåda på Ladugårdslandet, utan ock att mörda de mest betydande personerna inom frihets-partiet. Säkert är ock, att de upproriska hade befallning att vid våldsamt motstånd sjelfva använda våld och att, om så behöfdes, skrida till blodsutgjutelse. Om qvällen d. 21 Juli var i det närmaste allt färdigt till utbrott, och frihetspartiet hade ännu icke någon bestämd kunskap om den fara, som hotade.

Men nu yppades några hinder, några betänkligheter. Skutan, som skulle från Rydboholm föra musköttpatronerna till Erik Brahes hus, hade ännu icke hunnit längre än till Södersluss [2]), hvadan pa-

---

[1]) Danska min. br. d. 26 Juni 1756.

[2]) Orsaken, säges det, var, att skepparen hade på Rydboholm qvarglömt en bytta bordsmör, hvilket han först längre fram på vägen märkte, hvarpå han med skutan låg stilla, tills byttan blifvit genom en roddbåt efterskickad, hvilken tillfällighet försenade hans ankomst till Stockholm. (Se en orubricerad folio-handskrift gyllenborgska saml. på Ekebyhof).

tronerna icke voro till hands för att utdelas. Detta utgjorde ett vigtigt och verkligt hinder. Dertill kom ett annat och inbilladt. När många åskådare infunnit sig på teatern, plägade man, till deras inrymmande, sätta några lösa bänkar inne på sjelfva skådebanan, midt framför de kungligas plats. Dessa bänkar intogos vanligen af personer, som hörde till hofpartiet, så att regentparet skulle hafva den glädjen se framför sig många vänner och anhängare. Men af en slump eller nyck hade denna qväll åtskilliga frihets-partiets herrar, en Ehrensvärd, Karl Höpken, Pechlin och Rappe m. fl. der tagit plats, och när täckelset gick upp, såg hofvet i de vanliga vännernas ställe nämnde sina häftiga motståndare. Lovisa Ulrikas inbillningskraft kom i rörelse, och hon trodde sig kunna af denna tillfällighet finna, att hennes plan blifvit upptäckt, eller åtminstone att frihetsmännen blifvit uppskrämda till vaksamhet. Knappt var skådespelet slut, förr än sammansvärjningens ledare samlades i konungens och drottningens rum för att komma öfverens om de sista förberedelserna till det ett par timmar derefter tillämnade utbrottet. Men Lovisa Ulrika var genom ofvannämnde företeelse mycket oroad, och röstade för uppskof[1]) till nästa natt; Brahe likaså med anledning af patronernas uteblifvande. Hård deremot ville genast sätta verket i gång och åberopade den kända erfarenheten, att, när sammansvärjningar misslyckats, hade det alltid skett till följe af uppskof; ty dessa hade städse ledt också till upptäkt. Men de andra, konungen, drottningen, Brahe och Horn ville uppskjuta företaget och stärktes i denna åsigt genom den underrättelsen, att Ernst, som skulle uppresa och leda svärmarna

[1]) Teater-uppträdet berättas af både Fersen, drottningen och af nyss åberopade handskrift i gyllenborgska saml. på Ekebyhof. Voltemats anekdoter säga, att det var afsky för en kanske oundviklig blodsutgjutelse, som för ögonblicket inverkade på Lovisa Ulrika och gjorde, att hon röstade för uppskof.

från Skeppsbron, hade öfverlastat sig och var så oefterrättlig, att han måste instängas. Saken blef således uppskjuten till nästa natt, då konungen mellan 1 och 2 skulle från Ulriksdal inkomma till staden och sätta sig i spetsen för rörelsen. Emellertid skickades genast till de underordnade handtlangarne befallning, att folket icke skulle sammankallas, utan hela företaget uppskjutas. När Puke med denna föreskrift bortgick från slottet, sade han till Hård: *vi äro förlorade genom detta uppskof, och jag mister mitt hufvud; men jag lofvar eder, min välgörare, att i Rosenkammaren uthärda 4 timmars plågor, innan jag bekänner någonting mot eder, på det under denna tid åtgerder till eder säkerhet måtte hinna vidtagas.* På den veksinnade Horn hade Hårds tal och skäl gjort djupt intryck. När på hemvägen han vid midnattstiden gick förbi Ekeblads boning vid Norrmalmstorg [1]), kände han sig starkt frestad att stiga dit upp och röja hela sammansvärjningen; men han ville ej förråda sin konung, eller, säga andra, han såg genom fönstren så många ljus och menniskor, att han icke vågade dit uppträda [2]).

---

[1]) Der nu opera-huset är uppfördt.

[2]) Samma källor, som blifvit sid. 232 införda, i synnerhet Ständernas Kommissjons protokoll och de tryckta domarna.

TJUGONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

DEN 22 JUNI 1756.

SAMMANSVÄRJNINGENS UPPTÄKT.

De återbud, som sent på qvällen d. 21 Juni från slottet utskickades, hunno icke i rätt tid till alla de lägre handtlangarne, hvarföre några bland dessa hade redan förut och enligt första öfverenskommelsen börjat springa omkring för att ordna hvar och en sin svärm. Kl. 12 på natten, just när den 22 Juni ingick, kom af sådan orsak Christiernin till korporalen vid gardet, Daniel Schedvin, hvilken han väckte och frågade, om denne med de sina *vore konungen trogen och skulle lägga an, om så kommenderades.* Schedvin jakade, hvarpå Christiernin befallde honom hafva sitt folk väpnadt och i ordning för att vid tecken af larmtrumman samlas på Ladugårdslandstorget, der de skulle erhålla krut och kulor till striden samt befäl till sin ledning. Christiernin lemnade ock 12 dal. k. m. till manskapets förplägning [1]).

Knappt hade Christiernin aflägsnat sig, förr än Schedvin hastade till sin löjtnant, ofta nämnde grefve Creutz, och inberättade alltsammans, hvarpå den sistnämnde genast ilade till Fersen, hvilken han, det var mellan ett och två om natten, uppväckte och underrättade om förhållandet. Fersen befallde då Creutz skynda till Ehrensvärd och tillsäga denne att genast samla artilleriets öfver- och underbefäl samt bevaka tyghus och arsenal och att, i fall

[1]) Ständernas Kommiss. prot. Registrat. om Christiernin.

larm yppades, med sitt regemente och erforderliga kanoner besätta stadens vigtigaste punkter, samt broarna och slussen. Från Ehrensvärd skulle Creutz skynda till öfverste Pechlin med tillsägelse att samla en hop behjertade officerare för att i händelse af behof kunna deltaga i striden, hvarjemnte Creutz sjelf erbjöd sig att för samma ändamål tillkalla flere pålitliga gardes-officerare. Fersen inpräglade ock, att Creutz, Ehrensvärd och Pechlin skulle göra allt detta så hemligt, som ske kunde, och att alldeles icke omtala orsaken till de vidtagna åtgerderna. Fersen fruktade nämligen, dels att denna liksom flere förra angifvelser skulle befinnas ogrundad, i hvilken händelse visad brådska och oro skulle föranleda åtlöje; dels att, i fall sammansvärjningens upptäkt blefve bekant, kunde hofpartiet af förtviflan drifvas till ytterligheter och börja upproret genast, och innan frihets-partiet hunnit vidtaga nödiga motanstalter. Nämnde hans föreskrifter blefvo ock punktligt fullgjorda af både Creutz, Ehrensvärd och Pechlin. *Sedan Creutz bortgått,* berättar Fersen, *lät jag sadla min häst samt öppna fönstren i mina rum för att under den lugna och klara sommarnatten lyssna till, om något buller, någon larmtrumma skulle förnimmas. Icke utan oro räknade jag hvarje klockslag och tänkte på alla följderna af denna tillställning; dock mer och mer i den fasta föresats att häldre dö med värja i hand än lägga mitt hufvud på stupstocken. Emellertid förblef allt tyst; men först när klockan slog 4, blef jag sjelf något lugnare till sinnes.*

Kl. 6 på morgonen kom Creutz enligt erhållen befallning till Fersen, medförande Schedvin och dennes husvärd, en granadör vid gardet. Begge bekräftade med ed den afgifna berättelsen, hvarpå Fersen befallde Creutz att i sina egna rum hålla dem och den tillkallade Christiernin instängda och att med den sednare anställa ett allvarsamt förhör.

Så skedde, och redan kl. 10 f. m. hade den sistnämnde erkänt sanningen af Schedvins uppgift. Detta inberättade Creutz genast till Fersen, hvilken dock höll sig stilla, till dess hofvet kl. half till elfva f. m. afrest till Ulriksdal. Men då skickade han genast Creutz med de tre nämnde personerna till ständernas kommissjon och begärde, att de måtte förhöras oförtöfvadt, dock i största hemlighet. Detta verkställdes, och redan kl. 2 eft. m. återberättade kommissjonen, att de anställda undersökningarna upptäckt en vidt utgrenad sammansvärjning, och att till följe deraf flere gardets under-officerare blifvit häktade. Nu sammankallade Fersen Hemliga Utskottet till kl. 4 eft. m. och berättade för dess medlemmar allt, hvad sedan kl. 12 på natten sig tilldragit. Förvåning, fruktan och förbittring intogo allas sinnen, och en och annan utfor mot drottningen i rätt stränga ord. Sednare på aftonen kom till utskottet ett protokolls-utdrag, hvari kommissjonen inberättade, att Christiernin, Ernst, Escholin och Mozelius m. fl. blifvit häktade, och att dessas bekännelser ådagalaggt de sammansvurnas afsigt hafva varit att med tillhjelp af stadens lägsta samhällsklasser anställa ett uppror mot ständerna; och att kommissjonen på ytterligare erhållen anledning fängslat äfven kaptenerna Puke och Stålsvärd. Genom dessa underrättelser än mer oroadt, beslöt utskottet vidtaga flere säkerhetsmått för den stundande natten. Borgerskapets infanteri och kavalleri uppmanades att tåga ut och bidraga till ordningens upprätthållande och, om så behöfdes, till hejdande af hvarje pöbelns försök till våldsamheter. Amiralitetet skulle förstärka sina vakter och hålla vindbryggan till Skeppsholmen uppdragen; gardets officerare skulle hela natten igenom vara församlade, och Ehrensvärd ålades hålla artilleriets manskap och kanoner march- och stridsfärdiga. Denne herre säges hafva sjelf varit så ifrig, att han i talet till

det församlade regementet uppmanade soldaterna att, om uppror utbruste, *oförskräckt skjuta på hvem som häldst, äfven om konungen vore med i högen*, hvilket ock manskapet säges hafva lofvat[1]). En mängd adel, anförd af Pechlin, red omkring i olika delar af staden för att upprätthålla ordningen, hvarföre de ock kallade sig *fäderneslandets skyddsenglar*[2]). Äfven stadens invånare deltogo af samma orsak i vakthållningen; och i allmänhet visade så väl borgerskap som troppar en varm kärlek till friheten och en häftig förbittring mot hofvet och derföre ock mycken ifver i sin nu ålaggda tjenstgörning. Ständernas kommissjon arbetade hela natten igenom ända till kl. 5 på morgonen, och till dess betryggande mot hvarje våldsamhet hade en stark vakt blifvit förordnad.

Till följe af Fersens åtgerder hade man lyckats hålla den förflutna nattens här beskrifna tilldragelser så hemliga, att först frampå eftermiddagen några de sammansvurna fingo aning om den gjorda upptäkten. Vid första underrättelsen derom skall Horn hafva fallit nästan sanslös tillbaka på sin stol; men derpå genast skyndat ut till hofvet på Ulriksdal. Brahe deremot sökte uppfinna medel att utplåna hvarje spår af sin delaktighet i företaget. De nu ändtligen framkomna patronerna nedsänktes i Mälaren, för att ej kunna som anklagande vittnen framdragas. Med egen men till textning förställd hand uppsatte han ock ett kort namnlöst bref, hvari han varnades för mot honom tillämnade våldsamheter. Der lästes nämligen: *låt edra vänner blifva hos eder i natt; ty ovännen ämnar eder en gås*[3]). Afsigten var att denna diktade skrifvelse skulle kunna framläggas

---

[1]) Fersens uppgift. Historiska skrift. 2. 103.
[2]) Preuss. min. br. d. 25 Juni 1756.
[3]) Kommiss. prot. d. 25 Juni 1756.

som en förklarande orsak till åtskilliga rustningar, som Brahe förehaft; och han begaf sig nu med densamma till Hemliga Utskottet och begärde och fick enskildt samtal med Fersen. Han yttrade då mycken förvåning öfver ryktet om en sammansvärjning mot ständerna, sade sig tvärtom hafva hört omtalas ett tillämnadt upplopp mot hofvet och mot honom sjelf, och som bevis på detta sednare framlade han det namnlösa brefvet, hvilket han sade sig efter hemkomsten från skådespelet hafva funnit i sin ficka. Hans svar på Fersens invändningar och frågor voro dock tämligen osammanhängande. Fersen sade då: *kära Brahe! fastän nu parti-fiender, hafva vi från barndomen varit vänner. Du sjelf kan bäst veta, om du har någon del i denna sak. Misstänkt ser det ut. Alltsammans kommer från hofpartiet, och du är dess anförare. Christiernin med vänner har i konungens namn utdelat penningar, och dessa äro ej tagna ur en under-officers kassa. Af vänskap och aktning för dig och din slägt råder jag dig, att, i fall du har minsta del i denna sak, så rädda dig genom flykten; ty kommer du till doms, kan ditt hufvud icke frälsas.* Brahe svarade med edliga försäkringar om sin oskuld och tillade, att *icke ens stegel och hjul vore tillräckligt straff för tillställarne af ett sådant förräderi* [1]). Han gick derpå till ständernas kommissjon, der han i förmaket fann före sig Puke, fängslad med handklofvar. För att om möjligt dölja sin delagtighet i sammansvärjningen och sitt kamratskap med mannen, utbröt då Brahe i högljudda och skarpa bestraffningar mot, som Brahe nu kallade det, Pukes brott och förräderi. Denne svarade ej ett ord. Inför ständernas kommissjon sökte Brahe likaledes att med lifliga försäkringar och genom uppvisande af ofvannämnde bref rentvå sig från alla misstankar.

---

1) Berättelsen om samtalet är tagen ur Fersens skrifter 2. 104, 105.

Som nämndt är, hade konungaparet redan på f. m. d. 22 Juni rest ut till Ulriksdal. Ännu helt och hållet okunniga om den föregående nattens upptäkter, hoppades de på framgång i sina planer och voro under dagens lopp ovanligt glada och lifliga. Men frampå aftonen kommo efter hvarandra Stierneld och Horn med de förfärande underrättelserna, och nu förvandlades glädjen till bestörtning, till förtviflan. Adolf Fredrik, häpen och blek, kunde ingenting säga, ingenting företaga. Lovisa Ulrika svimmade, säger man, vid första underrättelsen, och gick sedermera fram och tillbaka, också hon rådvill och förtviflad. Det ena förslaget aflöste det andra, och det vanligaste var att genast smyga sig bort och enligt en bland de förra planerna skynda till Uppsala och der höja upprorsfanan; men Horn ville nödvändigt invänta Brahes ankomst och bifall dertill. Man svigtade fram och åter, och vagnarna blefvo än för-, än frånspända, hvarunder emellertid den ena timmen efter den andra förgick. Ändtligen beslöt man hålla god min och göra sig oskyldig, hvarpå hofvet satte sig i åkdonen och for sent på qvällen in till hufvudstaden. Med häpnad såg der Adolf Fredrik gatorna fulla af väpnade borgare och adelsmän, och på Norrmalmstorg flere kanoner rigtade mot slottet. Uppkommet i sina rum, omgafs konungaparet af en skara tjenare och anhängare, hvilka tycktes beredda till försvar.

Men innan något beslut derom hann tagas, blef Fersen anmäld till företräde. Denne herre fruktade nämligen, att det hemkomna konungaparet skulle i förtviflan tillgripa några vilda och olycksbringande åtgerder. Att sådant förekomma och tillika för att upplysa och derigenom lugna sinnena, beslöt han att med den hos honom varande Kaulbars genast begifva sig upp till konungen, ehuru det redan led mot midnatt; men Kaulbars ville ej följa med. Fersen åkte då ensam upp till slottet, der han snart

fann sig omgifven af en stor skara hofvets ämbetsmän och betjening. De visade någon bestörtning, men tilläto sig inga våldsamheter, och Fersen insläpptes till konungen. Denne var ensam i rummet, men på sängen låg hans värja och bakom kabinettsdörren stod drottningen lyssnande [1]). Knappt var Fersen inkommen, förr än Adolf Fredrik, blek och sväfvande på målet, utbrast: *hvad vill man detta säga? är jag i arrest uti mitt slott?* Fersen svarade: *Bevare Gud! det är högst beklagligt, att sådana tankar kunnat ett enda ögonblick få insteg i eders maj:ts hjerta. Jag har tvärtom hitkommit för att inberätta de anstalter, rikets ständer till sin egen säkerhet måst vidtaga så skyndsammeligen, att de icke hunnit invänta eders maj:ts återkomst till staden.* Derefter aflade han en omständlig berättelse om allt, som förefallit, angifvelserna, undersökningarna och de häktade personernas namn. Dervid utbrast Adolf Fredrik: *hvad skall jag tro, när jag ser mina vänner blifva af ständernas kommissjon fängslade?* Fersen svarade: *det är med förvåning, jag hör löparen Ernst, några under-officerare samt kaptenerna Puke och Stålsvärd, hvilka äro angifna för straffbara stämplingar, nu erhålla det ärorika namnet af eders maj:ts »vänner», hvilket jag trodde häldre böra gifvas åt trogna undersåtare och rikets ständer.* Adolf Fredrik svarade: *ja! jag ser väl, att det går mig som Karl Stuart; men jag skall försvara mitt lif intill sista stund.* Fersen försäkrade, att ingen hyste våldsamma eller förrädiska tankar mot konungen, och efter att slutligen hafva i någon mån lugnat dennes upprörda sinnen, återvände Fersen till sin boning. Det var då sent på natten mellan den 22 och 23 Juni.

---

[1]) Detta nämnes ej i hennes egen berättelse, hvilken säger, att hon under samma tid höll med Brahe en öfverläggning, som likväl icke ledde till någon bestämdare åtgerd.

Men konungaparet kunde ej njuta någon hvila, och omgifningen uppmanade Adolf Fredrik att gå ned och visa sig för folkmassorna, hvilka då, påstod man, skulle falla honom till. Han svarade: *jag för min person är färdig; men företaget är en galenskap, så framt jag icke åtföljes af någon tropp krigare. Vill mitt garde gå med, skall det snart visa sig, hos hvem det är, som modet först brister.* På försök gick han ock längre fram på natten ned till vakten [1]) och frågade befälhafvaren, en kapten Anrep, *om denne ville med sin tropp vara konungen följaktig, och om han hade ammunition för sitt manskap;* men Anrep gaf på båda frågorna ett nekande svar, och när Adolf Fredrik ville utdela penningar bland manskapet, hindrades sådant af Anrep. Efter detta misslyckade försök afbidade man i ångest den gryende dagen och dess företeelser [2]).

---

[1]) Ständernas Kommiss. prot. d. 23 Juli säger, att han två gånger nedgick till vakten, och sökte muta den.

[2]) Ett vittne sade, att drottningen vid detta tillfälle har fleres närvaro på ett personligen sårande sätt förebrått konungen, att han icke ville gå ned och sätta sig i spetsen för de missnöjde; men hon har sjelf förnekat sanningen af denna anklagelse. (Fersen 2. 264). Se för öfrigt protok. i rådet, Hemliga Utskottet och i riksens ständers kommissjon samt dess tryckta domar; — och danska och preuss. min. bref.

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

RÄTTEGÅNGEN MOT DE SAMMANSVURNA.

DEN 23 JUNI.

Efter nästan ingen hvila voro konungaparet och dess förnämsta anhängare, Brahe, Hård och Rudbeck, redan tidigt om morgonen samlade på slottet för att öfverlägga, om hvad göras borde. Hård, med understöd af Brahe, föreslog, att hofvet borde genast resa till Uppsala för att der, enligt förra planen, höja upprorsfanan, och äfven Adolf Fredrik förklarade sig numera dertill villig. Men besagde plan hade varit beräknad på hjelp af Rudbeck, hvilken såsom öfverste-löjtnant vid Upplands regemente skulle till hofvets tjenst detsamma uppbåda. Vid den vändning, sakerna nu tagit, drog han sig dock tillbaka, och kunde hvarken af konungen eller af Brahe öfvertalas, och något annat förslag stod ej heller att uppfinna. Frampå förmiddagen antog ock saken ett än betänkligare utseende. Af fruktan för Rosenkammaren hade nämligen Ernst föregående natt aflaggt flere bekännelser, som voro för Horn så besvärande, att denne på morgonen d. 23 Juni kallades till förhör inför ständernas kommissjon. I häpenhet och förvirring aflät han då svar af sådan beskaffenhet, att sammansvärjningens vidd, vigt och flere deltagare röjdes, och han sjelf häktades. Detta injagade skräck hos hela hofpartiet. Stierneld, Kalling och flere deras kamrater reste till landet, och Rudbeck ville ej deltaga i flere öfverläggningar. I allmänhet blef konungaparet redan nu öfvergifvet af alla sina förra vänner, utom af Hård, hvilken jemnte hof-

betjeningen var den ende, som qvarstod vid dess sida. Men drottningen visade sig ännu oförskräckt och färdig till åtskilliga djerfva tilltag. *C'est une terrible femme* [1]), hörde man Scheffer i sin förvåning utbrista [2]).

Brahe stannade i sin boning. Hans grefvinna, hvilken om några månader skulle skänka honom en arfvinge, bad, jemnte svärfadern Piper, att han måtte rädda sig med flykten, men fåfängt; och han påstod också inför dem, att han icke hade någon del i sammansvärjningen. Hård kom dit, och Brahe begärde hans mening. Denne rådde honom att stanna; ty dels skulle Puke icke bekänna på någon bland dem, dels skulle ständerna icke våga angripa en man af Brahes börd, samhällsställning och allmänna anseende. Sistnämnde skäl var mycket lockande för Brahes stolthet. Grefvinnan förblef dock lika envis, och tillböd honom bedjande och knäfallande sina juveler och dyrbarheter till resemedel; men han svarade med hårda ord och ledde henne slutligen ur rummet.

Under dagens lopp blef målet föredraget icke blott hos Hemliga Utskottet, utan ock hos ständerna, och väckte öfver allt mycken förbittring. Kommissjonen, som föregående natt arbetat till kl. 5 på morgonen, sammanträdde redan kl. 8 omigen och fortsatte sina undersökningar hela dagen igenom. Hemliga Utskottet uppdrog derjemnte åt Friesendorff att om sammansvärjningen uppsätta en berättelse, som skulle införas i riksdags-tidningen, och biskop

1) Det är en förfärlig qvinna.

2) Danska min. bref d. 25 Juni 1756 berättar, att d. 23 Juni och på Hemliga Utskottets begäran kom Adolf Fredrik upp i rådkammaren och fick der höra sig föreläsas de anklagades bekännelser; men försäkrade, att han icke hade någon kunskap om dessa företag. — Rådsprotokollet för samma dag innehåller, att konungen var en kort stund uppe i rådet, men icke hvad då sades eller förehades, utan blott, att alla utom riksråden voro under samtalet utvisade ur rummet.

Troilius föreslog och man beslöt, att i alla svenska kyrkor skulle årligen och på midsommarsdagen uppläsas en tacksägelse för svenska frihetens räddning; och emedan sådant denna gång icke hunne ordnas till nämnde dag, skulle festen i år firas d. 27 Juni. På förord af Lantingshausen, Hermanson, Friesendorff och Kierman skulle Schedvin belönas medelst utnämning till löjtnant, upphöjelse i adligt stånd, 1,000 d. s. m. i handom samt 100,000 d. k. m. till inköp af ett fideikommiss åt slägten. Adelns och borgerskapets nattliga patruller fortsattes också hädanefter, och ända tills de lifdömde blifvit afrättade. För att reta och skymfa konungaparet tillät sig Pechlin att några nätter föra patrullerna ända till Ulriksdal och att der visa sig utanför slottet; men Fersen, underrättad härom, afstyrde för framtiden alla sådana besök [1]).

DEN 24 JUNI

var midsommarsdagen, på hvilken en stor del af hufvudstadens innevånare plägade besöka Djurgården och der förlusta sig. Hofvet beslöt göra på samma sätt, för att såmedelst ådagalägga ett godt samvetes glada sinnesförfattning. Men, ehuru Lovisa Ulrika sökte visa sig modig och äfven var modig, hade dock sinnesrörelsen varit så häftig, att hon på morgonen samma dag fick tvänne anfall af svimning eller vanmagt [2]), och derföre måste låta sig åder. Lättad och styrkt häraf, åkte hon med hofvet ut till Djurgården och intog der sin middag med så bekymmerfri och glad uppsyn, som ingen anledning till oro förefunnits. Likaså men i ett annat sällskap deltog äfven Hård i dagens förlustelser.

---

[1]) Källor se sid. 232.

[2]) Faiblesse.

På samma sätt uppförde sig också Brahe. Han hade på sin malmgård, Piperska Muren på Kungsholmen, ordnat en stor middags- och aftonbjudning. Svärfadern Piper och vännen Ungern Sternberg manade då omigen till flykt; men han påstod sig vara oskyldig och vägrade, samt stärktes i sin motsträfvighet genom underrättelsen om en då framkastad plan att rädda Puke ur fängelset, hvarefter man ej skulle hafva tillräckligt bindande vittnen att mot Brahe uppställa. Sednare på dagen aflade han ett kort besök hos de kungliga, hvilka också de rådde till flykt, men förgäfves. Vid afskedet greps han dock af dystra aningar och tog konungens och drottningens händer, kysste dem och utbrast: *ehvad öde jag ock kommer att undergå, skola likväl deras maj:ter finna, att jag uppfört och skall uppföra mig som en karl af heder och ära, och såsom den der med uppriktigaste vördnad är deras majestäter tillgifven,* hvarpå han ryckte sig bort från deras ytterligare böner [1]).

Medan de andra Stockholms-boarna roade sig, voro kommissjonens medlemmar oupphörligt sysselsatta med rättegången och dess undersökningar. Planen att befria Puke hade misslyckats; och emedan hvarken han eller Stålsvärd ville något bekänna, skulle de underkastas pinligt förhör. Men vid ankomsten till Rosenkammaren [2]), och när kläderna skulle aftagas, utbrast Stålsvärd: *lifvet är icke sådana plågor värdt, och döden blifver ändå förr eller sednare vår lott; jag vill bekänna!* hvarpå han återfördes till kommissjonen. Puke deremot nedsänktes i plågorummet och uthärdade under tystnad de 4 timmar [3]), han lofvat Hård; men derefter lät han föra sig till kommissjonen och bekände. Ord-

[1]) Enligt Lovisa Ulrikas berättelse, Fersens skrifter 2. 270.

[2]) Enligt en annan källa skedde första förhöret i den så kallade Tjufkällaren eller Hvita Hästen.

[3]) Andra säga, att han tre serskilda gånger dit nedsänktes.

föranden derstädes, Henrik Wrede, skickade genast, det var kl. 8 på aftonen, till Fersen, som ännu var på Djurgården, underrättelse om, att Puke och Stålsvärd aflaggt bekännelser, som voro mycket besvärande för Hård. Fersen lät genom väns vänner genast gifva Hård underrättelse härom, hvarpå denne smög ur sällskapet och lät ro sig inåt Mälaren, samt lyckades att genom slägtingar och bekanta komma undan till Danmark. Vid afresan från Stockholm sände han till Brahe en papperslapp med de enda orden: *je m'en vais* [1]); vi veta ej, om den kommit fram [2]).

Från hofvet hade Brahe återvändt till sina gäster på Kungsholmen. Några bland dem upprepade också nu sina varningar, men förgäfves. Äfven en major Klingspor, underrättad om faran, kom ditridande och erböd Brahe sin snabbfotade häst för att så mycket snarare komma undan, men också detta anbud tillbakavisades. Ändtligen kl. 12 på natten aflägsnade sig gästerna, och Brahe återvände till sin boning. Men denna blef då genast och på alla sidor omgifven af soldater och af vaktgörande adelsmän, borgare och andra ståndspersoner, detta till följe af Pukes bekännelse och af kommissjonens derpå grundade befallning. Uppskrämd af så hotande företeelser, skickade Brahe efter svärfadern, grefve Piper, för hvilken han nu ändtligen bekände sin delaktighet i sammansvärjningen, och begärde råd och räddning. Det var för sent. Under deras samtal inträdde med åtföljande vakt en löjtnant, som på befallning afhemtade och förde Brahe till ständernas kommissjon, hvilken ännu icke upplöst sitt sammanträde. Klockan var då vid pass 3 eller 4 på morgonen [3]).

---

[1]) *Jag reser.*

[2]) Hårds egen långt sednare skrifna berättelse skiljer sig i några enskildheter från Fersens och de offentliga handlingarnas.

[3]) Källor som ofvan.

DEN 25 JUNI.

Förhöret började genast. Vittnesmålen af Puke, Stålsvärd m. fl. voro för Brahe mycket besvärande; men med oböjlig hårdnackenhet förklarade han dem alla stridande mot sanningen. Hvad angick kulgjutningen på Rydboholm, uppgaf han första afsigten hafva varit att stöpa hagel till morkullejagt; men att, emedan dertill passande gjutformar saknades, hade man i stället stöpt kulor; och på frågan om afsigten med dessa sednare, svarade han ena gången, att de tillverkades för ros skull; en annan gång, att de skulle tjena till Brahes eget försvar [1]). Vid ett sednare förhör samma dag var han mera nedslagen och medgörlig, dock på långt när ej till sanningens fulla erkännande; ty nu föregaf han, att kulorna stöptes till försvar för konungen, hvilken förklarat sig värnlös i händelse af ett möjligt angrepp från ständernas sida [2]). Dessa slingringar förvärrade Brahes sak, och han liksom Horn blefvo från bevakning i egna rum flyttade till egentliga fängelser. I dagens riksdags-tidning intogs ock den förut omtalade, af Friesendorff skrifna berättelsen om sammansvärjningen och dess upptäkt, af hvilken skrift en hvar kunde tydligen se, att planen gick ut på konungamagtens ökande och gått ut från konungaparet sjelft, ehuru detta sednare icke med öppna ord uttalades. Öfvertygelsen om allt detta ökade oviljan och tillika farhågorna för nya försök. De starka patrulleringarna fortsattes hela natten och arbetet i ständernas kommissjon både dag och natt.

---

[1]) Sid. 241.

[2]) Ständernas Kommiss. prot. d. 25 Juni 1756. Lovisa Ulrika säger, att Brahe vid detta tillfälle gifvit Creutz 6,000 plåtar mot löfte, att förhöret skulle ledas till fördel för Brahe, och att Creutz behöll pengarna, men icke bjöd till att uppfylla löftet. Fersens skrifter 2. 276.

DEN 26 JUNI—14 JULI.

Under denna tid fortgick rättegången oafbrutet, och man upptäckte än flere för hofvet besvärande omständigheter, och vidtog än flere mot detsamma rigtade åtgerder. Den 27 Juni sjöng man i hufvudstadens kyrkor: *O Gud, vi lofve Dig!* och uppläste en tacksägelse för sammansvärjningens upptäkt och för frihetens räddning, och d. 26 och 28 infördes i riksdags-tidningen ett Hemliga Utskottets protokoll rörande prinsarnas uppfostran; det ena som det andra af ett för hofvet ofördelaktigt innehåll. Än strängare undersökningar och åtgerder befarades, hvarföre drottningen lät uppbränna en mängd af henne samlade uppsatser och bref.

Emellertid började flere personer och det i begge lägren att tänka på möjligheten och nyttan af en försoning, genom hvilken man kunde förekomma alla mer svåra och blodiga uppträden. Fersen, Scheffer, Piper och Rudbeck träffade slutligen med Adolf Fredrik den öfverenskommelse, att konungen skulle för att blidka sinnena inlemna till rådet och ständerna en skrifvelse af följande innehåll. *Genom den vederstyggliga stämpling, som blifvit upptäckt, finner jag nu, att den mindre sammanstämning, som någon gång yppat sig mellan mig och rådet, har af obetänkt och illasinnadt folk och under irrigt begrepp att derigenom vinna mitt bifall, blifvit begagnad som svepskäl att för egna afsigter uppväcka oro, buller och uppror. Jag anser mig ock böra bekänna, att äfven jag sjelf härutinnan sväfvat i villfarelse. Numera öfvertygad om riksens ständers rena nit och afsigt mot mig och mot fäderneslandet, förklarar jag dock härmedelst, att jag för dem hyser ett oinskränkt förtroende, hvarjemnte jag lofvar ånyo och på det heligaste, att jag vill hädanefter och allt framgent styra riket efter dess besvurna grundlagar samt anse för min högsta sällhet att återvinna mina*

undersåtares kärlek, hvilken torde, genom hvad förelupet är, vara förkolnad. Dessa ord, anklagelsen mot en illasinnad omgifning, erkännandet af begångna misstag samt utlofvandet af bättring voro tillsammans och för tillfället af stor vigt för frihetspartiet; ty dess åtgerder blefvo derigenom rättfärdigade. I hopp att kunna dymedelst försona sig med undersåtarne och kanske rädda Brahe [1]), lät dock Adolf Fredrik förmå sig att med egen hand utskrifva och underskrifva hela uppsatsen [2]), hvarefter den lemnades åt rådet och ständerna.

Drottningen hade högeligen ogillat detta steg, såsom mycket nedsättande för den konungsliga värdigheten. *Men*, skrifver hon, *jag ville ej afstyra det; ty sådant skulle kanske ådragit min gemål folkets hat samt hindrat den tilltänkta försoningen och grefve Brahes räddning.* Till bevis på ändradt tänkesätt började ock konungaparet att till sina samqväm inbjuda herrar af båda partierna, och drottningen tog så öfver med sig sjelf, att hon vid dylika tillfällen underhöll samtal också med personer af andra sidans åsigter [3]).

Men försoningen kunde ej genomföras. *Orsaken*, påstod Lovisa Ulrika, *var den, att, sedan Fersen aflockat Adolf Fredrik nyss anförda skrifvelse, begagnade han några svepskäl och undandrog sig uppfyllandet af det gifna löftet om försoning och om Brahes räddning.* Huruvida frihets-partiet eller Fersen gifvit någon sådan förbindelse, är dock ännu obekant; och måhända har räddnings-löftet, om något sådant gafs, gällt icke grefve Brahe, utan blott konungaparet personligen, och dessa blefvo också räddade. Fersen säger, att rätta orsaken till för-

---

[1]) Enligt Lovisa Ulrikas uppgift. Fersens skrifter 2. 280. Konungens ord om *illasinnad omgifning* kunde likväl betraktas som en anklagelse just mot Brahe och Horn.

[2]) Daterad d. 28 Juni 1756.

[3]) Danska min. br. d. 2 Juli 1756.

soningens uteblifvande var allmänhetens förbittring mot hofvet och hofpartiet, hvilken känsla i dessa dagar stegrades ända derhän, att man icke ville veta af någon förlikning, utan ropade efter hämnd och blod. Orsaken till den just nu mycket ökade oviljan var följande.

Vi minnas den upprorsskrift[1]), som Erik Wrangel lät från Norrge kringsända i de vestra landskapen, och tillika den åtföljande så kallade *budkaflen*, och huru båda dessa uppsatser innehöllo flere grofva osanningar, genom hvilka man sökte locka allmogen att tåga till Stockholm för att, som det hette, bistå konungen i dennes strid mot rådet och mot folkombuden. Just när hofpartiets utliggare i landsorterna voro sysselsatta med förberedelserna till resningen, hade från Stockholm till de i Dalarna tjenstgörande upprors-ledarne Hellberg och Flodelius kommit underrättelse om, att sammansvärjningen blifvit upptäckt och Brahe fängslad; huruvida med underrättelsen också följde någon uppmaning att påskynda rörelsens utbrott, veta vi ej; blott att den påskyndades. Hellberg och Flodelius ökade nämligen sin verksamhet och utspridde på vägar och stigar, på kyrkbackar och krogar flere hundrade exemplar af ofvannämnde budkafle, och under många bland dem företogo de sig att på eget bevåg skrifva följande rader. *Tillägg. Konungen och drottningen äro arresterade under fyrdubbel vakt, så att ingen får tala vid dem. Alla redliga riksdagsmän inom alla fyra stånden ligga i Smedjegården, smidda i bojor. Den socken i Dalarna, som först går ut och kommer till Stockholm, får af de häktade herrarna 150,000 d. k. m. och af konungen och drottningen stora timliga fördelar.*

Tiden är kort!
Ut! Ut! Ut![2]).

---

[1]) Sid. 226, 227.
[2]) Riddarhus. arkiv. Bilag. till adelns prot. d. 14 Juli 1756.

Någon jäsning började verkligen bland Dal-allmogen förspörjas; men landshöfdingen fick genast underrättelse om förhållandet och for till de oroligaste socknarna och lyckades lugna folket. Han sände också genast ett ilbud till Hemliga Utskottet med underrättelse om förhållandet och med några exemplar af upprorsskriften och tillika af budkaflen med dennes sednare påtecknade tillägg.

Hufvudstadens befolkning, redan förut missnöjd med drottningen, hade under denna rättegång blifvit än mer uppretad genom bevisen om hennes många försök att omigen locka Adolf Fredrik till löftes- och edsbrott; — hennes många försök att tillintetgöra svenska folkets frihet och förbereda ett nytt envälde; — likaså genom framläggandet af Brahes patroner, hvilka påtagliga bevis om blodiga afsigter nu blifvit uppdykade och under bittra anmärkningar gingo ur hand i hand omkring bland allmänheten; — likaså genom det förut omtalade ryktet, nämligen att de sammansvurna ämnade antända Ladugårdslandet; — likaså genom en orimlig, men af många trodd sägen; nämligen, att drottningen beställt en hop dyrkar för att låta genom lejda personer nattetiden öfverraska och mörda sina motståndare. Ofvanpå dessa många anledningar till ovilja och förbittring, kom nu med svart på hvitt underrättelsen om, att hofpartiet genom en mängd utspridda osanningar sökte till Stockholms och riksdagens kufvande locka och leda en rå och upprorisk Dal-allmoge, liknande den af år 1743; och hvilken skulle troligtvis störa lugnet och tillåta sig hvarjehanda våldsamheter. Sinnesstämningen hos såväl Stockholms-boarna som folkombuden blef så uppretad, att en fullkomlig försoning svårligen kunde genomföras, om man ock någon sådan verkligen åsyftat. Allmänheten önskade tvärtom få se dessa fredsstörare allvarligt straffade och trodde, att man ej kunde skaffa staten och staden nog säkerhet mot dylika framtida försök.

Man hade emellertid gång på gång och i synnerhet nu erfarit, huru det förnämsta skäl, hofpartiets utliggare hade att till landtfolkets uppretande begagna, var den i olika skiftningar kringspridda uppgiften, att rådet och ständerna hade förtryckt, eller misshandlat, eller fängslat konungaparet och tillämnade dess afsättning. Med anledning häraf öfvertalade man Adolf Fredrik att underteckna och utfärda en allmän kungörelse, i hvilken han tillkännagaf, att de nu upptäckta stämplingarna inneburo förderfliga anslag mot riket, mot grundlagen och mot undersåtarnes trygghet och välfärd; men att deremot ryktena om skadliga anläggningar mot konungens person voro ogrundade, och att tvärtom rikets innevånare nu som alltid visat sin lagliga öfverhet kärlek och trohet. Genom denna öppna kungörelse, detta Adolf Fredriks eget erkännande[1]) hade man beröfvat hofpartiet ett bland de verksammaste medel, det hitintills haft, till menigheternas uppeggande mot frihets-partiet och mot det fria statsskicket.

Brahe bibehöll emellertid sin tystnad i afseende på många sammansvärjningens vigtigare omständigheter, i synnerhet dem, som rörde konungaparet. Hans ihärdighet härutinnan, i vissa fall berömvärd, väckte dock under nu rådande sinnesstämning mycken harm, hvarföre ock preste-, borgare- och bondestånden, anförda af Creutz[2]), ville sända honom till Rosenkammaren. Det lyckades väl Fersen att afböja denna åtgerd; men kommissjonen uppmanade Brahe att ej längre genom slingringar eller halfsanna berättelser spilla tiden utan besinna, att man hade också andra medel till sanningens upptäckande. Denna hotelse jemnte kunskapen om Dal-upprorets misslyckande och om allmänhetens förbittring bröt

---

[1]) Dater. d. 9 Juli 1756.
[2]) Fersens skrifter 2. 120.

slutligen den i sig sjelf svage mannens motstånd, och han inlemnade en lång och skriftlig bekännelse af följande hufvudsakliga innehåll. *Jag vill,* så började han, *jag vill nu gifva Gudi äran och bekänna sanningen; ty jag kan ej komma till någon sinnesro, förr än jag genom en uppriktig bekännelse rensat mitt samvete och bedt Gud om förlåtelse.* Han bad tillika kommissjonen ursäkta hans länge fortsatta förtigande af flere vigtiga förhållanden, och begärde, att hans förut gjorda berättelser måtte ur protokollen utstrykas, hvaremot han erkände många uppgifter, som han hittills förnekat. *Med bristande hjerta,* tillade han, *erkänner jag nu, att blind kärlek till hans maj:t konungen samt partiandans inbillning, att han sväfvade i fara, hafva bragt mig till åtgerder, stridande mot rikets lag och vådliga för ständernas frihet.* Efter att hafva ytterligare lemnat några enskilda uppgifter härom, slutade han: *jag afbeder nu dessa mina brott och lägger min hustru och mina barn i kommissjonens sköte och tackar Gud, som gifvit mig nåd att bekänna sanningen*[1]). Och likväl var bekännelsen ännu icke fullständig; ty af trohet mot konungaparet och tillgifvenhet för konungen förteg han ännu åtskilliga drag, som närmare rörde dessas personer. Deremot bekände han en mängd enskildheter, som med hänsyn till honom sjelf voro så upplysande och ofördelaktiga, att numera ingenting hindrade afkunnandet af en slutlig dom.

Men dervid yppade sig en ganska kinkig omständighet. Bekännelserna inför kommissjonen voro besvärande, icke blott för de först anklagade, utan ock för en mängd andra personer, några stående tämligen högt, t. ex. öfverstarna Stierneld och Kalling, öfverste-löjtnanten Rudbeck

---

[1]) Ständernas Kommiss. prot. d. 3 Juli 1756.

samt flere högre ämbetsmän vid hofvet, och likaledes för många lägre ståndspersoner samt bönder, hvilka mottagit penningar och lofvat bistånd. Alla dessas lagförande skulle upptaga mycken tid, väcka mycken oro, föranleda många stränga, kanske blodiga bestraffningar, samt flerestädes efterlemna förbittrande känslor af hat och hämnd. Så vidt skonsamhet kunde stå tillsammans med statens betryggande, önskade fördenskull Fersen att så mycket möjligt förkorta rättegången samt minska antalet af dess offer och strängheten af dess domar, hvilket för öfrigt låg i hans lynne, som gerna undvek ytterligheter. För frihets-partiets ledare, deras vanliga mötesplats var hos Fersens svåger, Lantingshausen, föreslog han ock, att man icke skulle till handläggning upptaga alla de gjorda angifvelserna, utan inskränka undersökningar och straff till så få som möjligt. I detta hänseende uttalades dock tvänne helt olika åsigter. Den strängare, förordad af Creutz, Ehrensvärd och Pechlin, ville gå i botten med saken och utan skonsmål låta alla gröfre statsbrottslingars hufvud falla, om de ock stege till ett antal af hundrade, ja äfven om det gällde sjelfva drottningen. På andra sidan stodo Fersen, Fredrik Gyllenborg, Halenius, Hermanson, Kaulbars, Lantingshausen, Schauw samt sjelfva åklagaren Renhorn. Dessa herrar anmärkte, att, om också de uppretade massorna i dag fordrade blod, och mycket blod, skulle likväl denna önskan, om den tillfredsställdes, snart efterföljas af andra känslor; nämligen af medömkan och ursäkter för offren, och af bittert klander mot deras domare, hvilka man skulle anklaga för onödig stränghet och hejdlös hämndlystnad o. s. v., och att så många politiska offers minne skulle länge efteråt spöka oroande kring i landet. Slutligen kom man öfverens om, att icke taga flere hufvud än de fyra förnämsta ledarnes Brahes, Horns, Pukes och Stålsvärds, samt fyra de verksammaste handtlangarnes,

och som sådana antog man Christiernin, Ernst, Escholin och Mozelius [1]). Härom fingo de förnämsta ledarne inom kommissjonen underrättelse, jemnte uppmaning att så mycket möjligt påskynda rättegången [2]).

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

DOMEN ÖFVER DE SAMMANSVURNA.

I enlighet med nämnde föreskrifter påskyndade kommissjonen sina arbeten, och d. 9 Juli blef inför öppna dörrar uppläst den allmänna åklagarens slutpåstående mot ofvannämnde åtta personer [3]). Sedan derefter innehållet blifvit under några dagar granskadt af kommissjonens medlemmar, sammanträdde man d. 15 Juli till afkunnande af slutlig dom. Den blef af bonden Jakob Larsson från Lidetorp i Wermland förestafvad medelst ett skriftligt anförande, i hvilket han dömde alla åtta från lif, ära och gods, och i detta utlåtande instämde utan undantag alla kommissjonens öfriga medlemmar. På eftermiddagen justerades protokollet, och dagen derpå eller d. 16 Juli blef det för öppna dörrar uppläst, också för de anklagade, hvilka voro personligen tillstädes [4]). Domen skulle genast underställas de i sista hand afgörande ständerna.

---

[1]) Äfven de bortrymda herrarna Hård och Wrangel liksom Sahlefelt dömdes till döden.

[2]) Danska och preuss. min. bref samt protokoll i rådet, Hemliga Utskottet och riksens ständers kommissjon.

[3]) En nionde var i fråga, men hans mål uppsköts.

[4]) Ständernas Kommiss. prot. d. 15, 16 Juli 1756.

En sådan utgång, ehuru af de flesta förutsedd, störtade hofvet och i synnerhet Lovisa Ulrika i djupaste förtviflan. Hon tänkte på att med våld eller list befria Brahe och Horn; men man hade flyttat dem till nya än säkrare fängelserum, och bevakningen var alltför talrik, välordnad och påpasslig. Hon tillkallade sina mägtigaste motståndare inom rådet, Ekeblad, Höpken, Palmstierna och äfven Wrede, och lofvade, att konungens beslut skulle hädanefter alltid öfverensstämma med rådets och folkets önskningar, hvaremot hon besvor dem att rädda de nämnde två herrarna. Men riksråden svarade, att de dertill icke egde någon magt; emedan saken numera berodde endast af ständerna. Hon tillkallade då dessas ordförande, landtmarskalken, den mägtige Fersen. Denne fann henne i bedröfligt tillstånd, ansigtet vanställdt af tårar och sorg och rösten så qväfd af suckar och gråt, att hon i början knappt kunde tala. Slutligen utbrast hon i de bevekligaste böner; nämligen, att Fersen måtte ställa så till, att Brahe och Horn förskonades, åtminstone till lifvet. Fersen ville icke bedraga henne med falska förhoppningar, utan förklarade, *att hela riksdagen, hela Stockholm, ja t. o. m. de sammansvurnes fordna vänner ropade på straff utan förskoning; och att i denna stund skulle ingen dödlig kunna rädda de två herrarnas lif. — — Jag tackar för eder uppriglighet,* svarade drottningen, *och tror att det i sjelfva verket är, såsom ni säger* [1]). Hon fort-

[1]) Detta enligt Fersens berättelse, Fersens skrift. 2. 124. Enligt drottningens, s. st. 283, sade han, *att nämnde herrar, om de också af riksdagen befriades, skulle dock af den uppretade menigheten sönderrifvas;* hvarpå drottningen genmälte, att hon tvärtom trodde, det menighetens högsta önskan vore just de anklagades befrielse. — Danska sändebudet skref dock d. 9 Juli: *man tror några domare mutade till fördel för Brahe; men det är fåfängt, ty allmänhetens hat vill nödvändigt se blodet af denne lugnets förstörare.* Preussiska sändebudet skref likaledes d. 13 Juli: *Jag måste till rådsherrarnas beröm säga, att de visa mycken återhåll-*

satte likväl sina bemödanden oafbrutet och ifrigt. Åt Brahes farligaste fiende Pechlin böds, säger man, 40,000 R:dr, om han kunde hos prester, borgare och bönder utverka någon lindring, men han afvisade penningarna och vidhöll sin åsigt. Åt Erland Broman gafs för samma ändamål 6,000 dukater [1]), och han tog emot penningarna, men uträttade ingenting [2]).

Å sin sida voro Brahe sjelf och hans slägtingar mycket verksamma och inskickade till ständerna bevekliga böneskrifter, bland hvilka den från hans grefvinna var uppsatt af Dalin. Äfven från Horn och flere andra medanklagade inlemnades dylika nåde-ansökningar, ödmjuka, stundom rörande; men stundom, äfven i denna belägenhet, nedlåtande sig till smicker, svepskäl och falska undskyllningar.

Den 17 Juli förekom målet hos adeln. När kommissjonens utslag höll på att till ståndets kännedom uppläsas, inkom bud, att några personer stodo utanför dörren och begärde tala vid Fersen; det var grefvinnan Brahe, åtföljd af flere sina slägtingar, alla i djup sorgdrägt. När Fersen kom ut, föll hon på knä och anhöll för sig och sitt sällskap om tillåtelse att få inför ridderskapet och adeln bedja om nåd för sin olycklige make. Betagen af rörelse föll också Fersen på knä och lyfte grefvinnan upp samt lofvade inför adeln framställa hennes begäran. Han

---

samhet och önskade hjelpa Brahe; men massorna skulle då blifva högst förbittrade, och om en skonas, måste alla skonas; och i den sednare uppsatta riksdags-relationen skref han: *rådets ledare hade kanske velat rädda Brahe, men allmänhetens förbittring* (animosité) *var alltför häftig.*

[1]) Fersen säger 20,000.

[2]) Uppgifterna om dessa mutor äro af drottningen. Fersens skrift. 2. 288. Voltemat berättar, att biskop Halenius mottog 5,000 (dukater?), men dock arbetade mot Brahe; — att man böd penningar åt biskop Troilius, men att denne tillbakavisade dem; — att man böd 2- eller 3,000 dal. åt Olof Håkansson, och att denne i början afböjde, men sedermera mottog summan; dock utan att frälsa Brahe.

gjorde så ock; men ståndet gaf ett afböjande svar och beslöt att först till slut afhöra uppläsandet af kommissjonens dom, och att sedermera taga den och alla böneskrifterna i öfvervägande. I allmänhet hade också sinnesstämningen blifvit så uppretad eller uppskrämd, att just de sammansvurnes fordna vänner voro i dessas fördömande nästan ifrigare än någon annan; naturligtvis för att från sig afleda alla misstankar om delaktighet i företaget. Sedan detta svar blifvit af Fersen meddeladt, aflägsnade sig grefvinnan och hennes sällskap, hvarpå Fersen vände tillbaka[1]) till riddarhus-salen. När nu derstädes domen och nåde-ansökningarna hunnit uppläsas, erinrade Fersen om grefvinnan Brahes tårar och böneskrift; men ingen anmälde sig att tala, ehuru flere Brahes och Horns fordna vänner voro tillstädes. Fersen dröjde ännu, gaf ännu en stunds betänketid; men när ingen enda röst höjdes[2]), framställde han ändtligen propositionen: *bifaller ridderskapet och adeln riksens ständers kommissjons dom?* hvilken fråga med allmänt *ja!* besvarades. Klubban föll, och dermed var målet i detta stånd afgjordt.

Grefvinnan Brahe, åtföljd af samma omgifning, infann sig derefter i preste-ståndet på lika sätt som hos adeln; men betagen af gråt och snyftningar, mägtade hon icke sjelf föra ordet. Detta skedde i stället af hennes fader, hvilken bland annat erinrade presterna om psalmens ord:

---

[1]) Stundom upprepas den sägen, att i det vid Stora Nygatan belägna hus, till hvilket Ax. Fersen d. y. år 1810 fåfängt tog sin tillflykt undan folkhopens raseri, hade hans far Ax. Fersen d. ä. år 1756 tillbakavisat den olyckliga grefvinnan Brahe och hennes böner. Huru ogrundad denna Nemesis-berättelse är, ses af ofvanstående rader.

[2]) Uppträdet är tecknadt enligt Fersens ord; men hans berättelse om dröjsmålet, betänketiden, bekräftas också af danska ministerns bref d. 20 Juli 1756, och likaså af ett orubriceradt i gyllenborgska samlingen på Ekebyhof befintligt folio-manuscript, der det berättas, att Fersen, då han slutligen lät klubban falla, sade helt misslynt: *jag kan ingenting mer göra.*

Din stränga rätt
Af nåd förgät[1]*!*

Men alla böner voro fruktlösa, och det berättas[2], att Pechlin hade med döden hotat hvarje preste-ståndets ledamot, som vågade tala för mildring. Några vågade det likväl, men utan framgång. Biskoparna Troilius och Halenius förklarade nämligen, att de visserligen häldst velat rösta för lindring; men att man å andra sidan måste se på statens bästa och säkerhet, hvarjemnte det anmärktes, att, om Brahe skonades, måste ock de andra skonas; och slutet blef, att preste-ståndet stadfästade kommissjonens utslag. På ungefär samma sätt lärer det hafva tillgått i borgare- och bonde-stånden. På det förra stället talade Boberg och Cervin för lindring, men förgäfves; och äfven dessa båda stånd bekräftade dödsdomarna. Dagen derpå flyttade hofvet ut till Ulriksdal[3], och dagen derefter eller d. 19 Juli blef ett utdrag ur kommissjonens nu af ständerna stadfästade utslag jemnte dess vigtigaste domskäl i riksdags-tidningen infördt[4].

---

[1]) Psalmbok af år 1695 N:o 253. 3. Psalmbok af år 1819 N:o 187. 3.

[2]) I Voltemats anekdoter.

[3]) Lovisa Ulrika berättar, att man i början ämnat tillställa afrättningen på Norrmalmstorg och midt framför konungaparets ögon; — att det var endast med svårighet man tillät hofvet lemna staden; — att vid dess afresa var på slotts-borggården och på Norrmalmstorg församlad en myckenhet menniskor, hvilka med tårade ögon och upplyftade händer tillkännagåfvo sitt deltagande och sin tillgifvenhet för hofvet; — likaså att hon, utkommen till lustslottet, gjorde ännu ett räddnings-försök, låtande nämligen Dalin i grefvinnan Brahes namn uppsätta en anhållan, att konungen sjelf måtte åtaga sig den olycklige makens sak; — att Adolf Fredrik också till rådet inlemnade en skrifvelse, i hvilken han förklarade sig vilja denna gång göra bruk af majestätets rättighet att gifva nåd; men att skrifvelsen icke blef af rådet mottagen. (Fersens skrifter 2. 290, 291).

[4]) Protok. i preste-ståndet och i riksens ständers kommissjon samt danska och preuss. min. bref.

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

DÖDSDOMARNAS VERKSTÄLLANDE.

De nu stadfästade domarna skulle så fort möjligt gå i verkställighet. Hur mellantiden af de lifdömde användes, känna vi ej, utom för Horn och Brahe. Den förre sträfvade i det längsta mot dödstankarna, men måste foga sig. Om hans dåvarande tänkesätt mot hofvet finnas två olika berättelser. Drottningens egen är af följande innehåll. *Horn sände sin bigtfader Schröder* [1]) *till konungaparet med varma tacksägelser för all visad nåd och med anhållan om drottningens tillgift, ifall han under förhören yttrat något för henne ofördelaktigt. Hon beviljade bönen, men begärde deremot, att han skulle öppet förklara, huruvida hon haft eller icke haft någon delaktighet i det pöbelupplopp, som löparen Ernst skulle anställa; hon ville nämligen få ådagalaggdt, att hon alltid tänkt för högt för att uppenbara sig för folk af sådan klass och art, utan dertill valt personer, som bättre svarat mot hennes ära* (gloire) *och höghet. Derpå har också Horn i flere vittnes närvaro frikänt henne från nämnde beskyllning* [2]). Enligt en annan berättelse har *Horn kort före sin död bedt bigtfadern helsa drottningen, att det var för hennes skull, som Horn måste gå till stupstocken; men att han bad Gud icke på hennes person utkräfva någon hämnd. Han besvor henne dock att gå in i sig sjelf och öfvergifva sina*

---

[1]) Fersen 2. 128 säger att Horns bigtfader var öfver-hofpredikanten Lütkeman.

[2]) Fersens skrifter 2. 292, 293.

förslager mot rikets frihet samt bedja Gud om tillgift för all den blodsutgjutelse, hon förorsakat [1]).

Om Brahe har man fullständigare och säkrare underrättelser. Han valde till bigtfader prosten i Husby Magnus Troilius, en för ämbetsgåfvor och kristligt sinnelag mycket aktad prestman, hvilken också med framgång ledde honom till de allvarligare tankar, som tillfället kräfde. Den 16 Juli uppsatte Brahe till sin son Per [2]) en så kallad *instruktion* eller *testamente,* hvari han med ord af det djupaste allvar och den varmaste kärlek uppmanade denne till gudsfruktan, ödmjukhet, rättrådighet och samvetsgrann uppriktighet. Ytterligare lästes der: *var mån om lag och frihet! sök icke öfverhetens förtroende, utan besinna, huru din fader halkat i hoftrapporna! träng dig icke fram att blifva en obuden rådgifvare! och, i händelse öfverheten begär din mening, så hänvisa till dem, som lagliga rådgifvare äro* [3])*!* Sedan dödsdomen blifvit fastställd och allt hopp om räddning försvunnit, fattades Brahe af än djupare och allvarligare känslor och af en liflig åstundan, dels att medelst bekännande af hela sanningen försona sina förra osanningar, och dels att genom uppriktig varning för framtida stämplingar mot fäderneslandet försona dem, i hvilka han sjelf förut deltagit; och härvid har han troligen tänkt på de faror, som alltjemnt hotade från Lovisa Ulrikas sida, hvilkens planer och sinnelag han lärt i grunden känna. Den 19 Juli [4]) eller fyra dagar förr, än döds-

---

[1]) Asseburgs lefverne af Varnhagen v. Ense, sid 89.

[2]) Var då hans enda barn, men dog 1771. Först efter faderns död föddes sonen Magnus Fredrik, stamfadern för de sednare grefvarna Brahe.

[3]) Några hafva misstänkt äktheten af denna uppsats. Men den vitsordas af såväl Fersens, enkans och drottningens intyg (Fersens skrifter 2. 294), som af den omständigheten, att den genast blef såsom äkta tryckt och försedd med censor Oehlreichs imprimatur.

[4]) Riksens ständers kommiss. prot. för samma dag.

domen skulle verkställas, aflade han i sådan afsigt inför ständernas kommissjon en ny bekännelse, i hvilken han omtalade flere drag, som han dittills förtegat, men hvilka kunde och borde tjena till varning mot nya tilltag af en personlighet, sådan som drottningens. Det var nu, som han omtalade några hennes af oss redan berättade förslag; nämligen, att Adolf Fredrik skulle från Ulriksdal rida in till Stockholm och i spetsen för tropparna tillintetgöra rådets och ständernas magt; — likaså, att vid eldsvådan på slottet hon sjelf skulle gå ned till de på borggården samlade massorna och leda dem till rörelser i samma rigtning; — likaså, att hon just nu ämnade underhandla med England för att erhålla dess hjelp till genomdrifvandet af sina gamla planer. Dessa Brahes sista uppgifter samt några likartade af Horn blefvo sedermera de svåraste anklagelse-punkterna mot nämnde drottning[1]. Med samma upprigtighet insåg och bekände han numera sitt eget brott mot grundlagen, mot sanningen, mot fäderneslandet. Icke en utan flere gånger sade han: *jag lider det mina gerningar värde äro*; och en annan gång: *man gräfver en grop åt en annan, men faller sjelf deri*; och på en ruta i fängelsefönstret inristade han orden: *Justitia Dei punitiva*[2]. Några hafva velat tolka inskriften såsom ett uttryck af bitterhet och hämndlystnad; men i hans dåvarande sinnesstämning var det snarare ett ödmjukt

---

[1]) Lovisa Ulrika antyder i dunkla ordalag, att frihets-partiet eller ständernas kommissjon genom hemliga medel aftvungit Brahe en skrift, hvars innehåll hon likväl icke angifver (Fersens skrift. 2. 294). Hon tyckes ock stundom hafva förblandat hans testamente med hans sista bekännelse. Preussiska sändebudet Solms i sin berättelse om riksdagen 1756 säger, att Brahe bekänt saker, som voro af ett för hofvet förskräckligt innehåll, och omtalar tillika, huru ryktet ville veta, att han förbannat hofvet eller drottningen.

[2]) *Guds straffande rättvisa.* Rutan förvaras ännu på Skokloster.

erkännande af rättvisan i det straff, det missöde, som nu drabbat honom sjelf, men hvilket han sökt bereda åt sina motståndare. Hans sista dagar fläckades icke genom något enda drag af hämndlystnad [1]). Tvärtom. Han skickade sin biktfader till Fersen med helsningar och tacksägelser för de goda råd, denne gifvit, men hvilka Brahe till sin olycka icke följt; och vid flere tillfällen uppmanade han de sina att afstå från all tanke på hämnd, och denna sin försoning med Gud och menniskor stadfästade han genom att i sitt fängelse två serskilda gånger begå nattvarden; den sista några timmar, innan han fördes till afrättsplatsen. Sedan den högtidliga andakt-förrättningen blifvit afslutad, ingick han i ett samtal med Troilius, men tvärtystnade helt hastigt. Efter några ögonblicks uppehåll utbrast han: *Du milde Gud! huru stor är icke din nåd!* Derefter vände han sig till biktfadern och sade: *min kära Troilius! kan någonting vara så stort, som Guds nåd? Han tager fatt på en man, som i trettio år lupit på syndens väg, omvänder honom inom en månad, förlåter honom alla hans synder och gör honom i dag evinnerligen salig.* Till den psalm, som vid afrättningen skulle sjungas, valde han: *Jesus allt mitt goda är.* Andra versen deraf börjar med dessa ord:

Jag ej frågar efter gull,
Efter höghet och stor ära.
Gull ej annat är än mull,
Få sin höghet rättsligt bära;

och Brahe föreskref nu, att när denna vers begynte sjungas, just då skulle han få nedböja sitt hufvud till sista afskedet från den verldsliga äran och hög-

---

[1]) Preussiska ministerns i ofvanstående not införda berättelse om Brahes förbannelser öfver drottningen tyckes hafva hvilat blott på ett löst rykte.

heten. När sedan uppbrotts-timmen slog, och vaktmästaren öppnade fängelsedörren, sade Brahe: *nu sänder Herren bud efter mig. Han går sjelf emot mig, och jag går mot Honom.* Under vägen till afrättsplatsen uttalade han med frimodighet och värma sina välönskningar öfver de kringströmmande folkmassorna, och vid förbifarten af sitt eget hus likaledes sin välsignelse öfver den efterlefvande makan.

Det var d. 23 Juli, som han och hans tre främsta olyckskamrater skulle undergå sitt straff, och man hade dertill utsett en öppen plats framför Riddarholms-kyrkan. Till lugnets upprätthållande voro flere kanoner och 600 soldater på stället, hvarjemnte för yttermera säkerhets skull Pechlin ditfört 150 frivilliga adelsmän, ifall, som en och annan fruktade, drottningen skulle genom pöbeln söka tillställa något upplopp. Men minsta tecken dertill spordes ej. Liksom under hela rättegången, så ådagalade Stockholms befolkning äfven denna dag ett orubbligt lugn. Alla kringliggande fönster, gluggar och tak voro deremot fullsatta med menniskor, bland hvilka man såg många Horns och Brahes fordna vänner. Man frågade en sådan, Anders Wrangel, hur han kunde hafva hjerta att beskåda sin vän Brahes blodiga död. Wrangel svarade: *när min vän förråder sitt fosterland, är jag färdig att sjelf föra bilan.* Samma tänkesätt uttalades ock af andra hofpartiets fordna anhängare.

Nu ankommo fångarna, och Horn leddes först upp till stupstocken. Han var försagd och tillika så ovillig, att presterna blott med möda kunde förmå honom nedböja hufvudet; och han uppreste det genast omigen. Befälhafvande officeren sade honom likväl, *det ingen nåd vore att förvänta*, hvarpå Horn svarade: *jag begär ingen annan nåd än af Gud, men jag vill ännu göra till honom en bön;* den han ock tillsammans med presterna andäktigt förrättade, hvarefter han böjde sitt hufvud, och dödshugget föll.

Efter honom kom Brahe, nu liksom förut lugn, förtröstansfull och frimodig. Med hög och stadig röst talade han till de kringstående, läste sina böner och deltog i sjungandet af den föreslagna psalmens första vers. Vid begynnelsen af den andra blottade han hufvud och hals, drog sedan en mössa öfver ögonen och utropade med stark och hög röst: *Fader! jag befaller min anda i Dina händer!* hvarpå han lade sig ned och mottog dödshugget.

Efter honom uppträdde Stålsvärd, och med en viss ifver och häftighet. Utan att låna någon uppmärksamhet åt presternas ord, kastade han sin hatt i gatan och ilade till stupstocken.

Sist kom Puke, hvilken med orubbligt lugn och utan att ens skifta färg gick döden till möte.

Tre dagar derefter eller d. 26 Juli blefvo på samma sätt och ställe Christiernin, Ernst, Escholin och Mozelius afrättade. Slägtingarne fingo bortföra och begrafva alla de döda kropparna, och ej lång tid derefter återskänktes åt arfvingarna de egodelar, domsluten anslagit åt staten.

Under tiden för dessa afrättningar uppehöll sig hofvet på Ulriksdal, ensamt, öfvergifvet och sjelft afböjande alla besök, och i hvilken sinnesstämning, kan en hvar lätt föreställa sig.

Snart och mångenstädes började man klandra strängheten, blodsutgjutelsen och följaktligen äfven frihets-partiets ledare; deribland också Tessin, och derföre, att denne icke räddat de olyckliga. Svaret låg nära till hands, de kunde näppeligen räddas; och dessutom, hette det: *hvem skulle hafva räddat Tessin, ifall hofpartiets anläggningar fått framgång?* Många trodde verkligen, att i sådan händelse flere frihetspartiets förnämsta män hade blifvit uppoffrade; om icke af hofpartiets ledare, dock af de råa massor och vilda handtlangare, man nödgats lössläppa och använda.

Genom nyss beskrifna afrättningar hade hofpartiets förnämsta ledare blifvit undanröjda och de

öfriga skrämda och skingrade, så att man hädanefter icke behöfde frukta något uppror. De starka hittills utsända nattpatrullerna af adel och borgerskap blefvo följaktligen aflysta, och hufvudstadens säkerhet anförtrodd åt blott dess vanliga bevakning. Rättegången med de öfriga deltagarne i sammansvärjningen varade dock ännu länge nog, och först framuti Oktober föllo de sista utslagen, bland hvilka några lydde äfven på lifvets förlust. Man har beräknat, att de, som för bonduppploppet i November 1755 och för upprorsplanen i Juni 1756 blifvit lagförda och till lindrigare eller hårdare straff fällda, stego till ett antal af mellan 60 och 70 personer [1]).

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

EFTERRÄKNINGEN MED DROTTNING LOVISA ULRIKA.

Som berättadt är, hade Lovisa Ulrika redan i flere år varit föremål för en stor del af svenska folkets ovilja, och under närvarande riksmöte blifvit det än mer, och till en högst betänklig grad; ty man visste ganska väl, att ingen annan än hon varit upphofvet till de många oroande och olagliga uppträden, som stört lugnet, hotat statsförfattningen, och nu kostat många personers frihet, välfärd eller lif. I såväl riksdags-handlingar som andra skrifter från denna tid omtalas ock ganska ofta, huru allmänheten var högeligen förbittrad mot hennes person.

Hon sjelf deremot har i sina efterlemnade anteckningar låtit förstå, att menigheterna såväl i lands-

---

[1]) Hemliga Utskottets och ständernas kommissjons prot.

orterna som hufvudstaden voro henne tillgifna [1]), och Adolf Fredrik sade sig *omöjligen kunna utgrunda, hvad orsak ständerna hade till det mot henne visade missnöjet* [2]), och han påstod, att drottningen kunde *med lugn motse Guds och efterverldens dom*. Dessa konungaparets uppgifter äro rakt stridande mot ständernas, d. v. s. det rådande frihetspartiets. Båda sidorna kunna dock misstänkas för väld. Vi vilja fördenskull höra huru personer, stående utanför de egentliga partierna, hafva bedömt saken.

Danska ministern, han lutade dock till frihetsmännen, hade hela tiden bortåt ogillat Lovisa Ulrikas uppförande. Under nu pågående brytning har han för regeringen i Köpenhamn beskrifvit förhållandet med följande ord: *alla äro öfvertygade om drottningens brottslighet, och jag kan ej dölja för eders maj:t, att hon lätt kan blifva mycket olycklig. Man tänker på att återskicka henne till Preussen; och om ej rådet lugnade ungdomens häftighet, skulle hon blifva formligen invecklad i grefve Brahes rättegång* [3]). En vecka efteråt och i ett bref till danska utrikes ministern hette det: *man har fått hit trettio exemplar af den i Dalarna kringskickade upprorsskriften. Allmänheten är högeligen uppbragt och talar om att afsätta konungen och bortskicka drottningen* [4]). Straxt derefter berättade han åter om samma skrifter, om deras många och grofva osanningar, om deras afsigt att locka dalkarlarna till ett tåg mot hufvudstaden, och om Stockholms-boarnas häftiga förbittring öfver så det ena som andra. *Drottningen,* tillade han, *hatad redan förut, hotas nu af en förfärlig storm. Kanske slutas det icke ens med ko-*

---

[1]) Se t. ex. sid. 263.

[2]) Arkivet på Sjöholm, en bundt handl. in folio. En uppsats troligen af A. J. v. Höpken.

[3]) Den 6 Juli 1756.

[4]) Den 13 Juli 1756.

nungens afsättning och hennes eget bortskickande. Jag försäkrar eders excellens, att mina ord icke äro blotta gissningar, utan att man kan vänta allt af detta uppretade och i sin vrede förfärliga folk. Rådsherrarna och grefve Fersen m. fl. söka lugna sinnena och jemnka så, att konungen får behålla sin värdighet, dock med bundna händer. Men de erkänna öppet, hur svårt det är att tygla ungdomens häftighet och ständernas vrede.

Preussiska ministern borde väl hafva lutat till fördel för sin konungs syster; men också han hade, som vi minnas, hela tiden bortåt klandrat hennes uppförande. Redan under det stämplingarna inom bondeståndet fortgingo, skref han till sin regering, att *svenska hofvet begick fel på fel* [1]), och sedermera ogillade han likaledes drottningens behandling af juvelsaken. Om följderna af alla upprors-förslagen och af det tillämnade dalkarlståget skref han: *raseriet mot drottningen är både allmänt och häftigt, och ungdomen, som inbillar sig vara en konung öfver alla suveräner, och i synnerhet öfver den härvarande, ropar på fängelse eller på landsflykt* o. s. v. [2]).

Motsägelserna mellan dessa och konungaparets egna uppgifter torde, ehuru mycket bjerta, likväl kunna till en viss grad förklaras. Säkert funnos många personer, som icke af lycksökeri, utan af verklig och varm öfvertygelse hyllade hofpartiets åsigter, och som vågade visa sådana sina tänkesätt och som ville dermed glädja sin drottning. Men lika säkert är ock, att ojemnförligt största delen af dem, som närmare kände förhållandet, var mot henne högeligen uppbragt.

Förbittringen hade dock i början svårt att finna något lagligt skäl till angrepp mot hennes person.

---

1) Den 14 Nov. 1755.

2) Preuss. ministern grefve Solms's berättelse om riksdagen 1755—1756, i Stats-arkivet i Berlin.

Ehuru mycket djerf och tilltagsen, hade hon likväl härutinnan iakttagit mycken försigtighet och så litet som möjligt blottställt sin egen person, utan i stället begagnat som sina handtlangare konungen samt Brahe, Horn, Hård och Wrangel, hvilka fingo mottaga och verkställa hennes föreskrifter. Detta kom likväl icke blott af försigtighet, utan äfven och kanske än mer af stolthet. Med sammansvärjningens lägre stående personligheter, t. o. m. kaptenerna Puke och Stålsvärd, ville hon ogerna träda i närmare underhandlingar, och en Ernst och hans likar tillätos väl någon gång komma upp i garderoben; men fingo derifrån underhandla med drottningen endast genom en bland kammarjungfrurna, hvilken rummen emellan frambar deras berättelser och frågor, och återbar drottningens föreskrifter och svar. Förmedelst gången af det hela hade emellertid allmänheten blifvit öfvertygad derom, att sammansvärjningen var ett verk af henne, hvarjemnte en och annan oförsigtig åtgerd gifvit också yttre bekräftelse derå. Men emedan Hård och Wrangel kommit undan, och så länge Brahe och Horn ännu icke omtalat de betänkligaste åtgerderna, hade man hvarken fullständig eller fulltygad underrättelse om hennes brottslighet.

En sådan och det i rikt mått erhölls dock slutligen genom Horns och i synnerhet genom Brahes sista bekännelser. Dessas innehåll hafva vi redan beskrifvit. Den förbittring, de väckte, blef ytterst häftig. *Det är rysligt*, utbrast Hamilton, *att deras majestäter velat tillintetgöra rikets frihet, och för sitt högmod, sin hersklystnad och sin hämnd uppoffra så många redliga undersåtare. Det anstår ej svenska män att dölja sina tankar härom, utan vi måste öppet förklara, att konung Adolf Fredrik har härigenom förverkat sin krona.* Ungefär samma språk fördes af Halenius, Hermanson, Scheffer och Troilius m. fl. Samma dag, d. 19 Juli, som Brahe

aflade sistnämnde bekännelse, aflät ock ständernas kommissjon till Stora Deputationen en berättelse af följande innehåll. *Under ransakningarna har kommissjonen med bestörtning måst förnimma, huru tankarna om upprors anställande under denna riksdag haft sin första upprinnelse närmast vid sjelfva tronen och derifrån utbredt sig icke allenast till de olyckliga personer, hvilka nu måste med lifvet sina brott umgälla, utan ock förorsakat de vederstyggliga upprorsförsök, som i aflägsnare landskap sig yppat. Hvad kommissjonen aldrig kunnat förmoda, och gerna önskat förtiga, det måste likväl nu mera uppenbaras. Kommissjonen måste nämligen rentut förklara, att man genom de brottsligas, och i synnerhet genom friherre Horns och grefve Brahes sammanstämmande bekännelser har med grämelse förnummit, att hennes maj:t drottningen är den, som gifvit första anledningen till det uppror, som skulle förändra vårt regeringssätt samt upphäfva ständernas vid denna riksdag fattade beslut.* Derpå följde en omständlig berättelse om allt, som genom Brahes, Horns och de andras bekännelser kommit i dagen med hänsyn till de stämplingar, *hvilka*, hette det, *hennes maj:ts oroliga sinne och böjelse för våldsamhet hafva ända från riksdagens början och intill nu förehaft, hvilket allt kommissjonen funnit sig nödsakad att inberätta till ständernas Stora Deputation, och till dess medlemmars upplysta betänkande och behandling.*

Kommissjonens skrifvelse väckte bland Stora Deputationens medlemmar en storm af vrede, i synnerhet mot drottningen. Några fordrade formlig äktenskapsskilnad mellan henne och konungen, och att hon skulle derefter återsändas till Berlin; *ty*, hette det, *så länge hon är qvar i Sverge, hafva vi ingen fred att vänta;* och man ville veta, att hon, sedan revolutionsplanen blifvit upptäckt, skulle hafva sagt: *ehuru försöket misslyckas nittionio*

gånger, kan det likväl lyckas den hundrade; — andra föreslogo, *att hon väl kunde få stanna qvar hos konungen, men icke med åtnjutande af en drottnings namn och värdighet;* — andra ville, *att hon skulle inkallas för Stora Deputationen och der höra sig föreläsas berättelsen om alla de stämplingar och upprorsförsök, hon förehaft; och att hon derefter skulle bedja om tillgift och lofva bättring; och att man, ifall hon vägrade, skulle trycka alla kommissjonens protokoll, för att inför samtid och efterverld rättfärdiga de åtgerder, ständerna nödgats tillgripa;* — andra ville, som nämndt är, *afsätta både konungen och drottningen och inspärra den förre på Bohus och den sednare på Gripsholm, samt utropa prins Gustaf till konung och för hans unga år tillsätta en förmyndare-styrelse;* — andra, *att ständerna borde välja ett stort utskott, hvilket skulle stanna i Stockholm och såsom en ständig riksdag, ett ständigt parlament öfvervaka regeringens åtgerder* [1]), och serskildt ville borgare-ståndet indraga hälften af Adolf Fredriks handpenningar, en sak, som var nära att gå igenom, men som föll på riddarhuset, dock genom en öfvervigt af blott 28 röster [2]).

Många bland frihets-partiets ledare befarade likväl, att våldsamma åtgerder skulle, sedan första förbittringen svalnat, alstra deltagande, ånger och återgångs-försök inom landet, samt tadel och fiendtligheter utrikes, i synnerhet hos drottningens broder, konungen i Preussen, hvarjemnte man kunde ådraga

---

[1]) Allt enligt Lovisa Ulrikas och Fersens berättelser (Fersens skrifter 2. 132, 297), samt danska och preuss. min. bref. Lovisa Ulrika berättar dessutom, huru Pechlin öppet föreslog, att man borde mot henne betjena sig af s. k. *italiensk soppa;* att Lantingshausen reste sig deremot och sade, *att han aldrig trott sig få inom dessa murar höra en så afskyvärd sak bringas å bana;* men att många Pechlins anhängare lifligt understödde förslaget, och att det var blott med möda, som Fersen kunde afbryta öfverläggningarna härom.

[2]) Danska min. br. d. 27 Aug. 1756.

sig framtida hämnd af den en gång på tronen uppstigne prins Gustaf, hvars personliga förmåga redan börjat visa sig. Mot de lugnande skrifvelser, Adolf Fredrik på begäran aflåtit, hade man ock lofvat honom en skonsammare behandling. Af sådana skäl ville nämnde herrar icke i bestraffningsväg gå längre än att varna både konungen och drottningen, och att så binda den förres händer, att inga statshvälfningsförsök skulle hädanefter kunna göras. Men att till en sådan medelväg återföra det till ytterlig förbittring uppretade allmänna tänkesättet var i början ganska svårt, häldst detta uppeggades af en i dylika företag så skicklig person som Pechlin. För att lugna sinnena lät man emellertid ej mer i riksdagstidningen införa så många för konungaparet nedsättande articklar som förut; och man beslöt att fortfarande icke gifva allmänheten underrättelse om drottningens förslag att inkalla ryska troppar till qväsande af svenska folkets lagliga ombud och till qväfvande af Sverges lagstadgade frihet; en underrättelse, som, kommen till massorna, skulle hafva gjort hvarje försoning nästan omöjlig.

Att Lovisa Ulrika, tillställarinnan af all denna oro, af alla dessa olyckor, skulle få en allvarlig och afskräckande tillrättavisning, detta var dock ett oeftergifligt anspråk af både rätts- och hämndkänsla. Men på hvad sätt? Hon egde som politisk person ingen magt och intet ansvar, och kunde ej anklagas utan i sammanhang med den, från hvilken hon hämtade allt sitt inflytande, d. v. s. konungen sjelf; och detta skulle medföra oberäkneliga svårigheter och t. o. m. kunna framtvinga frågan om afsättning. Man föll då på den tanken, att härutinnan behandla henne icke såsom drottning, utan endast som menniska, och hennes företag såsom ett brott, icke mot staten, utan mot kristendomen, och att bestraffningen således borde verkställas af presterna, och af dessa icke såsom politiska domare,

utan såsom andliga själasörjare, hvilka det ålåg att vaka för hennes själs omvändelse och eviga salighet. Fersen besökte erkebiskopen och uppgjorde med honom en sådan plan. Dagen derpå eller den 2 Augusti sammankallades preste-ståndet, och fick höra sig föreläsas ständernas kommissjons nyssnämnde utförliga berättelse om drottningens stämplingar och upprorsförsök. Ståndets ledamöter voro öfvertygade om sanningen af kommissjonens uppgifter. Ingen enda uppträdde till hennes försvar; och med Troilius och Halenius i spetsen gillade man förslaget om en åt henne gifven presterlig tillrättavisning. Professorn, sedermera erkebiskopen Mennander, känd för en lycklig penna, fick jemnte Schröder och Benzelstierna sig anförtrodt att uppsätta förslag till den skriftliga varningen [1]). Dagen derefter blef detta utkast i ståndet uppläst och gilladt; den enda ändring som gjordes, var, att, då i utkastet berättelserna om drottningens upprors-stämplingar hvarje gång inleddes med orden: *skall hafva,* t. ex. *ibland skall eders maj:t hafva rådgjort* o. s. v., så beslöt man, enligt Celsius, i stället nyttja ordet: *har,* så att det skulle heta, *ibland har eders maj:t rådgjort,* o. s. v. Ståndet beslöt ytterligare, att af denna framställning skulle tvänne exemplar utskrifvas: det ena, att, undertecknadt af alla ståndets medlemmar, i dess arkiv förvaras; men det andra, att undertecknadt blott af erkebiskopen, uppläsas för och öfverlemnas åt drottningen. Till sistnämnde beskickning utsågos erkebiskop Benzelius och biskop Troilius, den förre misstänkt för lutning till hofvet, den sednare känd som en pelare inom frihets-partiet.

Att förmå Lovisa Ulrika till mottagande af en sådan beskickning och till afhörande af en sådan skrapa, var likväl icke någon lätt sak. Men å ena

---

[1]) Uppsala. Rosenhanes saml. Umständl. Bericht von der Braheschen Sache säger, att skriften uppsattes af Hermanson.

sidan gjorde konungen och hofpartiets återstående ledare allt möjligt för att öfvertala henne, och å andra sidan och för att skrämma henne lät frihetspartiets ledare med flit komma till hennes öron ryktet om de mot hennes person hotande förslag, som blifvit inom Stora Deputationen framkastade. Hon gaf också slutligen efter, och d. 4 Aug. bestämdes för den högst ovanliga förrättningen. Vid sin ankomst till Ulriksdal blefvo de två prelaterna välvilligt mottagna af konungen samt förda till drottningen, bredvid hvilkens stol den förre under hela samtalet qvarstannade. Efter några förberedande ord först af Benzelius och sedermera af Troilius, började den sednare att uppläsa preste-ståndets skrift, hvilken var så utförlig, att vi ur densamma hinna anföra blott de märkligaste dragen. Den inleddes med följande ord. *Presterskapet,* man nyttjade ingen gång ordet preste-ståndet, *presterskapet anser för sin pligt att, när omständigheterna så fordra, träda oförskräckt fram och inför sjelfva tronen framställa de sanningar, som väl kunna förefalla obehagliga, men närmare eftersinnade, leda till timlig och evig välfärd. Vördnaden för Gud, af hvilken presterskapet har sitt ämbete, tillåter ej heller något anseende till personen; ty Gud varder ur deras händer kräfvande syndarens blod, han vare sig hög eller låg. Derföre måste ock det här församlade presterskapet, ehuru med blödande hjerta och bedröfvadt sinne, dock oförställdt framkomma till eders maj:t med nedanstående underdåniga föreställningar, och detta icke såsom ett rikets stånd, utan såsom Guds tjenare, hvilkom det åligger att å hans vägnar förkunna eders maj:t, hvad dess timliga och eviga frid tillhörer.*

Riksens ständers kommissjon har gifvit oss vid handen, huru de för uppror och förräderi nyligen afstraffade personerna, i synnerhet Brahe och Horn, aflaggt bekännelser, ur hvilka man med största

grämelse förnummit, att tankarna om upprors tillställande vid denna riksdag haft sin första upprinnelse från eders maj:t och derifrån utbredt sig till nämnde olyckliga personer och likaså till aflägsna landsorter. Härpå följde nästan ordagrannt den redan omtalade och omständliga berättelsen, som ständernas kommissjon afgifvit, rörande drottningens alla stämplingar mot regeringssättet och alla tillämnade uppror mot rådets och ständernas lagliga magt, och detta med anförande af hennes medhjelpares namn och med påpekande af dessas iråkade olycka. Efter slutad uppräkning häraf hette det vidare: *af så bedröflig art visar sig eders maj:ts sinnelag vara mot rikets ständer och innevånare, och det enligt uppgift af just de personer, som låtit bruka sig till redskap vid besagde landsförderfliga anläggningar; men hvilka sedermera genom Guds nåd omvända och väl beredda, och färdiga att framträda inför en allvetande domare, hafva lemnat efter sig denna teckning af eders majestäts tänkesätt. Att nu detta tänkesätt blifvit så afvogt mot rikets författning och innevånare, orsaken dertill är den menskliga naturens vanliga böjelse för sjelfrådighet, hvilken i synnerhet frestar kungliga och höga personer och mest dem, som blifvit uppfostrade i envåldsstater och vanda vid dessas regeringssätt, hvartill kommer, att eders maj:t obetänkt lemnat sitt förtroende åt lösa och onda rådgifvare — — samt åsidosatt och förgätit, hvad eders maj:t är skyldig sin Gud, sin gemål, sig sjelf, sina efterkommande och hela Sverges rike. — — Genom sådant uppförande brytes mot Guds och folkets lag och mot samvetets och den svurna edens heligaste förbindelser, och sådana brott har Gud flerestädes hotat strängeligen bestraffa. När man dessutom lockar andra till dylika afsteg, då kommer jemnväl deras synd på anstiftarens hufvud; liksom de nyss aflidnas blod ropar öfver dem, som varit orsak till deras*

brott och deras olycka. — — Det hette ytterligare: *den Högste har förlänat eders maj:t många stora konungsliga egenskaper. Han låte dertill komma också en sann Gudsfruktan och en sann kärlek till undersåtarne, hvilka dygder äro majestätets yppersta prydnader,* o. s. v.

Att det vanligtvis medlande och försonande preste-ståndet enhälligt beslöt en skrifvelse i så stränga ordalag och ett skriftermål af så allvarsam art, visar kanske tydligare än någonting annat, till hvilken höjd den allmänna förbittringen stigit.

Drottningen afhörde den af Troilius upplästa föreställningen »*med mycken stillhet*», utom att hon vid berättelsen om upprors-stämplingarna visade någon oro och vid en och annan starkare utlåtelse »*vattnades i ögonen*». Efter uppläsningens slut sade hon sig *aldrig hafva tänkt något ondt mot riket,* hvarvid Benzelius anmärkte, att *hjertat är falskt,* och Troilius tillade, att, *emedan drottningen blifvit uppfostrad i en stat med envålds-styrelse, torde hon hafva mot Sverges regeringssätt fattat så stor ovilja, att hon icke kunde se något »ondt» i sina försök att detsamma öfverändakasta;* men Troilius bad henne öppna sitt hjerta för biktfadern och tillika med andakt genomläsa konung Davids 139 psalm. Dess begynnelseord äro: *Herre! Du utransakar mig och känner mig; ehvad jag sitter eller uppstår, vet Du det; Du förstår mina tankar fjerran;* och den slutar med följande bön: *se till, om jag på en ond väg är, och led mig på den eviga vägen.* Derefter och på biskoparnas begäran lemnade hon dem nedanstående egenhändigt skrifna svar. *Jag kan inte annat än med serdeles nöje uptage herr Ärkie-Biskoppens Samt det Wyrdiga prester-stondets nijt för Guds ähra ock mogna föreställningar, ländande til mitt ock Rikets väl. Jag skal uti Samma ämne hafva all möda ospart ock hoppas med guds hielp ock genom hans biståånt vinna detta mitt Suftemåhl*

War jemte jag nu ock framdeles betygar et Särdeles mishag för alle Sådana anlagda, ock nu sista jenom guds nåd uptäkte Skadeliga Stämplingar.

Louise Ulrique.

Dagen derpå eller d. 5 Aug. aflade Benzelius och Troilius inför preste-ståndet sin berättelse om sammanträdet samt aflemnade drottningens svar, hvarvid Troilius sade: *för menniskors ögon var hennes maj:ts uppförande sådant, som någonsin kunnat önskas; huru hjertat varit beskaffadt, känner ingen annan än Gud, dock vill man förmoda det bästa.* Det andra exemplaret af varnings-skriften blef nu af alla preste-ståndets medlemmar undertecknadt och jemnte handlingarna härom under försegling nedlaggdt i ståndets arkiv. Tillika beslöts, att uppträdet skulle anses som ett slags hemligt skriftermål och varnings-uppsatsen fördenskull icke åt någon utlemnas, åtminstone icke ännu. Det oaktadt fanns den kort derefter införd i både tyska och fransyska tidningar, om utskickad af någon inom preste-ståndet eller inom hofvet är obekant[1]). Just

---

[1]) Ofvanstående berättelse är grundad i synnerhet på Benzelii och Troilii berättelser, tryckta i Bidrag till svenska kyrkans historia, 3. 34—52. Drottningen sjelf har i sin dagbok för åren 1755—1756 beskrifvit uppträdet på följande sätt.

När de utskickade inkommo, satte sig hennes maj:t, och åt erkebiskopen gaf man ock i anseende till hans höga ålder en stol, men icke åt Troilius, som förblef stående. Drottningen *inlade i sin hållning »all den köld, och i sina ögon allt det förakt, som någonsin visas kan».* Sedan biskoparna helsat och tillkännagifvit sitt ärende, anmärkte hon helt kort, *huru besynnerligt det vore, att vid en anklagelse åberopa personer* (Brahe och Horn), *hvilka man röjt ur vägen, ehuru deras confrontation vore det enda, som kunde bestyrka de framkastade förevitelserna.* (Hvad, eller om biskoparna svarat härpå, nämnes ej, utan drottningen fortsätter sin berättelse med följande ord). Erkebiskopen framtog den skriftligen författade föreställningen, men sade dervid: *»emedan denna skrift icke är mina händers verk, och jag deri ingen del eger, är herr biskopen* (Troilius) *så god och läser henne upp.»* Denne gjorde så, men afbröt sig flere gånger medelst ursäkter och förklaringar,

i samma dagar skref drottningen till Erik Wrangel ett par bref, i hvilka hon kallade sina motståndare *rasande barbarer* och påstod, att *man i Sverge numera ansåg statsrätt, folkrätt och alla lagar som blotta inbillningsfoster,* och hon försäkrade preussiska sändebudet grefve Solms, att hon var oskyldig till alla anklagelserna; — att hon trodde äfven Brahe och Horn vara oskyldiga; — att hon aldrig ämnat våldsamt genomföra någon statshvälfning; — att hon, kännande sig oskyldig, icke ville förnedra sig att gifva goda ord åt personer, hvilka hon betraktade som upprorsmän, och hvilka skulle deraf blifva än mer öfvermodiga; — och att hon skulle utan fruktan och utan svaghet afvakta, hvad dessa, såsom egande hela magten, hade öfver henne beslutat [1].

Några veckor härefter fick hon från sin broder, konungen i Preussen, mottaga ett bref, hvari bland annat lästes följande. *Det är med sorg, jag mottagit*

---

på hvilka dock hennes maj:t fann under sin värdighet att svara, hvarföre hon iakttog samma hållning och tystnad från början till slutet, och gick sedan ut i ett annat rum. Sändebuden blefvo tillsagda att qvarblifva öfver middagen. Hennes maj:t, som ville spisa ensam, öfvertalades dock att taga plats vid det stora bordet; men yttrade under hela måltiden icke ett enda ord till Troilius, utan talade i dess ställe beständigt med erkebiskopen. — — Sedan hennes maj:t efter måltiden återgått till sina rum, tillkännagåfvo sändebuden, att de svårligen kunde inför ämbets-bröderna redogöra för sitt uppdrag, så framt de icke af hennes maj:t erhölle något svar. Efter flere underhandlingar genmälte hon, att deras af ständerna erhållna uppdrag skulle i alla afseenden blifvit gilladt, så framt hon *kunnat igenkänna och vidgå någon enda af de beskyllningar och antaganden, på hvilka det var fotadt; men att dessa voro ogrundade och af hennes maj:t ingalunda erkända, och dermed ändades detta sällsamma upptåg.*

Så lyder i korthet det utdrag ur drottningens journal för åren 1755—1756, som blifvit tryckt i Fersens skrift. 2. 298—301. Något ord om hennes egenhändigt gifna och undfallande svar finnes der icke; detta förvaras dock i preste-ståndets arkiv.

[1]) Geheim. arkiv i Berlin. Preuss. ministerns Relation générale de la Diète de Suède de 1756, skrifven af Solms och inlemnad till preuss. regeringen d. 15 Jan. 1758.

alla de från Sverge komna underrättelserna. Ni ser nu sjelf, att våldsamhet icke alltid lyckas. För Guds och för eder egen skuld, beherrsken eder nu och visen ingen surmulenhet[1] *mot edra fiender. I eder närvarande belägenhet kan ingenting annat göras än tiga och lida; ty varande sjelf i trångmål, kan jag icke lemna eder något bistånd. I skolen ock göra mig den rättvisan att erkänna, det jag ständigt afrådt eder från all våldsamhet, men i hafven sjelf så velat*[2]. *Nu är det blott tiden och ett förståndigt uppförande, som kan återupprätta det förlorade. Tänken derpå och på eder egen och på edra barns välfärd, för hvilken jag alltid skall hysa det varma deltagandet af eder trogne broder*[3].

TJUGONDEFEMTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

EFTERRÄKNINGEN MED ADOLF FREDRIK.

Att denne furste, sig sjelf lemnad, hade hyst snarare motvilja än benägenhet för det tillämnade revolutions-företaget, och att han blifvit till deltagande deri lockad, nästan trugad af sin gemål, detta var för något hvar bekant, hvadan också allmänna tänkesättet hyste mot honom mindre förbittring än en känsla, blandad af medömkan och förakt. Men man förutsåg ock, huru lätt han skulle af drottningen kunna återigen dragas in i nya revolutions-planer. Att från sådana afskrämma konungaparet, och dy-

---

[1]) Humeur.

[2]) Vous l'avez voulu.

[3]) Danska och preuss. min. bref. Arkivet på Sjöholm.

medelst trygga riket och dess statsskick, blef alltså ett vigtigt föremål för frihets-vännernas omsorg, och ständerna uppdrogo åt sin Stora Deputation att för besagde ändamål uttänka och vidtaga lämpliga medel, och sådana, som, i fall saken *icke borde komma till allmänhetens kännedom,* kunde hållas hemliga. Uppdraget var ingalunda lätt. Till sist beslöt man taga saken på följande sätt. Genom ofvanbeskrifna ransakningar och bekännelser var ljusligen ådagalaggdt, huru Adolf Fredrik brutit sin konunga-försäkran och sökt genom våldsamma medel ändra statsförfattningen, och att han i och med detsamma upplöst de band, som fästade kronan på hans hufvud. Men af förut nämnda orsaker [1]) beslöt deputationen att undvika en fullkomlig brytning, och att i stället söka återknyta den fordna förbindelsen mellan konung och undersåtare; så vidt nämligen sådant kunde, i förening med frihetens betryggande, låta sig göra. Deputationen lät fördenskull genom Höpken [2]) uppsätta en skrifvelse, man kallade den *Riksakt,* hvilken såsom en varning, ett politiskt skriftetal, borde konungen föreläsas, i likhet med det andeliga, drottningen måst åhöra. Uppsatsen var, liksom ett formligt riksdags-beslut, författad i rådets och i alla ständernas namn och dess innehåll af mycken skärpa och utförlighet. Vi hinna framlägga blott några få bland de märkligaste punkter, som genom densamma blefvo Adolf Fredrik förehållna; t. ex. *att konungen är till för rikets skull och icke tvärtom;* — *att en konunga-försäkran icke är en öfverenskom-*

---

[1]) Voltemat berättar följande sägen. Några ville förvandla Sverge till republik; men Pechlin ogillade förslaget; ty svenskarnas gamla vana och rikets vidd fordrade en konung, och landshöfdingarna skulle eljest blifva småkungar.

[2]) Enligt en annan källa har Höpken blott öfversett skriften och mildrat några dess uttryck. Uppsala. Rosenhanska saml. Umständl. Bericht von der Braheschen Sache, säger riksakten vara skrifven af Hermanson.

melse mellan konung och ständer såsom mellan tvänne likberättigade magter, utan en af ständerna, hvilka ensamma äro magtegande, fastställd föreskrift om det sätt, hvarpå de vilja, att konungen skall styra deras land; — att dock Adolf Fredrik afvikit från sin försäkran härom och från rikets grundlagar, hvilket uppsatsen bevisade genom flere utdrag ur båda och genom dessas jemnförande med nu upptäckta åtgerder, stämplingar och upprors-försök, hvilka alla också i denna skrift uppräknades; — vidare, *att hofpartiet sökt vanrykta statsskicket och utmålat ämbetsmäns förseelser såsom följder af fel i författningen, och rådets lagliga magtutöfning såsom en aristokratisk magtlystnad, samt ökandet af konungens magt och minskandet af ständernas fri- och rättigheter såsom en önskvärd lycka för folket; — att sådana läror blifvit till den okunniga allmogens uppviglande utspridda icke blott genom smygskrifter, utan ock genom deras maj:ter sjelfva under resorna kring landet; — att den sista mordiska sammangaddningen och alla dessa planer utgått förnämligast från hennes maj:t drottningen, hvilken dessutom bemött rikets råd, ständer och innevånare med så mycket förakt och vedervilja, att man redan förut nödgats deröfver anföra klagomål; — att företagets fara varit förnämsta orsaken, hvarföre hans maj:t sjelf icke velat deri deltaga; — att deras maj:ters förnekande icke mägtade tillintetgöra sanningen af nu framlaggda uppgifter; ty dessa vore grundade på verkligheter och på förtrogna handtlangares vittnesbörd och på hans maj:ts egen bekännelse af d. 28 sistlidne Juni*[1]; — — *allt derföre,* hette det, *och till följe af hvad tydligen blifvit för ögonen laggdt, hafva ständerna blifvit öfvertygade derom, att hans maj:t brutit sin konungsliga ed och försäkran, och att ständerna följaktligen äro*

---

[1]) Sid. 252.

enligt lag och regeringsform berättigade att upplösa det band, som hittills fästat dem vid hans maj:t. Men till följe af svenska folkets vanliga ömhet för sitt konungahus och i förhoppning, att hans maj:t, varnad af hvad nu händt, skall hädanefter låta rikets välfärd, lag och författning vara sig om hjertat, hafva ständerna beslutit låta saken bero vid lindrigare medel. De hafva ej heller velat mot hennes maj:t drottningen förfara så, som Guds och verldslig lag gifvit dem rättighet till. Men de förvänta också deremot, att hans maj:t bringar sin gemål till ett förhållande, mer enligt med hennes pligt mot konungen och riket. De förvänta ock, att, om hennes maj:t ånyo inlåter sig i några för riket skadliga anläggningar, skall hans maj:t deremot vidtaga nödiga anstalter; emedan riket bör framför allt frälsas. Men skulle hans maj:t till undersåtarnes sorg fortfara i sitt förra uppsåt, förklara riksens ständer genom denna akt, hvad också hans maj:t har genom sin konunga-försäkran sjelf förklarat[1]*; nämligen, att ständerna i sådan händelse äro fria från sin huld- och trohetsed, då också allt, hvad nu händt och härmed gemenskap hafver, skall framdragas till bevis, att riksens ständer blifvit tvungna skrida till det betänkliga steget att skilja sig från sin konung,* o. s. v. Skriften är daterad d. 21 Aug. 1756.

Sådant var innehållet af den s. k. riksakten. För att i någon mån skona konungaparet, skulle den icke erhålla någon större offentlighet, och blef alltså blott i förtäckta och korta ordalag meddelad åt ständerna och af dem gillad, hvarjemnte man beslöt, att den skulle i hela rådets och de fyra tal-

---

[1]) I Adolf Fredriks konunga-försäkran 23 § läses: *Wi förklara, det ständerna alldeles skola vara fria från deras huld- och trohetsed, ifall vi å vår sida skulle finnas hafva med vett och vilja öfverträdt den ed och försäkring, vi riksens ständer härmedelst göre, eller hvad ständerna vidare pröfva nödigt att fastställa.*

männens närvaro inför konungen uppläsas och derefter jemnte tillhörande handlingar förseglas samt af rådet förvaras, och sedermera icke utan i händelse af nya upprors-försök öppnas.

Men skulle väl Adolf Fredrik kunna förmås att mottaga en sådan varning och att underkasta sig ett sådant skriftermål? Man skickade Höpken att höra sig före, men denne återkom med ett bestämdt *nej!* Man skickade Karl Scheffer, och nu svarade Adolf Fredrik i förstone *ja!* men Lovisa Ulrika tillkom, och det slutliga svaret blef *nej!* Stora Deputationen bad då Fersen åtaga sig det svåra uppdraget. Denne invände, att, såsom af drottningen mindre väl ansedd, vore han till en sådan beskickning den minst passande personen; men man var envis, och han lofvade slutligen våga försöket [1]). Han infann sig på Ulriksdal samt begärde och fick företräde. Konungen, klädd i nattrock, låg på sin säng under föreburen opasslighet [2]). Fersen anhöll [3]) att äfven drottningen måtte öfvervara samtalet, hvilket efter någon öfverläggning konungaparet emellan beviljades, och när sedermera Fersen återinträdde, satt hon arbetande på en sybåge bredvid konungens säng. Fersen [4]) framställde nu i underdåniga ordalag sitt uppdrag; nämligen, att ständerna, som önskade fred och förlikning, anhöllo att få veta, hvad svar på sin skrifvelse de hade att af konungen förvänta. Adolf Fredrik svarade: *jag vet af ingenting; jag har ingen del i den oro, som hos ständerna uppkommit. Jag*

---

[1]) Om nu följande uppträde och om det, då riksakten aflemnades, hafva vi följt Fersens berättelse (2. 133), men i noter infört de Lovisa Ulrikas uppgifter, som med Fersens icke öfverensstämma.

[2]) Lovisa Ulrika (Fersens skrift. 2. 301, 302) säger, att konungen hade feber, och just nu ett anfall deraf.

[3]) Drottningen säger, att det var konungen, som begärde hennes närvaro.

[4]) Drottningen säger, att Fersen, oaktadt all sin stolthet, var vid detta tillfälle mycket tvungen och förlägen.

har gjort min skyldighet såsom konung; — och om partier förfölja hvarandra, så är det icke min sak, och man kan derå intet svara[1]). Fersen trodde sig förstå, att dessa ord voro af drottningen förestafvade; men han fortsatte sitt tal och anmärkte, att ständerna icke kunde vidkännas beskyllningen att hafva vållat det nuvarande partiagget, oron och blodsutgjutelsen; och att det vore orimligt antaga, det ständerna sjelfva skulle hafva stämplat mot sin egen frihet; *men,* tillade han, *hvad min underdåniga skyldighet och trohet fordrar, är att inför hans maj:t utan förbehåll gifva tillkänna, att nationens närvarande tänkesätt, hvilket jag har mig noga bekant, är af den beskaffenhet, att derest icke genom någon foglighet den närvarande jäsningen stillas, kan hans maj:ts krona löpa någon fara.* Vid dessa ord sköt drottningen sin sybåge långt fram på golfvet och trädde med häftiga steg och tindrande ögon tätt inpå Fersen samt frågade, om denne *glömde, att han talade till sin konung? och huru han kunde understå sig 'att föra så djerft språk,* tilläggande, *att detta skulle kosta Fersens hufvud, men icke Adolf Fredriks krona, hvilken,* sade hon, *vi nog skola veta försvara*[2]).

Fersen hade väntat och önskat detta utbrott och genmälte: *jag har icke glömt hans maj:ts närvaro, och det är icke af öfverilning, utan med berådt mod och till följe af min trohet, som jag gifvit tillkänna, i hvilken farlig ställning hans maj:t och riket sig befinna. Men det är likaledes min*

---

[1]) Enligt Lovisa Ulrika svarade konungen på följande sätt. *Efter allt, hvad mot min höghet blifvit gjordt, bör jag icke längre vara i ovisshet om, hvad ständerna skola mot mig tillgripa. Jag är derpå beredd, men för öfrigt i sådant helsotillstånd, att jag icke kan med herr grefven inlåta mig i några enskildheter.* (Fersens skrifter 2. 302).

[2]) Detta drottningens utfall omnämnes ej i hennes egen berättelse.

skyldighet att underrätta äfven hennes maj:t om de ämnen, som henne angå, och beder jag att hennes maj:t måtte med tålamod höra mig, hvarpå drottningen åter satte sig ned, och Fersen fortfor.

Hela riket känner hans maj:ts goda hjertelag och hans åstundan att göra, hvad godt och rätt är, hvarföre man ock honom älskar och vördar. Men hennes maj:t tage ej onådigt upp, att jag nödgas frambära den obehagliga sanning, att i samma mån undersåtarne älska honom, i samma mån hata de hennes maj:t och tro, att hon till anstiftande af hemliga råd och stämplingar missbrukar sin gemåls kärlek. De ega kunskap om hennes maj:ts underhandlingar både i Preussen, England och Ryssland; — likaså om penningelånet i Braunschweig, om juvelernas pantsättning, om upploppet i bonde-ståndet och om upprors-planerna i Uppsala, Stockholm och Dalarna. Vittnen och bevis härom hafva ständerna mer än nog. Öfver 40 personer hafva blifvit olyckliga och till lif eller välfärd straffade till följe af hennes maj:ts planer, hvarjemnte hela riket kommit genom desamma i stor förvirring. Men när, allt detta oaktadt, ständerna nu af vördnad och kärlek för hans maj:t och af skyldig aktning för hennes maj:t sjelf vilja genom sin nu föreslagna åtgerd så mycket möjligt undandölja allt detta från Europas, och t. o. m. från svenska allmänhetens kännedom, och borde dervid kunna påräkna just hennes maj:ts höga biträde, då befinnes tvärtom, att hennes maj:t afstyrker sin gemål från en sådan förlikning. Kanske vet icke hennes maj:t, att man i Stora Deputationen föreslagit att skilja henne från Sverges rike och inspärra henne på Gripsholms slott. Detta och dylika förslag hafva visserligen blifvit med afsky förkastade; men under sådana omständigheter tror jag min pligt vara, att utan omsvep uttala sanningen, till förekommande af stora olyckor just för

hennes maj:t sjelf och för hennes hus. Under detta tal utbrast drottningen i ymniga och bittra tårar; men konungens ansigte tycktes ljusna, och när slutligen Fersen tystnat, vände han sig till drottningen och frågade: *hvad råder du mig till, min lilla?* hvarpå hon gråtande svarade: *man måste väl bevilja, hvad ständerna önska, för att en gång få slut på detta olyckliga krångel* [1]).

För att, innan tankarna möjligtvis ändrat sig, taga fasta på detta medgifvande, begärde och fick Fersen tillkalla den på Ulriksdal varande Scheffer, hvilken medförde ett förslag till konungens svar, som var redan i förväg uppsatt, och hvilket Adolf Fredrik nu till ständernas säkerhet underskref och lofvade hafva egenhändigt utskrifvet till dagen derpå eller d. 25 Aug., då riksakten skulle honom formligen föredragas. På sagd timme infunno sig då vid Adolf Fredriks bädd sexton rådsherrar, deribland också Löwenhielm, samt de fyra ståndens talmän, dock icke en enda person mer, och Höpken förde protokollet [2]). Å ständernas deputations vägnar anhöll nu Fersen: *att hans maj:t måtte låta sig föreläsas den skrift* (riksakten), *som riksens ständers*

[1]) Lovisa Ulrikas berättelse (Fersens skrift. 2. 302) anför detta Fersens tal endast ofullständigt och i korthet, och tillägger: *hennes maj:t vände sig nu med en kall och ferm uppsyn till Fersen, sägande: för min del är jag ständerna och herr grefven mycket förbunden för beskickningen genom presterna, hvilken på ett värdigt sätt visade den bitterhet, som föranlåtit ett sådant edert steg. Men jag hade aldrig kunnat tro, att folk, som dock hafva vett och förståndsgåfvor, skulle begagna sådana utlåtelser och ett sådant sätt. Grefven fick nu en vink, liksom ett afsked af konungen.* Härmed slutar drottningen sin berättelse. Om Adolf Fredriks ofvanstående fråga och sitt eget svar nämner hon icke ett ord.

[2]) Lovisa Ulrika säger, att, *utan försyn för konungens sjukdom kommo dessutom fyratio personer af adeln och af de andra stånden i förhållande dertill* (d. v. s. 20 af hvartdera. Fersens skrift. 2. 303). Enligt sjelfva protokollet voro inga flere närvarande än de sexton rådsherrarna och fyra talmännen (Fersens skrifter 2. 203).

Stora Deputation hade uppsatt, i förmågo af den rätt och myndighet, hvarmed deputationen blifvit af riksens ständer försedd; och hvilken skrift skall sedermera förvaras och hemlighållas för att från allmänhetens ögon undandölja och om möjligt i evig glömska begrafva dessa bedröfliga uppträden. Fersen tillade: *efter att hafva gifvit detta bevis på såväl ömhet om friheten som vördnad för öfverheten, gör sig ock Stora Deputationen förvissad om en lyckligare framtid för svenska folket.* Efter slutad uppläsning af riksakten sade Adolf Fredrik: *jag har författat mitt svar uti denna skrift* (han gaf dervid ett papper åt Fersen) [1], *och jag försäkrar riksens ständer om min nåd och huldhet nu och alltid* [2]. Sedan gaf han talmännen sin hand att kyssa och sade dervid med låg röst till Fersen: *Gud ske lof! nu är då detta förbi.* Riksakten, som var underskrifven af de fyra talmännen, blef derefter jemnte protokollet i konungens närvaro förseglad med hans och de fyra talmännens signeter [3]) och försedd med påskrift: *att öppnas blott i händelse af fara och stämplingar mot grundlagarna och mot friheten,* hvarefter den lemnades i rådets förvar, och dermed var denna långa och svåra tvist afslutad. Den hade till följe af hofvets uppförande och allmänhetens förbittring måhända kunnat leda till våldsamma och förfärliga uppträden, mer eller mindre liknande dem i England 1649 eller i Frankrike 1793. Att svenska folket icke blef fläckadt af sådana blodskulder, derför har det i mycket att tacka främst Axel Fersen och

---

[1]) Skriftens innehåll är oss obekant.

[2]) Enligt protokollet sade konungen: *det gör mig ondt, att ständerna fattat misstroende mot mig. Jag tager Gud till vittne, att jag i nu nämnda anläggningar är oskyldig; framtiden lär visa det. Mig skall det vara en hjertlig glädje att kunna tjena mitt kära fäderneslаnd och främja dess välstånd.* Måhända var detta innehållet af den skrift, Adolf Fredrik lemnade till Fersen.

[3]) Riksaktens innehåll var dock bekant för danska sändebudet; se dess bref till Köpenhamn d. 20 och 27 Aug. 1756.

jemnte honom rådets och frihets-partiets ledare, och den klokhet och måtta, hvarmed dessa herrar, ehuru å ena sidan kraftigt försvarande svenska folkets oberoende och värdighet, dock å den andra afböjde alla öfverdrifter, som kunde fläcka eller skada frihetens heliga sak.

Utom och bredvid ofvanbeskrifna vigtiga statsrättegångar, vidtogo ständerna flere andra åtgerder, som vittnade om höjden af deras misstroende och ovilja mot hofvet. Vi anföra de märkvärdigare bland dem.

Adolf Fredrik hade, dels som innehafvare af gardets lifkompani, dels genom medgörligheten hos Pfeiff, regementets öfverste, haft tillfälle att på detsamma utöfva mycket inflytande, hvilket hofpartiet begagnat till förledande af de soldater samt öfver- och under-officerare, som deltagit i sammansvärjningen. Följden blef nu, att Pfeiff måste taga afsked, och att, ehuru Adolf Fredrik önskade Stierneld till efterträdare [1]), ständerna dock anförtrodde regementet åt Fersen, och att konungen måste t. o. m. lemna ifrån sig befälet också öfver lifkompaniet.

Ständerna förklarade ytterligare sysslorna af öfverståthållare i Stockholm och af öfverste för gardet och för artilleriet samt af kapten-löjtnant för lifdrabanterna vara af stor vigt för rikets trygghet, och beslöto fördenskull, att till »*frihetens förskansning*» skulle dessa ämbeten hädanefter utan afseende på rang, tur och ansökning tillsättas af konungen med råds-råde, d. v. s. af rådets flertal; hvarigenom konungen förlorade äfven den magt, han i dessa fall tillförene innehaft.

---

[1]) Arkivet på Sjöholm. Scheffer till O. Fleming d. 26 Sept. (1756?).

Vid besättandet af sysslor under graden af öfverste och dess vederlikar, hade konungen hitintills kunnat i någon mån följa sitt eget godtfinnande och således haft tillfälle att förvärfva anhängare och vänner. Äfven detta blef honom nu betaget genom ett ständernas i Oktober 1756 afgifna s. k. *tjenstemanna-betänkande,* hvilket föreskref, att vid besättandet af sådana sysslor skulle tjensteårs-beräkning utgöra förnämsta befordringsgrunden, hvilken märkliga företeelse hör till beskrifningen om rikets inre förvaltning.

Huru borgare-ståndet ville nedsätta konungens handpenningar, är berättadt. De tre andra stånden afböjde förslaget; men deremot stadgades, att de nu beviljade handpenningarna gällde icke för konungaparets lifs- eller regeringstid, utan blott till nästa riksdag [1]), då de kunde af ständerna, om så pröfvades nödigt, ökas, minskas eller indragas.

Serdeles obehaglig blef frågan om hofvets skulder; ty sådana, och dem ganska stora, hade konungaparet sig åsamkat, oaktadt de 1751 ökade handpenningarna. Redan i November 1755 ämnade ock hofpartiet att af riksdagen begära medel till deras betalning; men något anförande derom framkom ej; ty man befarade ett afslag [2]), eller man ville invänta den tilltänkta statshvälfningen, efter hvilken saken lättare kunde genomdrifvas. Men besagde revolutionsplan misslyckades, och nu upptogo folkombuden denna sak sjelfva och utfärdade d. 30 Sept. 1756 [3]) en skrifvelse af följande innehåll. *Rikets ständer hafva åt deras maj:ter anslagit icke blott vanliga, utan vid riksdagen 1751 också ökade handpenningar, medelst hvilka hofvets behof kunna rundligen uppfyllas, hvarföre ständerna också hoppas vara be-*

---

[1]) Riksark. Riksens ständers bref till konungen d. 30 Sept. 1756. Danska min. br. d. 15 Okt. 1756.

[2]) Preuss. min. br. d. 7 Nov. 1755.

[3]) Riksark. Riksens ständers bref.

friade från allt bekymmer härutinnan. De tro sig dock böra tillkännagifva, att, eho han vara må, som enskildt lånar penningar eller gods åt deras maj:ter konungen eller drottningen eller åt de kungliga prinsarna, och sedermera icke erhåller betalning, får icke drista sig begära en sådan af statsverket; emedan rikets ständer härmedelst i underdånighet förklara, att sådana fordringar alldeles icke böra eller skola af rikets medel gäldas. — — Ständerna bedja dessutom hans maj:t att mera sällan aflägsna sig från hufvudstaden, och att längre resor ej företagas utan rådets pröfning och i tvänne rådsherrars sällskap[1]*; och ständerna anhålla tillika, att hans maj:t täcktes oftare än hittills genom sin närvaro gifva drift och styrka åt rådkammarens öfverläggningar* [2].

Mycket vigtig och märkvärdig blef ock frågan om rikets styrelse under en möjligtvis uppkommande förmyndaretid; i synnerhet som Adolf Fredriks vacklande helsa icke lofvade rätt många lefnadsår. Huru under riksdagen 1751—1752 Lovisa Ulrika sökte i förväg tillförsäkra sig detta uppdrag, denna magt, hafva vi redan berättat, och likaså huru försöket helt och hållet misslyckades. Vid riksdagen 1755—1756 togo ständerna sjelfva härutinnan till orda, dock i alldeles motsatt rigtning. Under den häftiga förtrytelse, som juvel-förpantningen och drottningens bref derom hade uppväckt, framkom i Hemliga Utskottet [3]) Pechlin med den anmärkningen, *att ständerna borde nu genast ordna så, att, ifall konungen fölle undan, drottningen ingalunda finge deltaga i landets styrelse.* Förslaget gillades. D. 11 Okt. [4])

---

[1]) Härigenom återtogo nu ständerna, hvad de vid riksdagen 1751—1752 åt konungen medgifvit. Se sid. 36.

[2]) Under sednare hälften af 1753 hade rådet haft 56 sammanträden, men Adolf Fredrik icke varit tillstädes vid flere än 4 deribland. Se rådsprotokollen.

[3]) Den 22 April 1756.

[4]) Riksark. Riksens ständers bref.

utfärdade alla fyra stånden en skrifvelse af följande innehåll. *Rikets ständer böra sörja för rikets väl, äfven under en möjligtvis kommande förmyndaretid. Fordna stadgar för sådant fall voro beräknade för en stat med enväldig styrelse, men icke för en, som hvilade på grundlagar och på ständernas frihet. Med afseende härå hafva ständerna denna gång och för händelse af dödsfall beslutat, det riksens samtliga råd skola »utan deltagande med någon annan» förestå rikets styrelse och genast låta utropa arftagaren till konung. Förmyndare-styrelsens beslut skola utgå i hans namn, men undertecknas af rådet.* Denna skrifvelse och i synnerhet orden: *utan deltagande med någon annan,* väckte drottningens häftiga förtrytelse; men beslutet hade ej kunnat förekommas, och kunde än mindre upphäfvas.

För den händelse, att nya stämplingar mot grundlag och regeringssätt skulle yppas, gåfvo ständerna åt rådet fullmagt att till målens snabbare undersökning och afgörande nedsätta en s. k. *kongl. kommission,* försedd med rättighet att dem processu summario afdöma [1]); detta för att afskräcka nya orostiftare och trygga landets lugn.

För att hos folket och i synnerhet hos ungdomen inpregla kunskap om och kärlek till rikets fria statsskick, beslöto ständerna, att bön för dess upprätthållande skulle söndagligen från predikstolarna hållas, och att grundlagarna skulle årligen på predikstolarna och tingen uppläsas, och att Botin skulle om rikets statsförfattning utarbeta en lärobok, som borde i skolorna föredragas. Den sistnämnde utkom väl ingen gång; men de uppräknade besluten äro talande bevis om den kärlek, hvarmed svenska folket betraktade rikets då varande fria samhällsskick, och ifrade för dess betryggande.

---

[1]) Jfr några föreslagna åtgerder vid 1747 års riksdag. 37. 199.

Efter att hafva beskrifvit de mest framstående företeelserna i den nu slutade striden, vilja vi införa tvänne samtida vittnens omdöme öfver orsakerna till densamma.

Preussiska sändebudet i Stockholm grefve Solms inlemnade, som nämndt är, till sin regering en serskild berättelse om riksdagen 1755—1756. Vid slutet af framställningen om dess oro och slitningar, sade han: *det är oemotsägeligt, att de fel, hofvet vid denna riksdag begått, hafva ådragit detsamma alla de obehagligheter det måst undergå* [1]; detta i en skrifvelse, som skulle framläggas för konungen i Preussen, drottning Lovisa Ulrikas egen broder.

Fersen slutar sin berättelse om samma uppträden med följande anmärkning. *Denna riksdag blifver alltid mycket märkvärdig. Konungamagten inskränktes mer, än vid statsförfattningens införande tillämnades. Men åtgerden var ett nödvärn mot våld. Omåttliga begär hos konungarna alstra slutligen motstånd hos undersåtarne. Om konung Fredrik åren 1722 och 1723 icke hade genom sträfvandet efter oinskränkt magt retat svenskarna, torde grundlagen icke fått den tolkning och konungamagten icke den inskränkning, som 1723 års riksdags-ordning innefattar; — och om konung Adolf Fredrik eller rättare sagdt hans gemål icke så häftigt sträfvat efter envälde, torde hvarken tjenstemanna-betänkandet eller namnstämpeln blifvit påtänkte* [2].

Så förhöll det sig ock. Hela uppträdet var ett nytt drag af svenska folkets gamla kärlek till friheten och häftiga ovilja mot hvarje försök till godtycklig och våldsam behandling. Hvad Torgny lagman, hotelserna om Mula-ting och medregenten

---

[1]) Il est incontestable, que les fautes, que la cour fait à cette diete, lui ont attiré tous les desagrements, qu'elle a essuyé.

[2]) Danska och preuss. min. br. — Protok. i Hemliga Utskottet och rådet. — Riksens ständers bref i riksark.

Anund Jakob fordom voro för Olof Skötkonung, det blefvo nu Axel Fersen, riksakten och namnstämpeln för konung Adolf Fredrik.

TJUGONDESJETTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1755—1756.

BELÖNINGAR OCH SLUT.

Tvisten mellan konungen och rådet samt undersökningarna och afdömandet af bonduppploppet och af den tilltänkta statshvälfningen gåfvo under denna riksdag ständerna mycket att göra. De utvecklade dock äfven i andra vägar stor verksamhet; t. ex. för pensjons-inrättningar åt militära och civila ämbetsmän, för byggandet af fästningar och af den stora dockan i Karlskrona, för ändamålsenliga mönstringar och öfningsläger, för upprättande af arméens flotta, för fabrikernas tillväxt, för storskiften, för hemmans-klyfningar, för strömrensningar m. m., hvarjemnte skjutslegan till förmån för jordbrukaren höjdes. Dessa åtgerders omständligare beskrifning hör till berättelsen om rikets inre förvaltning.

Utom eller jemnte de belöningar, som vid riksdagars slut vanligen gifvas, anslogo ständerna ökade eller nya sådana åt de personer, hvilka genom nit och skicklighet hade under den nu slutade striden bidragit till frihets-partiets seger. Rådsherrarnas lön hade tillförene varit blott 6,000 d. s. m., en till följe af penningevärdets fall numera otillräcklig summa, hvadan ock män, som saknade egen förmögenhet, svårligen kunde mottaga det höga uppdraget. Derföre och liksom hofvets handpenningar 1751 höjdes, på samma sätt och för att visa en

gillande tacksamhet, och tillika för att styrka och stödja rådsherrarna, *»ständernas fullmägtiga ombud och frihetens förmur»*, höjde nu folkombuden dessas lön till 12,000 d. s. m. samt ökade kansli-presidentens och dess ställföreträdares taffelpengar, hvarjemnte man åt Rosen, rådets ålderman och en bland frihets-partiets säkraste pelare, anslog utöfver hans lön 2,000 d. s. m. årligen.

Öfver Fersen preglades en skådepenning, som i ett guld-exemplar af 50 dukaters vigt åt honom öfverlemnades. Den föreställde Herkules med klubba i ena och lagerkrans i andra handen; hvarjemnte inskriften tillkännagaf, att det var riksens ständer, som beslutit dess preglande. Som talmansarvode erhöll han 36,000 d. s. m., och i sin förtjusning ville bonde-ståndet dessutom upphöja honom från general-major till general, hvilken sednare utmärkelse han likväl undanbad sig, för att icke förorätta några äldre herrar inom det högre krigsbefälet [1]).

Åt Renhorn, hvilken som åklagare i ständernas kommissjon varit strängt sysselsatt, anslogs en belöning af 12,000 plåtar och åt hvar och en af samma kommissjons ledamöter likaledes en summa af 1- till 3,000 d. s. m.; men de adliga ledamöterna afsade sig arvodet under förklaring, att det varit blott af kärlek till *friheten och fäderneslandet*, som de underkastat sig denna långvariga och besvärliga tjenstgörning [2]).

Schedvins belöning hafva vi redan berättat [3]). Palén blef bonde-ståndets fullmägtige i manufakturkontoret och i åtskilliga andra verk. Creutz upphöjdes på en gång från löjtnant till öfverste. Ihre, som i akademie kanslers-frågan röstat mot ko-

---

1) Preuss. min. br. d. 15 Okt. 1756.
2) Danska min. br. d. 14 Sept. 1756.
3) Sid. 248.

nungen [1]), utnämndes till kansliråd, och Hårlemans enka, Henrika Liewen, hvilken främjat utgifvandet af Ärlig Svensk, erhöll en årlig pensjon af 2,000 d. s. m. [2]).

När riksdagen skulle upplösas, lät Lovisa Ulrika till Fersen framföra sin önskan, att han i slut-talen måtte skona hennes person. Så skedde ock; men ståndens afskeds-helsningar innehöllo i öfrigt många allvarsamma ord. I talet till ständerna yttrade t. ex. Fersen bland annat: *denna riksdag har varit bekymmerfull, men också ärofull; ty den har visat, huru lag och frihet legat ständerna om hjertat, och tillika hvad ett ömt nit och förenade sinnen kunna uträtta.* I riksdags-beslutet omtalades med bestämda, dock allmänna ordalag de förnämsta tvistepunkterna, t. ex. om grundlagarnas rätta förstånd, om prinsarnas uppfostran, om rikets förmyndare-styrelse, om upptäkten af stämplingar mot statsförfattningen, om åtgerderna till förekommande af nya dylika

---

[1]) 37. 101.

[2]) En föga pålitlig partiskrift, befintlig i rosenhanska samlingen i Uppsala under tittel: *Umständliche Bericht von der Braheschen Sache,* säger, att nu eller förut under riksdagen utdelades följande summor: åt Troilius 10,000, åt Halenius 20,000 plåtar, åt Olof Håkansson 20,000 d. k. m., åt ledamöterna i stora kommissjonen 49,000 plåtar, åt Renhorn 12,000 d. s. m., åt spionerna Mellin, Rutström och Valtinson †) m. fl. från 15- till 18,000 d. s. m., åt Fersen utom talmans-penningarna betalning af en hans fordran hos kronan på 400,000 d. s. m.; — åt Benzelius, Olof Håkansson (omigen?) samt bonde-ståndets sekreterare Palén 15,000 plåtar hvardera, åt Fredrik Gyllenborg 30,000, åt hvarje banko-deputationens medlem 15,000 (dal.?) och att för dessa ändamål bankens och manufaktur-kontorets tillgångar tömdes. I arkivet på Sjöholm finnes en oundertecknad, men troligen af A. J. v. Höpken författad handskrift, som kallar förfarandet *un pillage des fonds publics, qui ne connaissoit ni bornes ni decence.*

†) Valtinson har enligt rådsprotokollet begärt adelskap; vi veta ej, om det beviljades. En motpartiets smygskrift omtalar hans anfrätta näsa. Från annat håll säges, att han falskeligen utgaf sig för att vara kammarherre.

m. m. Hittills hade man i början af riksdagsbesluten plägat införa några ord till beröm för rikets konung och för dess styrelse-åtgerder; men härutinnan iakttogs denna gång en fullkomlig och betydelsefull tystnad. Deremot omtalades, huru ständerna *med billig och välförtjent tacksamhet och beröm erkände, att rådet hade sedan sista riksdagen med nit, vaksamhet och oförtruten och behjertad omsorg vårdat sitt dyra kall samt gått konungen med trogna råd tillhanda.* Den 21 Okt. upplöstes riksmötet. Den dervid hållna afskeds-predikan hade till ingångsspråk [1]): *Så förmanar jag nu, att man för all ting hafver böner, åkallan, förböner och tacksägelse för alla menniskor, för konungar och för all öfverhet, på det vi må lefva i ett roligt och stilla lefverne i all Gudaktighet och ärlighet* [2]).

TJUGONDESJUNDE KAPITLET.

HOFPARTIETS UPPRORS-STÄMPLINGAR ÅREN 1757, 1758.

Den sinnesstämning, sista riksdagen hade hos Lovisa Ulrika efterlemnat, var icke ånger, icke försonlighet, icke längtan efter frid och lugn; — utan tvärtom. Också vidtogo hon och hennes gemål snart derefter flere åtgerder, som voro stridande mot deras gifna löften och mot ständernas kända önskningar. Somliga deribland voro berömvärda vittnesbörd om stolta och ädla tänkesätt och om varmt deltagande för olyckliga vänner. Adolf Fredrik vägrade t. ex. att underskrifva bref om belöningar åt Oehlreich, författaren af Ärlig Svensk, och om minnesvård åt Tomas Plomgren, Hattpartiets nitiske

---

[1]) 1 Tim. 2. 1, 2.

[2]) Danska och preuss. min. bref.

anhängare [1]), likaså några straffdomar öfver konungens i sammansvärjningen invecklade vänner; och Lovisa Ulrika besökte flere gånger enkegrefvinnan Brahe samt lät på sin bekostnad uppfostra en dotter af den landsflyktige Hård [2]), och upptog på begäran af Jakob Horn en dennes slägtinge till hoffröken, samt gaf årsunderhåll åt Hård och Erik Wrangel. Men andra hofvets handlingar inneburo betänkliga vittnesbörd om fortfarande retsamhet och trots. Axel Reuterholm, en ifrig anhängare af hofpartiet och som för häftiga tal i den rigtningen blifvit för en tid bortvisad från riddarhuset, nämndes nu till tjenstgörande kammarherre och bemöttes med serdeles nåd. En Swedenstierna, som varit inkallad för ständernas kommissjon, blef efter riksdagens slut upptagen till lifdrabant. En kammarlakej hos prins Fredrik Adolf, vid namn Ljung [3]), hvilken varit använd vid pantsättandet af drottningens juveler och likaså vid flere upprors-stämplingar, och hvilken Jakob Horn kort före sin död förklarat vara en så farlig person, att han borde från hofvet aflägsnas; denne Ljung blef nu i stället upphöjd till konungens egen kammarlakej. En mindre välkänd prestman, hofpredikanten Hamberg, höll inför hofvet en predikan, i hvilken förekommo flere utfall mot regerings-sättet och mot sista riksdagen, men förblef det oaktadt och kanske just derföre serdeles väl anskrifven hos drottningen. Adolf Fredrik vägrade att egenhändigt underteckna den bön, som skulle i kyrkorna uppläsas för svenska vapnens framgång

---

[1]) Rådsprot. d. 17 Mars 1757.

[2]) Handl. rörande Skandinav. hist. 41. 262. Enligt Anreps ättartaflor hade han icke någon dotter, men enligt Fredr. Sparres Journal, befintlig i friherre Bondes arkiv på Eriksberg, blef en J. L. Hårds dotter uppfostrad på Lovisa Ulrikas bekostnad och dog d. 1 Aug. 1759. Hårds memoirer s. 179 omtala äfven denna dotter.

[3]) Lovisa Ulrika antyder, att han var på sidolinien en son af Jakob Horn.

under pommerska kriget. Man anmärkte, att det likväl var för hans egna undersåtares och hans eget rikes välfärd, som det skulle bedjas; men det tyckes likväl, som namnstämpeln måst användas. När hofvet hösten 1757 skulle från Drottningholm inflytta till hufvudstaden, hade riksmarskalken Ekeblad uppgjort ordningen för vagnarna och för deras begagnande, och dervid anvisat plats äfven för prinsarnas lärare och kavaljerer. Men besagde herrar, hvilka blifvit af folkets ombud och mot konungaparets vilja utnämnda till sina befattningar, voro af de kungliga föräldrarna icke gerna sedda. Också utströk nu Adolf Fredrik på bemälte lista deras namn, och anmärkte, att de kunde sjövägen återvända till Stockholm, och hvarje föreställning deremot blef fruktlös; ehuru alla andra, äfven de, som hörde till teatertroppen och musik-kapellet, fingo sig i hofvagnarna platser anvisade. När vid samma resa konungaparet återkom till hufvudstaden och till sin våning på slottet, voro rådsherrarna der församlade för att aflägga sin uppvaktning; men konungaparet svarade sig denna gång icke kunna mottaga deras besök, och riksrådinnorna hade långa tiden bortåt blifvit med märkbar köld behandlade.

Rådsherrarna kände till följe af dessa företeelser sin ovilja mot konungaparet ytterligare tillväxa. De sjelfva och deras fruar drogo sig ock mer och mer från hofvet, och ville icke återvända, innan uppförandet ändrades [1]). Sommaren 1757 började ock rådsherrarna att med konungens förbigående hålla serskilda sammankomster och öfverläggningar om dessa och andra oroande företeelser, och lemnade dervid icke tillträde åt någon enda person mer än åt dåvarande revisjons-sekreteraren, sedermera blifvande riksrådet Stockenström, hvilken alltid förde protokollet. Med anledning af nyss uppräknade

---

1) Danska min. br. d. 22 Mars 1757.

och några andra företeelser hade man nämligen börjat ana, det nya planer till en våldsam statshvälfning måtte vara å bana, hvilket också var händelsen, såsom nedanstående berättelse visar.

Jöns Magnusson Landberg, en bergsman från Nordmarkshyttan nära Filipstad, hade midsommarstiden 1757 rest till Stockholm för att skaffa sig ett lån. När han en dag i djupa bekymmer vandrade kring slottet, kom der en honom obekant person, men som var drottningens hejduk eller portchäs-bärare och hette Tiberg [1]). Denne frågade efter orsaken till Landbergs nedslagna utseende och fick till svar en uppriktig berättelse om förhållandet. Tiberg bad honom då *vända sig till konungen med anhållan om hjelp; men beklagade tillika, att hans maj:t hade allt för ringa magt.* Snart uppstod mellan begge en så förtrolig vänskap, att, säges det, Landberg t. o. m. någon tid bodde hos Tiberg. Genom denne blef han bekant med trenne andra inom hofvets betjening anställda personer, nämligen bössespännaren eller jägaren Maisch [2]), låssmeden Engberg och löparen Russan [3]). Alla dessa förde samma språk; nämligen, *att ständerna vanvördat öfverheten; — att konungen och drottningen hade åt fattiga bönder köpt gårdar och gröda, men att rådsherrarna tagit utan återbetalning alltsammans tillbaka; — att rådsherrarna börjat pommerska kriget mot konungens vilja; — att rådsherrarna icke velat gifva hofvet tillräckligt ved och kol; — att allmogen borde tåga till Stockholm för att hjelpa konungen och hämnas grefve Brahes död; — att den skulle dervid få bistånd af bryggare, bagare, hökare och af många lifdrabanter och derjemnte af preussiska troppar.*

---

[1]) Han var 1747 i tjenst hos engelska sändebudet Guydickens, och var den, som då förrådde Springer. Se 37. 129.

[2]) Lovisa Ulrika kallar honom Mezger.

[3]) En major Ramsay tyckes ock hafva varit invecklad i företaget.

Tiberg sade: *Gud hjelpe under detta krig konungen i Preussen; så kommer han nog sedermera oss svenskar till hjelp.* Landberg mente i början, att allmogen borde obeväpnad tåga till Stockholm och i ödmjukhet framställa sina önskningar; men Tiberg genmälte, *det duger ej, ty då skjuter man eder i trasor; edra soldater måste vara med.* Maisch, Ljung och Tiberg skaffade Landberg flere personliga samtal med Adolf Fredrik, dels i Ulriksdals- eller Drottningholms-parken, dels i garderoben eller svarfkammaren. Konungen skall dervid enligt Landbergs bekännelser hafva sagt: *jag kan ej hjelpa mina undersåtare; jag vet nog, att herrarna förstöra allmogen, men jag förmår ej hindra det;* och en annan gång: *vår bergslag går under; men jag har för liten magt att kunna hjelpa den.* En tredje gång, och när någon person yttrade farhågor för följderna af att inblandas i dessa öfverläggningar, sade han: *det är ej farligt; jag skall skydda er* [1]). Flere olika förslag framställdes. Adolf Fredrik ville, att Wermlands-bönderna skulle komma till Stockholm; men Landberg, att konungen skulle komma till Wermland och sjelf sätta sig i spetsen för dem; och en gång lär Adolf Fredrik verkligen hafva sagt: *om allmogen är trogen, skall också jag visa mig pålitlig och sjelf resa till Dalarna och sända min drottning till Wermland.* Några omedelbara underhandlingar med denna sednare nämnas dock ej. *Det går ej an,* sade Ljung, *att gifva henne del häraf; ty hon kan icke tiga.* Vi betvifla dock uppgiften om ett sådant förhemligande. Det är nämligen alldeles otroligt, att Adolf Fredrik skulle af sig sjelf och utan drottningens vetskap hafva inlåtit sig i dessa stämplingar; hvaremot det är ganska

---

[1]) Berättelsen om dessa Adolf Fredriks möten och samtal med Landberg är grundad i synnerhet på den sednares bekännelse d. 8 Aug. 1758 inför kommissjonen, och på kommissjonens dom d. 4 Juli 1759.

troligt, att nu liksom 1756 det var furstlig stolthet, som gjorde, att drottningen undvek hvarje personlig beröring med nämnde obetydliga handtlangare. Besynnerligt i alla hänseenden är ock, att man inbillade sig kunna genom sådana personer förbereda en statshvälfning.

Någonting dylikt åsyftades dock, och planen var följande. Adolf Fredrik skulle resa till Wermland under förevändning af att jaga björnar. I spetsen för en skara bönder, skulle då Landberg framlemna en dessas böneskrift, på hvilken Adolf Fredrik skulle svara, *att han icke förmådde skaffa folket den hjelp, det önskade.* Då skulle Landberg utropa: *hvad i Jesu namn är det? Om eders maj:t icke kan hjelpa oss, hvilken kan då göra det?* hvarpå allmogen skulle följa konungen till Örebro, kanske till Stockholm, och der genomdrifva statshvälfningen. Tiden var icke bestämd, och kunde ej heller bestämmas, innan ytterligare förberedelser hunnit vidtagas.

Slutligen återvände Landberg till Wermland. Här började han uppreta menigheterna samt utdela de penningar, han för sådant ändamål mottagit af Ljung, hvarjemnte han inlät sig i underhandlingar med den till Norrge flyktade kapten Gyllenspetz; och det omtalades, huru några bland allmogen började för den tillämnade rörelsen göra sig spikklubbor (?) under förevändning, att dessa skulle användas på vargjagter. I afsigt att uppmuntra de tveksamma, föreslog man ock, att Tiberg skulle resa dit och medföra sin galonerade livré-drägt och emellanåt, utstyrd i den, visa sig för allmogen, hvilken deraf skulle lockas tro, det en så grann herre också vore en hög herre, på hvars uppgifter om konungen man kunde lita. Våldsamheter utbröto ock. Flerestädes uppbrändes soldat-uniformerna och ungdomen vägrade att underkasta sig knekt-utskrifning, rymmande i stället till Norrge[1]). Landberg öppnade tillika under-

[1]) Danska min. br. d. 16 Juni 1758.

handlingar med en hop bönder i Dalarna, för hvilka en Hagg-Erik-Ersson från Noret i Leksands socken stod i spetsen. Ljung hade lofvat resa dit upp med 8- eller 10,000 plåtar till utdelning, och man hade kommit så långt, att en hop allmoge i Floda socken tillkännagaf sitt beslut, att i den blifvande striden understödja konungen mot herrarna. Man vände sig äfven till de södra orterna. En svår smädeskrift mot rådet utspriddes i Karlskrona. En Murbeck, som varit jägare hos prins Gustaf, rymde undan sina borgenärer ned till Skåne och började der allehanda stämplingar med understöd från engelska sändebudet i Köpenhamn Goderich, hvilken säges hafva likaledes sändt penningar till upprorsmännen i Dalarna [1]).

Dessa förberedelser vidtogos under sednare hälften af 1757 och den förra af 1758. Utbrottet säges hafva först blifvit bestämdt till d. 7 Maj sistnämnde år, men sedermera uppskjutet till den tidpunkt, då man fått underrättelse om något svenskarnas större nederlag i Pommern [2]). Efter statshvälfningens genomförande skulle man uppresa ärestoder åt Erik Brahe och Jakob Horn, hvaremot, enligt uppgift eller yrkande af jägaren Maisch, man borde till försoningsoffer taga hufvudet af Ekeblad, Höpken, Palmstierna, Scheffer och Tessin. Planens orimliga och ohyggliga innehåll samt handtlangarnes personligheter voro icke lockande till delaktighet i företaget. Hofvet insåg ock behofvet af mer ansedda ledare, hvarföre man lät Maisch gå med dylika förfrågningar till Rudbeck och till en öfverste-löjtnant Funck. Den förre anträffades ej, och den sed-

---

[1]) Danska min. br. d. 14 Nov. 1758.

[2]) Heml. Rådsprot. d. 8 och 22 Dec. 1757. Vid början af riksdagen 1760 spordes ock det rykte, att, i fall svensk-pommerska hären lede något större nederlag, skulle till Stockholm komma 18,000 i st. f. 1800 riksdagsmän. Se arkivet på Eriksberg. Fredr. Sparres Journal d. 18 Okt. 1760.

nare helsade tillbaka, *att han bad Gud bevara hans maj:t från dylika företag* [1]).

Redan 1757 började, som nämndt är, rådsherrarna att ana tillvaron af dylika stämplingar och att derom hålla hemliga öfverläggningar. Närmare reda på saken kunde likväl icke på länge erhållas. Slutligen och frampå året 1758 kom man dock sammansvärjningens föremål och ledare på spåren. Vid underrättelsen härom rymde Landberg till Norrge [2]), och till den längesedan dit afvikne kapten Gyllenspetz. Men denne sednare, trött vid landsflyktens obehag, ville genom något talande bevis på sin omvändelse vinna tillgift af regeringen i Stockholm och tillåtelse att återvända till hemmet. Med falska vänskaps-betygelser lockade han fördenskull Landberg med sig in i Wermland och förrådde och utlemnade honom åt dervarande krono-betjening [3]), hvilken förde mannen till Stockholm. Med anledning och stöd af dessa och andra tilldragelser, nedsattes i Augusti 1758 [4]) den *kongl. kommissjon,* till hvilken sista riksdag bemyndigat rådet [5]), och till dess ordförande nämndes Palmstierna. Då rymde också några bland hofbetjeningen, och Adolf Fredrik sjelf rådde Tiberg att göra likaledes och att gömma sig undan i någon aflägsen landsort, hvartill kammarherren Rålamb skulle vara honom liksom förut vermländningen Lars Larsson behjelplig. Men Tiberg blef snart i sitt första gömställe vid Drottningholm ertappad och genom bekännelser af honom och af Landberg, Maisch och Russan m. fl. kom nu hela sammansvärjnings-härfvan i dagen. Snart dog likväl Landberg i fängelset [6]), och Tiberg blef eller låtsade

---

[1]) Enligt bekännelser af Funck och Maisch, hvilken sednare trodde, att både Rudbeck och Funck afrådt konungen.

[2]) Danska min. br. d. 13 Juni 1758.

[3]) Danska min. br. d. 7 Juli 1758.

[4]) Danska min. br. d. 8 Aug. 1758.

[5]) Sid. 295.

[6]) Danska min. br. d. 9 Febr. 1759.

blifva vansinnig, hvarjemnte hofpartiet sökte utsprida, att hela sammansvärjningen var af frihetsmännen hopdiktad för att reta allmänna tänkesättet. Företaget var äfven i sig sjelft så osannolikt, så orimligt, att man näppeligen kunnat tro på dess möjlighet, så framt man ej om dess verklighet hade oemotsägeliga bevis i främmande ministrars skrifvelser, och än mer i de utförliga protokollen. Rättegången med sina undersökningar fortgick nämligen oafbrutet, och hvarje vittnesmål, hvarje afgifven bekännelse blef sedermera uppläst och erkänd. Många ville ock, att dessa protokoll skulle tryckas för att rättfärdiga både frihets-partiet och kommissjonen. Sådant skedde likväl ej; men det på sistone afkunnade utslaget dömde Maisch, Russan, Tiberg och Hagg-Erik-Ersson från lif, ära och gods, och flere andra till spö, fängelse- och fästnings-arbete [1]). Straffen lära dock blifvit mycket mildrade; man ansåg förmodligen hvarken personerna eller företaget böra genom strängare åtgerder upphöjas till en betydelse, som de i sig sjelfva icke egde. Dertill kom, att kommissjonen under Palmstiernas ledning gått till väga med en noggrannhet så småaktig och en stränghet i vissa fall så betänklig, att den både uttröttade och uppretade allmänna tänkesättet [2]), hvilket derföre regeringen ville genom straffens förmildrande blidka.

Sammansvärjningens handtlangare bestodo, som vi sett, af mycket obetydliga personer; men dess högsta ledare var konungen. Enligt riksakten hade ständerna numera full rättighet att återupptaga det förra målet och att till följe af detsamma och af nu förehafda nya stämplingar skrida till afsättning. Någon ditåt syftande åtgerd förspordes dock ej.

---

[1]) Domen innehöll 338 tätt skrifna folio-sidor. Kommissjonen synes i vissa fall hafva fortgått minst till 1760.

[2]) Danska min. br. d. 27 Febr., 2 och 6 Mars 1759.

Man sökte tvärtom på flere sätt skona hans person; hvarken protokoll eller domar blefvo tryckta, och när i dessa skrifter konungen omtalades, skedde det vanligtvis under den förklädda benämningen: *en viss herre*. Skonsamheten hade flere orsaker; den ena, att man ville undvika alla för både regering och folk vådliga brytningar; den andra. att rådets egen ställning, hvilken 1756 var fast och säker, hade nu 1759 blifvit mycket vacklande, till följe af allmänhetens missnöje deröfver, att pommerska kriget blifvit börjadt utan ständernas hörande och sedermera fördt utan kraft och utan framgång. Tredje orsaken var, att konungaparets anseende, hvilket redan förut var genom upploppet i bonde-ståndet 1755 och revolutions-försöken 1756 betydligen nedsatt, blef nu i det närmaste tillintetgjordt genom de oefterrättliga upprors-stämplingarna under åren 1757 och 1758. Med ett hof, som inlät sig med dylika personligheter och i dylika planer, ville sedermera icke på länge någon anseddare man ingå i närmare förbindelse; och mot ett så missaktadt och så öfvergifvet hof behöfde man ej heller vidtaga några synnerliga försvars-anstalter [1]).

---

[1]) Rådsprot. — Danska och preuss. min. bref. De i detta kapitel förekommande öfriga uppgifter, som ej finnas bestyrkta genom serskilda citater, äro grundade på Riksark. kongl. kommiss. protokoller och på dess dom den 4 Juli 1759 och på Landbergs m. fl. bekännelse d. 8 Aug. 1758. Fersens hist. skrift. 3. 265—275 innehålla om här beskrifna uppträden en Lovisa Ulrikas berättelse, som förklarar konungaparet oskyldigt i dessa stämplingar och påstår, att Palmstierna mutade eller skrämde de anklagade till falska angifvelser mot hofvet.

TJUGONDEÅTTONDE KAPITLET.

ALLMÄNNA ANMÄRKNINGAR ÖFVER STRIDEN MELLAN HOFPARTIET OCH FRIHETS-PARTIET 1751—1758.

Den gällde valet mellan monarki eller republik; — valet mellan konunga-styrelse eller sjelfstyrelse; — valet mellan att regeras efter godtycket af en menniska, eller efter föreskrifterna af en lag. Många böcker hafva blifvit fyllda och kunna fyllas med skäl för hvardera åsigten.

Denna gång var det också ett val mellan upprätthållandet af Sverges en gång tillkämpade och lagligt antagna fria statsförfattning, eller återgåendet till fordna tiders trångare statsskick; ett val, hvars afgörande förutsatte besvarandet af flere just för denna händelse vigtiga frågor.

T. ex. Var det för Sverge nyttigare att styras af Lovisa Ulrika och enligt hennes godtycke, än att styras af Ekeblad, Fersen, Höpken och Scheffer enligt antagen regeringsform och folkombudens lagligt tillkännagifna önskningar? — Eller! hade svenska folket något verkligt behof, någon verklig anledning att från sig sjelfva och från sina ombud, riksdagsmän och rådsherrar, flytta afgörande magten till tronens innehafvare? — Eller, kunde man uppvisa något godt, som dåvarande regentpar velat uträtta, men rådsherrarna hindrat? — eller något ondt, som rådsherrarna velat genomdrifva, men regentparet sökt hindra? För hela tiden 1751—1756 måste man på alla dessa frågor svara ett bestämdt *nej!* [1]).

---

[1]) Sistnämnde förhållande undergick dock en stor förändring, när 1757 rådsherrarna mot konungens vilja och utan att rådfråga ständerna genomdrefvo det pommerska kriget och derigenom förlorade sin förut innehafda fasta ställning och afgjorda öfverlägsenhet.

Lärorikt är att betrakta, hvilka de mest framstående personer voro, som kämpade vid de olika fanorna. Under hofpartiets stodo Brahe, Adam och Jakob Horn, Hård, Kalling, Rudbeck, Stierneld, Erik Wrangel, erkebiskop Henrik Benzelius samt skalden Dalin och bonden Johan Persson från Tuna; — — under frihets-partiets deremot statsmännen Ekeblad, Fersen, Höpken, Palmstierna, Tessin och bröderna Scheffer; likaså krigarne Ehrensvärd, Lantingshausen och Rosen; likaså de blifvande erkebiskoparna Troilius och Mennander, jemnte matematikern Klingenstierna; likaså riksdags-kämparna Olof Håkansson, Kierman, Pechlin och Henrik Wrede, och bland ungdomen Karl och Fredrik Sparre, Gustaf Filip Creutz samt Gustaf Fredrik Gyllenborg. Att flertalet inom alla fyra stånden mer och mer slöt sig till frihets-partiet, saknar ej heller sin betydelse.

Inom båda lägren funnos visserligen många egennyttiga och oärliga lycksökare, men äfven många personer, hvilka hvar på sin sida leddes af den uppriktigaste öfvertygelse och den varmaste fosterlandskärlek. Otvifvelaktigt är, att en mängd hofpartiets anhängare trodde på nyttan och oumbärligheten af en stark regentmagt och hänfördes vid tanken på den vackra företeelsen af en konung, som styrde sina undersåtare liksom en fader sina barn; hänfördes af de vackra minnen, som i den vägen fosterlandets historia framlade genom exemplen af Gustaf den förste, Gustaf den andre och Karl den elfte; hänfördes af den tanken, att konungen, såsom en af Gud förordnad ställföreträdare, borde åtnjuta en deremot svarande heder och lydnad. Många tyckte ock ett sådant regeringssätt vara mycket bättre, lättare och redigare än den fria statsförfattningen med dess många och invecklade former, hvilka sednare, såsom man hade för ögonen, kunde föranleda mycket trassel och många inbördes strider. Just dessa sistnämnde uppträden tycktes i hög grad

obehagliga och onödiga för en mängd personer, hvilka, uppammade i krigens och envålds-regeringens vanor, ville se en intrasslad knut häldre med svärd afhuggas än med omtanke och besvär lösas. Dessa åsigter och känslor herrskade hos en mängd personer af alla samhällsklasser, och flere deltagare i sammansvärjningen hafva med svärmisk kärlek desamma omfattat. Äfven många bland dåtidens skalder hyste samma tänkesätt. I de årens Lärda Tidningar lästes före sammansvärjningens upptäkt en mängd sånger till konungahusets beröm; och Dalin, hvilken fordom skrifvit den på sin tid mycket beprisade dikten till *svenska frihetens* ära, understödde nu hofpartiets bemödanden att inskränka samma frihet. När dennas försvarare gång på gång åberopade den grundsatsen, att folket skulle styra sig sjelft enligt flertalets, pluralitetens, beslut, och när följaktligen ordet *pluralitet* blef ett slags fältrop inom frihets-partiet, då skref Dalin sin lilla förut införda vers [1]), i hvilken han under bittert gäckeri påpekade, huru just den beprisade pluraliteten ofta lät sig af dumheten förledas till orimliga åtgerder.

Men å andra sidan är det lika otvifvelaktigt, att största delen af svenska folket, serdeles inom de tre högre stånden, mer och mer hyllade frihetspartiet, hvartill ej litet bidrogo ofvanbeskrifna under åren 1751—1756 inträffade uppträden; å ena sidan hofpartiets okloka och lagstridiga uppförande, och å den andra frihets-partiets fasta men lugna vidhållande af antagna lagar och besvuren statsförfattning. Genom dessa strider och deraf föranledda skriftvexlingar blefvo ock alla skäl och lagrum, som talade för den sednare åsigten, gång efter annan framlaggda och med sina derur dragna slutsatser så mycket möjligt hos allmänheten inpreglade. När hofpartiet framhöll den sköna bilden af en konung,

---

[1]) 36. 229.

hvilken såsom en fader sjelf styrde sina undersåtare, framhöll frihets-partiet omöjligheten för en konung, en enda menniska, att numera kunna känna och bedöma ens den allra ringaste delen af de många tusen regerings-ärenden, som årligen och i ständigt växande antal skulle afgöras; hvartill kom, att hvarken Fredriks, Adolf Fredriks eller Lovisa Ulrikas personligheter lockade till införande af en sådan husfaderlig regering. När hofpartiet framhöll de vackra minnena af Gustaf den förstes, Gustaf den andres och Karl den elftes konunga-styrelse, framhöll andra sidan Erik den fjortonde, Kristina, Karl den tolfte och Fredrik den förste. — När hofpartiet talade om den vördnad, man borde visa den af Gud tillsatta konungen och tillförordnade konunga-magten, svarades, att äfven svenska folkets nuvarande fria statsförfattning kunde med samma skäl sägas vara af Gud tillsatt och tillförordnad och derföre också berättigad till samma vördnad. — När hofpartiet talade om *konungens majestät*, talade frihets-partiet om *folkets majestät*, såsom någonting än högre, än mera vördnadsvärdt; emedan det var just folket och dess majestät, som genom val och hyllning hade åt den förut enskilda menniskan förlänat värdighet af kungligt majestät; och när hofpartiet framställde den vanliga läran, att konungen icke kunde fela och således ej heller angripas, tillämpade frihets-partiet detta äfven på folket och på folkombuden och mente, att dessa, varande den allra högsta statsmagten, än mindre kunde fela, än mindre kunde angripas, eller som det hette, *att ständerna icke kunde fela.* Dessa och en mängd likartade satser blefvo oupphörligen och i alla möjliga skiftningar och former framlaggda och försvarade i tidskriften Ärlig Svensk, i riksdags-tidningen, i Stora Deputationens och i ständernas kommissjons protokoller och i en mängd då förekommande riksdagstal och skrifter, och måste fördenskull göra stort intryck på allmänheten. De

började t. o. m. att inverka på bönderna; emedan dessa hade sina ombud i Hemliga Utskottets Stora Deputation, hvilken undersökte halten och nyttan af sjelfva grundsatserna, grundlagarna; och likaså i Ständernas Kommissjon, hvilken ransakade och afdömde förbrytelserna mot dessa grundlagar, så att bönderna fingo på båda dessa ställen höra alla de skäl, som möjligen kunde uppletas för så ena som andra åsigten; och tillika kasta många blickar djupt in i de stämplingar, som hofpartiet båda gångerna bedrifvit, och ej minst i afsigt att locka och narra just allmogen. De flesta frihets-partiets dåvarande män tyckas ock hafva med verklig kärlek omfattat dåvarande statsskick samt trott på dess lyckliga och förädlande följder. Som sådana ärliga frihetsmän räkna vi bland medelålders-slägtet i synnerhet Ekeblad, Ehrensvärd, Fersen, Hermanson, Scheffer och Troilius, och bland de yngre Fredrik Sparre, Creutz och Gyllenborg. Om, såsom vi sett, många skalder hänfördes af kunglighetens glans och lysande minnen, så funnos ock andra, hvilka lika mycket hänfördes af frihetens höga läror och af de lysande förhoppningarna om sina landsmäns framtida utbildning till den enskilda menniskans sjelfständighet och till folkens sjelfstyrelse. Också blef Sverges fria statsförfattning ofta med stolthet omtalad som *den bästa och visaste i hela verlden,* och angrepp mot ett för menskilghet och menniskovärde så hedrande statsskick kallades ett *crimen læsæ majestatis humanæ* [1]). Sverges tacksamhet mot de talmän, som denna gång hjelpt till att rädda friheten, uttalades i en skål för

Axels [2]) *tankar, Henriks* [3]) *nit,*
Gustafs [4]) *ankar, Olofs* [5]) *flit;*

---

[1]) *Ett brott mot mensklighetens majestät.*
[2]) Fersen.
[3]) Benzelius.
[4]) Kierman.
[5]) Håkansson.

hvarvid dock skalden med skämtsam tvetydighet anspelade icke blott på det s. k. säkra *ankar*-fästet i Kiermans personlighet; utan ock på de inflytelserika vin- och öl-*ankaren*, som funnos i Kiermans källare. När ständerna i Oktober 1756 åtskildes, blefvo de af någon den tidens poët helsade med följande verser.

Farväl, i store män och Svea rikes ständer!
I gån nu trötte hem, som vakat för vårt väl,
Då tvedrägt och då split ha' skakat Svea länder.
Nu finns, Gud vare lof! i Sverge ingen träl.
Vi vörde som en frukt af eder flit och möda,
Att i ha hunnit nu all träldoms åtrå döda.

En illasinnad hop försökt vår trygghet störa,
Med konster och med magt oss bringa i förderf,
Att från vårt frihetslugn i nöd och tvång oss föra;
Men Gud har stått oss bi och hägnat edra värf.
I hafven afböjt klokt den fara, som oss hotat,
Och hvad i rikets kropp var sjukt, i hafven botat.

Tack alla fyra stånd! tack alla riksens ständer!
I ä' tillsammans de, oss hafven sälla gjort.
I allmän välfärd skänkt åt Svear, Göthar, Vender,
I ha'n er omsorg sträckt till slott och lägsta ort.
Nu skall hvar redlig man ej frukta någon fara;
Men under lagens hägn båd' säll och säker vara.

Flere andra sånger i samma anda utkommo, och i tidskriften *Den svenske Mercurius* [1]) uttalade Giörwell sin frihets-förtjusning med följande ord: *riksens ständer äro nu skilda åt och hafva efterlemnat de tydligaste vedermälen af patriotiskt nit och ömhet för fäderneslandet. De hafva icke allenast skyddat vår oskattbara frihet, utan liksom gifvit densamma*

[1]) 1756. 2. 430.

åt riket och dess innebyggare tillbaka, försedd med nya förmurar. — — Så går det till i det land, hvarest lag råder, ed hålles och frihet vårdas. Der måste enväldet falla, egennytta och sjelfsvåld utrotas och alla orsaker till missnöje och partier afböjas.

Hvad sjelfva rättegången beträffar, har man sett uppgifvas, att det herrskande partiet tillät sig många och grofva orättvisor. Men denna beskyllning har blifvit uttalad endast i allmänna ordalag. Några enskilda bevis för densamma hafva icke blifvit anförda, och vi hafva ej heller anträffat några sådana, mer än ett enda [1]); nämligen, att, sedan Horn och Brahe aflaggt sina för Lovisa Ulrika besvärande bekännelser, blefvo de ingen gång med henne konfronterade; men deras uppgifter likväl som fulltygade bevis åberopade. Till försvar anförde kommissjonen, att den var moraliskt öfvertygad om bekännelsernas sanning, häldst de bekräftades genom båda vittnenas derefter undergångna död, och genom många andra omständigheter; och derjemnte att konfrontationen med drottningen skulle hafva framtvingat en formlig rättegång äfven mot henne och således också en fullständig brytning, hvilken man dock ville undvika. Så mycket vi, utan juridisk bildning, kunna af ofvannämnde domar och protokoll finna, har man ock iakttagit de föreskrifna rättegångsformerna och ej sällan mildrat utslaget, som det tyckes, också derföre, att de sakfälldas brottslighet mildrades genom den omständigheten, att det var sjelfva konungaparet, som hade dem uppmuntrat

---

[1]) Anmärkningar torde dock kunna göras mot det sätt, hvarpå man behandlade en Estenbergs angifvelse mot några frihetspartiets handtlangare, hvilka medelst falska vänskaps-betygelser lockat en och annan bland hofpartiets män att med oförsigtiga ord förråda sig och sina planer.

och förfört. Möjligt, t. o. m. troligt är dock, att partisinnet har under denna rättegång, liksom öfver allt, stundom förledt till orättvisor och öfverdrifter, ehuru dessa undgått vår uppmärksamhet [1]).

Vi hafva sett, huru båda partierna genom skrifter och motskrifter påkallade allmänhetens uppmärksamhet och vädjade till dess omdöme. Detta bidrog mycket till utbredande af kunskap om och deltagande i de allmänna angelägenheterna, och en så kraftig väckelse till politiskt medvetande och politisk verksamhet hade svenska folket icke haft sedan striderna mellan Sigismund och Karl, hvilka likaledes medelst åberopande af rikets lagar och författningar hänsköto sin tvist till allmänheten.

Under de politiska striderna 1755—1756 blefvo många rätt ömtåliga statshandlingar genom trycket

[1]) Näst protokollen i Stora Deputationen och i ständernas kommissjon har vår förnämsta historiska källa för denna tid varit Ax. Fersens berättelse (Fersens skrifter 2. 3—148). Den kan misstänkas som partisk; men vid granskning och jemnförelse med andra skrifter finner man densamma, i synnerhet 1:a delen, visserligen behäftad med ett eller annat misstag, dock i det hela och för åren 1744—1756 mycket pålitlig och öfverensstämmande med andra uppgifter, och med de säkraste; t. ex. med nämnde protokoll. Vid olikheter mellan hans och Lovisa Ulrikas uppgifter fästa vi ojemnförligt största trovärdigheten vid den förres. Oss veterligen har ej heller Ax. Fersen någonsin gjort sig skyldig till medvetna osanningar; och som ytterligare bevis på hans tillförlitlighet införa vi här ett yttrande om honom, som blifvit fälldt af preussiska dåvarande sändebudet i Stockholm grefve Solms, och som förekommer i dennes berättelse om riksdagen 1755 och 1756, och som skulle framläggas för Lovisa Ulrikas broder, konungen i Preussen. Der läses: *Fersens fiender hafva sagt, att han är elak och trolös; men detta är orätt, och de hafva till slut måst erkänna, att heder och ära utgöra grunddraget i hans lynne* †).

†) *Que l'honneteté fait l'essentiel de son charactère.*

meddelade åt allmänheten. Detta var en förberedelse till 1766 års tryckfrihet; dock endast ofullständig och ensidig. Det herrskande partiet upprätthöll nämligen, då det gällde att skydda sig sjelfva, de fordna tidernas tryck- och taltvång. Motsidans skrifter blefvo förhemligade eller stundom vid kåken brända; och liksom under envåldstiden Karl den elfte förböd att ens samtalsvis klandra den enväldige konungens åtgerder, likaså förböd man nu hvarje t. o. m. mundtligt tadel af de magtegande ständernas beslut. Liksom förut konungens, så skulle nu också folkets majestät vara från allt klander fridlyst.

Vi tillägga ett par anmärkningar, som hänga tillsamman med frihetstidens historia.

Tvisten om Karl den tolfte är icke blott en *historisk* fråga, om hvad som är sannt eller icke sannt; utan ock en *politisk*. Att *förneka eller förminska* denne konungs fel innebär ett försvar för den i honom representerade grundsatsen af kungligt envälde, och tillika en anklagelse mot det fria statsskicket; nämligen, att dettas införande 1719 icke var af behofvet påkalladt eller af omständigheterna rättfärdigadt, utan ett verk af blott egennyttiga och aristokratiska beräkningar, på hvilket sätt man också vanligen tagit saken. — — Deremot att *framvisa* de stora och landsförderfliga felen hos nämnde konung, innebär ett högt talande bevis och exempel på de vådor, de olyckor, som stundom åtfölja äfven det monarkiska statsskicket och i synnerhet enväldet; och det ådagalägger tillika, att, ehuru 1719 års statsskick hade sina fel, var likväl dess införande en icke blott berättigad och behöflig åtgerd, utan ock ett frihets- och fosterlands-kärlekens både lofliga och lofvärda bemödande att skydda svenska folket från sådana förfärliga olyckor och lidanden som de, hvilka det sista enväldet hade medfört.

Mellan Kalmar-unionen och frihetstiden finnas några i ögonen fallande jemnförelse-punkter. Båda voro alster af ovanligt ädla och högt syftande tankar, ena gången till Skandinavism, andra gången till medborgerlig frihet. Under sina stiftare, Margareta och Arvid Horn, blefvo ock båda försöken krönta af en lofvande framgång. Men till Sverges, till Nordens olycka föll ledningen sedermera i händerna på personer, som missförstodo och misshandlade upphofsmännens storartade företag ända derhän, att dessa slutligen blefvo föremål för sin samtids klander och hat i stället för dess beundran och kärlek. Hos efterverlden blef detta misskännande, denna ovilja än mer stärkt och utvidgad genom de personliga driffjedrarna hos Gustaf den förste och Gustaf den tredje, hvilka framhöllo som sin största ära att hafva gjort slut, den ene på unionen, den andre på frihetstiden. Att förtiga de ädla grundtankarna och att framdraga endast de många misstagen och olyckorna, detta blef följaktligen under nämnde regenter och deras efterkommande det sätt, hvarpå ifrågavarande två tidskiften nästan alltid framställdes.

RÄTTELSER.

Sid.	3,	rad.	11	står:	förmälning	läs:	förlofning
»	97,	»	33	»	t. o. m.	»	några säga
»	201,	»	19	»	Fri-	»	Frie-
»	207,	»	21	»	Ruth	»	Ruuth

NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Z.

